

MEDITSINA KOLLEDJLERI
OQIWSHILARI USHIN OQIW A'DEBIYATI

Ya. Allayorov, Ya Tojiboev

**AYRIQSHA JAG'DAYLARDA
TEZ MEDITSINALIQ JA'RDEM
TIYKARLARI**

Ya. ALLAYOROV, Ya. TOJIBOEV

AYRIQSHA JAG'DAYLARDA TEZ MEDITSINALIQ JA'RDEM TIYKARLARI

O'zbekistan Respublikasi Joqari ha'm orta arnawli
bilimlendiriw ministrligi Orta arnawli, ka'siqlik bilimlendiriw
orayi ta'repinen meditsina kolledjleri oqirwshilari
ushin oqirliq sipatında usinilg'an

1 sanli No'kis meditsina kolledji
Ma'limleme resurs orayi

Inv. N

41074

2001 j.

22.02

NO'KIS
«BILIM»
2006

Pikir bildiriwshiler:

A.U. Raximov — Samarqand meditsina instituti anesteziologiya ha'm reanimatsiya kafedrası baslıg'ı. M.i.d. professor.

M.F. Ziyaeva — O'zbekstan Respublikası Densawlıqtı saqlaw ministrı meditsina kolledji direktorı, joqarı kategoriyalı oqıtwshı.

Kadrlar tayarlaw milliy bag'darlaması ha'm de den sawlıqtı saqlaw sistemasın reformalaw ma'mleket bag'darlamalarında emlew ma'kemelerinde xızmet ko'rsetip atırg'an orta buwındag'ı meditsina xızmetkerlerin tayarlaw sıpatı ha'm na'tiyjeliligine ayrıqsha itibar berilgen. Bul keleshek orta buwın meditsina xızmetkerlerinen meditsina tarawınan' barlıq tarmaqlarında erkin xızmet ko'rsete biliwdı ha'm vrash ko'rgenge shekem za'ru'r bolg'an tez meditsinalıq ja'rdem bere alıwdı talap etedi.

Usı oqıwlıq meditsina kolledjlerinde bilim alıp atırg'an oqıwshılarg'a ayrıqsha jag'daylarda tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsete alıw boyınsha jeterli mag'lıwmat beredi.

Awdarmag'a pikir bildiriwshi: *Embergenov M.*

4108020000
A 358-2003

ISBN 5-89890-066-4

© «O'zbekstan milliy entsiklopediyası»
Ma'mleket ilimiy baspası, 2003.
Qaraqalpaqsha awdarması
© «Bilim» baspası, 2006.

SO'Z BASI

O'zbekstan Respublikasında «Kadrlar tayarlaw milliy bag'darlaması» tiykarında sho'lkemlesip atırg'an meditsina kolledjlerinde zaman talaplarına say keletug'm, rawajlang'an ma'mleketlerdegi ka'siplesleri menen bellese alatug'ın, ha'r ta'repleme, o'z ka'sibinin' sheber ustası bolg'an qa'nigeler tayarlaw ko'zde tutıl'gan.

O'zbekstan Respublikası Prezidentinin' 1998 jıl 10-noyabrdegi «Den sawlıqtı saqlaw sistemasın reformalastırıw ma'mleket bag'darlaması» haqqındag'ı pa'rmanı tiykarında sho'lkemlestirilip atırg'an tez ha'm asıg'ıs meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw orayları ha'm olardıń orınlardag'ı filiallarında meditsinalıq xızmetti sho'lkemlestiriw ha'm sıpatın ja'ne de asırıw, bilimlı qa'nigeler menen ta'miyinlew da'rejesine baylanıslı. Bul meditsina kolledjleri pedagogikalıq ja'ma'a'tlerine u'ken juwapkershilik ju'kleydi. Sonın' menen bir qatarda Respublikamızda ayrıqsha jag'daylar ju'z bergende (jer silkiniw, suw tasqını, tawlı rayonlarda qar ha'm topıraq ko'shiwi, ekologiyalıq jag'daylar ha'm basqalar) tez ha'm asıg'ıs meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw tarawında xızmet ko'rsetetug'ın orta buwındag'ı meditsina xızmetkerlerin tayarlaw sıpatı ha'm na'tiyjeliligin asırıw ha'r qanday qıyın jag'daylarda tarmaq bilimlendiriw standartlarında ko'zde tutıl'gan qa'nigelik klassifikatsiyası shen'berinde meditsinalıq ja'rdem ko'rsete alatug'ın bilimlı qa'nigeler tayarlaw meditsina kolledjleri pedagog xızmetkerlerinen' juwapkershilikli wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Usı boyınsha oqıwshılarg'a teren' bilim beriw ha'm ko'nlikpeler payda etiw ushın birinshi na'wbette olardı jeterli oqıw qollanbaları ha'm oqıwlıqlar menen ta'miyinlew en' baslı ma'sele ekenligin esapqa alıp, meditsina kolledjleri ushın «Ayrıqsha jag'daylarda tez meditsinalıq ja'rdem tiykarları» pa'ninen oqıw da'stu'ri tiykarında oqıwlıq jaratıldı.

Oqıwlıqta ayrıqsha jag'daylarda ju'zege keliwi mu'mkin bolg'an ekstrimal jag'daylar menen bir qatarda meditsina xızmetinde ushırap turatug'ın, tez ha'm asıg'ıs meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw talap etiletug'ın ha'r qıylı keselliklerdin' kelip shıg'ıw sebepleri, birinshi ha'm vrash ko'rgenge shekem ja'rdem beriw usılları, olardı orınlaw ta'rtibi tolıq bayan etilgen, sonday-aq balalar ha'm kekse adamlar organizminin' o'zine

ta'n qa'siyetlerin esapqa alıp ha'r tu'rli zatlar menen ta'sir etiw jolları ko'rsetip o'tilgen.

Sabaqlıqta teoriyalıq bilimler ha'm a'meliy sabaqlar temalarına ayırıqsha orın berilgen.

Usı oqıw a'debiyatı birinshi ma'rte jazılıp atırǵanlıǵı ushın ayırım qa'te ha'm kemshilikler bolıwı mu'mkin. Sonın' ushın avtorlar kitap oqıwshılardıń oqıwlıq haqqındag'ı kritikalıq pikir ha'm usınısların shın kewilden qabıl etip, kelesi basılımda olardı saplastırw sharaların ko'redi.

I BAP

TINISHLIQ DA'WIRINDEGI AYRIQSHA JAG'DAYLAR HAQQINDA TU'SINIK

**OLARDIN' KELIP SHIG'IW SEBEPLERI, TIYKARLARI. TU'RLERI.
AJ, OLARDIN' ALDIN ALIW HA'M HA'REKET ETIW.
MA'MLEKET SISTEMASI (AJMS) NIZAMI.
TINISHLIQ DA'WIRINDE AJ TU'RLERI. TIYKARG'I TU'SINIKLER.**

AJ dep qorshag'an ortalıqqa ta'biyiy ziyan tiyiwi, awır materiallıq shıǵ'ınlar keltirip shıǵ'arıwı ha'm adamlardıń turmıs xızmeti qa'lpinen shıǵ'ıwı, aqır aqıbetinde olardıń qurban bolıwına alıp keliwi mu'mkin bolǵan yaki alıp kelgen avariya, baxıtsız jag'day, qa'wipli ta'biyiy ha'diyseler, ta'biyiy ha'm basqa apatshılıqlar na'tiyjesinde belgili aymaqta ju'zege kelgen jag'dayǵa ayıladı.

AJ olardıń ju'zege keliw sebeplerine qaray klassifikatsiyalanadı. AJ ziyan ko'rgen adamlar sanına, materiallıq ziyan mug'darına ha'm ko'lemine qarap lokal, jergilikli, respublika ha'm transshegara tu'rlerine bo'linedi.

AJ O'zbekstan Respublikası Ministrlar Kabinetinin' 1998-jıl 27-oktyabrdegi «Texnogen, ta'biyiy ha'm ekologiyalıq tu'rdegi AJ klassifikatori haqqında» g'ı 455 -sanlı qararına muwapıq to'mendegishe klassifikatsiyallanadı.

I. Texnogen tu'rdegi AJ

1. Transport avariyları baxıtsızlıqları
2. Avia baxıtsızlıqları.
3. Ayırım jol transportındag'ı baxıtsızlıqlar ha'm avariylar.
4. Avtomobil transportının' baxıtsızlıqları ha'm avariyları, sol qatarda jol transportı ha'diyseleri.
5. Metropoliten ba'ndirgileri, tonnellerdegi baxıtsızlıq jag'daylar, avariylar, o'rtler.
6. Magistral trubalardag'ı avariylar.
7. Ximiyalıq qa'wipli obiektlerdegi avariylar.

8. O'rt na'tiyyesindegi atilw qa'wipi bolg'an obiektlerdegi avariylar.
9. Energetika ha'm kommunal sistemadag'ı avariylar.
10. Radioaktiv ha'm ekologiyaliq jaqtan ziyanlı zatlardan paydalanıw ya'ki olardı saqlaw menen baylanıslı avariylar.
11. Gidrotexnikalıq baxıtsızlıqlar ha'm avariylar.

II. Ta'biyy tu'rdegi AJ

1. Geologiyalıq qa'wipli ha'diyseler.
2. Gidrometeorologiyalıq qa'wipli ha'diyseler.
3. Ayırıqsha jag'dayda epidemiologiyalıq, epiziotikalıq ha'm epifitotikalıq jag'daylar.

III. Ekologiyalıq tu'rdegi AJ

1. Qurg'aqlıq (topıraq, jer astı) jag'daylarınin' o'zgeriwi menen baylanıslı jag'daylar.
2. Atmosfera (hawa ken'isligi) quramı ha'm mug'darının' o'zgeriwi menen baylanıslı jag'daylar.
3. Gidrosfera jag'dayının' o'zgeriwi menen baylanıslı jag'daylar.

IV. Lokal, jergilikli, respublika ha'm transshegara AJ

1. **Lokal AJ** ayırıqsha jag'day na'tiyyesinde 10 nan artıq bolmag'an adam ja'birlengen, ya'ki 100 den artıq bolmag'an adamın' turmıs ta'rzi buzıl'g'an, ya'ki materiallıq ziyān AJ payda bolg'an ku'nnen en' kem aylıq is haqı mug'darının' 1 min'nan artıq bolmag'amın quraytug'ın ha'm de ayırıqsha jag'day zonası o'ndiriwshi obiekti sırtına shıqpaytug'ın jag'daylar bolıp esaplanadı.

2. **Jergilikli AJ** g'a ayırıqsha jag'day na'tiyyesinde 10 nan artıq, biraq 500 den ko'p bolmag'an adam ja'birlengen, ya'ki 100 den artıq, biraq 500 den ko'p bolmag'an adamın' turmıs ta'rzi jag'dayları buzıl'g'an, ya'ki materiallıq ziyān ayırıqsha jag'day payda bolg'an ku'nde en' kem aylıq is haqı mug'darının' 1 min'nan artıqtı (biraq 0,5 millionnan ko'p emes) quraytug'ın ha'm de ayırıqsha jag'day zonası xalqı punkti, qala, rayon, oblast sırtına shıqpaytug'ın ayırıqsha jag'daylar kiredi.

3. **Respublika** ko'lemindegi AJ g'a 500 den artıq adam ja'birlengen, ya'ki 500 den artıq adamın' turmıs ta'rzi jag'dayları buzıl'g'an, ya'ki materiallıq ziyān ayırıqsha jag'day kelip shıqqan ku'nde en' kem is haqı mug'darının' 0,5 millionnan artıqtı qurag'an ayırıqsha jag'daylar kiredi.

4. **Transshegara AJ** g'a aqibetleri ma'mleket sırtına shıg'atug'ın, yamasa ayırıqsha jag'day shet elde ju'z berip, O'zbekstan aymag'ına qa'wip salatug'ın AJ kiredi.

5. **Ta'biyy ha'm ekologiyalıq tu'rdegi AJ:** jerdin' sel, ku'shli jawın, suw basıwı aqibetinde ziyānlanıwı, topıraq ha'm jer astı suwının' neft o'nimleri, awır metallar, pestitsidler ha'm basqa da ziyānli ximikatlar menen pataslanıwı, atmosferanın' shegaralıq kontsentratsiyasınan artıq ziyānli ingredientler menen ekstrimal pataslanıwı ha'm tag'ı basqalar.

Epizootiya – haywanlardın' g'alaba keselleniwi ya'ki nabit bolıwı.

Epifitotiya – o'simliklerdin' g'alaba nabit bolıwı.

Ekologiyalıq AJ – qurg'aqlıq (topıraq jer astı) jag'dayının' o'zgeriwi menen baylanıslı jag'daylar, apatshılıq ko'shkiler, jer u'sti qatlamının' opırlıwı, jıhsıwı, awıl xojahg'ı o'ndirisinde adamlardın' densawlıg'ı ushın qa'wipli kontsentratsiyalarda qollanılatug'ın pestitsidler ha'm basqa za'ha'rli ximikatlar barhg'ı.

Epidemiologiyalıq jag'daylar — oba, tınspay, taspalı tif, ot jara, qutırıw, AİJS.

Epidemiya – ayırıqsha qa'wipli infektsiyalarg'a tiyisli bolmag'an, jug'ıw tiykari bir yamasa jug'ıw protsesi bir qıylı bolg'an adamlardın' topar bolıp keselleniwi.

Xalıqtı ha'm aymaqlardı AJ dan qorg'aw, AJ dın' aldın alıw ha'm olardı saplastırıw sharaları, usılları u'skeneleri sisteması degende, isha'reketler na'tiyyesinde AJ dın' aldın alıw is ilajların aldınan o'tkizilip, AJ ju'z beriw qa'wipin ilaji bolsa kemeytiwge, bunday jag'daylar ju'z bergen ta'g'dirde adamlardın' densawhg'ın saqlaw, qorshag'an ortalıqqa jetkiziletug'ın ziyān ha'm materiallıq shıg'ınlar mug'darın kemeytiwge qaratıl'g'an is ilajlar jıyındısı tu'siniledi.

AJ di saplastırıw degende AJ ju'z bergende insan o'miri ha'm densawlıg'ın saqlaw, qorshag'an ortalıqqa keltirilgen ziyān ha'm materiallıq shıg'ınlar mug'darın kemeytiw, sonday-aq, AJ ju'z bergen jerlerdi shen'berge alıp, qa'wipli protsessler ta'sirin toqtatıw'g'a qaratıl'g'an avariya qutqarıw isleri ha'm keshiktirip bolmaytug'ın basqa isler jıyındısı tu'siniledi.

Xalıqtı ha'm aymaqlardı ta'biyy ha'm de texnogen tu'rdegi AJ dan qorg'aw haqqındag'ı O'zbekstan Respublikası 1998 jıl 20-avgustta 5 bo'lim ha'm 27 statyadan ibarat nızam qabil etken. Nızam puqaralardı AJ da qorg'awdı ta'miyyinlew sistemasın, onın' printsiplerin, puqaralardın' huqıq ha'm wazıypaların, AJ di saplastırıw shara-ilajların o'z ishine alg'an.

Xalıqtı ha'm aymaqlardı AJ dan qorg'awdın' tiykarǵı printsipleri to'mendegilerden ibarat:

1. İnsaniyılıq – insan o'miri ha'm densawlıǵının' u'stinligi.
2. A'shkaralıq.
3. Xabardın' o'z waqtında beriliwi ha'm isenimli bolıwı.
4. AJ dan qorg'aw sharalarının' aldınan ko'riliwi.

Nızamǵa muwapıq O'zbekstan Respublikası Ministrler kabineti:

AJ dı saplastırıw ushın qarjılay ha'm materiallıq resurslar, ma'mleket rezervlerin jaratıwdı ta'miyinleydi ha'm de olardan paydalanıw ta'rtibin belgileydi.

AJ dın' aldın alıw ha'm saplastırıwǵa tiyisli ku'shler ha'm olardı arnawlı texnika ha'm de basqa texnikalıq zatlar menen u'skenelewdi a'melge asıradı.

AJ klassifikatorın tastıyıqlaydı ha'm olardı saplastırıwda atqarıwshı ha'kimiyat organları qatnası da'rejesin belgileydi.

Ministrlikler, ma'kemeler, atqarıwshı ha'kimiyati jergilikli organlardın' xalıqtı ha'm aymaqlardı AJ dan qorg'aw tarawındag'ı xızmeti u'stinen baqlawdı a'melge asıradı.

AJ dan qorg'aw boyınsha arnawlı huqıqqa iye basqarıw organı O'zbekstan Respublikası Ayrıqsha jag'daylar ministrligi bolıp esaplanadı. Bul ministrlik O'zbekstan Respublikası Prezidentinin' 1996 jıl 4-marttag'ı PF-1378 sanlı pa'rmanı tiykarında sho'lkemlestirilgen ha'm to'mendegi xızmet tu'rlerine iye.

1. AJ dın' aldın alıw, bunday jag'daylarda xalıqtın' o'miri ha'm densawlıǵın, materiallıq ha'm ma'deniy baylıqların qorg'aw, sonday-aq, AJ aqibetlerin saplastırıw ha'm zıyandı kemeytiw boyınsha ilajlar islep shıǵadı ha'm a'melge asıradı.

2. Xalıqtı ha'm aymaqtı AJ dan qorg'aw tarawında arnawlı bag'darlamalar islep shıǵıw ha'm ilimiy izertlewler a'melge asırıwdı sho'lkemlestiredi.

3. O'z huqıqı ko'leminde Ministrlik ha'm ma'kemeler, ka'rxana, jumis orınları ha'm sho'lkemler, lawazımlı shaxslar ha'm puqaralar orınlawı ma'jbu'riy bolǵan qararlar qabıl etedi.

4. Basqarıw organları, xalıq ha'm aymaqlardı qorg'aw ku'shleri ha'm u'skenelerin AJ sharayatında ha'reket etiwge tayar bolıwın ta'miyinleydi.

5. AJ dı saplastırıw ku'shleri ha'm qurallarının' basqarıwın a'melge asıradı. Basqarıw punktleri, xabar beriw ha'm baylanıs sistemaların du'zedi.

6. AJ ju'z bergende avariya qutqarıw isleri ha'm keshiktirip bolmay-tug'm basqa islerdi o'tkiziwdı sho'lkemlestiredi.

7. Xalıq ha'm aymaqtı AJ dan qorg'aw ilajları orınlanıwı u'stinen ma'mleket baqlawın a'melge asıradı.

8. O'ndiris ha'm sotsiallıq objektler boyınsha joybarlar ha'm qararlar boyınsha ma'mleket ekspertizasını o'tkeriwde qatnasadı.

9. Nızam hu'jetlerine muwapıq basqa wa'killiklerdi a'melge asıradı.

Ulıwma bilim beriwshi mektepler, akademiyalıq litseyler, ka'sip-o'ner kolledjleri ha'm joqarı oqıw orınlarında, o'ndiris ha'm de turar joylarda xalıqtı AJ da qanday ha'reket etiwge u'yretiw ulıwma wazıypa bolıp esaplanadı.

Ma'mleket sisteması basshıları ha'm qa'nigelerdi AJ da ha'reket etiwge tayarlaw ha'm qayta tayarlaw, arnawlı oqıw-metodikalıq oraylarda ha'm de jumis orınlarında a'melge asırılardı. AJ dı saplastırıwǵa qaratılǵan ha'reketler aymaqlıq sho'lkemler, ministrlik, ma'keme ha'm ha'kimiyatlardıń ku'shleri ha'm de quralları menen a'melge asırılardı. Za'ru'r bolǵanda O'zbekstan Respublikası Ministrler Kabinetinen belgilengen ta'rtipte qosımsha ku'shler ha'm u'skeneler ajratılardı.

Ayrıqsha jag'day ju'z bergen jerlerdin' shegaraları Ma'mleket organları, ka'rxana ha'm sho'lkemlerdin' tiyisli basshıları AJ klassifikatorına muwapıq belgilenedi. AJ dı saplastırıw boyınsha qutqarıw, avariya isleri ha'm basqa isler tiyisli organlar qararına muwapıq toqtatılardı.

O'zbekstan Respublikası Ministrler Kabineti 1997-jıl 27-dekabrde «O'zbekstan Respublikasında AJ dın' aldın alıw ha'm ha'reket etiw Ma'mleket sisteması» (AJMS) haqqındag'ı 558-sanlı qarar qabıl etilgen bolıp, og'an tiykarlanıp:

1. O'zbekstan Respublikasında AJ dın' aldın alıw ha'm ha'reket etiw Ma'mleket sisteması (AJMS) haqqındag'ı nızam ha'm onın' quramı tastıyıqlang'an.

2. Xalıqtı ha'm aymaqtı AJ dan qorg'aw wazıypaları O'zbekstan Respublikası Ministrlikleri ha'm ma'kemelerine ju'klengen.

3. O'zbekstan Respublikasında AJ larının' aldın alıw ha'm ha'reket etiw haqqındag'ı mzam, AJMS tın' tiykarǵı wazıypaları, onı sho'lkemlestiriw, onın' quramı ha'm de xızmet ko'rsetiw ta'rtibi belgilengen.

4. AJMS da basqarıw organları, Respublika ha'm jergilikli ha'kimiyat organları, xalıq ha'm aymaqlardı AJ dan qorg'aw ma'selelerin sheshiw huqıqına iye ka'rxanalar ha'm sho'lkemlerdin' ku'sh ha'm quralların birlestiriw ha'm de AJ dın' aldın alıw ha'm saplastırıw tarawındag'ı ilajlardı a'melge asırıw, AJ ju'zege kelgende xalıqtın' qa'wipsizligin, qorshag'an

ortaliqti qorg'aw ha'm de tinishliq ha'm a'skeriy da'wirde Ma'mleket ekonomikasina ziyandi kemeytiriwge qaratilg'an ilajlar belgilengen.

AJMS organlari o'z xizmetinde O'zbekstan Respublikasi Konstitutsiyasina, nizamlarina, Oliy ma'jilis qararlarina, O'zbekstan Respublikasi Prezidentinin' pa'rmanlari, biyliklerine, O'zbekstan Respublikasi Ministrlar Kabinetinin' qararlari ha'm biyliklerine, AJ ministrinin' buyriqlari ha'm ko'rsetpelerine, O'zbekstan Respublikasi qalalarara sha'rtnamalarina ha'm usi nizamga a'mel qiladi.

AJMS tin' tiykarg'i waziypalari:

1. Timshliq ha'm a'skeriy jag'dayda xaliq ha'm aymaqlardi AJ dan qorg'aw tarawinda huqiqiy ha'm ekonomikalik hu'ijetlerdin' jeke konseptsiyasin belgilew islep shig'iw ha'm a'melge asiriw.

2. Respublika aymag'indagi mu'mkin bolg'an texnogen ha'm ta'biyiy AJ di aldinnan aniqlaw, olardin' sotsial-ekonomikalik aqibetlerin bahalaw.

3. AJ din' aldini aliwga, adamlardin' qa'wipsizligin ta'miyinlewge, qa'wipli texnologiyalar ha'm o'ndiristin' ta'wekelshiligin saplastiriw, menshik tu'rlerinen ha'm ma'kemelik boysiniwina qaramastan, ekonomika tarmaqlari, ka'rxanalar, ma'kemeler ha'm sho'lkemler xizmet ko'rsetiwinin' turaqlilig'in asiriwga qaratilg'an maqsetli ha'm kompleks ilimiy texnikaliq bag'darlamalardi islep shig'iw ha'm a'melge asiriw.

4. Basqariw organlari ha'm sistemalarinin' AJ din' aldini aliw ha'm olardi saplastiriw ushm belgilengen ku'sh ha'm u'skenelerdin' u'zliksiz tayarligh'in ta'miyinlew.

5. Xaliq ha'm aymaqlardi AJ dan qorg'aw tarawindagi xabarlardi jynaw, islep shig'iw, almasiw ha'm beriw.

6. Xaliqti, basqariw organlarinin' juwapker qa'nigelerin, AJMS nin' ku'slileri ha'm u'skenelerin AJ da ha'reket etiwge tayarlaw.

7. AJ di saplastiriw ushin qarji ha'm materialliq resurslar qorin jaratiw.

8. AJ di saplastiriw.

9. AJ dan ziyani ko'rgen xaliqti sotsialliq qorg'awga tiyisli ilajlardi a'melge asiriw.

10. AJ dan qorg'aw tarawinda xaliqti, sol qatarda olardi toqtatiwda tikkeley qatnasqan insannardin' huqiq ha'm minnetlerin qorg'aw.

11. Xaliq ha'm aymaqlardi AJ dan qorg'aw tarawinda xaliqara birge islesiw.

AJMS aymaqliq ha'm funktsional jaqtan to'mendegi sistemalardan ibarat:

1. AJMS basqariw organlari.

2. AJMS tin' ku'ndelik basqariw organlari.

3. AJ di saplastiriw ku'shleri ha'm u'skeneleri.

4. AJ di saplastiriw ushin qarji ha'm materialliq resurslar qori.

5. Xabar beriw, baylanis sistemalari, basqariw ha'm xabar menen ta'miyinlew din' avtomatlastirilg'an sistemasi (BAS).

Aldin ku'tilgen yaki ju'zege kelgen AJ din' awhali, ko'lemlerinen kelip shig'ip, AJMS xizmet ko'rsetiwinin' to'mendegi ta'rptilerinen biri ornatiladi.

Ku'ndelikli xizmet ta'rtibi: mo'lsheirlengen o'ndiris, sanaat, radiatsion, ximiyaliq, biologiyaliq (bakteriologiyaliq) seysmik ha'm gidrometeorologiyaliq jag'dayda, epidemiyalar ha'm epizootiyalar, epifitotiyalar bolg'anda joqari tayarligh'in ta'rtibin ornatiw; sanaat, radiatsion, ximiyaliq, biologiyaliq, seysmik ha'm gidrometeorologiyaliq jag'daylar awirlasqanda AJ ju'zege keliwi mu'mkinligi haqqinda mag'hwmat tayarlaw.

O'zbekstan Respublikasi Densawliqti saqlaw ministriginin' waziypalari:

1. Respublika aymag'indagi sanitariya, epidemiyaga tiyisli awhaldi gu'zetiwi, baqlaw ha'm onin' shamali aqibetlerin belgilew.

2. AJ qa'siyetlerin esapqa alip ziyani ko'rgen xaliqqa tez meditsinaliqliq xizmet ko'rsetiw usullarin islep shig'iw, engiziwi ha'm bekkemlew.

3. Ziyani ko'rgen adamlarga tez meditsinaliqliq ja'rdem ko'rsetiw, AJ rayonlarinda epidemiyaga qarsi sanitariya ha'm gigiena ilajlarin o'tkeriwge tiyisli islerdi sho'lkemlestiriw ha'm muwapiqlastiriw.

4. AJ da rayonlarga da'ri-da'rmaqlardi tez jetkizip beriliwin ta'miyinlew.

5. Ziyani ko'rgen ha'm transportta tasiw mu'mkin bolmag'an nawqaslardi esapqa aliw ha'm olardin' AJ orinlarinan evakuatsiya etiliwine tiyisli islerdi muwapiqlastiriw.

6. AJ rayonlarindagi a'tirap-ortaligh'in radioaktiv, ximiyaliq ziyanlı zatlar ha'm bakteriologiyaliq zatlar menen pataslaniwinin' aldini aliwdi baqlaw.

7. AJMS basqariw organlari ha'm xaliqti AJ aymag'indagi sanitariya-epidemiyaga tiyisli awhal haqqindagi xabar menen ta'miyinlew.

8. Da'ri-da'rmaqlar epidemiyaga qarsi sanitariya-gigiena u'skeneleri zapaslarin sho'lkemlestiriw ha'm de olardi za'ru'r da'rejede saqlaw.

9. Xalqti AJ waqitında da'sieпки meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwge oqıtw ha'm tayarlawdın' metodikalıq tiykarların islep shıg'ıw.

10. Qızıl Yarım Ay ja'miyeti menen birlikte sanitariya bo'limleri ha'm toshkaların vrashqa shekem da'slepki meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwge tayarlaw.

11. AJMS tın' funksional to'mengi sistemaların sho'lkemlestiriw ha'm olardıń xızmetin baqlaw.

12. AJ orınlarındag'ı (ziyan ko'rgen xalıqqa) ma'mleket tez meditsinalıq ja'rdem etiw xızmetine, ma'mleket sanitariya-epidemiya baqlawı xızmetine basshılıq etiw.

Qızıl Yarım Ay ja'miyetinin' wazıypaları:

1. AJ ministrlıgı, basqa ministrlikler (ma'kemeler) ha'm densawlıqtı saqlaw organları menen birlikte xalıqtı AJ waqıtında nawqaslar ha'm ziyan ko'rgenlerge da'slepki meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw ha'm de g'amxorlıq etiw ma'seleleri boyınsha tayarlaw.

2. Ministrlikler, ma'kemeler, jergilikli basqarıw organlarına ha'm de ka'rxanalar, jumıs orınları ha'm sho'lkemlerdin' basshılarına sanitariya bo'limshelerin du'ziw, olardı ju'klengen wazıypaların orınlawg'a muwapıq u'skenelewdi ta'miyinlew ha'm tayarlıq jag'dayın baqlawda ja'rdem ko'rsetiw.

3. Xalıq bilimlendiriwı ha'm densawlıqtı saqlaw organları menen birlikte orta arnawlı oqıw orınları ha'm ulıwma bilim beretug'ın mekteplerde sanitariya toshkaların sho'lkemlestiriw ha'm usı oqıw orınlarınin' oqıwshılardıń oqıtw.

4. Ishki isler ministrlıgı en' da'slep ma'mleketlik avtomobil baqlawı xızmetkerlerin, kursantlar, shofyorlar ha'm jol transport xızmeti xızmetkerlerin ziyan ko'rgenlerge da'slepki meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw a'meliyatına kontrakt tiykarında oqıtwdı sho'lkemlestiriw.

5. Densawlıqtı saqlaw organları menen birlikte xalıqqa da'slepki meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw, o'z-ara, o'z-o'zine ha'm de ziyan ko'rgenlerge g'amxorlıq etiwge oqıtw boyınsha qa'niyelestirilgen teleradio, teleko'rsetiwler ha'm radio esittiriwlerdi sho'lkemlestiriw.

6 Qızıl Yarım Ay ja'miyetinin' bo'limsheleri ha'm basqa iqtıyarlılar bo'limshelerin du'ziw, oqıtw, u'skenelew.

7. AJ dan ziyan ko'rgen xalıqqa ja'rdem ko'rsetiw ushın Qızıl Yarım Ay ja'miyetinin' en' za'ru'r zatlar jıyındısıń ha'm qorın sho'lkemlestiriw.

**O'ZBEKSTAN RESPUBLİKASINDA AYRIQSHA JAG'DAYLARDA
TEZ MEDITSİNALIQ JA'RDEM KO'RSETIWDI
SHO'LKEMLESTIRIW. APATSHILIQ JAG'DAYLARDA TIYKARG'I
ZIYAN KELTSIRIWSHI FAKTORLAR TU'SINIGI.
XALIQ ORTASINDAG'I QURBANLAR HA'M ZIYANLANG'ANLAR
KO'LEMI**

Apatshılıqlarda tiykarǵı jaraqatlanıwshı faktorlar tu'rleri

1. Fizikalıq faktorlar (elektr toki, puw, joqarı ha'm to'men basım, ot, h.t.b).

2. Ximiyalıq faktorlar (kislotalar, pestitsidler, za'ha'rlewshı zatlar h.t.b).

3. Radioaktiv zatlar (radioaktiv zatlar – uran, plutoniy, radiydin' tarqalıwı), radioaktiv nurlar ta'siri.

4. Bakteriologiyalıq faktorlar (ju'da' qa'wıplı juqpalı kesellikler – tırıspay, oba, AİJS, shin sheshek, gemorragik ısıtpalar h.t.b) dın' tarqalıwı.

Barlıq meditsina xızmetkerleri ha'r qıylı jaraqatlar, tosattan ju'z beretug'ın keselliklerdin' tiykarǵı belgilerin puxta biliwleri, bul jaraqatlar ha'm jag'daylar payda bolg'anda adamlardıń ziyan ko'riwi, yamasa keselleniwi qanshelli qa'wıplı ekenligin biliwi tiyis.

İnsaniyat ha'm ja'miyet rawajlanıwının' ha'zirgi basqıshı ilim-pa'n ha'm texnikanın' jedel rawajlanıwı ha'm de u'ken jetiskenlikleri menen xarakterlenedi. Adamnıń miynet etiw ha'm dem alıw sharayatların jaqsılaw olardıń o'mirin uzaytadı. Biraq texnika rawajlanıwı adamg'a zıyanlı ta'sirler qa'wıpin asıradı. Ko'rılıp atırg'an profilaktikalıq shara-ilajlarǵa qaramay, transport qurallarının' ko'beyiwi menen olardan jaraqatlanıw jag'dayları artıp barmaqta. Ha'r jılı mın'lag'an adamlar transporttan jaraqatlanıp nabit boladı, ko'pshiligi bolsa mayıp bolıp qaladı. Jaraqatlang'an adamlardıń o'mirin qutqarıp qalıwǵa qaratılǵ'an sharalar arasında birinshi meditsinalıq ja'rdemnin' a'hmiyeti u'ken, ol qanshelli tez ko'rsetilse, na'tiyjeliligi sonshelli joqarı boladı.

O'zbekstan Respublikasında insan o'miri ha'm salamatlıǵı en' u'ken baylıq esaplanadı. Bul O'zbekstan Respublikası Konstitutsiyasında ha'm Densawlıqtı saqlaw boyınsha shıǵarılǵ'an nızamlarda belgilep berilgen.

Meditsinalıq ja'rdemnin' na'tiyjeliligi jıl sayın asıp barmaqta. Bul en' da'slepki insanlar o'mirinin' uzayıwına alıp kelmekte. O'zbekstanda a'sir baslarında ortasha o'mir 30–45 jas bolg'an bolsa, ha'zir 72–75 jastı quraydı. Densawlıqtı saqlaw tarawındag'ı bul jetiskenlikler, insan salamatlıǵı haqqındag'ı g'amxorlıq etiw ma'mleketimiz xızmetindegi tiykarǵı bag'dar o'nimi bolıp esaplanadı.

Densawlıqtı saqlaw sistemasında tez meditsinalıq ja'rdemdi sho'l-kemlestiriw a'hmiyetli orındı iyeleydi. Tez meditsinalıq ja'rdem, kerekli a'spab-u'skeneler menen u'skenelengen arnawlı ma'kemeleri ta'repinen a'melge asırıladi.

Respublikada meditsina ma'kemeleri sanı jıl sayın ko'beyip barmaqta, sog'an sa'ykes vrashlar, feldsherler, medsestralar, laborantlar ko'p tayarlanbaqta. Bul xalıqqa qa'nigelestirilgen meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwdi joqarı da'rejede alıp barıwdı ha'm emlew na'tiyjelerin keskin jaqsılaw imkanın beredi. Biraq tez meditsinalıq ja'rdem xızmeti joqarı da'rejede sho'lkemlesken bolsa da, tosattan keselleniw ha'm baxıtsız ha'diyselerde jaqın jerdegi puqaralar vrashqa shekemgi birinshi tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsete almasa, ku'tilgen na'tiyjelerge erisip bolmaydı. Ma'mleketimizdin' barlıq xalqın birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw qa'delerine u'yretiwge umtılıwdın' sebebi de mine sonda.

Birinshi tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwdin' ulıwma qa'deleri mektepte u'yretiledi, ol o'rt o'shiriwshiler, militsiya xızmetkerleri, transport aydawshıların tayarlaw oqıw bag'darlamalarına da kirgizilgen. A'skeriy xızmetkerler de tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwdi u'yrenedi.

Laborantlar, farmatsevtler, tis texnikaların tayarlaw bag'darlamasına «Birinshi meditsinalıq ja'rdem pa'ni tiykarları» oqıwshılarg'a arnap kirgizilgen (1969-jıl). Nızamnın' 33-statyasına muwapıq ha'r bir meditsina xızmetkeri jaraqatlang'an adamg'a ko'shede, jolda, ja'miyetlik orınlarda birinshi shaqırıq boyınsha ja'rdem keliwi ha'm baxıtsız ha'diyseler, tosattan keselleniwlerde birinshi ja'rdemdi durıs ko'rsete biliwi tiyis. Bul statya ba'ntlerin orınlamaw bizin' nızamlarımız boyınsha jinayat penen birdey esaplanadı. Nızamnın' 17-statyasına muwapıq ka'sibine tiyisli o'z wazıypaların orınlamag'an meditsina xızmetkerleri nızam boyınsha jinayat yamasa intizamlıq juwapkershilikke tartıladi.

Jergilikli ha'kimiyat organları ma'keme ha'm ka'rxanalar basshılarının' juwapkershiligine birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetip atırg'an meditsina xızmetkerlerine ha'r ta'repleme ko'meklesiw, jaraqatlang'anlardı ha'm tosattan kesellenip qalg'anlardı jaqın jerdegi emlew ma'kemelerine transportirovka qılıw ushın za'ru'r transport, baylanıs u'skeneleri menen ta'miyinlew sha'rtligin (37-statya) biliwleri tiyis.

Meditsina xızmetkeri bolıwdı qa'legen ha'r bir adam bul ka'siptin' qıyın ekenligin ha'm onı u'zliksiz tu'rde qunt penen u'yreniw u'ken miynet talap etiwın, bilimin toqtawsız bekkemlep ha'm toltırıp barıwı tiyisligin biliwi sha'rt.

Meditsina xızmetkeri nawqaslardıń o'miri ha'm da'rtlerin o'zinin' jeke ma'plerinen joqarı qoyıwı tiyis.

Bizdi qorshap turg'an a'tiraptın' tosattan bolatug'ın ziyanlı faktorları ta'sirinde adam organizmi xızmetinin' ziyanlanıwı yamasa buzılıwı baxıtsız ha'diyse dep ataladı.

Baxıtsız ha'diyseler ju'z bergende tez ja'rdem orınlarına ayırıqsha jag'daylar haqqında tezlik penen xabar etiw tiyis. Bunday jag'daylarda birinshi tez meditsinalıq ja'rdemdi ko'rsetiw ju'da' u'iken a'hmiyetke iye. Nawqaslarg'a bunday ja'rdemdi baxıtsız ha'diyse ju'z bergen waqıtta ha'm vrash jetip kelgenge shekem yamasa ziyanlang'an adamdı statsionarg'a alıp barg'ang'a shekem ko'rsetiw lazım. Kerisinshe baxıtsız ha'diyselerde ziyanlanıp qalg'an adamlar olardıń tuwısqanları, qon'sıları yamasa tosınnan gezlesken jolawshılar birinshi ushırag'an meditsina ma'kemesine (da'rixana, sanitariya-epidemiologiya toshkalrı, balalar baqshası ha'm basqalar) mu'ra'ja'a't etedi. Bul ma'kemelerdin' meditsina xızmetkerleri tezlik penen ja'rdem ko'rsetiwleri sha'rt. Baxıtsız ha'diyseler ja'rdem ko'rsetiw ju'da' qıyın bolg'an sharayatlarda, kerekli a'spab-u'skeneler, da'ri-darmaqlar, jarıqlıq, suw, ıssı bo'lme, ja'rdemshiler bolmag'an jerlerde ju'z beriwı mu'mkin. Usıg'an qaramastan, imkanı barınsha tolıq birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiliwi za'ru'r, sebebi keselliktin' bunnan keyingi o'tiwi, ziyan ko'rgen adamnıń o'miri sog'an baylanıslı. Laborantlar, farmatsevtler, tis texniklerin oqıtıw bag'darlamasına «Birinshi meditsinalıq ja'rdem» pa'ninin' kirgiziliwi mine usınnı menen tu'sindiriledi. Baxıtsız ha'diyselerde ha'm tosattan ju'z bergen keselliklerde tezlik penen qa'nigelestirilgen birinshi ja'rdem ko'rsetiwdi biliw ushın barlıq meditsina xızmetkerleri ha'r qıylı jaraqatlar, tosattan ju'z beretug'ın keselliklerdin' tiykarǵı belgilerin puxta biliwleri, bul jaraqatlar ha'm jag'daylar ziyan ko'rgen, kesellengen adam ushın qanshelli qa'wipli ekenligine anıq tu'siniwleri lazım.

Birinshi ja'rdem ko'rsetiwdi ha'mme biliwi ha'm u'yreniwı za'ru'r, sebebi u'yde, ko'shede, o'ndiriste, sport penen shug'ıllanıp atırg'anda da ku'tilmegen waqıtta baxıtsız ha'diyse ju'z beriwı yamasa adam tosattan kesel bolıp qalıwı mu'mkin. Jaraqatlang'an adamnıń o'miri ha'm keyingi emlew na'tiyjesi o'z waqtında qanday ja'rdem berilgenligine baylanıslı. Mine sonın' ushın ha'r bir adam birinshi ja'rdem ko'rsetiw ilajların biliwi lazım ha'm olardı durıs orınlawı sha'rt, nadurs ha'm bilip-bilmesten ja'rdem ko'rsetiw ha'r qıylı asqınıwılarg'a sebep bolıwı mu'mkin.

Meditsinalıq mag'lıwmatqa iye bolmag'an shaxslar ta'repinen ko'rsetilgen birinshi ja'rdem vrash, feldsher yamasa medsestra ko'rsetetug'ın ja'rdem ornın basa almaydı. Bul sharalar tek meditsina xızmetkerleri kelgenge shekem yaki jaraqatlang'an adamdı emlew ma'kemesine jibergenge shekem o'tkiziliwi mu'mkin. Jer silkiniw waqtında, avtomobil

Ayriqsha jag'aylarda jaraqatlang'anlarga'a tez meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw tarmaqlari ha'm olardun' waziypalari. Bizin' ma'mleketimizde birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw ushun meditsina ma'kemeleri, tez ja'rdem stantsiyalari ha'm keshiktirip bolmaytug'in ja'rdem punktleri (travmatologiyaliq, stomatologiyaliq punktler) sho'lkemlestirilgen. Tez ja'rdem ma'kemesinin' jumisi ko'p qirli. Og'an jaraqatlang'anlar ha'm tosattan ju'z bergen keselliklerde birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw, asig'is xirurgiyaliq ha'm terapevtik ja'rdemge mu'ta'j nawqaslardi keselxanag'a, ju'kli hayallardi tuwiw u'yine jetkiziw waziypasi ju'klengen. Tez ja'rdem mashinalari ha'r qanday shaqiriq boyinsha so'zsiz jetip barıwları sha'rt. Ha'diyse ju'z bergen oring'a jetip kelgen tez ja'rdem shıakeri yamasa feldsher birinshi tez meditsinaliq ja'rdem ko'rsetedi ha'm jaraqatlang'an yamasa nawqas adamdi qa'nigelestirilgen transportirovka etiwdi ta'miynleydi. Tez ja'rdem xızmeti toqtawsız rawajlanıp ha'm bekkemlenip barmaqta. Ha'zirgi waqıtta ma'mleketimizde barlıq iri qalalarda joqarı qa'nigeli shıakerlik birinshi ja'rdemdi ko'rsetiw imka'nın beretug'in zamanago'y u'skeneler menen u'skenelengen arnawlı mashinalar (reanemobil) bar. Bul mashinalarda isleytug'in vrashlar ha'm feldsherler za'ru'r bolg'anda ha'diyse ju'z bergen orında mashinada statsionarg'a kiyatırğ'an waqıtta nawqaslarg'a qan ornına isletiletug'in suyuqlıqlar quyadı, ju'rekti tikkeley iske tu'siriw sharasın ko'redi yamasa arnawlı apparatlar ja'rdeminde jasalma dem beredi, narkoz beredi, ziddi za'ha'r ha'm basqa da'riler beredi. Tez ja'rdem xızmetin usınday mashinalar menen ta'miynlew ja'rdem ko'rsetiwdi bir qansha jaqsılaydı, onın' na'tiyjeligin asıradı. Bul mashinalarda poliklinika, meditsina sanitariya bo'limleri, tez ja'rdem punktleri shıakerleri shaqırıqlar boyınsha nawqaslarg'a xızmet etedi.

Tez ja'rdem orinlarında nawqaslardı xirurgiyalıq, terapiyalıq, statsionarg'a jetkiziw, juqpalı, psixiatriyahq ha'm basqa qa'nigelestirilgen keselxanalarg'a sıpatlı transpartirovka etiwdi a'melge asırıwǵa xızmet qılatug'ın bo'limler bar.

Shipakerge shekem bolg'an birinshi tez meditsinaliq ja'rdem-zıyan ko'rgen yamasa kesellenip qalg'an adamg'a ha'diyse ju'z bergen jerde ha'm onı meditsinaliq ma'kemege jetkiziw waqtında o'tkiziletug'ın qıstawlı ilajlar jıyındısı bolıp esaplanadı.

Birinshi tez meditsinaliq ja'rdem ilajlari to'mendegishe u'sh topardi o'z ishine aladi:

1. Sirtqı jaraqatlawshı faktorlar (elektr toki, joqarı yamasa to'men basım, awır na'rselerden eziliw) ta'sirin tezlik penen toqtatıw ha'm jaraqatlang'an adamdı ol tu'sken qolaysız sharayattan shıg'arıw (suwdan alıp shıg'ıw, janıp atırğ'an za'ha'rli gaz toplang'an bo'lmelerden alıp shıg'ıw).

2. Jaraqat baxitsiz ha'diye yamasa tosattan baslang'an keselliktin' xarakteri ha'm tu'rine qaray jaraqatlang'an adamg'a birinshi tez ja'rdem ko'rsetiw (qan ag'iwın toqtatıw, jaraqatqa baylam qoyıw, jasalma dem aldırıw, ju'rekti iske tu'siriw, za'ha'rge qarsı zatlar beriw

3. Kesel yamasa jaraqatlang'an adamdı emlew ma'kmelerine tez alıp barıw (transportirovka qılıw).

Birinshi ja'rdem ko'binese o'z-ara ha'm o'z-o'zine ja'rdem beriw ta'rizinde ko'rsetiledi, sebebi sho'gip baratirgan adam suwdan shig'arilmasa, adamdi ot tu'sken bo'lmeden alip shig'ilmasa, onı basıp qalg'an na'rselerden azat qilinbasa, onın' nabit bolıwı so'zsiz.

Birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiwidin' tiykarg'ı printsipleri. Ha'r bir adam birinshi ja'rdem ko'rsetiwdi, meditsina xızmetkeri bolsa qa'ni-geli meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiwdi biliwi za'ru'r. Birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiwde to'mendegi printsiplerge a'mel qılınıwı tiyis:

Ja'rdem berip atirg'an adamnın' barlıq is-ha'reketleri maqsetke muvapiq puqta oylang'an, qatan', tez ha'm basıq bolıwı kerek.

1. Da'slep jaraqatlang'an adam tu'sken sharayotqa baha beriw ha'm jaraqatlandırıwshı faktorlar ta'sirin toqtatıw sharaların ko'riw (suwdan, janıp turg'an bo'lmeden alıp shıg'ıw, janıp turg'an kiyimlerin o'shiriw, elektr tokınan jaraqatlang'anda elektr toki tarmag'ınan ajratıw) kerek.

2. Jaraqatlang'an adamnin' awhalma tez ha'm duris baha beriw za'ru'r. Bug'an jaraqat yamasa tosattan keselleniw ju'z bergen waqıttı ha'm orındı anqlaw imkan beredi. Jaraqatlang'an (kesellengen)de, esten tang'an jag'dayda jatqanda bul a'sirese ju'da a'hmiyetli. Jaraqatlang'andı ko'zden o'tkeriwde onın tiri yamasa o'lgenligi aniqlanadı, jaraqattın tu'ri ha'm awır jen'illigine, qan agıp turganlıǵına itibar beriledi.

Ma'limleme resursı

g p laru No'igs myanistina kopay
Ma'limle resurs orayi

Inv. N 41074 17

2001 j. 22.02

3. Jaraqatlang'an adamdı ko'zden o'tkeriw dawamında birinshi meditsinalıq ja'rdemnin' ko'lemi ha'm onı neden baslawı kerekligi anıqlanadı.

4. Anıq sharayatlar, bar jag'daylar ha'm imkaniyatlarǵa tiykarlang'an halda birinshi tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw ushin qanday zatlar za'ru'rılgı anıqlanadı ha'm olar menen ta'miynlenedi.

5. Birinshi tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiledi ha'm jaraqatlang'an adamdı transportirovkaǵa tayarlaydı.

6. Jaraqatlang'an adamdı emlew ma'kemesi transportirovka etiw sharası ko'riledi.

7. Jaraqatlang'an adamdı emlew ma'kemesine jiberiwge shekem bir o'zin qarawsız qaldırıw mu'mkin emes.

8. Za'ru'rlik tuwılǵanda birinshi tez meditsinalıq ja'rdemdi ha'diyse ju'z bergen jerde g'ana emes, ba'kim emlew ma'kemesine alıp baratırǵanda jolda da ko'rsetiw kerek.

G'alaba jaraqatlanıw ju'z bergende transportirovka basqıshların sho'lkemlestiriw printsipleri. Jer silkiniw waqtında avtomobil, temir jol avariyasında, o'rtte, jarılıw ju'z bergende, g'alaba jaraqatlanıw ha'diy-seleri ju'z beredi. Bunday hallarda birinshi ja'rdemdi tabıslı ko'rsetiw sho'lkemleskenlik ha'm ta'rtp-ıntizamǵa baylanıslı. Jaraqatlang'an adamlardı ziyanlamwdın' awır-jen'illigine qaray toparlarǵa bo'lip izbez transportirovka qılınadı.

1 - t o p a r . Ko'kirek ha'm qarın boslıǵı diywalın tesip kirgen jaraqatları bolǵan jaradarlar, esinen tang'an, shok, koma, kollaps jag'dayındag'ı nawqaslar, bas su'yegi jaraqatlang'an, ishine qan ketip atırǵan jaradarlar, ayag'ı ha'm qolı kesilgen, ashıq su'yek sınıwı bolǵan, ku'ygen nawqaslar.

2 - t o p a r . Ayaq yaki qol su'yekleri jabıq sing'an, ko'p qan jog'altqan, biraq qan ag'ıwı toqtatılǵan jaradarlar.

3 - t o p a r . Kem qan jog'altqan, biraq qan ag'ıwı toqtag'an, mayda su'yekleri sing'an, majıqqan jaradarlar.

Bul toparlardın' ha'r birindegi kishi jastag'ı balalardı anası (a'kesi) menen birinshi na'wbette evakuatsiya qılıw za'ru'r.

Sanitariya-gigiena ilajları: awqatlanıw, azıq-awqat sistemasın suw menen ta'miynlew, kir juwıw xızmetin sho'lkemlestiriw, a'skeriy xızmetkerlerdi jaylastırıw, jeke ha'm ulıwma gıgienanı saqlaw ha'm olardı baqlaw.

Epidemiyaǵa qarsı ilajlar: Juqpalı kesellikler tarqalıwın aldın alıw, rejeli immunizatsiya islew, sanitariya-epidemiologiyalıq rejimdi saqlaw maqsetinde a'skeriy meditsinalıq a'skerler, o'zleri turg'an rayon xalqı ortasında u'zliksiz ra'wishte baqlaw o'tkizip turadı. Juqpalı kesellik penen kesellengenler (kesellikti basınan o'tkizgenler) u'ziliksiz

baqlawǵa alınadı ha'm tekseriledi. Profilaktikalıq dezinfektsiya, dezinfektsiya, deratazatsiya o'tkeriledi. Juqpalı kesellik payda bolsa, nawqaslar izolyatsiya qılınadı. Kesel menen baylanısta bolǵanlar anıqlanıp, olardı gu'zetip barıladı.

AYRIQSHA JAG'DAYLAR PAYDA BOLǵAN JERLERDE XALIQQA MEDITSINALIY JA'RDEM KO'RSETIW. FELDsher-MEDSESTRA BRIGADALARI, TEZ MEDITSINALIY JA'RDEM BRIGADALARININ' WAZIYPALARI HA'M OLARDI SHO'LKEMLESTIRIW

AJ da xalıqqa sanitariya-epidemiologiyalıq ha'm qıstawlı tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw brigada usılında a'melge asırıladı. Jaraqatlang'an ha'm ziyanlang'anlarǵa tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw eki basqishta alıp barıladı. Birinshi basqishta AJ aymag'ında to'mendegi isler orınlanadı. Meditsinalıq tekseriw o'tkerilgennen son', birinshi meditsinalıq ha'm shıpakerge shekem ja'rdem ko'rsetiledi, onnan keyin:

1. Ornında birlemshi vrash ja'rdemi ko'rsetiledi.
2. Evakuatsiya qılınǵanlarǵa meditsinalıq ja'rdem beriledi.
3. Epidemiyaǵa qarsı shara-ilajlar ko'riledi.

Ekinshi basqishta emlew ma'kemelerinde, keselxanada qa'nigelestirilgen ja'rdem ko'rsetiledi.

Qıstawlı tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw xızmetinin' du'zilisi.

Respublika ko'leminde:

- Respublika qıstawlı meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw orayı;
- U'zliksiz tayar jag'daydag'ı qa'nigelestirilgen qıstawlı meditsinalıq ja'rdem brigadaları.

Bular Respublika emlewxanalarında ha'm qıstawlı ja'rdem ilimiy oraylarında, iri ko'p tarmaqlı emlewxanalarda sho'lkemlestiriledi.

- Qıstawlı tez meditsinalıq ja'rdem brigadaları;
- Qa'nigelestirilgen tez meditsinalıq ja'rdem brigadaları;
- Sanitariya - profilaktika brigadası;
- Qa'nigelestirilgen epidemiyaǵa qarsı gu'res alıp barıwshı brigada.

Oblast ko'leminde:

- Oblast tez meditsinalıq ja'rdem orayı, Oblast tez meditsinalıq ja'rdem emlewxanası, oblast konsultativ orayları quramında sho'lkemlestiriledi. Onın' quramında:

1. Arnavlı tez meditsinalıq ja'rdem brigadası (TMJB),
2. Qa'nigelestirilgen qıstawlı tez meditsinalıq ja'rdem brigadası (tez meditsinalıq ja'rdem),
3. Tez meditsinalıq ja'rdem brigadası sho'lkemlestiriledi.

Tez meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw brigadasinin' quramı: vrash-1, medsestra-2, sanitar-1, sanitar aydawshı-1. Bular tez meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw a'spab-u'skenelerin ha'm da'ri-darmaqlardı paydalanıwıǵa tayar halda saqlaydı ha'm olardıń ko'lemi 50 jaraqatlang'an nawqaslarg'a jetetug'ın bolıwı sha'rt.

Bular to'mendegilerden ibarat:

Meditsinaliq a'sbaplar atı	O'lshew birligi	Sam
SNO- apparatı	dana	1
Qol menen dem aldırıwshı SNO	dana	1
Hawa o'tkeziwshı tu'tikshe	dana	3
1 ma'rtelik sistema	dana	25
Tonometr	dana	1
Fonendoskop	dana	1
v/i kateteri 1 ma'rtelik	dana	25
Traxeostomik jiyma	dana	2
Til tutqısh	dana	10
Awız kirgish	dana	150
Shpritsler 1 ma'rtelik 2,5,10g	dana	150
Qan toqtatıwshı qısqısh	dana	5
Qayshı	dana	3
Pintset	dana	3
Troakar	dana	3
Ju'rekti punktsiya qılatug'ın iyne	dana	5
Nosilkalar	dana	2
Shinalar	dana	25
Asqazandı juwıw ushın zondlar	dana	10
Qan toqtatıwshı lentalar	dana	25
San. instruktor sumkası	dana	10

Da'ri-darmaqlar menen ta'miyinleniwi

1. Ju'rek-qan tamir preparatları, gipotenzivler, diuretikler:

Adrenalin gidrokslorid 0,1% - 1 ml	ampula	50
Validol tab №10	konvalyuta	5
Kordiamin 2 ml	ampula	50
Korglyukon 0,6 % - 1 ml	ampula	10
Laziks (furasemid) 1% - 2 ml	ampula	20
No-shpa 2% - 2 ml	ampula	25

Novokainamid 10% - 5 ml	ampula	10
Nitroglitserin 0,0005 - 40 tab	konvalyuta	1
Strofantin K 0,05 % - 1 ml	ampula	10
Sulfokamfakain 10 % - 2 ml	ampula	10
Eufillin 2,4% - 10 ml	ampula	10

2. Awırıw qaldırıwshılar ha'm jergilikli anestetikler:

Analgin 50 % - 2 ml	ampula	50
Baralgin (spazmogen) 5 ml	ampula	50
Morfin gidrokslorid 1 % - 1 ml	ampula	50
Promedol 2 % - 1 ml	ampula	50
Novokain 0,5 % - 10 ml	ampula	50
Novokain 25 % - 10 ml	ampula	50

3. Gormon preparatları:

Prednizolon 25 mg	ampula	15
Insulin 5 ml	flakon	10

4. Antiseptik zatlar:

Yodtın' 5 % li spirtli eritpesi 10 ml	flakon	10
Etil spirti 200 ml	flakon	4
Vodorod peroksid 3 % - 50 ml	flakon	4
Xlorgeksidin 20 % - 1 litr	flakon	10

5. Antigistamin zatlar:

Dimedrol 1% - 1ml	ampula	25
Suprastin 2 % - 1ml	ampula	25

6. Psixotrop zatlar:

Aminazin 2,5% - 2ml	ampula	50
Seduksin, Relanium, Sibazon, Dizipam	ampula	50
Kofein natriy benzoat 20% - 1ml	ampula	50

7. Farmakoterapiyalıq da'rilik zatlar:

Natriy gidrokarbonat (poroshok) 100,0	konvalyuta	4
Kaltsiy xlorid 10% - 10 ml	ampula	10
Nashatir spirti 10% - 10 ml	flakon	3
Mitfuzol (aerozol) 200 ml	flakon	25
Fastin maz 50,0	flakon	25
Kofein natriy benzoat 20% - 1ml	ampula	50

8. Plazma ornın toltırıwshı eritpeler:

Glyukoza 5% – 400 ml	flakon	15
Poliglyukin 400 ml	flakon	15
Reopoliglyukin 400 ml	flakon	15

9. Antidotlar AJ aymag'ında qollang'an za'ha'rli zatlar ta'sirine qaray komplekt tayarlap qoyıladı.

10. Antibiotikler ha'm sulfanilamid preparatları:

Penitsillin Na duzi 1,0	flakon	50
Kanamitsin sulfat 1,0	flakon	50
Sulfatsil natriy 30% – 1,5 ml	tyubik	15
Tetratsiklin mazı (ko'zge)	tyubik	15
Levanizol (aerozol) 60 ml	konvalyuta	25

11. Bakterial preparatlar:

Juqpalı kesellik anatoksini	flakon	10
Juqpalı kesellikke qarsı sıvorotka 3000 AE	flakon	10

12. Baylaw materialları:

Siyleden tayarlang'an bintler 5m x 7sm	dana	15
5 m x15 sm	dana	20
7 m x 14 sm	dana	20
Meditisinalıq tu'tikshe sıyaqlı elastik bint N1 - 8N1 - 7	kg	2
Leykoplastir 5 x 500 sm	dana	5
Leykoplastir bakterioticsidli 4 x 10 sm	dana	5
Birinshi meditsinalıq ja'rdemi ushm zıyansızlandırılğ'an baylaw paketi	dana	20
Paxtalı ko'pshik 13 x 15 sm		
bint 5 m x 7 sm	dana	20
Ku'ygenler ushin baylaw paketi POJ-1	dana	50
Siyleden tayarlang'an salfetkalar 16 x 14 sm, 45 x 29 sm	dana	50
Meditisinalıq gigroskopik paxtası 250,0	konvalyuta	25
1-meditisinalıq ja'rdem kartoshkası	dana	50
Oftalmolog lopatkashası	dana	5
Xirurg qolg'abı (steril)	dana	8
Suw ıdıısı	dana	2

13. Xızmetkerler ushın sanitariya-gigiena kiyimleri:

Meditisina xızmetkeri xalatı	dana	8
Meditisina xızmetkeri qalpaqshası	dana	2
Jeke qorg'anıw zatları	dana	20
Jeke apteshka (A1- 2)	dana	30

Jeke baylaw paketi ha'r bir xızmetker ushın bir komplekttan tayarlanadı.

Birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw ushın arnawlı brigadalar sho'lkemlestiriledi.

Feldsher-medsestra brigadalarının' wazıypaları:

1. Jaraqatlang'an, kesellengen adamlarğa tez qıstawlı ra'wishte birinshi, vrashqa shekemgi meditsinalıq ja'rdemdi tolıq ko'rsetiw;
2. Tez ha'm qolay sharayatta emlew ma'kemesine transportirovka qılıw;
3. G'alaba zıyanlawshı qurallar qolanılğ'anda meditsinalıq tekseriw o'tkiziw (tez ha'm anıq), keyin evakuatsiya basqışına tayarlaw, evakuatsiya basqışında juqpalı kesellikler kelip shıg'ıwınan' aldın alıw;
4. Epidemiyag'a qarsı shara-ilajlar o'tkiziw;
5. Xalıq arasında sanitariya-ag'artıw islerin ken' a'melge asırıw.

Feldsher-medsestra brigadası to'mendegi zatlar menen u'skenelenedi.

1. Feldsherlik komplekti – jaradar, ku'ygen, nurlang'an, zıyanlang'ang'a vrashqa shekemgi, ja'rdem ko'rsetiw ushın arnalg'an. Komplekte awırıw qaldırıwshı zat, antidot, analgetik, spazmolitik, kordiamin, nashatir spirti, antibiotikler, antiseptik, adrenomimetik ha'm basqa da'rilik zatları, qan toqtatıwshı jgut, pıshaq, qayshı, pintset, skalpel, shprints, termometr, S-sıyaqlı tu'tiksheler boladı.

2. Steril baylamlar toplamı: u'sh tu'rli u'ikenliktegi steril bintler (16 sm x 10 sm, 14 sm x 7 sm, 10 sm x 5 sm), oramalsha, steril bolmağ'an paxta ha'm bintlerden ibarat.

3. Standart fiksatsiya ushm shınalar toplamı. Fanerli, sımlı, basqışlı jaq ushm, san ushın, arnawlı shınalar.

4. Jasalma dem beriw ushın qol apparatı. Qısqa mu'ddet jasalma dem beriw ushın arnalg'an rezinalı top ha'm maskadan ibarat.

5. Nosilka (vakuumlı). Onın' tutqası ag'ashtan yamasa metalldan bolıwı mu'mkin.

6. Dezinfektsiya komplekti – tolıq emes sanitariyalıq tazalaw dezaktivatsiya, deratazatsiya ha'm dezinfektsiya o'tkiziwge arnalg'an. (Kiyim-kenshek ha'm ayaq-kiyimler xloramin, xlorofos sıyaqlı zatlar menen dezinfektsiya qılınadı).

AJ ju'z bergen ornılarda xalıqqa meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwde sanitariya bo'limsheleri, sanitariya bo'limleri, birinshi meditsinalıq

ja'rdem ko'rsetiw bo'limleri, arnawlı meditsinalıq ja'rdem brigadalari ha'm ha'rekettegi epidemiya'ga qarsı bo'limsheler tiykarg'ı a'hmiyetke iye ku'shler bolıp esaplanadı. Puqara qorg'awının' tiykarg'ı sho'lkemleri sortlaw evakuatsiya gospitalı, tiykarg'ı profilaktikalıq keselxana esaplanadı.

Sanitariya bo'limshelerinin' tiykarg'ı wazıypaları:

1. Jaraqatlang'anlardı tabıw ha'm olarg'a birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw;

2. Nawqaslardı qa'wipsız jerge alıp shıǵıw, ko'shiriw, transportirovka qılıwda jedel qatnasıw;

3. Keselxanalar quramında islew;

4. Epidemiya'ga qarsı sanitariya-gigienalıq sharlardı o'tkiziwde qatnasıw;

Birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw bo'limshesi puqara qorg'awının' ha'rekettegi tiykarg'ı bo'legi bolıp esaplanadı. Tiykarınan jaraqatlang'anlarga, nurlang'an, ku'ygen, za'harlengen ha'm kesellengenlerge birinshi ja'rdemdi ko'rsetedi. Basshısı – vrash.

Birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw bo'limshesinin' tiykarg'ı wazıypaları:

1. Qabil etiw, dizimge alıw, waqtınsha jaylastırıw;

2. Nawqaslar ortasında meditsinalıq tekseriw o'tkeriw;

3. Dozimetrik baqlaw o'tkeriw;

4. Toliq emes, toliq sanitariyalıq tazalaw.

5. Kesel ha'm jaraqatlang'anlarga birinshi vrashlıq ja'rdemi, xirurgiyalıq ha'm terapiyahq ja'rdem ko'rsetiw;

6. Transportirovka etiwge bolmaytug'ın kesellerdi waqtınsha gospitalizatsiya qılıw.

7. Infeksiyalıq ha'm ruwxıy kesellerdi izolyatsiya qılıw;

8. Nawqaslardı kelesi evakuatsiya basqıshına tayarlaw;

9. Sanitariya bo'limsheleri ha'm bo'limleri isine basshiq etiw;

10. Birinshi meditsinalıq esapqa alıw.

Birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw bo'limi (BMJKB)nin' quramı:

1. Qabil-tekseriw bo'limi;

2. Operatsiya baylaw bo'limi;

3. Gospital bo'limi;

4. Evakuatsiya bo'limi;

5. Toliq emes sanitariyalıq tazalaw ha'm dezaktivatsiya bo'limi;

6. Meditsinalıq ta'miynlew bo'limi;

7. Laboratoriya bo'limi;

8. Xojalıq bo'limi;

BMJKB nin' u'skeneleri.

Antibiotikler, sıvorotkalar, qan toparın anıqlaw ushın za'ru'r sıvorotkalar, baylaw zatları, meditsinalıq a'sbaplar, da'rixana u'skeneleri, dezinfeksiyalıq eritpeler ha'm a'sbaplar, jeke qorg'awshı zatlar, arnawlı sumka, avtomobil.

Arnawlı meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw bo'limi ha'm brigadalari. 8 – 17 arnawlı brigada ha'm de neyroxirurgiyalıq, oftalmologiyalıq, LOR, torokoabdominal, travmatologiyalıq, ku'ygenler, infeksiyalıq, qan quyiw, urologiya, anesteziologiya bo'limlerinen ibarat.

Ha'r bir brigada quramına 1 vrash-qa'nige, 2 medsestra (feldsher) ha'm shofer kiredi.

Ha'rekettegi epidemiya'ga qarsı bo'limsheler (HEQB).

Qala, oblast, ulke ha'm respublika sanitariya-epidemiologiyalıq orınlari tiykarında sho'lkemlestiriledi. Tiykarg'ı wazıypası g'alaba zıyanlamw oshag'ında epidemiya'ga qarsı sanitariya-gigienalıq shara-ilajlar o'tkiziw.

U'skeneleri. Bakpreparatlar, laboratoriya u'skeneleri, dezinfeksion-dushlı avtomobil, avtolaboratoriya, qorg'anıw kiyimleri ha'm jeke qorg'aw zatları.

Sanitariya-evakuatsialıq gospital (SEG).

Tiykarg'ı emlewshı ma'keme bolıp, qaladan tısqarında sho'lkemlestiriledi.

Wazıypası: jaraqatlang'an adamlar, nawqaslardı gospitalizatsiya qılıw, olarg'a arnawlı meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw ha'm emlew.

SEG to'mendegilerdi a'melge asıradı:

1. Qabil etiw ha'm meditsinalıq tekseriw, nawqaslardı keselxanalarga bo'listiriw.

2. Transportirovka qılıp bo'lmaytug'ın nawqaslardı gospitalizatsiya qılıw, arnawlı meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw ha'm emlew.

3. O'zine boysing'an keselxanalarga basshılıq etiw, arnawlı ja'rdem ko'rsetiwdi baqlaw.

4. Hu'jjetlerdi meditsinalıq statistika boyınsha talqılaw, asqınıwları, o'lim sebebin u'yreniw.

SEG 500–1000 orıng'a mo'lisherlengen. Ha'r bir SEG da to'mendegi bo'limler bar: SEG basqarıwı, qabil etiw tekseriw, operatsiyalıq baylaw bloki, tez ja'rdem bo'limi, shokqa qarsı, anaerob infeksiyaga qarsı bo'lim ha'm tuwıw u'yi, psixozolyator basqa ja'rdemshı bo'limler ha'm de xojalıq bo'limi.

SEG tiykarın qabıllaw-texseriw bo'limi quraydı. Onda texseriw maydانشاسı, qabıl, tazalaw maydانشاسı bar. Bul bo'limde jaraqatlang'anlar, nawqaslar eki toparg'a bo'linedi. 1-topar profilaktikalıq keselxanalarg'a jiberiledi. 2-topar awır jag'dayda bolg'anlıg'ı sebepli SEG da qaladı. Olarg'a tez meditsinalıq ja'rdem ha'm emlew isleri sol jerde ko'rsetiledi. Jaraqatlang'anlar punkt ishinde ayrıladi ha'm kerekli bo'limge jiberiledi. Bunnan tısqari, qabıllaw-texseriw bo'liminde radiometrik baqlaw o'tkiziledi, sanitariyalıq tazalaw ju'rgiziledi.

Operatsiya baylaw bloki – operatsiya aldı, operatsiya bo'lmesi, baylaw bo'lmesi, gips bo'lmesi, avtoklav ha'm rentgent bo'lmelerinen ibarat. G'alaba jaraqatlamwılarda blokda 6–9 operatsiya stoli ha'm 12–20 baylaw stoli xızmet ko'rsetedi. Tez ja'rdem bo'limi ko'shiriwge bolmaytug'ın xirurgiyalıq, terapiyalıq tu'rdegi kesellerdi gospitalizatsiya qıladi ha'm emleydi. SEG da dispetsher xızmeti de tiykarǵı esaplanadı (1-su'wret).

AJ da o'tkiziletug'ın sanitariyalıq-gigienalıq ilajlar:

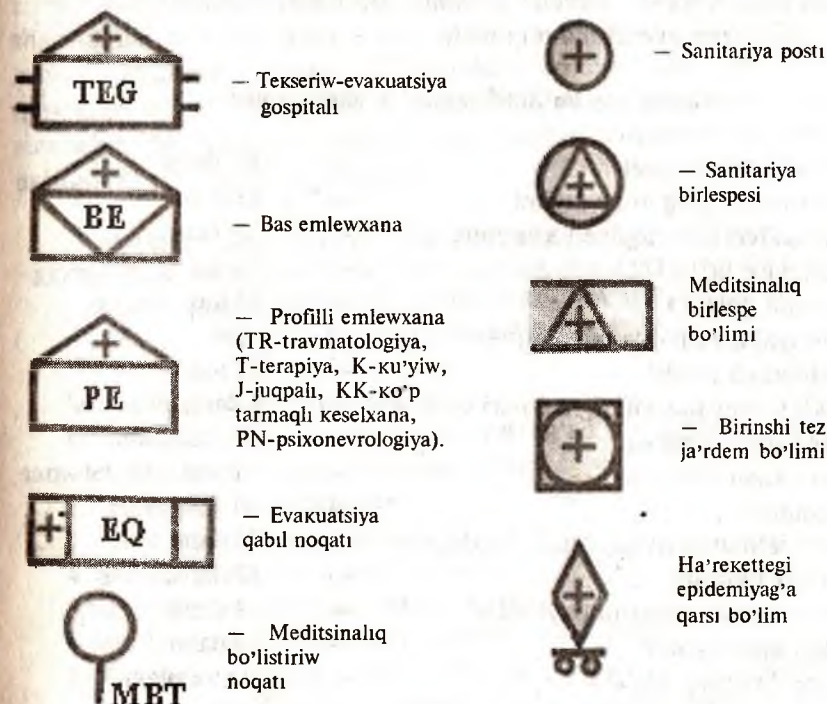
1. Xalıqtın' jaylasıwın baqlaw;
2. Suw menen ta'miyinleniwdi baqlaw;
3. Awqatlanıwı baqlaw;
4. Monsha menen ta'miyinleniwdi baqlaw;
5. Sanitariyalıq-ag'artıw islerin sho'lkemlestiriw;

Epidemiyag'a qarsı ilajlar:

1. Profilaktikalıq ilajlar;
2. Juqpalı kesellikler anıqlang'anda ko'riletug'ın sharalar (keste).

Nawqaslar ushın ko'riletug'ın sharalar	Nawqas penen qatnasta bolg'an-larg'a ko'riletug'ın sharalar	Kesellik anıqlan-g'an ortalıqta ko'ri-letug'ın sharalar
Nawqaslardı o'z waqtında anıqlaw	Nawqas penen qatnasta bolg'anlardı anıqlaw	Jedel immunlaw
Dizimge alıw, SEG ke xabar jiberiw	Meditsinalıq baqlaw (sorastırıw, texseriw)	Jedelsiz immunlaw
Keselxanag'a orna-lastırıw yamasa u'yde bo'lek bo'lme ajratıw	Laboratoriya tekseriwi	Antibiotik ximiyalıq profilaktika
Emlew, u'yge juwap beriw qa'delerin saqlaw	Karantin jag'dayın engiziw	Fago profilaktika
Dispanser baqlawına alıw	Kesellik juqqanlardı anıqlaw ha'm olardı emlew	Sanitariya-ag'artıw islerin alıp barıw

Meditsinalıq ma'kemeler:

1-su'wret.

Profilaktikalıq sharalar-xalıqtın' juqpalı keselliklerge shıdamlılıg'ın asırıw. Bul miynet ha'm turmis sharayatların jaqsılaw, fizikalıq shınıqtırıw, profilaktikalıq emlewler joli menen a'melge asırıladi. Bunnan tısqari, xalıq punktlerin shıg'ındılardan tazalaw, ura ha'm shuqurlardıń tazalıg'ın baqlaw, xalıqtı taza ishimlik suwı menen ta'miyinlew, asxana, kafe, bufetlerdin' sanitariyahq jag'dayın jaqsılaw, azıq-awqat du'kanları, bazarlar, monsha, shashta'rezxanalardıń sanitariyalıq jag'dayın baqlaw ha'm jaqsılaw, xalıq ortasında meditsina xızmetkerleri ta'repinen sanitariya-ag'artıw islerin alıp barıw sharaları ko'riledi. Bir waqtın' o'zinde ju'da ko'p xalıq ha'r qıylı g'alaba qurallardan zıyanlamwı mu'mkin. Mine usı zıyanlang'anlarga tez ha'm o'z waqtında tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw ushın sho'lkemlerde, oqıw orınlarında, ka'rxanalarda, temirjol transportında ha'm basqa orınlarda jumısshılar, studentler, xızmetkerler, u'y biykelerinen ibarat sanitariya bo'limsheleri ha'm bo'limler sho'lkemlestiriledi. Hayallar 18–50 jasqa shekem, erler 16–60 jasqa shekem qabil etiledi.

Sanitariya bo'limshesi 23 adamnan ibarat: bir basliq, eki baylanisshi, 5 zveno baslig'i ha'm 15 zveno ag'zalar. Bo'limshe 4 adamnan ibarat bolip 5 sanitariya zvenosina bo'linedi.

Sanitariya bo'limshesinin' u'skeneleniwi:

Puqara protivogazi	—	28 dana
Filtirlewshi qorg'anıw kiyimi	—	23 dana
Jip gezlemeden tigilgen kombinezon	—	23 dana
Rezina etik	—	23 jup
Rezina qolg'ap	—	23 jup
Ximiyalıq zatlarǵa qarsı gu' res individual paketi	—	23 jup
PXS (ximiyalıq zatlarǵa qarsı) sumka	—	1 dana
Sanitariya sumkası	—	23 dana
Sanitariya nosilkası	—	5 dana
Lertalar	—	10 dana
Suw salmatug'ın qapshıqı flyashgalar	—	23 dana
Elektr fonarlar	—	13 dana
Qolg'a baylanatug'ın baylawlar	—	23 dana
Jeke apteshkalar	—	23 dana
Jeke dozimetr DP 24	—	1 komplekt

Sanitariya bo'limshesinin' wazıypaları:

1. G'alaba ziyanlanıw orayında birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw.
2. Jaraqatlang'anlar ha'm jaradarlardı izlew, tabıw ha'm olardı tasıp shıǵıw.

Sanitariya bo'limshesi bir neshe sanitariya bo'limshesinen ibarat bolıp, 97 adamdı quraydı.

Sanitariya bo'limsheleri qala, rayon ha'kimligi ha'm Qızıl Atanaq, Qızıl Yarım Ay ja'miyetleri ta'repinen sho'lkemlestiriledi. Olardı shıpakeler ha'm medsestralar tayarlaydı. Sanitariya bo'limshesi ag'zalar o'z bilim ha'm konlipeklerin asırıp barıwları ushın poliklinika, ambulatoriya, meditsina bo'limlerge biriktirilgen boladı. Sanitariya bo'limshesi ag'zaları tez meditsinalıq ja'rdem ma'kemelerinde na'wbetshilikke ha'm nawqaslardı ku'tiw ushın tartıladı. Sanitariya toshkaları ka'rxanalarda, sho'lkemlerde, oqıw orınlarında Qızıl Atanaq ha'm Qızıl Yarım Ay ja'miyeti ta'repinen sho'lkemlestiriledi. Olardıń wazıypası: mayda o'ndiris ha'm kommunal

ziyanlanıwǵa qarsı gu'resiw ha'm epidemiyag'a qarsı sanitariya-gigienalıq shara-ilajlar o'tkiziw. Sanitariya toshkası 4 adamnan: baslıq ha'm 3 zveno ag'zalarınan ibarat. U'skeneleri: kombinezon, protivogaz, qorg'anıw kiyimi, rezina etik, qolg'ap, ximiyalıq zatlarǵa qarsı paket, suw ushın ıdı, qalpaqsha, qolg'a baylaw, sanitariya sumkası, bir nosilka, eki ilmek, eki fonar, 4 u'shepek.

JARAQATLANG'ANLARG'A TEZ MEDITSINALIY JA'RDEM KO'RSETIW. AJ JU'Z BERGEN ORINLARDI JARAQATLANG'ANLARDI IZLEW, TABIW, MEDITSINALIY AYIRIW HA'M BIRLEMSHI MEDITSINALIY JA'RDEM KO'RSETIW

Jaraqatlang'anlardı izlew usılları:

1. Jaraqatlang'anlardı mexanizatsiyalang'an u'skeneler (vertolyot, samolet, arnawlı mashinalar) menen izlew.
 2. Gu'zetiw jolı menen izlew.
 3. Izlew toparı menen izlew.
 4. Sanitariya patrulları menen izlew.
 5. Sanitariya tırmalaw jolı menen izlew.
 6. Jaqtılandırıwshı u'skeneleri menen tu'nde izlew.
1. 1-usılda vertolyot ja'rdeminde tawlı, sho'l, tog'ay, batpaqhq, suw, qa'ddinen joqan orınlarda ziyanlang'anlar izlenedi. Qısta vertolyotlar 400–600 metr, jazda 150–200 metr joqarıda ushadı.

2. Sanitariya transporti: bronetransportyor (BTR), piyadalar arnawlı mashinası (BMP). Olardıń arasında aralıq 300–350 metrdir quraydı, mashina ishinde birinshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiledi.

Jaraqatlang'anlar shofyor-sanitar, sanitar, sanitar-instruktor ta'repinen gu'zetiw jolı menen izlenedi. Ha'r bir sanitarg'a 200–250 metr arahqtı gu'zetiw tapsırıladi. Meditsina xızmetkerleri saw a'sker ha'm jaradar a'sker jig'ılıwı qa'siyetlerin, o'zine ta'n belgilerin biliwi lazı. Saw a'sker beti menen aldına jig'iladi, quraldı taslamaydı, o'zin shetke aladi. Jaradar a'sker a'sten jig'iladi, qolınan quralı tu'sedi, jig'ilg'an jerinde qaladi.

3. Jaraqatlang'anlardı izlew toparı menen izlew. Bul topar 4–6 adamnan ibarat bolıp ekige bo'linedi. Ha'r bir topar 2–3 adamnan ibarat, olarg'a sanitar yamasa sanitar - instruktor basshılıq etedi.

4. Sanitar patrullar ja'rdeminde izlew a'skerler hu'jim qılıp atırg'anda, da'ryadan o'tiw za'ru'r bolg'anda a'melge asırıladi, sanitar patrullar a'skerlerdi gu'zetip baradi. Jaradarlar suwdan qayıq, sanitar transportyor ha'm ju'ziw u'skeneleri ja'rdeminde alıp shıǵıladi.

5. Jaradarlardı tu'nde izlew. Bul usıl tu'nde ko'riw a'sbapları ja'rde-minde a'melge asırıladi. İzlewshilerge fonarlar beriledi. Transportqa projektor ornatiledi. Jaraqatlang'anlar ku'ndiz ja'ne bir ma'rte izlep shig'ıladı.

6. Jaradarlardı arnawlı tayarlang'an iytler ja'rdeminde izlew. Bul usıl tu'nde taw, tog'ay, batpaqlıqta, awıl ishinde urıs alıp barılıp atırğanda qollanıladi.

7. Sanitar patrullar ja'rdeminde izlew. Bul usıl tog'ay, batpaqlıqta, duman, boran sharayatlarında qar jawıp turg'anda qollanıladi. Bunday usılda izlewshiler arasında aralıq jaqın bolıp, olar bir-birin ko'rip turıwı kerek. Bunda okop, transheya, snaryad, jarılıwınan keyin payda bolğ'an shuqırılıqlar ko'zden o'tkerilip, jaradarlar alıp shig'ıladı. Eger jaradar tabılsa, transport batalonı meditsinalıq punkt jolına jaqm jerge jasırın belgilep qoyılıp, son'ıraq izlew dawam ettiriledi. Jaradarlardı izlew anıq bolıwı ushin maydan eki ma'rte ko'rip shig'ıladı. Da'slep arqadan aldığ'a, son' aldınan arqag'a. Bul usılda ko'p adamnın' qatnasıwı talap etiledi, tiykarınan urıs ha'reketleri toqtag'annan son' qollanıladi.

Sanitar-nosilkadan, tiykarında, awır jaradarlardı tasıw maqsetinde paydalanıladi. Jaraqatlang'anlardı jatqızğ'an halda samolyot, vertolyot, avtomobil ha'm sanitariya poezdına jetkiziledi. Nosilka uzınlıg'ı 321 sm, awırlıg'ı 9,5-10 kg, eni 55 sm, ba'lentligi 16 sm boladı. Bul nosilkalar standart, ha'r qanday transportqa jaylastırıwğ'a qolay, jıylma yamasa jazıq halda boladı. Jaradarlardı nosilkag'a o'tkiziw 3 jol menen a'melge asırıladi.

1. Jaradarlarda qolda ko'terip jaylastırıw.

2. Kiyiminen ko'terip jaylastırıw (ayaq-qohı sing'an bolsa).

3. Sanitarlar jatqan halda jaradarlardı u'stine artıp jaylastırıw.

Jaradarlarg'a jaqınlasıw usılları:

1. Qısqa jerdi juwırıp o'tiw (4-5 sekundtan aspawı kerek).

2. Janbaslap jiljiw.

3. Embeklew.

4. Jerde qarın menen su'yretilip jiljiw.

5. Sanitariya transportları ja'rdeminde.

Jaradarlardı urıs maydanınan alıp shig'ıw:

1. Jaradarlardı bir sanitar arqasına artıp jatqan halda janbaslap, embeklep, shinel, jabing'ısh (plash)-palatka, jelkesinde, qohnda, tasıwshı ilmek ja'rdeminde alıp shig'adı. Jaraqatlang'an adamlar qolda, arqalap, ko'terip, izli-izinen ko'terip, eki qoldı qulıp etip ko'terip, lentalar ja'rdeminde, bir nosilka menen, eki nosilka menen ko'terip alıp shig'ıladı.

Meditsinalıq ayırıp jaraqatlang'anlar ha'm jaradarlardı emlew, profilaktikalıq ha'm evakuatsiyalıq ilajlar uyımlastırılıwına qarap toparlarg'a ajratıladi. N.İ.Pirogov bunnan 100 jıl aldın aytqanmday, jaqsı ayırıp bo'listirilgen jaradarlar o'z waqtında kerekli ja'rdemdi alıwı mu'mkin ha'm olarg'a durıs meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiledi.

Meditsinalıq ayırıp punkt ishinde bo'limler ara ha'm evakuatsiyalıq transportta a'melge asırıladi. Tekseriw na'tiyjesinde jaradarlar 3 toparg'a bo'linedi.

1. A'tiraptag'ı saw ha'm nawqas adamlarg'a qa'wipli bolğ'anlar: juqpalı kesellikler (JK) menen awırğ'an nawqaslar, radioaktiv zatlar (RZ), za'ha'rli zatlar (ZZ) ha'm bakteriologiyalıq zatlar (BZ) menen zıyanlang'anlar.

2. Meditsinalıq ja'rdem sol jerde ko'rsetiliwı za'ru'r bolğ'anlar.

3. Meditsinalıq ja'rdem evakuatsiyanın' basqa basqışlarında ko'rsetiliwı za'ru'r bolğ'anlar.

Meditsinalıq ayırıp meditsinalıq ayırıp brigadaları o'tkizedi.

Olar vrashsh, feldsher, medsestra, 2 registrator ha'm sanitardan ibarat. Meditsinalıq sortlawdı basqasha etip aytqanda 3 ke bo'lemiz.

1. Sanitar tazalawdan o'tiwı za'ru'r bolğ'anlar (RZ, ZZ, BZ, JK).

2. Meditsinalıq ja'rdem tezlik penen ko'rsetiliwı ha'm ko'rsetiw ornına qarap.

3. Evakuatsiyalıq belgisine qarap.

Transportirovka etkende nawqaslardı ayag'ı aldında, esten tang'an jag'dayda, ko'p qan jog'altqanda: bası aldında, basqıştan tu'skende ayag'ı aldında, to'menge alıp tu'siwı bası aldında boladı. Bası jaralang'an, bas su'yekleri ha'm bas miyi jaraqatlang'an nawqaslar nosilkag'a shalqasına jatqızıladi. Murın ha'm jaq su'yekleri jaraqatlang'anda bas ta'repi joqarı ko'terilgen boladı, bastı aldığ'a sa'l iyiltirip otırğızıp qoyılğ'an jag'dayda tasıladi.

Jaradarlardı jaraqatlamw orayınan ko'shiriw, oray ishinde ko'shiriw, apatshılıq orayınan tez ja'rdem bo'limine ha'm emlew xanalarg'a ko'shiriw meditsinalıq evakuatsiya delinedi.

Jaradarlardı tasıw usılları:

Qolda, jelkede, arqada, tasıwshı ja'rdeminde, bir yamasa eki tasıwshı ja'rdeminde, izbe-iz, sanitariya nosilkası ja'rdeminde, tasıwshı ilmektı aynala, segiz sanı ha'm tu'yinshik formasın jasap tasıw.

Meditsinalıq evakuatsiya qıhwdın' tiykarı, kesel ha'm jaradarlardı g'alaba zıyanlanıw orayında jiynaw, olardı alıp shig'ıw, meditsinalıq evakuatsiya basqışlarında transportirovka etiw, meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwden ibarat. Jaradarlardı evakuatsiya etiwı baslıq sho'lkemlestiredi. Feldsher basshılıg'ında jaradarlar izlenedi ha'm urıs maydanınan

alip shig'iladi. Feldsher ja'rdeminde sanitariya transporti menen BMP ge alip klinedi. Eger texnika jetispese, tez ja'rdem bo'limine transportyorlar menen yetkiziledi.

Jen'il jaradarlardi batalonnin' meditsinaliq toshkasi (BMT) yamasa polktin' meditsinaliq toshkasi (PMT) na olarg'a piyada-basliq tayinlanip, evakuatsiya etilip, emlewge qaldiriladi.

Jaradarlardi BMT yamasa PMT g'a jiberiwde jollama beriledi. Awir jaradalar meditsina-sanitariya bo'limlerine samolyotta, vertolyotta yetkiziledi. Jaradarlardi evakuatsiya etkende meditsina xizmetkerleri birge gu'zetip bariwi za'ru'r. Jolda za'ru'r bolsa, meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiledi. Nawqasti keyingi toshkalarg'a tapsirwda hu'jjeti de beriledi.

Jaradarlarg'a birinshi tez meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw:

Birinshi meditsinaliq ja'rdemge to'mendegiler kiredi. Qan ketiwin toqtatw, jaraqatti baylaw, siniqlarg'a qolda jasalg'an yamasa tabelli shinalar qoyiw, ku'shli awiriw bolg'anda awirwsiwlandiriw (promedol, morfin), za'ru'r bolg'anda protivogaz kiygiziw yamasa ximiyaliq zatlardan saqlaniw ushin olarg'a qarsi zatlardi qollaw. Ko'z, murin, awiz, asqazandi ku'shsiz sodali suw menen juwiw, jasalma dem beriw, za'ha'rge qarsi (antidot) jiberiw, ju'rekti tikkeley massaj islep iske tu'siriw, radiatsiyag'a qarsi tabletkalar beriw.

Sanitariya bo'limsheleri, bo'limleri ha'm postlarinin' jumisin sho'lkemlestiriw:

G'alaba qural qollamlg'anda birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw ushin sho'lkem, ka'rxana, oqiw orinlarinda, temir jol transportinda jumishilar, studentler ha'm xizmetshilerden sanitariya bo'limsheleri ha'm bo'limleri sho'lkemlestiriledi.

Ximiyaliq qural qollanilg'anda sanitariya bo'limsheleri ha'm bo'limlerinin' tiykarg'i waziypalari:

1. Qisqa waqt ishinde ha'mmege birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw;

2. Sanitariya bo'limshelerinen meditsinaliq mag'liwmatlar aliw ha'm jaraqatlang'anlardi izlew;

3. Ajratilg'an jerde ha'm evakuatsiya waqtinda jaraqatlang'anlardi gu'zetip bariw;

4. Jeke quramg'a, qutqariwshilarg'a, orayda islewshilerge birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw.

Jumisti sho'lkemlestiriw ha'm o'tkiziw tarqalg'an ZM tu'rine baylanishi, bunda to'mendegi qa'delerge boysiniladi.

1. Ximiyaliq qural qollanilg'anda orayda jeke qorg'aw zatları (protivogaz, etik, kombinezon) menen islew.

2. Barliq jaraqatlang'anlardi ZM ta'sirinen azat etiw, buzilg'an protivogazlardi du'zetiw ha'm zapasta turg'an protivogazdi kiydiriw.

3. Ko'pshilikke tezlik penen antidot jiberiw maqsetinde sanitariya bo'limsheleri erkin tu'rde ja'rdem ko'rsetedi.

4. Birinshi tez meditsinaliq ja'rdem balalarg'a, ju'kli hayallarg'a, protivogaz kiymegenlerge, awir jaraqatlang'anlarga ko'rsetiledi. Antidot dozasi ha'r bir adamg'a individual tan'lanadi, mektepke shekemgi ta'rbiya jasindagi balalarg'a yarim doza jiberiledi.

5. ZM menen ziyanlang'anlar jaraqat alsa, aldın birinshi meditsinaliq ja'rdem ZM di ziyansizlandiriwga qaratiladi, antidot ta'krarlanip jiberiledi, keyin jaraqatlar tazalanadi.

6. Sanitariya bo'limsheleri ximiyaliq qural qollang'an orayda basliq basshihg'ında is ju'rgizedi. Basliq sanitarlardi belgili waqt islegeninen son', is qa'biletin jog'altqanda almastiradi.

7. Ximiyaliq qural qollang'an orayda qa'wipsizlik texnikasına boysiniw za'ru'r, qorg'awshi zatların sheshiw, awqatlanıw, suw ishiw, kiyim-kensheklerin sheshiw, shegiw qadag'an etilgen jerde otiriw, jatiwga ruxsat berilmeydi.

8. Ziyanlang'anlardi qisqa waqt ishinde evakuatsiya etiw ushin transportin' barliq tu'rlerinen paydalanıw za'ru'r.

Ximiyaliq qural qollang'an orayda turaqli bolmag'an za'ha'rli zat qollang'anda ZFO-58 qollaniladi. Onin' quramında paxtali kombinezon, ishki kiyim, shlem asti ha'm 2 paytaba, juwiw zatları (OP-7, yaki OP-10) yamasa sabın-may emulsiyasi boladi. 2,5 litr eritpeni tayarlaw ushin 0,5 litr birinshi eritpe (OP-7 yamasa OP-10) 2 litr suwda aralastiriliw, 40-50° shekem ısıtiladi. 2,5 litr ekinshi eritpeni tayarlaw ushin 2 litr suwg'a (60-70°) maydalang'an kir sabın ha'm 0,5 litr o'simlik mayi aralastiriladi. Kiyimdi eritpe yamasa emulsiya saling'an tabaqqa jibitip qoyiladi, barliq jerleri bir tegis ig'al bolıwı kerek. Kiyim sig'iladi ha'm astarı da bir tegis ig'allanadi, son' sig'ilip jayiladi, ashıq hawada kewdiriledi. Ximiyaliq qa'wip tuwılg'anda jeke qorg'aw zatları to'mendegi tarıpte kiyiledi: ishki kiyim → shlem asti → protivogaz → kombinezon, rezinalı etik (baxillalar) ha'm qolg'ap.

Sanitariya bo'limshesindegilerdi iske tartıp, olardi ximiyaliq mag'liwmat aliw a'spabi (PXR-MV) menen ta'miynlenedi. Ol za'ha'rli zatları hawada, suwda, azıq-awqat, ha'r qıylı predmetlerde barhg'in anıqlaw imkaniyatın beredi. Ximiyaliq qural qollang'an orayga kiriwde sanitarlar dem aliw organları ha'm terini qorg'awshi zatlar menen ta'miynleniwi shart.

Sanitarlardı zıyanlı orayg'a kirgiziwde baslıq to'mendegilerdi orınlawı sha'rt.

1. Sanitarlardı oraydag'ı jag'day menen tanıstırıw.
2. Qanday za'ha'rli zatlar qollanılatus'ınlıg'ın aytıw.
3. Sanitarlarga'a profilaktikalıq antidotlar jiberiw.
4. Zıyanlı oray shegarasın belgilep, bo'limshenin' qay jerde islewin anıqlaw.

5. Birinshi tez meditsinalıq ja'rdem ko'lemin belgilew, jumıs ta'rtibin anıqlaw, son' zıyanlang'anlardı tasıwshı zvenolar ha'm qutqarıwshı bo'limler ja'rdeminde alıp shıg'ıw ha'm transportqa shıg'arıw, evakuatsiya jolın ko'rsetiw, antidot jiberiw, meditsinalıq u'skeneler ha'm qorg'awshı zatlar menen ta'miyinleniw. Puqara qorg'anıwı bo'limleri bir-biri menen birlikte islewin ta'miyinlew .

6. Jaqın aradag'ı keselxana, birinshi meditsinalıq ja'rdem bo'limi, sonday-aq, emlew profilaktika ma'kemelerinin' ka'rxanalarg'a qarag'anda jaylasqan ornın ko'rsetiw.

7. Qutqarıw isleri o'tkiziletug'ın orındı anıqlaw, baylanıs ha'm qutqarıw isleri barısı haqqında mag'lıwmat beriw.

8. Jag'day menen tanısqañnan son' profilaktikalıq maqsette bo'limshe ag'zalarına antidot jiberiw, qorg'anıw zatların kiyiw, olardıñ tayarlıq jag'dayın tekseriw ha'm tezlik penen zıyanlang'an oraydan shıg'arıw.

Meditsinalıq ja'rdem birinshi na'wbette ashıq jerdegilerge, son' u'y, jer to'le, jasırınıw jerlerindegilerge ko'rsetiledi. Baslıq u'ziliksiz tu'rde basqa bo'limshe, bo'limler menen baylanıs jasap turadı. Ximiyalıq qural qollanılğan orayda is tamam bolğan son' oraydan tısqarıda tolıq emes ha'm tolıq sanıtarıyalıq tazalaw o'tkeriledi. Tolıq sanıtarıyalıq tazalaw uzaq waqıt toying'an za'ha'rli zatlar qollanılğan oraydan tısqarıda o'tkiziledi. Toyınbag'an za'ha'rli zatlar qollanılğan oraydan sanıtarıyalıq tazalaw o'tkiziw puqaralar qorg'anıwı meditsina xızmetkerleri baslıg'ı buyırg'ı menen o'tkiziledi.

Tolıq sanıtarıyalıq tazalaw: deneni ha'm shash astın degazatsiya qılıwshı eritpe menen, son' dush astında (36–38°C) sabınlap juwıw. Ishki ha'm sırtqı kiyimlerdi almasıtıw. Degazatsiya qılıwshı zat tan'law za'ha'rli zat tu'rine baylanıslı. Qorg'aw zatları sanıtarıyalıq tazalaw o'tkiziw bo'liminin' juwınıw punkitinde sheshiledi. Ha'r bir na'rseni qoyıw ushın o'zinin' ornı boladı. Jeke kiyimlerdi arnawlı qaltalarg'a salıp degazatsiya ushın jiberiledi. Juwınıw bo'liminde sanıtarlar 10–12 minutta sabınlap juwınıp, kiyiniw bo'liminde degazatsiya qılınğan keyin

yamasa zapastag'ı kiyim komplektin kiyedi. Qorg'anıw kiyimleri, sumka ha'm meditsinalıq u'skenelerdin' degazatsiyadan o'tkiziliwin kommunal-texnikalıq bo'lim xızmetkerleri baqlaydı. Eger jeke quram ortasında za'ha'rli zatlar menen za'ha'rleniw belgilerine guman qılınsa, puqaralar qorg'anıwının' meditsina xızmetkerleri meditsinalıq baqlaw o'tkizedi ha'm za'ru'r emlew jumısların a'melge asıradı.

KU'SHLI TA'SIR ETIWSHI ZA'HA'RLI ZATLAR, O'RTLERDEN ZIYANLANG'ANLARG'A BIRLEMSHI MEDITSINALIQA HA'M VRASHQA SHEKEM BOLG'AN JA'RDEM KO'RSETIW

Ximiyalıq zatlar xalıq xojalıg'ında ken' qollanıladı. Bul zatlar ishinde insan organizmine qa'wıpli ta'sir etiwshi toparlar da bar. Bul topar ku'shli ta'sir etiwshi za'ha'rli zatlar bolıp esaplanadı (KT ZZ).

Tınıshlıq da'wirinde o'ndiristegi avariya, baxıtsızlıqlar, ta'biyiy apatshılıqlar na'tiyjesinde KT ZZ sırtqı ortalıqqa tarqalıp, ishshı-xızmetkerlerdi, a'tiraptag'ı xalıqtı g'alaba zıyanlawı mu'mkin. KT ZZdan ammiak, xlor, azot, sulfat ha'm xlorid kislotaları, ammafos, butefos, metil merkaptofos, dixlafos xalıq xojalıg'ında ken' qollanıladı.

A m m i a k — ren'siz gaz, o'zine ta'n iyisi (nashatir spirtinin' iyisi) bar. 33–35°C ta ren'siz suyuqlıqqa aylanadı. Ammiaktın' qurg'aq aralaspası hawa menen 13 qatnasında jarılıw qa'siyetine iye. Ammiak dem alıw jollarına ha'm ko'zge ku'shli ta'sir etedi. Ko'zde ku'shli awırıw ha'm ashıw, jas ag'ıw, murinnın' pitiwi ha'm azaplı jo'tel gu'zetiledi. Suyıq ammiak terini ku'ydiredi.

Xlor – sarg'ısh, jasıl ren'li gaz, tez puwlanadı, o'zine ta'n iyisi bar, hawadan eki ma'rte awır, suwda jaqsı eriydi, 5–7 atmosfera basım astında toyg'ın jasıl ren'li suyuqlıqqa aylanadı. Om ıdıslarda saqlaydı. Suyıq xlor atmosferag'a shıqsa puwlanadı ha'm aq duman payda etedi. Awır za'ha'rleniwde silekeyli qabat ku'shli ta'sirlenedi, ko'zde, murın, tamaq jollarında ashıw ha'm awırıw, jas ag'ıwı, awır dem alıw belgileri ushıraydı ha'm teri, silekeyli qabatlar ko'geredi. Awır za'ha'rleniwlerde ko'binese o'kpe isedi ha'm o'lim menen tamamlanadı.

Metil merkaptafos – ashıq, sarı ren'li tınıq suyuqlıq, o'tkir qolaysız iyisli, 30% ha'm 70% li eritpesi terek ha'm g'awashalardı nasekomalardan qorg'aw maqsetinde qollanıladı. Oraylıq ha'm vegetativ nerv sistemasına ta'sir etedi.

Ha'zirgi wa'qıtta awıl xojalıg'ında jabayı sho'plerge, zıyanlı ja'nliklerge qarısı, sharwashılıqta za'ha'rli ximiyalıq zatlardın' qollanıw ta'ribi,

ximiyalıq zatlardan qorg'aw boyınsha ko'rsetpeler ma'mleket sanitariya inspektsiyası ta'repinen qatan' belgilep berilgen. Za'ha'rli ximiyalıq zatlardı qollanıw ha'm saqlaw boyınsha ko'rsetpege qatan' boysing'anda xalıqtın' zıyanlanıw qa'wpi biratala joq etiledi. Xalıqtın' za'ha'rleniwi bul ko'rsetpenin' qopal buzılıwı aqibeti bolıp esaplanadı.

Za'ha'rleniw bul awır kesellik bolıp, onın' aqibeti tez shara-ilajlar ko'riliwine baylanıslı.

Turmista ha'm xalıq xojalıg'ında ko'binshe za'ha'rli qa'siyetke iye bolg'an ximiyalıq zatlar qollanıladı. Olardı naduris qollanıw za'ha'rleniwge alıp keledi. Za'ha'rleniwdin' meditsinag'a baylanıslı (da'riler), ka'sipke, awıl xojalıg'ına tiyisli ha'm turmista za'ha'rleniw tu'rleri parıq qılınadı. Za'ha'rleniw aqibeti za'ha'rli zattın' qa'siyeti, organizmge tu'sken mug'darı, neshe protsentligi, organizmge tu'siw jolları, nawqas salamatlıg'ının' awhalı, jası, za'ha'rleniwden keyin o'tken waqıtqa qarap o'zgeredi. Ayırım nawqaslar za'ha'rli zattı aljasıp iship qoyg'anda, bilqastan ishkende yamasa ishirligende za'ha'rleniw ju'z beredi. Za'ha'rleniwdin' tiykarg'ı belgileri ha'm tez ja'rderin' sharaları sabaqlıqtın' a'meliy bo'liminde bayan etilgen.

Sanaat ha'm awıl xojalıg'ında ximiyalıq zatlar menen islegende za'ha'rleniwdin' aldın alıw ushin miynetti qorg'aw sharalarına a'mel qılıw za'ru'r.

Fosfor organikalıq zatlar (tiofos, xlorofos, karbofos, butifos, Bİ-58) menen za'ha'rleniw. Fosfor hawada ku'shli jalın shıg'arıp janadı ha'm sol sebepli termik ximiyalıq ta'sir etedi. Ku'yiwi eki jol menen ju'z beredi. İngalyatsiya jolı menen dem alıw ag'zaları, awız arqalı awqat sin'iriw organları ku'yedi. Keselliktin' jasırın da'wiri 15—20 minut. Son' oraylıq nerv sisteması, awqat sin'iriw, dem alıw, sidik bo'lip shıg'arıw, tayansh-ha'reket organlarında ha'r qıylı belgiler payda boladı (A'meliy bo'limde belgileri ha'm tez ja'rdem ko'rsetiw berilgen).

Kislota ha'm siltilderden za'ha'rleniw ha'm ku'yiwi. Kontsentratsiyası ku'shli kislota ha'm siltilderden za'ha'rleniw ha'm ku'yiwi ha'zirgi ku'nde xalıq arasında tez-tez ushırap turıptı. Bug'an ximiya sanaatının' turmısqa ju'da' ken' kirip barıwı, turmista ha'm o'ndiriste ximiyalıq zatlardan ko'p paydalanıw sebep bolmaqta. Bul zatlardan za'ha'rleniw ha'm ku'yiwi qa'wipsizlik texnikası qa'delerin' buzıw, avariya, balalardıń bilmesten iship qoyıwı, bilqastan ishiw ha'm qastıyanlıq islew na'tiyjesinde ju'z beriwı mu'mkin. Bul zatlar ba'rshe toqımalardı jemiriw ha'm ku'ydiriw qa'siyetine iye. Eger o'z waqtında tez meditsinalıq ja'rdem sıpatlı, anıq ko'rsetilmese aqibeti ju'da' jaman bolıwı mu'mkin. Za'ha'rleniw ha'm ku'yiwi aqibetleri za'ha'rlewshi zattın' adam organizmine qanday jol

menen qansha mug'darda tu'skenligine organizmge qansha waqıt ta'sir etkenine qarap ha'r qıylı boladı. Albette bul nawqastın' jası sol waqıttag'ı awhalı za'ha'rlewshi zattın' kontsentratsiyasına da baylanıslı.

Ku'shli kislotalar: xlorid, nitrat, sulfat, kislotalar, siltiller, nashatir spirti, kaustik soda eritpelerin' iship qoyg'anda awız, qızıl o'n'esh, asqazan ha'nı dem alıw jolları qattı ku'yedi.

Belgileri: nawqas biyag'day boladı juting'anda awzında ha'm to's arqasında, ko'kirekte ku'shli awırıw seziledi. Ko'binese nawqas qan aralas qusadı, ju'da' qıynaladı, ren'i ag'aradı, qıyın dem aladı ha'm tamir a'ste uradı. Erninde, awzında qara qotır boladı. Sulfat kislotadan ku'ygende qara ren'li, nitrat kislotadan ku'ygende ku'lren' sarı ren'li, xlorid kislotadan ku'ygende sarg'ısh jasil ren'li, sirke kislotasınan ku'ygende ku'lren'-aq qotır payda boladı. Tez awırıwdan shok rawajlanadı gegirdek isip keyin aspiktsiya ju'zege keledi.

O'rtte zıyanlang'anlarg'a birlemshi meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw. Ha'zirgi ku'nde qala ha'm awıllarda ha'r tu'rli elektr, gaz a'sbapları, tez janıwshı ximiyalıq zatlar, neft o'nimleri ken' qollanımaqta. Qa'wipsizlik texnikası qa'delerin' buzıw, a'sbapları o'shirmesten qaldırıp ketiw, olardıń nasazlıg'ı, balalardı qarawsız qaldırıp tu'rli avariya, diversiyalar o'rt payda bolıwına sebep bolmaqta. Janıw ta'sirinde payda bolatug'ın joqarı temperatura, tu'rli za'ha'rli gazlar, atılıwlar, avariya insan organizmine bir waqıttın' o'zinde tu'rli jaraqatlar za'ha'rleniwlerdi payda etedi. Bul insan o'mirin qa'wip astına qoyadı. Eger o'z waqtında tez meditsinalıq ja'rdem sıpatlı, anıq ko'rsetilmese, nawqastın' o'mirin saqlap qalıw ju'da' qıyın boladı yamasa awır asqınıwılarg'a alıp keliwi mu'mkin. O'rt ta'sirinde bir waqıttın' o'zinde qısqa mu'ddette organizmde ju'da' qa'wipli o'zgerisler ju'z beredi. Nawqastın' oraylıq nerv, ju'rek qan tamir, dem alıw sistemaları ha'm terisinde ju'da' qa'wipli o'zgerisler baqlanadı. Sonın' ushin meditsina xızmetkerleri ju'da' tez, keskin, anıq, puqta, sıpatlı xızmet ko'rsetiwı tiyis (2-3-suwret).

Zıyanlang'anlardı evakuatsiya qılıwda meditsina xızmetkerleri birinshi na'wbette nawqaslardı qısqa mu'ddette

2-suwret. Qalın' odeyal menen ottı o'shiriw.

3-su'wret. Betten za'ha'rli zatti artıp alıw.

BAXITSIZ HA'DIYSELER HA'M TRANSPORT AVARIYALARINDA ZIYANLANG'ANLARG'A BİRİNSHİ MEDİTSİNALIQ HA'M VRASHQA SHEKEMGI BOLG'AN JA'RDEM KO'RSETIW

A'tirap-ortalıqta tosattan ju'z bergen waqiya-ha'diyseler ta'sirinde adam organizmi funktsiyalarının' buzılıwı baxitsız ha'diye (BH) dep ataladı.

Baxitsız ha'diyseler ha'zirgi zamanda ilim, pa'n ha'm texnika rawajlanıwı menen a'ste-aqırın ko'beyip barmaqta. Ha'r jılı O'zbekstanda mın'lap salamat adamlar baxitsız ha'diyseler aqibetinde o'z densawlıg'ın pu'tkil jog'altıp, mayıp bohp qalmaqta yamasa nabıt bolmaqta. Baxitsız ha'diyselerdin' a'sirese jaslar ha'm nawqıran jastag'ılar ortasında ko'p ushirap atırg'anı ashmarlı. Bunın' sebebi ha'r qıylı bolıp, olardin' arasında en' ko'p ushiraytug'ını balalardı itibarsız qaldırıw, olardin' qa'wipli oynları, jas kadrılar ta'repinen qa'wipsizlik texnikası qa'delerinin' qopal buzılıwı, asıg'ıshlıq, biyparwalıq, suwıqqanlıq ha'm basqalar. Bir g'ana u'y sharayatında ha'zirgi ku'nde onnan artıq elektr a'sbapları, mexanikalıq qurılmalar, qa'wipli ximiyalıq zatlar, ha'reketleniw zatları qollanıladi. Sonın' ushın ha'zirgi ku'nde basqa baxitsız ha'diyselerge qarag'anda u'y xojalıq bixitsız ha'diyseleri ko'birek ushiraspaqta.

Ekinshi orında ko'she baxitsız ha'diyseleri turadı. Bul jerde de ziyān ko'rgenler ko'birek balalardı quraydı. Ko'she baxitsız ha'diyselerinin' ju'z beriwine tiykarg'ı sebep, ko'she qa'delerine itibarsızlıq, texnika u'skenelerinin' nasazlıg'ı. Geyde ko'she baxitsız ha'diyselerine jol ko'rsetkish u'skineler (svetaforlar) din' nasazlıg'ı da sebep boladı. Baxitsız ha'diyseler ku'tilmegen waqıtta payda bolıp, qısqa waqta ju'da' ko'plegen insanlar ziyān ko'redi. Ha'zirgi ku'nde hawa rayı, jer qatlamı, transport

ayırıw, awır nawqaslarg'a tezlik penen meditsinalıq ja'rдем ko'rsetiw, evakuatsiyag'a tayarlaw islerin a'melge asıradi. Bunda meditsina xızmetkerleri ko'rsetilip atırg'an meditsinalıq ja'rдемdi neden baslawdı ha'm qalay ko'rsetiliwi kerek-ligin anıq biliwleri sha'rt. Evakuatsiya basqışlarında awhalı awır nawqaslardı baqlap barıw, awhalı o'zgergenlerge tez ja'rдем ko'rsetiw qalay a'melge asırılıwın biliw lazım.

- a) Avtomobiller.
- b) Temir jol u'skeneleri
- v) Hawa jolları u'skeneleri
- g) Metropoliten
- d) Suw arqalı ha'reketleniwshi zatlar

2. U'y xojalıg'ı menen baylanıslı BH.

- a) Elektr menen baylamslı BH.
- b) Gaz benen baylanıslı BH.
- v) Suw-ısıtıw sisteması menen baylanıslı BH.
- g) Qurılıs penen baylanıslı BH.
- d) U'y haywanları menen baylanıslı BH.
- e) Azıq-awqatlar menen baylanıslı BH.
- i) U'yde qollanılaturg'ın ximiyalıq zatlar menen baylanıslı BH.

3. O'ndiris penen baylanıslı BH.

- a) Qa'wipsizlik texnikasın buzıw na'tiyjesinde BH.
- b) Transportm' nasazlıg'ı na'tiyjesindegi BH.
- v) Jarılıwlar, o'rtler na'tiyjesindegi BH.
- g) Elektr, gaz, ısıtıw sistemasındag'ı avariyalardan keyingi BH.
- e) Ximiyalıq zatlar isletiliwi, to'giliwi, tarqalıwı, jarılıwı, menen baylanıslı BH.
- d) Radioaktiv zatlardın' tarqalıwı, ushiwı, to'giliwi, jarılıwı menen baylanıslı BH.

4. Ta'biyat o'zgerisleri menen baylanıslı BH.

- a) Suw tasqınları, burshaq, no'ser jawın, seller, qar ko'shiwleri.
- b) Boran, dawıl, topanlar.
- v) Jer silkiniwler, jer ko'shiwler, opırılıwlar .

Jaraqatlawshi elementtin' tu'rine, qay jerde, qanday, qansha waqıt, qansha ku'shte ta'sir etkenligine qarap jaraqatlanıw ha'r qıylı boladı.

Jaraqatlanıw tu'rleri:

1) Mexanikalıq; 2) Termikalıq; 3) Ximiyalıq. Organizmnin' sırtqı yamasa ishki ortalıqqa ta'sir etkenligine qarap:

1) sırtqı; 2) ishki; Da'rejesine qarap: 1) jen'il; 2) orta; 3) awır; Kompensatsiyasına qarap: 1) kompensatsiyalang'an; 2) dekompensatsiyalang'an. A'piwayı ha'm quramalılıg'ı boyınsha: 1) a'piwayı (ma'selen, jen'il da'rejeli termikalıq ku'yi); 2) awır (ma'selen, awır da'rejeli termikalıq ha'm ximiyalıq ku'yi).

Jaraqatlawshı elementler tu'rleri boyınsha: 1) bir element (ma'selen, kislota)tin' ta'sir etiwı; 2) bir-neshe elemet (ma'selen, kislota, radioaktiv zat)tin' ta'sir etiwı.

Jaraqatlawshı elementler:

- 1) Jer (asfalt, topıraq, qum, tas, shebin, beton).
- 2) Suw, muz.
- 3) Elektr toki.
- 4) Kislota, silti, duzlar.
- 5) Radioaktiv zatlar.
- 6) Metall, ayna, plastmassa.
- 7) O'simlikler za'ha'rleri.
- 8) Haywanlar ha'm nasekomalardıń za'ha'rleri.
- 9) Gazlar.

Qanday jag'dayda bolmasın meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwshiler to'mendegilerdi jaqsı biliwleri lazım:

1. Nawqastın' jası kishi bolsa yamasa ju'da' qartayg'an, nawqas bolsa, awhalı sonsha tez awırlasadı.

2. Nawqastın' silekey qabatları ximiyalıq zatlar menen awırraq jaraqatlanadı.

3. Ximiyalıq zatlardın' kontsentratsiyası joqarı bolsa, awırraq jaraqatlaydı.

4. Waqıt qansha ko'p o'tse, ximiyalıq zatlar sonsha awır jaraqatlaydı.

5. Ba'llentten jig'ılg'anda ishki organlar jarıladı.

6. Ko'p qan jog'altqan adam birden tik turg'ızılса, ortostatikalıq kollaps ju'z beredi.

7. Ta'sir etiwshi elimet qansha uzaq ta'sir etse ha'm ta'sir etiw ku'shi ku'shli bolsa, nawqas sonsha awır jaraqatlanadı.

8. Baxıtsız ha'diyselerde ko'binese awhalı awır nawqaslar sanı ko'beyip ketedi.

9. Nawqaslarg'a tez ha'm anıq meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw ushın ju'da' tez ha'm anıq meditsinalıq tekseriw o'tkiziw lazım.

10. Nawqaslarg'a sıpatlı meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw menen birge o'zinin' jeke qa'wipsizligin de umıtpaw kerek.

11. Ko'rsetilip atırg'an meditsinalıq ja'rdem tez, anıq, puqta, sıpatlı bolıwı lazım.

Baxıtsız ha'diyselerde ju'z beriwı mu'mkin bolg'an ba'rılıq jaraqatlar, zıyanlanıwlarında tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw a'meliy bo'limde birilgen.

Transport avariyaları ju'da' awır jaraqatlanıwlarg'a alıp keledi ha'm denenin' ko'p bo'legi, ishki organlar, bas miyge jaraqat jetkizedi. Bet ju'zinin' eziliwi, a'sirese murınnın' eziliwinde ku'shli qan ketiw ju'z

beredi. Bas su'yegi ha'm onın' tiykarı sing'anda murın, qulaqtan qan ketedi, ko'z a'tırapında ko'z a'ynek simptomı payda boladı. Miy shayqalıwı, miydin' eziliwinde esten ketiw, kewli aynıwı, qusıw ushırasadı.

Omırtqa bag'anasının' moyın bo'legi jaraqatlang'anda arqa miydin' funktsiyası buzıladı: qol-ayaqlarda seziw ha'm ha'reketi buzıladı, ko'kirek quwıslıg'ının' rulge unlıwınan to's ha'm qabırg'alar jaraqatlanadı, bunda dem alıw buzıladı, ju'rek tusı ezilgende travmatik infarkt rawajlanadı (jası u'ikenlerde ko'birek ushırasadı). Ju'rek tusında awırıw validol yamasa nitroglitserin qabıl etilgende de jog'almaydı. Ayırım waqıtları awırıw bir neshe waqıttan keyin baslanadı.

A'dette avtoavariya bolg'an jerde o'z-o'zine ha'm o'z-ara ja'rdem ko'rsetiledi. Birinshi vrash ja'rdemin tez ja'rdem brigadası a'melge asıradı. Ayırım u'iken qalalarda travmatologiyalıq reanimatsiyalıq brigadalar arnawlı ja'rdem ko'rsetedi. Avtomobil aydawshılar, MAY ha'm militsiya xızmetkerleri birinshi ja'rdem beriw ushın arnawlı tayarlanadı. Barlıq avtomobil u'skeneleri birinshi ja'rdem ko'rsetiw apteshkaları menen ta'miyyıqlengen bolıwı sha'rt. Ba'rshe da'rixanalarda, militsiya bo'limlerinde, transport stantsiyalarında birinshi ja'rdem apteshkası bolıwı sha'rt ha'm za'ru'r.

Transport avariyalarında birinshi ja'rdem ko'rsetiw

1. Jaraqattın' xarakterin anıqlaw (jaralar, qan ag'ıwlar, qusıw, es hushının' o'zgeriwı, ju'rek ha'm dem alıw xızmetinin' buzılıwı).

2. Dem alıw buzılg'anda awız boslıg'ın ko'rip om tazalaw.

3. Ku'shli arterial qan ag'ıwda tamırdı barmaq penen basıp turıp lenta baylaw.

4. Jaraqatlang'an adamnın' jag'dayın birden o'zgartirmew.

5. Qosımsha awırıw ha'm jaraqatlandırmaw ushın kiyim-kenshek sheshilmeydi.

6. Jaraqatlang'an adamdı jatqızıp, dem alıw jolların qayta tazalap, tili arqag'a ketken bolsa, onı fiksatsiyalaw lazım.

7. Omırtqanın' moyın bo'limi jaraqatlanbag'an bolsa, basın jambasqa burıw mu'mkin.

8. Aspiratsiyanın' aldın alıw ushın nawqastı jambasına jatqızıw.

9. Jasalma dem beriw.

10. Ko'kirektin' ashıq jarasında onı tez steril baylaw menen bekitiw, hawa kirmewin ta'miyyinlew.

11. Baxıtsız ha'diye ju'z bergen jerde tek sırtqı qan ag'ıw toqtatıladı.

12. Transport immobilizatsiyası: jaraqatlang'an ag'zalarg'a shınalar qoyıp, emlew punktine nosilkada alıp barıw.

13. Suwıqtan, qolaysız faktorlardan abaylap transportirovka etiw.

**ZIYANLANG'ANLARDI EVAKUATSIYA ETIWDI
SHO'LKEMLESTIRIW, EVAKUATSIYA WAQTINDA HA'M
ONIN' BASQISHLARINDA MEDITSINALIQ
JA'RDEM KO'RSETIW**

Meditsinaliq evakuatsiya – bul keseller ha'm jaradarlardı meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw maqsetinde qutqarıw obiektlerine, birinshi ja'rdem bo'limlerine ha'm emlew ma'kemesine jetkizip jatqarıw. Nawqaslardı alıp shıg'ırwshı ha'm transportirovka qılıwshı jol evakuatsiya jolı dep ataladı. Birinshi ha'm ekinshi basqış evakuatsiya ortasındag'ı maydan meditsinaliq evakuatsiya maydanı dep ataladı. Evakuatsiya maydanınan nawqas ha'm jaraqatlang'anlardı izlew, tabıw, alıp shıg'ırw, meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw evakuatsiyag'a tayarlawg'a feldsherler juwapker esaplanadı (4–8-suwretler). Barlıq basqışlarda nawqaslarg'a ilajı barınsha kem azar jetkiziwge ha'reket etiw lazım. Jaraqatlang'anlardı evakuatsiya qılıw ushın transportlardın' barlıq tu'rinen paydamladı. Jaraqatlang'ang'a ayırıqsha meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw 2 basqışlı sistema boyınsha a'melge asırıladı.

Meditsinaliq evikuatsiya basqışı — bul meditsinaliq evikuatsiya jolında ashılğ'an meditsinaliq xızmettin' ku'sh ha'm u'skeneleri bolıp, olar kesellerdi qabıl qıladı, meditsina jatag'ına o'tkizedi, olarg'a meditsinaliq ja'rdem ko'rsetedi, emleydi, kelesi evakuatsiyag'a tayarlaydı. Meditsinaliq evikuatsiya basqışlarınin' 1-basqışın birinshi meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw bo'limleri quraydı. Olar oraydın' yamasa og'an jaqın bolğ'an emlew punktinde tiykarınan birinshi vrash ja'rdemin ko'rsetedi ha'm jaraqatlang'anlar, nawqaslardı evakuatsiyanın' 2-basqışına tayarlaydı.

Meditsinaliq evakuatsiyanın' 2-basqışın emlewxanalar qurap, olar qaladan shette jaylasadı ha'm arnawlı meditsinaliq ja'rdem ko'rsetilip, nawqaslar sawalıp ketkenshe usı jerde emlenedi.

Meditsinaliq ayırıw degende zıyanlang'anlardı awhalına qarap toparlarg'a bo'liw tu'siniledi.

Kimge birinshi orında, kimge ekinshi orında meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw lazımlıg'ı anıqlap alınadı. Sebebi meditsinaliq ayırıw dırs o'tkizilse, ju'da' ko'p nawqaslardıń kelesi ta'g'diri dırs sheshiledi. Eger meditsinaliq sortlaw sol zıyanlı oraydın' o'zinde o'tkizilse, zıyanlang'anlar sanitar yamasa sanitar instruktör ta'repinen to'mendegi toparlarg'a ajratıladı.

1. Tez meditsinaliq ja'rdemge birinshi na'wbette mu'ta'j bolğ'anlar (denesi yamasa kiyimi janıp atırğ'anlar, za'ha'rli, radioaktiv, bakterio-logiyalıq zatlar qollanılg'an jerdegi nawqaslar ha'm jaraqatlang'anlar).

2. Alıp shıg'ıp, evakuatsiyag'a tayarlanıwı za'ru'r bolğ'anlar (qan

4-su'wret. Nawqastı nosilkag'a jatqızıw.

5-su'wret. Nawqastı nosilkada alıp barıw.

Meditsinaliq evakuatsiyanın' 2-basqışın emlewxanalar qurap, olar qaladan shette jaylasadı ha'm arnawlı meditsinaliq ja'rdem ko'rsetilip, nawqaslar sawalıp ketkenshe usı jerde emlenedi.

Meditsinaliq ayırıw degende zıyanlang'anlardı awhalına qarap toparlarg'a bo'liw tu'siniledi.

Kimge birinshi orında, kimge ekinshi orında meditsinaliq ja'rdem ko'rsetiw lazımlıg'ı anıqlap alınadı. Sebebi meditsinaliq ayırıw dırs o'tkizilse, ju'da' ko'p nawqaslardıń kelesi ta'g'diri dırs sheshiledi. Eger meditsinaliq sortlaw sol zıyanlı oraydın' o'zinde o'tkizilse, zıyanlang'anlar sanitar yamasa sanitar instruktör ta'repinen to'mendegi toparlarg'a ajratıladı.

1. Tez meditsinaliq ja'rdemge birinshi na'wbette mu'ta'j bolğ'anlar (denesi yamasa kiyimi janıp atırğ'anlar, za'ha'rli, radioaktiv, bakterio-logiyalıq zatlar qollanılg'an jerdegi nawqaslar ha'm jaraqatlang'anlar).

2. Alıp shıg'ıp, evakuatsiyag'a tayarlanıwı za'ru'r bolğ'anlar (qan

6-su'wret. Nawqastı qolda eki adam bolıp alıp bariw.

jog'altqanlar, qarın ha'm shanaq organları jaraqatlang'anlar, esten tang'an, tutqanaq jag'dayındag'ı rawqaslar).

Meditsinalıq tekseriwde to'mendegi toparlar sho'lkemlestiriledi:

1. Basqalar ushın qa'wipli bolg'anlar (juqpalı, ruwxıy kesellik penen awırg'an rawqaslar, za'ha'rli zatlar menen za'ha'rlengenler).
2. Tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwge mu'ta'j bolg'anlar.
3. Keyinlew evakuatsiya qılıwg'a mu'ta'jler.

7-su'wret. Nawqastı arqalap alıp bariw.

8-su'wret. Nawqastı eki adam bolıp alıp bariw.

Meditsinalıq evakuatsiyanı sho'lkemlestiriw:

1. Ayırıw orınları.
2. İzolyator, qabil etip ayırıwshı bo'lim, arnawlı tazalawshı bo'lim.
3. Evakuatsiya, meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw, gospital bo'limleri.
4. Da'rixana, rentgen, laborotoriya bo'limleri.
5. Xojalıq bo'limi

1. Birinshi meditsinalıq ja'rdem. Bul ja'rdem tu'ri qutqariwshılar xızmet ko'rsetip atırg'an orınlarda, baxıtsızlıq ju'z bergen jerdin' o'zinde ko'rsetiledi (9-su'wret). Bunda meditsinalıq ja'rdem o'z-o'zine, joldasına sanitarlar, feldsherler ha'm basqalar ta'repinen ko'rsetiledi. Bunda jeke apteshka, ximiyalıq zatlar'ga qarsı jeke paket, jeke baylaw paketi qollanıladı. Bunnan tisqari, sanitar ha'm feldsher, sanitar-instruktor meditsinalıq sumkaları qollamladı.

9-su'wret. Nawqastı tosiqlardan o'tkiziw.

3. Birinshi vrashliq ja'rdemi qan'nigelestirilgen vrashlar ta'repinen ko'rsetiledi. Bunda vrashqa shekem bolg'an meditsinaliq ja'rdem dawam etiriledi ha'm bekkemlenedi. Awhali jen'il nawqaslar u'sh ku'n ishinde ta'wir bolatug'in bolsa, sol basqishta emlenedi. Bul jerde qabil etiw, waqtinsha jaylastiriw, toliq emes sanitariyalıq tazalaw, izoliyatsiya etiw, evakuatsiya basqishına tayarlaw a'melge asırladı.

Qa'nigeli meditsinalıq ja'rdemnin' arnawlı xirurgiyalıq, terapiyalıq tu'rleri boladı. Bul jerde jen'il jaraqat alg'anlar ha'm jen'il keseller 7-10 ku'nge shekem emlenedi.

Qa'nigeli xirurgiyalıq ja'rdemge sırtqı ha'm ishki qan ketiwdi toqtatıw, asfiksiyanı saplastırıw, shoklardı, toksikozlardı emlew, jaralardı xirurgiyalıq tazalaw, tigiw, amputatsiya etiw kiredi.

Qa'nigeli terapiyalıq ja'rdem kompleks terapiyalıq emlew, za'ru'r bolg'anda reanimatsiya sharaların o'tkiziw, qan ha'm qan ornın basıwshı eritpeler quyiw, oksigenoterapiya, fizioterapiyanı o'z ishine aladı.

Juqpalı keselliklerge shaling'anlarg'a arnawlı emlewzanada qa'nigeli meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiledi.

RADIATSIYADAN ZIYANLANIW, ONIN' TU'SINIGI, BIRINSHI MEDITSINALIQ HA'M VRASHQA SHEKEMGI BOLG'AN JA'RDEM KO'RSETIW

Ba'rshe ma'mleketlerdegi sıyaqlı O'zbekstanda da radiatsiyadan ziyanlanıw qa'wpi pu'tkil joq etilmegen. Sebebi ha'zirgi ku'nde ilimpa'nnin' ju'da' tez rawajlanıwı, sanaattın' ku'shli rawajlanıwı ku'ndelik turmısımızda radioaktiv zatların' tarqalıw qa'wpın tuwdırmaқта. Radiatsiya nurlarınan o'ndiriste, meditsinada, ilimpa'nnin' rawajlanıwında ken' paydalanılmaқта. Bunnan tisqari ha'zirgi ku'nde jer ju'zinde yadroliq qurallarg'a iye bolg'an ma'mleketler ko'beymekte. Sonın' ushın radiatsiyadan ziyanlanıw meditsina tarıwında a'hmiyetli mashqala bolıp turıptı.

Radiatsiyadan ziyanlanıw tiykarları:

1. Ta'biyiy oraylar (ka'nler, ashıq radioaktiv ha'wizler, shaxtalar).
2. Qa'wipsizlik texnikası qa'delerin buziw, arnawlı a'spablardıń nasazlıg'ı.
3. Radioaktiv zatlardı saqlaw, transportirovka qılıw, qayta islew nızam-qa'delerin buziw.
4. Radioaktiv zatlardın' avariyalardan son' sanaat ka'rxanalarınan suwg'a, jerge, hawag'a tarqalıwı.
5. Yadro quralların' isletiliwi.

Barlıq radioaktiv zatlar adam organizmine teri, dem alıw, awqat sin'iriw organları arqalı kirip, organizmdegi barlıq ta'biyiy protseslerdin' tu'rli da'rejede buzılıwına alıp keledi. Bul radioaktiv zattın' tu'rine, ta'sir etiw mu'ddetine, organizmge qanday jollar menen kirgenligine, organizmnin' sol waqıttag'ı jag'dayına baylanıslı. Barlıq radioaktiv zatlar adam organizmine birinshi na'wbette awqat sin'iriw, dem alıw organlarınin' silekeyli qabatlarına, su'yek kemigine, jınısıy bezlerge ku'shli ta'sir etip, olardıń xızmeti buzıladı.

Nurlanıwdın' kelip shıg'ıw mexanizmi ju'da' quramalı bolıp, nurlanıw'a ta'sirshen' zatlar kletka fermentleri, nukleoproteidler, ribonuklein kislatalar esaplamp, nurlanıw ta'sirinde normal biokimiyalıq protsesler buzıladı. Suw radiolizi teoriyasına ko're nurlanıw energiyasınin' ko'p bo'legi suw molekulasına sin'edi ha'm ha'r qıylı radikallar payda bolıwına alıp keledi, bul o'z na'wbetinde toqıma belokları, fermentleri ha'm basqa biologiyalıq aktiv zatlar menen reaksiyag'a kirisip, organizmde zatlar almasıwın buzadı, organizmde normal turmıs ushın kerek bolmag'an zatlar toplanadı. Nurlanıw toksemiyası ju'zege keledi. Na'tiyjede toqıma ha'm organlarda ha'r qıylı ekilemshi patofiziologiyalıq o'zgerisler rawajlanadı. Ionlawshı nurlar tez rawajlanıwshı toqıma ha'm kletkalar (qan, limfa, epiteliy, jınısıy bezlerdin') normal islew xızmetin buzadı. Na'tiyjede izbeziz basqa organlardın' da is xızmeti buzıla baslaydı.

Radiatsiyadan ziyanlanıwdın' o'tkir ha'm sozilmalı tu'rleri bar. O'tkir tu'ri ko'binese ku'shli nurlanıwdan bir neshe saat, eger ju'da' ku'shli nurlansa, bir-neshe minutlardan son' belgileri ko'rinedi. Nawqasta aldın oraylıq nerv sistemasında qozg'alıw, son' kewil xoshlıg'ı jog'alıwı, u'mitsizlik, tu'skinlik, bas aynalıwı, ishteyi jog'alıwı, qorqıw, albrıw, barmaqlar qaltırarı, nistagm, iyis seziw, da'm seziwinin' ku'sheyiwi payda boladı.

Ju'rek-qan tamirlar sistemasında: qan basımınin' o'zgeriwi, aritmiyalar, ekstrasistoliyalar, teride qan uyısıwlar, silekeyli qabatlardan qan ketiwi, eritropoez, leykopoez, trombositopoezdın' buzılıwı ushıraydı, immunitet keskin pa'seyedi.

Awqat sin'iriw sistemasında: kewil aynıwı, qusıw, ish o'tiwi, qarın awırıwları, qan qusıw, ishki organlardan qan ketiwi ushrawı mu'mkin.

Dem alıw sistemasında: dem alıwda aritmiya, buwılıw, qan tu'kiriw, jo'tel, ko'kirek quwıslıg'ı aralıg'ında awırıw payda bolıwı mu'mkin.

Radioaktiv nurlardan ziyanlanıw basqışları:

1. Ulıwma birlenshi reaksiya da'wiri.

2. Latent yamasa salıstırmalı klinikalıq ta'wir bolıw da'wiri.

3. Keselliktin' ha'wij alıw da'wiri.

4. Sawalıw da'wiri.

1. Ulıwma birlemshi reaktsiya da'wiri nurlanıwdan keyin birden baslanadı. Reaktsiya qansha aldın baslansa, nur keselligi sonsha uzaq dawam etedi ha'm awır o'tedi. Tiykarg'ı belgileri: kewil aynıwı, qusıw, ha'lsizlik, bas awırıwı, psixomotor qozg'alıw, ha'reket etiwı sheklenedi, awız kebiwı, sho'llew, vegetativ nerv sistemasında kerı o'zgerisler, ju'da' awır nurlanıwda dem qısıw, ish o'tiwı, tırısw, shok jag'dayına tu'siwı ushıraydı. Neytrofil leykotsitoz $10 - 20 \cdot 10^9/l$, limfopeniya. Bul da'wir dawamlılıg'ı 1-2 saatdan 1-2 ku'nge shekem.

2. Latent da'wir - bul da'wirde nawqastın' awhalı bir-qansha jaqsılanadı, birlemshi reaktsiya belgileri tınıshsızlandırmaydı, biraq qanda o'zgerisler artıp baradı. Leykopeniya $3 - 1,5 \cdot 10^9/l$, trombotsitopeniya ha'wij aladı, retikulotsitler periferik qanda tolıq jog'aladı. Eritrotsitler degenerativ o'zgeredi. Su'yek kemiginde qan payda bolıw keskin pa'seyedı, gipoplaziya ju'zege keledi. Periferik qanda da'nesheler neytrofiller, anizotsitoz, poykilotsitoz, neytrofillerdin' u'ken yadroları payda boladı. Bul da'wir 2-4 ha'pte dawam etedi. Nurlanıwdın' ju'da' awır tu'rinde bul da'wir bolmawı mu'mkin.

3. Keselliktin' ha'wij alıw da'wiri - nawqasta ulıwma ha'lsizlik, dene temperaturası $38 - 39^\circ$, trofik o'zgerisler: shash tu'sedi, teri qurg'aq, teri tu'lewi, bette, tabanında isik payda boladı. Gemorragik sindromlar: qan ketiw, qan uysıwlar, jaralar, stomatit, konyuktivitler ushırasıp, infektsiyalıq asqınıwlar, sepsis rawajlanadı. Qanda leykotsitler $9 - 10 \text{ min} \cdot 10^9/l$, anemiya, trombotsitopeniya ha'wij aladı. Bul da'wir 2-4 ha'pte dawam etedi.

4. Sawalıw da'wiri - keselliktin' awır-jen'illigine qarap bir aydan birneshe ayg'a shekem soziladı. Sawalıw ju'da' a'ste dawam etedi. Uzaq waqıt a'stelik jag'day, vegetativ nerv sisteması buzılıwları, funksional buzılıwlar (gastritler, entrokolitler, dispepsiyalar) ushıraydı. Qa'wiplı o'speler, leykozlar, na'sillik o'zgerisler rawajlanıwı mu'mkin.

Ishki radioaktiv ziyanlanıw - sidik, qan, u'ken da'ret, qalqan ta'rizli bezdi radiometrik tekseriw na'tiyjesinde diagnoz qoyıladı. Sırtqı nurlanıw dozimetrik a'sbap (DP-56) ja'rdeminde tekserip anıqlanadı.

Basqıshlı emlew. Ziyanlang'an jerden alıp shıg'ıw, tolıq emes sanitariyahq tazalaw (kiyimlerin qag'ıw, denenin' ashıq jerlerin juwıw), birlemshi reaktsiyam saplastırıw ushın etaperazin yamasa dilitkarb tabletkasın beriw. Nurlanıw dawam ete berse, nurlanıwdan qorg'awshı tsistamin digidroxloridten 6 tabletka beriw gerek.

Vrashqa shekemgi birinshi ja'rdem. Ziyanlang'anda kewil aynıwı, qusıw bolsa, 1-2 tabletka etaperazin yamasa dilitkarb beriledi. Psixomotor qozg'alıwında 1-2 tabletka fenozepam, 4-6 saatdan son' 6-tabletka tsistamin beriledi. Kollaps baslansa, a'meliy bo'limde ko'rsetilgen shara-ilajlar ko'riledi. Tolıq emes sanitariyalıq tazalaw o'tkiziledi.

Birinshi vrash ja'rdemi. Eger qusıw dawam ete berse, teri astına 1 ml 2,5% li aminazin yamasa 1 ml 0,1% li atropin sulfat salınadı. Keselliktin' jasırın da'wirinde polivitaminler, dimedrol beriledi. Kesellik ha'wij alg'an da'wirde kordiamin, mezaton, qan ketiw bolsa, aminokapron kislotası, vikasol salınadı.

Qa'nigeli vrash ja'rdemi. Qusıw dawam ete berse, v/i natriy xlorid eritpesi 0,9% - 30 - 50 ml yamasa gemodez 400 ml jiberiledi. Ko'rsetpe menen mezaton, kordiamin, strofantin, antibiotikler salınadı.

Arnawlı meditsinalıq ja'rdem. Qan, trombotsitar, eritrotsitar massalar quyiw, da'rilik zatlardı vena ishine jiberiw, antibiotikler jiberiw.

Sawalıw da'wirinde ulıwma quwat beriwshi da'ri-darmaqlar ko'rsetpe menen beriledi. Dem alıw organları ushın arnawlı protivogazlar, respirator, niqaplar qollanıladı (10-su'wret). U'stine kiyiw ushın arnawlı kiyimler: kombinezon, arnawlı jabıng'ısh (plash-nakidka), rezina qolg'aplar, etiklerden paydalanıladı. Nurlanıwdan saqlanıwg'a arnawlı jer to'leler, katakombalar, bombalardan saqlanıw orınları, arnawlı sanaat, puqaralıq qorg'anıw orınları kiredi.

Ximiyalıq qurallardan qorg'anıw ushın Aİ-2 individual apteshkalar, paketler, pantotsid, akvatseptler qollanıladı. Ionlawshı nurlardan qorg'anıw ushın V_3 arnawlı toplamı, UT-toksikologik zat, nur toplamı, OV ziyansızlandırıwshı zatlar qollanıladı.

10-su'wret. Betti qorg'awshı zatlar.

Bunnan tısqarı, arnawlı tazalawshı zatlar, dozimetrik a'sbaplar qollanıladı.

Radioaktiv zatlardan qorg'aw shara-ilajları:

1. Radioaktiv jag'daydı u'ziliksiz baqlaw.
2. Radiatsion razvedka o'tkiziw.
3. Kesellerdi, jaradarlardı ha'm jeke bo'limdi individual qorg'awshı zatlar menen ta'miyinlew ha'm onnan paydalanıwdı u'yretiw.
4. Jasırınıw orınların, pana jerlerdi, jer to'lelerdi filtrlewshı zat penen ta'miyinlew.

5. Meditsinalıq mu'lik, sanitariya, xojalıq buyımları, azıq-awqatlar ha'm suwdın' u'stin jabıw.

6. Suw menen ta'miyinleniwdi, awqat o'nimlerinin' tayarlanıwın baqlaw.

7. Radiatsiyanın' asqınıwların saplastırıw, jaradar ha'm kesellerge transport u'skenelerin tolıq emes ha'm tolıq sanitariyalıq tazalaw.

8. Radiatsiya menen zıyanlang'anda meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw.

Dozimetriya ha'm radiometriya obiektlerinde radiatsiya mug'darın ha'm radiatsion zıyanlanıwdın' da'rejesin, sonın' menen birge o'tiwshı radiatsiyanın' dozasin anıqlaw.

Eger ionlawshı nurlar 0° da, 760 mm. sinap bag'. atmosfera basımında 1 g hawada 88 erg energiyani jutıp, 2,08 mlrd ionh puwlar payda etse, 1 rentgen dep aytıladı. Bunnan tısqarı millirentgen ($1\text{mR} = 10^{-3}$).

mikrorentgen ($1\text{mR} = 10^{-6}$), bir saatta alıng'an mug'dar R/1 saat, millirentgen/1 saat, mikrorentgen/1 saat o'lshew birlikleri bar.

EPIDEMIYALIQ ORAYLAR TU'SINIGI. TA'BIIY APAT HA'M BAXITSIZLIQLAR TERRITORIYALARINDA EPIDEMIYALARDIN' KELIP SHIG'IW SHARAYATLARI. AJ DA JUQPALI KESELLIKLER ORAYLARINDA EPIDEMIYAG'A QARSI SANITARIYA-GIGIENALIQ ILAJLARDI SHO'LKEMLESTIRIW

Epidemiya – bul grekshe epi – ishinde, demos – xalıq degen so'zlerden kelip shıqqan bolıp, belgili bir territoriyada ushıramag'an yamasa ju'da' az ushırag'an keselliktin' birden payda bolıwı ha'm ko'beyip barıwı demekdur.

Pandemiya – keselliklerdin' qısqa mu'ddette ju'da' ken' ko'lemde tarqalıp ketiwi.

İnkubatsion dawir – keselliktin' insan organizmine juqqan waqtınan da'slepki belgileri payda bolg'ang'a shekem o'tken waqt.

Epidemiologiyalıq protsess – kesellik qozg'atıwshı mikroorganizm yamasa parazittin' adam organizmine belgili bir ta'biyiy sharayatta ta'sir etip, geyde bir-neshe, g'alaba keselliklerdin' anıq, jasırın tu'rleri payda bohıwı.

Epidemiya kelip shıg'ıwı ushın belgili sharayatlar bolıwı kerek.

1. Kesellik qozg'atıwshısının' patogenligi – o'zine ta'n belgiler, belgili bir patofiziologiyalıq o'zgerisler payda ete alıwı.

2. Jug'ıwshan'lıg'ı – qozg'atıwshının' bir organizmnen basqa bir organizmge tu'rli jollar menen ju'da' tez tarqala alıwı.

3. İmmunogenligi – bul qozg'atıwshının' adam organizminde o'zine ta'n ra'wishte immunitet payda etiwı (antimikrob, antitoksik, gumoral, kletkah).

4. Atmosfera temperaturası ha'm basımının' o'zgeriwi.

5. Kesellik qozg'atıwshısının' jıljıwı, ushıwı, ko'shiwine sharayat jaratıwshı faktorlar (nasekomalar, kemiriwshiler, quslar, haywanlar, nawqaslar) bolıwı.

6. Ta'biyiy apatlar (suw tasqımları, o'rtler, jer silkiniwi, dawıl, boran).

7. Ja'miyet mashqalaları (jasaw ta'rizinin' to'menligi, antisanitariya jag'dayları, urıslar, xalıqtın' bir jerden ekinshi jerge ko'shiwi).

Epidemiologiyalıq oray belgili bir territoriyada adamlar ortasında payda bolg'an juqpalı kesellik bolıp, qozg'atıwshı mikroorganizmlerdin' adamlar arqalı tarqalıwı mu'mkin bolg'an territoriya. Bul oraylar keselliktin' tarqalıwına qarap jasap turg'an jeri, jumıs ornı, jası boyınsha baqsha, mektep, kolledj, litsey, institut ko'leminde bolıwı

mu'mkin. Epidemiologiyalıq oraylar usı ja'ma'a'ttin' o'zinde yamasa sırtqı ortalıqtan alıp kelingennen son' ju'zege keliwi mu'mkin. Bunday oraylar bir adamda yamasa g'alaba ra'wishte bolıwı mu'mkin.

AJ da epidemiyag'a qarsı sanitariya-gigienalıq shara-ilajlar sho'lkemlestiriw.

Juqpalı kesellikler profilaktikası ha'm olarg'a qarsı gu'res ilajları to'mendegilerdi o'z ishine aladı:

1. Infektsiyanın' payda bolıwı ha'm tarqalıp ketiwinin' aldın alıwı g'a qaratıl'g'an ma'mleket salamatlastırıw ilajların o'tkiziw.

2. Keselleniwdi kemeytiw, ayrımların saplastırıwı g'a qaratıl'g'an meditsinalıq ilajlar o'tkiziw.

3. Sanitariya-ag'artıw jumısların alıp barıw ha'm keselliktin' tarqalıp ketiwin shekleytug'ın ha'm de aldın alıwı g'a qaratıl'g'an ilajlarda qatnasıw.

4. Keselliklerdin' shet ma'mleketlerden kirip keliwinin' aldın alıw ilajların o'tkiziw.

Juqpalı keselliklerge qarsı gu'resiwdin' arnawlı profilaktikalıq ilajları meditsina xızmetkerleri ta'repinen a'melge asırıladı ha'm olar profilaktikahq, epidemiyag'a qarsı ilajlar g'a bo'linedi. Profilaktikalıq ilajlar juqpalı kesellikler bar-joqlıg'ına qaramastan o'tkiziledi. Kesellik payda bolg'annan keyin bolsa epidemiyag'a qarsı ilajlar za'ru'r bolıp qaladı.

Epidemiyalıq protsesstin' rawajlanıwı ushın

1) Infektsiya negizi.

2) Qozg'atıwshılardıń o'tiw mexanizmi.

3) Kesellikke beyim xalıqtın' bolıwı sha'rt.

Eger usı ko'rsetilgen faktorlardan biri bolmasa, epidemiyalıq protsesstin' toqtawına alıp keledi. Sonın' ushın profilaktika ha'm epidemiyag'a qarsı shara-ilajlar infektsiya negizin jog'altıw, keselliktin' o'tiw mexanizmin qırqıw ha'm xalıqtın' kesellik juqtırmaslıq qa'biletin ku'sheytiwge qaratılıwı lazım.

Infektsiya negizin ziıansızlandırıw:

1. Nawqastı o'z waqtında anıqlaw ha'm saw adamlardan ajratıp qoyıw.

2. Nawqastı dizimge alıw (60-forma), 58-formanı toltırıp, asıg'ıs xabarnamanı 24 saat ishinde SESke jiberiw.

3. Infektsiya tasıp ju'riwshilerdi anıqlaw, ajratıw, tekseriw ha'm emlew o'z waqtında tez ha'm sıpatlı a'melge asırılıwı lazım.

4. Infektsiya negizi bolg'an u'y haywanları anıqlanadı, ziıanlang'an o'nimler jog'atıladı yamasa qayta islenedi.

Kesel haywanlar tabıl'g'an jerler dezinfektsiya qılınadı.

Ekonomikalıq jaqtan qımbatqa iye emes haywanlar joq qılınadı.

Infektsiyanın' o'tiw jolların u'zip qoyıw ilajları:

1. Xalıqtı suw, gaz, kanalizatsiya menen ta'miyinlew durıs sho'lkemlestiriliwi lazım.

2. Patas suwlar toplamwı mu'mkin bolg'an jerler qurg'atıladı, shıg'ındılar joq etiledi.

3. Azıq-awqatlar saqlanıwı, tarqatılıwı qatan' baqlawı g'a alınadı.

4. Infektsiya tarqalıwına sebep bolatug'ın hawa, pol, ventilyatsiya tu'ynikleri, ıdıs-tabaqlar tazalanadı, almasırladı.

5. Nasekomalar, kemiriwshiler quslar toplanıwı mu'mkin bolg'an jerlerde arnawlı sharalar ko'riledi.

Xalıq arasında enfektsiyalıq keselliklerge shıdamlılıqtı asırıw.

1. Xalıqtın' turmıs sharayatın jaqsılaw (awqatlanıw, miynet sharayatların durıs sho'lkemlestiriw, organizmdı shınıqtırıw).

2. Emlew islerin o'tkiziw (g'alaba vaksinatsiya).

Oraydagı epidemiyag'a qarsı shara-ilajlar.

Oray xarakterinen (shan'araq, kollektivtegi) qatan' tu'rde, ilajlar nawqasqa, qatnasta bolmag'anlar g'a ha'm a'tırap ortalıqqa, sharayatqa muwapıq alıp barıladı.

1. Nawqasqa qarap to'mendegi jumıslar a'melge asırıladı: kesellikti anıqlaw, dizimge alıw, xabar beriw, ajratıp qoyıw, emlew.

2. Qatnasta bolg'anlar baqlawı g'a alınadı, gu'zetiledi, eger kesellik belgileri payda bola baslasa keselxananm' arnawlı bo'limine o'tkiziledi. Kesellik orayında meditsina xızmetkerleri ta'repinen sanitariyalıq ag'artıw isleri alıp barıladı.

Awqat toksikoinfektsiyaları – salmonella toparına tiyisli mikroblar qozg'atadı. Infektsiya negizi u'y haywanları, kemiriwshiler, u'yrek, g'azlar esaplanadı. Kesellik qozg'atıwshısı azıq-awqat o'nimleri (go'sh, ma'yek, su't ha'm su't o'nimleri) arqalı o'tedi. Inkubatsion da'wiri 6 saattan 2 ku'nge shekem. Kesellik belgileri: qarın tusında o'tkir awırıw, kewil aynıwı, qusıw, ish o'tiwi, dene temperaturasının' ko'teriliwi, puls pa'seyiwi, ju'zeki dem alıw h.t.b.

Tez meditsinalıq ja'rdem sharaları a'meliy bo'liminde berilgen.

Botulizm – qozg'atıwshısı spora tasıwshı tayaqshalar. A, B, S, D, E tu'rleri bar. Sırtqı ortalıq ta'sirine ju'da' shıdamlı. Infektsiya negizi sho'p jeytug'ın u'y haywanları. Azıq-awqat o'nimleri: go'sh, konservalar, kolbasa o'nimlerinden o'tedi. Botulizm tayaqshaları u'y

haywanlari isheginde ha'm topiraqta jasadidi. Inkubatsion da'wiri 1 saattan 1-2 ku'nge shekem, ortasha 10-12 saatqa shekem dawam etedi. Kesellik kewil ayniwi, qusiwi, awiz kebiwi, ish o'tiwi, qarın tusında ku'shli awırıwlar menen baslanadı. Ko'zge zatlar ekew bolıp ko'rinedi, jutıw qıyınlasadı, dawıs jog'aladı. Puls pa'seyedi, a'ste dem aliw ju'zeki.

Tez meditsinalıq ja'rdem ilajları a'meliy bo'limde berilgen.

Bakterial dizenteriyani dizenteriya tayaqshalarının' bir neshe tu'rleri qozg'atadı. Sırtqı ortalıq ta'sirine a'dewir shıdamsız. Quyash nurları, disenfektsiyalawshı zatlar, puwlaw, qaynatıw ta'sirinde tez o'ledi. Quyash nuri 38-60° bolsa, 10 munutta, 1% li fenolda 30 minutta o'ledi. Infektsiya negizi nawqas yamasa bakteriya tasıwshı adamlar esaplanadı. Tayaqshalar kir qol, azıq-awqat suw arqalı o'tedi. Inkubatsion da'wiri 2-7 ku'n. Kesellik birden baslanıp, qarında awırıw ish o'tiwi (silekeyli ha'm qan aralas), geyde dene temperaturası 39° qa shekem ko'teriledi. Geyde kesellik jen'il o'tedi. Inkubatsion da'wiri 2-7 ku'n. Ha'reketsizlik ha'm ha'lsizlik payda boladı.

Tez meditsinalıq ja'rdem ilajları a'meliy, bo'limde berilgen.

O'ba - ju'da' qa'wipli kesellik. Qozg'atıwshı o'ba vibrioni, forması u'tirge uqsaydı. Infektsiya negizi kesel yamasa vibriion tasıwshı adam esaplanadı. Infektsiya suw, awqatlar ha'm nawqastın' predmetleri arqalı o'tedi. Vibriionlardı shıbınlar tarqatadı. Inkubatsion da'wiri bir-neshe saattan 2-3 ku'nge shekem. Kesellik birden baslanadı. Qusiwi ha'm ish o'tiw 5-10 ma'rtebege shekem, awır tu'rlerinde 15-20 ma'rtebege shekem. Shig'ındısı gu'rish qaynatpası yamasa juwıl'gan go'shtin' suwına uqsaydı. Tezlik penen suwsızlanıw baslanadı. Tutqanaq gu'zetiledi. Teri ko'kshil qurg'aq, dawıs jog'aladı, nawqas ju'da' ha'lsiz, ha'reketsiz, dene temperaturası 34-35°C, puls a'ste, pa's.

Tez ja'rdem: 1) izolyatsiya ha'm hospitalizatsiya; 2) nawqaslar menen baylanista bolg'anlar da izolyatsiya qılınadı; 3) tolıq dezinfektsiya o'tkiziledi; 4) azıq-awqatlardı saqlaw ha'm tarqatıw ta'rtibi qattı baqlanadı; 5) Profilaktikalıq emlewler o'tkiziledi; 6) Kesellik orayında karantin ja'riyalanadı.

Obag'a qarsı kostyum to'mendegilerden ibarat:

1) kombinezon; 2) obag'a qarsı xalat (uzın ha'm bawları arqada); 3) kaphishon yamasa oramal; 4) paxta siyleli nıqap; 5) rezina etik ha'm qolg'ap; 6) kleyonka jen'.

Kiyiw ta'rtibi: 1) da'slep denenin' ashıq jerleri 0,5% li xloramin eritpesi yamasa 70% li spirt penen arıladı; 2) kombenzon; 3) shulıqlar; 4) etik; 5) u'lken oramal; (shash, man'lay, qulaq, moyın terisin jabıwı

sha'rt); 6) xalat; 7) nıqap, rezina qolg'ap (hawa toltırılıp pu'tinligi tekseriledi ha'm qollarg'a talk su'rtip a'ste kiyiledi).

İshek infektsiyaları. Qarın tifi. Qozg'atıwshısı tif tayaqshaları. Infektsiya negizi - nawqaslar yamasa bakteriya tasıwshılar. Jug'ıwı: patas suw ha'm azıq-awqatlardı paydalanıw. Inkubatsion da'wiri 7 ku'nnen 21 ku'nge shekem. Ortasha 14 ku'n. Kesellik a'ste aqırın baslanadı, dene temperaturası a'stenlik penen, basqışlı tu'rde 4-6 ku'nde ko'teriledi, 2-3 ha'pte joqarı bolıp turadı ha'm a'ste normag'a tu'sedi. Arzılar: bas awırıwı, ha'lsizlik, qarın awırıwı, ish o'tiwi, qusiwi, puls a'stelesken, qarın dem, birinshi ha'pte aqırında taspalar tasadı, tiykarınan jin'ishke ishek jaraqatlanadı, mikroblar a'tirapqa shig'ındı ha'm sidik penen tarqaladı. Nawqas tezlik penen izolyatsiya qılınadı ha'm keselxanag'a jatqızıladı. Emlenedi. Tez ja'rdem sharaları a'meliy-bo'limde berilgen.

Viruslı gepatitler - tiykarınan, bawırdın' ziyanlanıwı, sarılıq ha'm zatlar almasıwının' buzılıwı menen o'tetug'm juqpalı kesellik. Infektsiya qozg'atıwshısı virustın' 3 tu'ri bar. A viruslı infektsion gepatit, V viruslı sıvoratkalı gepatitti qozg'atadı. A ha'm V ha'm bolmag'an viruslı gepatit (S gepatit).

Infektsiya negizi kesel adam, jug'ıw jolları-interal ha'm parenteral. Hawa tamshı jolı menen o'tiwi itimalı da bar. Awız arqalı juqqanda inkubatsion da'wiri 14-50 ku'nge shekem, parenteral jug'ıwda 2-6 ayg'a shekem dawam etedi.

Dem aliw jolları infektsiyası. Difteriya. Qozg'atıwshısı Lyoffler tayaqshaları bolıp, sırtqı ortahqqa ju'da' ha'm shıdamlı, infektsiya negizi kesel yamasa bakteriya tasıwshı; inkubatsion da'wiri 2-7 ku'n. Hawa-tamshı jolı menen jug'adı.

Belgileri: ulıwma ha'lsizlik, juting'anda tamaq awıradı, temperatura biraz ko'teriledi, tamaqta ku'l ren' aq daq ko'rinedi, kesel 2-ha'pte izolyatsiya qılınadı, emlewde difteriyag'a qarsı sıvoratkadan ken' paydalanıladı.

Skarlatina (qızılsha). Qozg'atıwshısı gemolitik streptokokk. Infektsiya negizi - kesel adam. Inkubatsion da'wiri 2-4 ku'nnen 12 ku'nge shekem. Kesellik birden baslanadı, temperatura ko'teriledi, qusiwi, tamaqta awırıw, birinshi ku'nnen bilektin' u'stin'gi bo'limine mayda taspalar tasadı, birinshi ha'ptenin' aqırında teri qurg'aqlasadı ha'm gedir-budır payda boladı.

Gripp - g'allaba ziyanlawshı juqpalı kesellik. Filtreniwshı viruslar: A, B, S, D qozg'atadı. Infektsiya negizi - kesel adam. Inkubatsion da'wiri 1-3 ku'n, kesellik o'tkir baslanadı: bas awırıwı, silekey perdelerinin' qızarıwı, muskullarda awırıw, jo'tel payda boladı.

Tuberkulez ulıwma juqpalı kesellik bolıp, tuberkulez mikrobakteriyaları qozg'atadı. Kox tayaqshaları sırtqı ortalıqqa ju'da' shıdamlı, jug'ıw jolları tamshı, shan' arqalı. Belgileri: tez sharshaw, jumısqa jaramsızlıq, temperatura subfebril, nevrasteniya, jo'tel qaqırq penen nawqaslar tezde izolyatsiya qılınadı, orayda dezinfektsiya o'tkiziledi, kontaktta bolg'anlar rentgenologik ha'm bakteriologik tekseriwden o'tedi. Kesellik profilaktikasında emlew u'lken a'hmiyetke iye.

Teri infektsiyası – qaqsal. Qozg'atıwshısı: qaqsal tayaqshası, sırtqı ortalıqta spora payda etedi, sho'p jeytug'ın haywanlardın' isheklerinde jasaydı ha'm ko'beyedi. Adam isheklerinde de ushıraydı, topıraqta sporalar uzaq saqlanadı, inkubatsion da'wiri 2–50 ku'n, ko'binese 6–14 ku'n dawam etedi. Mikroblar organizmge jaraqatlang'an teri arqalı topıraq tu'skende jug'adı.

Klinikalıq belgileri: shaynaw muskullarının' awırıp tartılıw, keyin qarın muskullarının' ha'm ayaq muskullarının' tartılıwı, tutqanaq tutadı, shawqımda, jariqlıqta baslanadı.

Profilaktikası: barlıq travmalarda (teri pu'tinliginin' buzılıwlarında) jaradarlarg'a, ku'ygenlerge qaqsal anatoksini 2,0 ml, qaqsal sivoratkası 3000 AE muskul arasına jiberiledi, emlewde qaqsal anatoksiniyen paydalanıladı.

Qutırıw. Qozg'atıwshısı filtirlewshi virus, ta'biyatta virus negizi kesel haywanlar (iytler, qasqırlar, tu'lkiler, pishıqlar, u'y haywanları, tishqanlar) esaplanadı. Qutırıw virusı kesel haywanlar silekeyi arqalı ajıraladı. Adamlarg'a virus kesel haywan tislegende o'tedi. Inkubatsion da'wiri 15–90-ku'n.

Kesellik belgileri: jarada awırıw, uyqı tınıshsız, awır dem alıw, ishteydin' jog'alıwı, shaynawda ha'm awız ashıwda muskullarda awırıw, puls tezlesedi, temperatura 40° qa shekem ko'teriledi, suwdan qorqıw, ku'shli silekey bo'liniwi, gallyutsinatsiya, sandıraqlaydı, jariqlıqtan qorqıw.

Shuma (oba) – ju'da' qa'wipli juqpalı kesellik. Keselliktin' qozg'atıwshısı – shuma tayaqshaları.

Jug'ıw negizi: tishqanlar, suslikler, tu'yeler, keselliktin' tasıwshıları-bu'rgeler. Inkubatsion da'wiri 2–3 ku'n, geyde 6–ku'nge shekem dawam etedi. Keselliktin' bubon, o'kpe ha'm ishek formaları ushıraydı. Infektsiya zıyanlang'an bu'rgeler arqalı ol shaqqanında qang'a tu'sedi. Kesel haywanlar menen kontaktta bolg'anda da jug'adı. Kesellik birden baslanadı, et uyıladı, qattı bas awırıwı, bas aylanıwı, joqarı temperatura, bubon formasında shat ha'm qoltıq astında awırıw, o'kpe formasında ku'shli dem qısıw, ko'kirek quwıslıg'ında awırıw, jo'tel (qaqırq penen), jip sıyaqlı puls (bul tu'ri o'lim menen tamamlanadı). Kesel haywanlar go'shin jегende shumanın' (obanın') ishek tu'ri rawajlanadı.

11-su'wret. Arnawlı kiyimler.

Shuma (oba) keselliginde kiyiletug'in arnawlı kiyimler (11-su'wret).

1. Kombinezon.
2. Shumag'a (oba) qarsı arnawlı xalat.
3. Kleyonka xalat.
4. Kapyushon yamasa oramal.
5. Paxtalı – siyle nıqap.
6. Arnawlı ko'z a'ynek.
7. Shulıqlar.
8. Rezina etik, qolg'ap.
9. Kleyonka jen'.

Qorg'aw kiyimlerin kiyiw ha'm sheshiw qa'deleri

1. Denenin' ashıq jerleri 0,5 % li xloramin yamasa 70 % li spirt penen artıladı.
2. Kombinezon kiyiledi.
3. Da'slep shulıqlar, son' rezina etik kiyiledi.
4. Basqa u'lken oramal tartıladı (shash, man'lay, qulaq, moyın terisin jabıwı kerek)
5. Xalat kiyiledi.
6. Paxtalı siyle nıqap tag'ıladı.

7. Ko'z a'ynek tag'ıladı (kiyiwden aldın terlemew ushın arnawlı qa'lem yamasa qurg'aq sabın su'rıledi). Murın tusında ashıq qalg'an jerlerge paxta tıg'ıladı.

8. Rezina qolg'ap kiyiledi.

9. On' ta'repten xalattın' bawına dez. eritpede ıg'allang'an su'ıgi qıstırıladi.

Sheshiw ta'rtibi

1. Rezina qolg'ap 1-3 minutqa dez. eritpege salıp turıladi, son' sheshiledi.

2. Su'ıgi bir ushınan orap sheshiledi ha'm dez. eritpege salınadı.

3. Ko'za'ynekti da'slep aldın'g'ı ta'repke tartıp, son' joqarig'a ko'terip sheshiledi (70% spirtte 20 minut saqlanadı).

4. Paxtalı siyle nıqap ju'z terisine tiygizbesten sheshiledi.

5. Xalattın' da'slep moyın, bel baylag'ıshları son' jen' baylag'ıshları sheshiledi ha'm xalat ishkerige orap alınadı.

6. Oramal ushları jıynalıp sheshiledi.

7. Rezina qolg'ap sheshilip, dez. eritpege salınadı.

8. Rezina etik dez. eritpe salıng'an bakta juwıladi, son' taza jerde sheshiledi.

9. Qollar jıllı suwda sabınlap juwıladi ha'm dush qabil etiledi.

Taspalı tif. Qozg'atıwshısı Provashek rikketsiyası. Infektsiya negizi - kesel adam, tasıwshısı kiyim biyti, inkubatsion da'wiri 7-10 ku'n, kesellik birden baslanadı, et uyıadı, bas awırıw, esten tanıw, sandıraqlaw, 5-ku'nnen denenin' qaptal ta'repinde taspalar payda boladı, nawqas gospitalizatsiya qılınıwı sha'rt. Orayda dezinfektsiya, dezinfektsiya jumısları o'tkiziledi, kontakta bolg'anlarg'a sanitariyalıq tazalaw o'tkeriledi, olar baqlanadı, emlenedi.

Bezgek. Qozg'atıwshısı 3 ku'nlik, 4 ku'nlik ha'm tropik bezgek plazmodiyları, infektsiya negizi nawqas, tarqatıwshısı su'yir shıbın (shıbın). Inkubatsion da'wiri 1-3 ha'pte, geyde 7-12 ay.

Belgileri: et uyısıwı, isip ketiw, terlew, buwınlarda awırıw, muskullarda, talaqta awırıw, bullar 6-10 saat dawam etedi. Bul pristup ha'r 48 saatta ha'm 72 satta ha'm 24-48 saatta qaytalanadı.

Epidemiyag'a qarsı gu'res ilajları:

1. İzolyatsiya ha'm gospitalizatsiya.

2. Qatnasta bolg'anlar da izolyatsiya qılınadı.

3. Ken' disenfektsiya o'tkiziledi.

4. Profilaktikalıq emlewler o'tkiziledi.

5. Orayda karantin ja'riyalanadı.

6. Dezinfektsiya jumısları o'tkiziledi.

İslep bolg'annan son' meditsina xızmetkerleri u'stinen 5% li lizol eritpesi avtomaksta sebiledi. Qollar qolg'ap penen birge 2-3 min. 5% li lizol yamasa 1-2% li xloramin eritpesinde juwıladi, son' xalat, ko'z a'ynek, mıqap, kapishon, birinshi xalat, oramal, etikler, kombinezon ha'm qolg'ap sheshiledi.

Evakuatsiya brigadası dispetsher punktinde toung'a yamasa ximiyalıq zatlarg'a qarsı kiyimler komplekti menen ta'miynlenedi. Arnawlı tayarlang'an transport nawqastın' u'yine jiberiledi, evakuatsiya epid rejimge qatan' boysing'an halda a'melge asırıladi. Avtomobilde nosilkalar, prostiniyalar, gidropult, shelek, idıslar, kleynkalar, siyleli salfetkalar, paxta, dez. eritpeler, 3-5% li lizol yamasa 3% li xloramin bolıwı kerek. Nawqastı baqlawshı shaxslar ha'r bir reysten son' ayaq kiyim ha'm qolların dez. eritpeler menen tazalaydı, nıqap ha'm xalattı almasıradı, na'wbetshiligi tamam bolg'an son' tolıq sanitariyalıq tazalawdan o'tedi, mashina arnawlı maydandada zıyansızlandırıladi.

Dezinfektsion brigada sanitariya-epidemiologiyalıq orınlardıń dezinfektsion bo'limi quramına kiredi. Dezinfektsion brigada evakuatsiya brigadası menen birge keledi ha'm nawqas alıp ketilgennen son' dezinfektsiya o'tkizedi. Bo'lmege brigadanın' 2 ag'zası (dezinstruktor ha'm deinfektor) kiredi. Bir sandrujinashı sırtta qaladı ha'm ol buyımlardı kamerada dezinfektsiya qılıw ushın qabil qıladı, eritpelerdi tayarlaydı, kerekli a'sbaplardı berip turadı, brigada xızmetkerlerinin' kiyimleri 2% li xloramin menen gidropult ja'rdeminde tazalanadı. Son' dezinfektsiya bo'lmesinin' kiriw esiginen baslanıp, barlıq jer ha'm tiykarınan nawqas jatqan bo'lme tolıq dezinfektsiya qılınadı. Buyımlar kamerada dezinfektsiya qılıw ushın qapqa salınadı ha'm 5% li lizol menen tazalanadı. Bo'lmeden alıp shıg'ılg'annan keyin ekinshi qapqa salınadı ha'm plomba menen tamg'alanadı. Idis-tabaqlar ha'm nawqastın' ishki kiyimleri 2% li soda eritpesinde 15 minut dawamında qaynatıladi yamasa xloraminnin' 3% li eritpesine 2 saat dawamında jibitip qoyıladi.

**XALIQTı QORG'AWSHı U'SKENELERı OLARG'A KO'RSETPELER
HA'M QOLLANILIWI. TOLIQ EMES HA'M TOLIQ SANıTARIYALIQ
TAZALAW HAQQINDA TU'SINIK. DEGAZATSıYA, DEZAKTıVATSıYA,
DEZINFEKTSıYA, DEZINSEKTSıYA, DERATIZATSıYA O'TKIZIW**

1. Jeke ha'm g'alaba qorg'awshı u'skeneler.

2. Olardıń du'zilisi ha'm qollanıw ushın ko'rsetpeler.

3. Toliq emes ha'm toliq sanitariyalıq tazalaw texnikası.
4. Degazatsiya ha'm dezaktivatsiya texnikası.
5. Dezinfektsiya ha'm dezinseksiya texnikası.

Xalıqtı qorg'aw, bul ayrıqsha jag'daylarda en' tiykarg'ı ma'sele bolıp, qorg'aw u'skenelerinen g'alaba ziyalanlawshı qurallar qollanılǵ'anda, joqarı temperaturadan, za'ha'rli gazlardan ha'm basqa ximiyalıq zatlardan qorg'aw maqsetinde paydalanıladı. Jasırınıw orınları: imaratlardın' shuqır bo'liminde yamasa arnawlı qurılıslar halında qurılıadı. Bularg'a jer to'leler, tonneller, shaxtalar da kiredi. Jasırınıw ornı, tiykarınan, bo'lmeden, shlyuzli kamera, filtrli ventilyatsion kameralar, sanitariyalıq sistemasınan ibarat. Eki kiriw ornı bar. Kiriw orınları germetik qorg'aw qapısı menen ta'miynlengen. Filtrli ventilyatsion qurılma 2 rejimde isleydi – 1 taza ventilyatsion rejim – hawa shan'nan tazalanadı; 2. Filtrli ventilyatsion rejim – hawa ziyalıq zatlardan, bakteriyalardan, radioaktiv ha'm ximiyalıq zatlardan tazalanadı. Jasırınıw orınları suw menen, kanilizatsiya menen, ısıtıw ha'm jaqtılıq sisteması menen ta'miynlenedi.

Radiatsiyag'a qarsı pana orınlar – xalıqtı radioaktiv zıyanlanıwdan, ionlawshı nurlardan, unlıw tolıqlarınan, o'tiwshi radiatsiyadan qorg'aydı. Bunda da jerto'leler, u'yler ha'm basqa imaratlardan ken' paydalanıladı. İmarat ag'ashtan bolsa, radiatsiya ku'shin 2–3 ma'rte, gerbish tastan bolsa, 10 ma'rte, ko'p qabatlı u'yler 50 ma'rte, jer to'leler ha'm u'ydin' orta bo'limi (tas u'yler) 500–1000 ma'rte kemeytiredi.

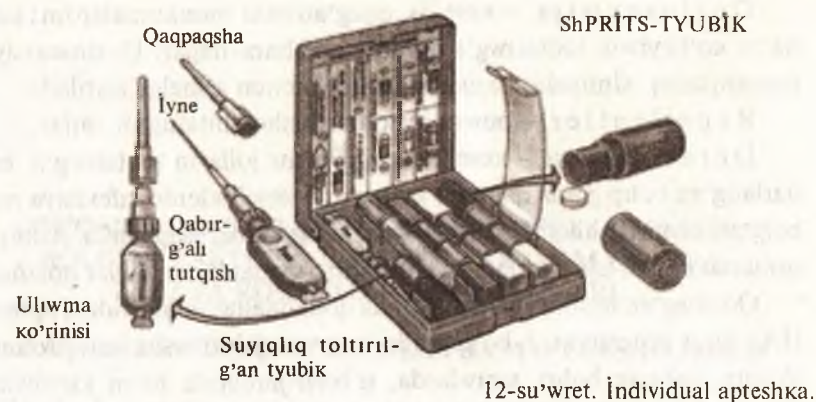
A'piwayı pana orınlar, bul ura bolıp, shuqırlıǵ'ı 180–200 sm, ken'ligi ha'm joqarısı 100–120 sm, tu'bi 80 sm, uzınlıǵ'ı ha'r adamg'a 0,5 m esabınan anıqlanadı.

İndividual qorg'awshı zatlar teri ha'm dem alıw jolların radioaktiv ha'm za'ha'rli zatlar, bakteriyalardan qorg'aydı. Bularg'a jeke apteshka ha'm ximiyalıq zatlarg'a qarsı paket kiredi (12-, 13-, 14-su'wretler).

Dem alıw organların qorg'awshı zatlar-protivogaz-dem alıw organları, ko'z, betti radioaktiv za'ha'rli zatlardan ha'm bakteriologiyalıq zıyanlanıwdan qorg'aydı.

Respirator R-2 dem alıw jolların radioaktiv zatlardan, sanaat shan'ları ha'm a'piwayı shan'lardan qorg'aydı.

Degazatsiya ximiyalıq zatlardı zıyansızlandırıw bolıp, tiykarınan, teri, silekey qabatlardag'ı ximiyalıq zatlardı saplastırıwǵ'a qaratılǵ'an. Bul usıl toliq ha'm toliq emes halda a'melge asırılıadı. Toliq emes degazatsiya bunda nawqastın' radioaktiv zatlar tiyiwi mu'mkin bolǵ'an jerleri (ma'selen: qol, awız, murın, ko'z) ha'm de a'skeriy qurallar ha'm miynet quralları tazalanadı.

Toliq degazatsiya bunda barlıq organlar ha'm a'skeriy ha'm de miynet quralları tazalanadı. Degazatsiya qılıw ushın paydalanatug'ın zatlar ha'm usıllar: 1) ximiyalıq usıl; 2) fizikalıq usıl; 3) mexanikalıq usıl;

1. Ximiyalıq usılda ximiyalıq zatlar (degazatorlar) qollanıladı.

2. Fizikalıq usılda qaynatıw, puław, kvarts lampası nurları, quyash nurlarınan paydalanıladı.

3. Mexanikalıq usıl qag'ıw, shetkalaw, sıpırıw, juwıwdan ibarat.

Dezaktivatsiya – radioaktiv zatlardı saplastırıwǵ'a qaratılǵ'an shara-ilajlar. Bul toliq emes ha'm toliq a'melge asırılıadı. Dezaktivatsiyada mexanikalıq, ximiyalıq ha'm fizikalıq usıllarda o'tkiziledi.

Dezinfektsiya – infektsiyalıq kesellikler qozǵatıwshılardıń sırtqı ortalıqta zıyansızlandırıw, saplastırıw. Dezinfektsiyada mexanikalıq, ximiyalıq, fizikalıq usıllarda orayda ha'm profilaktikalıq halda a'melge asırılıadı. Orayda dezinfektsiya epidemiyalıq oraylarda, profilaktikalıq dezinfektsiya bolsa ha'r ku'ni o'tkiziledi.

13-su'wret. Jaraqatlardı baylaw ushın arnawlı baylaw paketi.

14-su'wret. Za'ha'rli zatlarg'a qarsı arnawlı paket.

Dezinseksiya – kesellik qozg'atishni nasekomalardin' jasawi ha'm ko'beyiwin toqtatishga qaratilgan shara-ilajlar. Dezinseksiyada mexanikalik, ximiyalik, fizikalik usullar menen a'melge asiriladi.

Repellentler – buwin ayaqlilardi shorshitatug'in zatlar.

Deratizatsiya – keselliklerdin' o'tiw jollarin toqtatishga bag'darlang'an bolip g'ana qalmay, ko'p g'ana keselliklerde infektsiya negizi bolgan kemirivshilerdi qirishga da qaratilgan ilaj esaplanadi. Ximiyalik usullarda krisid, tsink fosfat, zookumarin, qapqanlar, tuzaqlar qolaniladi.

Qorshagan ortalik ziyanlang'anda qollanilatug'in individual apteshka (IA)–jeke apteshka; 1-bo'leginde awiriv qaldirishni zat–promedol shprints tyubikte bolip, sinirlarda, ulken jaralarda ha'm ku'yiwerlerde muskul arasina jiberiledi. 2-bo'leginde fosfororganikalik zatlar (FOZ) menen za'ha'r leniwlerge qarsi zatlar-antidot, taren qizil penalda bolip, 1 tabletka ishiledi. 3-bo'leginde bakteriyaga qarsi zat №2-sulfadimetoksin ren'siz ulken penalda bolip, onı nurlang'anda, asqazan-ishek xizmeti buzilgan 1 ma'rte 7 tabletka, 2–3 ku'n dawamında 4 tabletka ishiledi. 4-bo'leginde radiatsiyaga qarsi zat №1-tsistamin gidroxlorid 2 qizg'ish ren'li penalda bolip, nurlaniv qawpi bolgan 6 tabletka ishiledi. Ta'siri 4–5 saat dawam etedi. 5-bo'leginde bakteriyaga qarsi №1 2 ren'siz penalda kvadrat korpusli xlor tetratsiklin bolip, bakterial ziyanlanivlarda 5 tabletka ishiledi. 2-penal 6 saattan keyin ishiledi. 6-bo'leginde aq ren'li penalda radiatsiyaga qarsi zat №2-kaliy yodid 1 tabletkadan 10 ku'n dawamında ha'r ku'ni ishiledi. 7-bo'leginde ko'k ren'li penalda qusiwga qarsi zat-etaperazin turadi. Onnan 1 tabletka ishiledi (nurlang'anda, miy shayqalg'anda).

Ximiyalik zatlariga qarsi individual paket–kiyim-basqa, terige tu'sken za'ha'rli zatti jog'atishga arnalg'an. Individual baylaw paketi (İBP) menen toliq emes sanitariyalik islew beriledi. A'skeriy da'ri qutisi (AV) da: pantatsid tabletkalarda, 5% li yod eritpesi ampulada (antiseptik), 10% li ammiak eitpesi (dem aliv orayin qozg'atishni), baylaw ushin oramalsha, steril bintler, lenta bar bolip, ol metall futlyardan ibarat.

Individual baylaw paketi jaradarlarga ha'm ku'ygenlerge aseptik baylap qoyiv ushin qollaniladi.

Paket: eni 10 sm, uzinligi 7 metrli bintten ha'm eki steril paxta siyleli dastiqshadan (17 x 32 sm) ibarat. Dastiqshalardan biri bint aqirina tigilgen, ekinshisi ha'rekette boladi.

II BAP

AYRIQSHA JAG'DAYLARDA KELIP SHIG'IWI MU'MKIN BOLGAN EKSTRİMAL JAG'DAYLAR HA'M OLARDA TEZ JA'RDEM KO'RSETIW İLAJLARI

BALALAR ORGANİZMININ' DU'ZİLİSİ HA'M O'ZGESHELİKLERİ

Orayliq nerv sistemasi:

a) Bas miy – bas su'yegi shanagin' 98 % (ulkenlerde 90–95 %) tin toltirip turadi, miyde suw ko'p, oyiqshalar jaqsi rawajlanbag'an, miyshe kishkene, biraq tez rawajlanadi, qan menen ta'miynleniwi jaqsi, qan tamirlari juqa, tez jarilwshan', kem tarmaqlang'an.

b) Bas su'yekleri juqa, embek toliq pitiwi 1–1,5 jasta tamamlanadi. Bas bo'legi bet bo'legine qarag'anda ulkenirek, shashlar siyrek, terisi juqa, tez jaraqatlanwshan', tisler 1–1,5 jasta toliq shig'adi. 7–8 jastan 10–12 jasqa shekem turaqli tisler shig'adi.

v) Ko'z, murin, awiz silekeyli qabatlari qan tamirlar menen jaqsi ta'miynlengen, tez jarilwshan', juqa, silekeyli perde tez jaraqatlanadi, na'zik, tez qanaydi.

İtibar beriletug'in o'zgeshelikler:

1. Bas miydin' unilwi, jaraqatlari shayqaliwi, qan quyilwi, qan ketiwi awirlaw o'tedi. Gipoksiyaga ta'sirshen'.

2. Kompensator uqiqlig'ı ken'. Orayliq nerv sistemasinin' funktsiyasi tez buziladi ha'm awirraq o'tedi.

Ju'rek-qan tamirlar sistemasi:

Ju'rek ko'lemi kishi, shar ta'rizli, ku'shsiz, puls tez, dem aliv pa's, ju'rek urilari ku'shsiz rawajlang'an, qan tamirlari juqa, iylwshen' ken', tez jarilwshan', kapellyarlar jaqsi rawajlang'an kompensator qabileti kem.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Qan basımının' ko'teriliwi, tu'sip ketiwi, qan jog'altiw, jaraqatlar, kollaps, shoklar awıraraq o'tedi. O'tkir qan tamirlar jetispewi, o'tkir ju'rek jetispewshiligi tez ju'zege keledi.

Dem aliw sistemasi:

Murin kishkene, murin jollari tar, qan tamirlar menen ku'shli ta'miyinlengen, jutqinshaq kelte, qan tamirlari ko'p, tamaq jaqsi rawajlanbag'an, shemirshekler kishkene ha'm kelte, sin'irler, silekeyli qabatlar na'zik, tez jaraqatlanadi. Traxeya kelte, jumsaq, an'sat iyiliwshen', silekey qabati na'zik bronxlar kelte na'zik silekeyli qabati kem tarmaqlang'an, o'kpe ko'lemi kishi, ekskursiyasi kem. Alveolalar toliq ashilmaydi, surfantant jetispeydi. Dem aliw muskullari ku'shsiz, tez talig'iwshan', ko'kirek quwislighi tar, kishkene, qabirg'alar kishkene, kelte, aldın'g'ı ta'repi shemirshek o'simteler menen birikken, to's su'yegi kishi, kelte. Ayırıwshan' bez u'lken, qalqan ta'rizli bez kishkene.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Ju'da' tez tsianoz, asfiksiya, o'tkir dem jetispewshiligi, atsidoz yamasa alkoloz, gipoksiya ju'zege keledi. Dem aliw sistemasının' kompensator iskerligi ju'da' pa's.

Awqat sin'iriw sistemasi:

La'bler kishkene, til kelte, u'lken tan'lay to'men, 6 ayg'a shekem tisler joq, silekeyli qabati na'zik, juqa, silekey bezleri jaqsi rawajlanbag'an, qizil o'n'esh kelte, tar, silekey qabati na'zik, juqa, asqazan kishkene, joqarraqta jaylasqan, ishekler na'zik, juqa funktsiyasi jaqsi qa'liplespegen, asqazan asti bezi, bawır kishkene, na'zik, qan tamir menen jaqsi ta'miyinlengen.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Za'ha'rleniw, suw jog'altiw, ish o'tiw, qusiw awır o'tedi. Awqat sin'iriw sistemasının' kompensator qa'bileti to'men, funktsiyasi tez buziladi.

Sidik bo'lip shig'ariw sistemasi:

Bu'yrekler kishkene, juqa perde menen qaplang'an, may qatlami az, bu'yrek loxankasi, sidik naylari kishkene, tar, kelte, quwiq kishkene, ko'lemi iqsham, sidik shig'ariw jollari tar, kelte, bu'yrek u'sti bezleri kishkene, ku'shli qan tamirlar menen ta'miyinlengen.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Sidik bo'lip shig'ariw, gormonlar bo'lip shig'ariw tez buziladi. O'tkir bu'yrek jetispewshiligi ju'da' tez ju'zege keledi. Gemolitik uremik sindrom ko'p ushiraydi. Kompensator qa'bileti to'men.

Teri qatlami:

Juqa, na'zik, tez jaraqatlanıwshan', qan tamirlar menen jaqsi ta'miyinlengen, may, teri bezleri jaqsi islemeydi, shash ha'm tu'kleri kem. Teri asti may qatlami az, teri tiykarg'i qatlamnan an'sat ajiraladi, teri silekeyli, jumsaq, mu'la'yim, ig'allighi ha'r turli, jaqsi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Teri tez pataslanadi, jaralanadi, irin'li jaralar tez tarqaladi, suw-duzlar almasiwında qatnasi az.

Su'yekler:

Kelte, juqa. Qalin' su'yek perde menen qaplang'an, baslari shemirshek penen qaplang'an, qatpag'an, qan tamirlar menen jaqsi ta'miyinlengen, suw ko'p, kaltsiy tez kemeyip ketedi, buwinlar tez shig'adi, shemirshekler ku'shsiz, jaqsi rawajlanbag'an, tez soziladi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Siniwi kem, jarilwi mu'mkin, kaltsiy tez jog'alip, su'yek siniwshan' bolip qaladi yamasa qıysayıwı mu'mkin, buwinlar an'sat shig'adi, shemirshekler tez soziladi.

Muskullar:

Ku'shsiz rawajlang'an, jumsaq, na'zik, tez talig'adi, shemirshekler menen jaqsi birikpegen, qan tamirlar menen jaqsi ta'miyinlengen.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Muskullar an'sat jaraqatlanadi, u'ziliwi, jirtihwi, shemirsheklari sozilwi, talig'iwı tez ju'zege keliwi mu'mkin.

Immunitet:

Ayırıqsha bez u'lken, limfa bezleri, talaq, limfa qan tamirlari ku'shsiz rawajlang'an, funktsiyasi to'men, talaq kishkene, qan tamirlar menen jaqsi ta'miyinlengen.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Organizmdi qorg'awshi qa'siyeti to'men, funktsiyasi tez buzilwi mu'mkin.

So'ylew: jaqsi rawajlanbag'an, ishki keshirmeler, sezimlerin kerekli tu'rde, toliq, jag'daydi bayan ete almaydi.

Ko'riw, iyis seziw, da'm seziw jaqsi rawajlang'an. Tek ren'ler, da'm, iyistin' qanday ekenligin tu'sindiriwi to'men ha'm 2 bag'darda "jaqsi", "jaman" dep tu'sindiredi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Ha'r bir na'rseni uslap, tislep, iyiskep, jep ko'rip, "jese bolatug'in, jese bolmaytug'in" na'rselerge ajratadi.

Zatlar almasiwı, oksidleniw, tarqaliw reaksiyalari, qannın' realogik qa'siyetleri, osmotik basım, kislota-siltılı ortalıq, vitaminlerdin' almasiwı ku'shsiz, tez buziladi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Beloklar, maylar, uglevodlar, suw, duz almasiwı tez buziladi. Alkoloz yamasa atsidoz ju'da' tez ju'zege keledi. Qannın' uyisıwı, kislorod tasıw funksiyası tez buziladi.

KEKSELER ORGANİZMİNİN' DU'ZİLİSİ HA'M QA'SIYETLERİ

Oraylıq nerv sistemasi

Bas miyde qozg'aliwshan'lıq, tormozlanıw protsessleri pa'seygen, o'tkiziwshe'n'lik ku'shsiz, refleksler pa'seygen. Ko'riw, esitiw, iyis seziw, eslep qalıw pa'seygen. Miy qan tamirlari aterosklerotik o'zgerislerge ushıraydı, miy ko'lemi, awırlıg'ı kemeyedi. Bas su'yekleri qatqan, teri juqarg'an, shash ag'aradı, to'giledi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Orta jastag'ı adamlarg'a qarag'anda koma, shok, insult, urıp alıwlar, jaraqatlar awır o'tedi. Kompensator qa'bileti to'menleydi.

Ju'rek, qan-tamirlar sistemasi:

Ju'rek kardiosklerotik o'zgerislerge ushıraydı, funksiyası pa'seyedi, qan tamirlar tarayadı, aterosklerotik o'zgerisler bayqaladı, elastikligi kemeyedi, qan basım joqarı, puls u'ken, a'ste boladı, qan basım tez o'zgerip turadı.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

O'tkir ju'rek jetispewshiligi, koma, kollaps, ishemik kesellikler ko'p ushıraydı, awır o'tedi. Organizmnin' azıqlıq zatlar, kislorod penen

ta'miyinleniwi pa'seyedi. Ko'binese olarda ju'rek-qan tamir sistemasi kesellikleri ushıraydı ha'm sozilmalı o'tedi.

Awqat sin'irıw sistemasi:

Tisler to'giledi, shayqatılıp turadı, qızıl iyek juqaradı, silekey bezlerinin funksiyası to'menleydi. Jutqınshaq, qızıl o'n'esh tarayadı, o'tkiziw qa'bileti kemeyedi. Asqazan tarayadı, qorg'aw, awqattı sin'irıw, o'tkiziw funksiyaları pa'seyedi. Ishhekler ken'eyedi, su'riw, fermentler islep shıg'ıw funksiyaları pa'seyedi. Ish tez qatadı.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Awqattı maydalaw, ıg'allaw, jılistırıw, tazalaw funksiyaları tez buziladı, awqat sin'irıw sistemasının' barlıq funksiyaları tez buziladı, awır o'tedi, u'ziliksiz ish qatıw boladı, ish o'tiw, suwsızlanıw, duz almasiwının' buzılıwı, avitaminozlarg'a alıp keliwi mu'mkin. Asqazan astı bezi jetispewshiligi, bawır jetispewshiligi, o't- tas kesellikleri ushıraydı.

Sidik bo'lip shıg'arıw sistemasi:

Bu'yrek funksiyası, filtrlew, suw, duzlar, qant, beloklı zatlar almasiwında qatnasıwı pa'seyedi, qan tamirlari tarayadı, aterosklerotik o'zgerislerge ushıraydı. Sidik tu'tiksheleri tarayadı, quwıqtın' qısqrıwı pa'seyedi, ken'eyedi. Sidik jolları sfinkterleri jaqsi islemeydi. Jinısıy uqıplılıg'ı a'ste-aqırın jog'aladı.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

O'tkir bu'yrek jetispewshiligi, gemolitik uremik sindrom, tas kesellikleri, sozilmalı bu'yrek jetispewshiligi, isiniwler, anomalıyalar, dizuriya, anuriya, oliguriya, proteinuriya, glyukozuriya, tsilindruriya ko'p ushıraydı, awır o'tedi. Sidik bo'lip shıg'arıw ha'm qan basımının' o'zgeriwi ko'p ushıraydı.

Teri:

Juqaradı, tez jaraqatlanatug'in bolıp qaladı, may, teri bezleri funksiyaları buziladı, vitaminler, duzlar, suw almasiwında qatnasıwı pa'seyedi. Ko'binshe teri astı may qatlamı kemeyedi, qan tamirlari juqaradı, tez jarıladı, elastikligi kemeyedi. Teri ıg'allıg'ı tu'rlish, elastikligi ha'm turgori to'menleydi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Jaraqatlar tez pitpeydi, irin'li kesellikler tez ha'wij aladi. Teri tez jaraqatlanadi, regeneratsiya uqiqlig'ini to'menleydi. Teride vitaminler, duzlar, suw almasiwinda qatnashi buziladi.

Su'yekler:

Juwanlasadi, su'yek perdesi bekkem, biraq juqa, su'yekler barliq toshkalarda qatadi, kaltsiy almasiwi buziladi, su'yekler tez sinatug'in bolip qaladi. Buwinlar ha'reketi sheklenedi, isiniw kesellikleri ju'zege keledi, shemirshekler bosasadi, tez soziladi, qan menen ta'miyinleniw buziladi. Qan tamirlar tarayadi, aterosklerotik o'zgerislerge ushiraydi. Su'yeklerdin' pitiwi ju'da' a'ste o'tedi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Buwin kesellikleri, smiqalar, su'yek kesellikleri ko'p ushiraydi, qiyin o'tedi. Ha'reketleniw shegaralanadi, qa'ddi o'zgeredi. Su'yekler regeneratsiyasi ju'da' pa's, buwinlar titireydi, qaltiraydi.

Muskullar bosasadi, funksiyasi pa'seyedi, sozilwshan' bolip qaladi, tez sharshaydi. Qan tamirlari tarayadi, aterosklerotik o'zgerislerge ushiraydi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Miyet etiw uqiqlig'ini pa's, regeneratsiyasi to'menleydi. Irin'li protsessler tez ju'zege keledi. Jaraqatlar uzaq dawam etedi. Refleksler to'men, qaltiraydi.

Dem aliw sistemas:

Murin boslig'ida hawani ig'allaw, isitiw, tazalaw funksiyasi to'menleydi, dawis o'zgeredi. Jutiw qiyinlasadi. Traxeya, bronxlardin' silekey qabatinda silekey bo'lip shig'ariw pa'seyedi. O'kpede gazlardin' almasiwi to'menleydi. O'kpe ekskursiyasi shegaralanadi, ja'rdemshi dem aliw muskullari menen ko'kirek quwisligh'ini su'yekleri pitip, ha'reketi sheklenedi. O'kpenin' joqari ha'm to'mengi arqa bo'limleri hawa aliw, gazlar almasiwinda jaqsi qatnaspaydi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Dem aliw sistemasida isiniw kesellikleri, o'tkir dem jetispewshiligi ko'p ushiraydi. Awir o'tedi, organizmda gazlar almasiwinda qatnashi to'menleydi. Dem aliw jollari tez kewip qaladi, dawis baylanisi bosasadi, dawis o'zgeredi. Kesellikler sozilmalı xarakterde boladi.

Immunitet: Ayiriqsha bez ko'lemi, awirligh'ini kishireydi. Limfa qan tamirlari xizmeti pa'seyedi. Qorg'aw sisteması kletkalarinin' sanı kemeyedi. Fagotsitoz protsesi ha'm antitelolar bo'lip shig'ariw pa'seyedi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Organizmnin' qorg'aw protsesi to'menleydi. Organizm tu'rli keselliklerge beriliwshen' bolip qaladi. Kesellikler ko'binshe sozilmalı tu's aladi.

Zatlar almasiwi: qannin' reologik qa'siyetleri, oksidleniw-bo'lekleniw protsesleri, qanda kislotasilti ortaligh'ini to'menleydi, tez buzilatug'in bolip qaladi.

So'z so'ylew: dawis baylanisları sozilwi, tisler tu'siwi, kegirdek, jutqinshaq ha'reketleri shekleniwi, murin, jutqinshaq, kegirdek, traxeya tez kewip qaliwi sebepli o'zgeredi.

Nawqas o'tmishtegi waqiyalardi jaqsi esleydi, ha'zirgi waqiyalardi bolsa aljastirip jiberedi, tez ashiwi shig'adi, tinishsizlanadi.

Itibar beriletug'in o'zgeshelikler:

Ruwxiy keshirmeler, ishki sezimler ku'shli rawajlang'an, biraq bo'rttiriw, tinishsizlaniw, toliq bildire aliw, kem uyqilaw, ga'pte aljasiw xarakterli.

DEM ALIW HA'M JU'REK XIZMETININ' TOQTAP QALIWI

Sebepleri:

1. Orayliq nerv sisteması, dem ahw sisteması, ju'rek qan tamirlar sisteması jaraqatlarini, o'tkir kesellikleri.

2. Baxitsiz ha'diyseler (elektr tokinan jaraqatlaniw, sho'giw, buwiliw, za'ha'rleniw, jig'iliw, qorqiw ha'm basqalar).

3. Diagnostika yamasa emlew maqsetinde o'tkizilip atirg'an protseduralar (asqazandi zondlaw, narkoz beriw, awiz boslig'in tazalaw, inkubatsiyalaw).

Belgileri: dem aliw ha'm ju'rek uriwı birden yamasa a'ste-aqirin toqtawı mu'mkin.

1. Birden toqtag'anda es-aqili birden jog'aladi. Puls, dem aliw toqtaydi. Ko'z qarashigh'ini ken'eyedi. Teri aqshil, son' aqshil-ko'k ren'ge kiredi. Qan basimi aniqatlanbaydi.

2. A'ste toqtag'anda es-aqili a'ste-aqirin jog'aladi. Puls, dem aliw a'ste-aqirin pa'seyedi. Esin jog'altıwdan aldın epileptsiya sindromı rawajlanıwı da mu'mkin.

Terminal jag'daylar klassifikatsiyası:

1) *Agoniya aldı da'wirleri* sebebine qarap bir neshe minuttan bir neshe saatqa shekem sozılıwı mu'mkin. Bul da'wirde qan basımı keskin pa'seyedi, es-aqılı anıq emes, teri ko'geredi, qol-ayaqları suwıy baslaydı.

2) *Terminal pawza* – 1–2 minuttan 3 minutqa shekem.

3) *Agoniya da'wiri* – awırıw sezimi jog'aladı, es-aqılı, son' barlıq refleksler so'nedi. Dem alıw pa's, siyrek yamasa aritmik bolıwı mu'mkin (Sheyn-Stoks). Ha'r waqıt dem alg'anda bas arqag'a ketedi. Awız qattı ashıladı. Puls 20–40 ma'rtege shekem, jip sıyaqlı. Qan basımı 20–10 mm. sinap bag'anasına tu'sedi. Dene temperaturası 34°C g'a to'menleydi, sidik, u'lken da'ret ıqtıyarsız shıg'adı. Agoniya da'wiri sebebine qarap sozılıwı yamasa qısquırıwı mu'mkin.

4) *Klinikalıq o'lim da'wiri* dem alıw, puls, qan basımı, barlıq refleksler jog'aladı. Ko'z qarashıg'ı ken'eygen, teride akrotsianoz, qol-ayaqlar suwıy baslaydı. Murın tırısadı, dene temperaturası to'menleydi. A'lbette bul da'wir sozılıwı yamasa qısquırıwı mu'mkin. Nawqastın' jası, gewde du'zilisi klinikalıq o'limnin' sebepleri qısqa yamasa uzaq dawam etiwine ta'sir ko'rsetiwi, bul da'wirdi o'zgeritiwi mu'mkin. Dawam etiwı 1–2 den 4–5 minutqa shekem. Klinikalıq o'lim qaytar jag'day bolıp esaplanadı. Bul da'wirde organizmde o'mir ju'da' ha'm a'ste dawam etip atırg'an boladı. Bas miy, puls ha'm dem alıw toqtag'annan son' qansha kislorodsız jasay alsa, klinikalıq o'lim sonsha dawam etedi (kesteg'e qaralsın).

Keste

Terminal jag'daylardı tu'sindiriw

Klinikası	Agoniya aldı (shok IV drj)	Agoniya da'wiri	Klinikalıq o'lim da'wiri
Es, aqılı	+	–	–
Qan basımı	+	–	–
Puls		+	–
Dem alıw	+	+	–
Ko'z qarashıg'ının' jag'dayı	👁	👁	👁
Organizmnin' qorshag'an ortalıqqa reaksiyası	+	–	–
Ju'rek xızmeti	+	–	–

Tez ja'rdem ilajları

Ko'rilip atırg'an qıstawlı sharalar 4 bag'darda a'melge asırıladı.

1. Ju'rekti massaj etip iske tu'siriw, jasalma dem aldırıw.
2. Qan aylanıwın tiklew.
3. Infuzion emlew.
4. Kislotasilti ten'ligin tiklew.

Nawqas tezlik penen qattı, tegis jer (pol, stol, kushetka, jer) ge jatqızıladı. Denesin qısıp turıwshı barlıq kiyimler sheshiledi. Awız-murın silekey zatlardan tazalanadı, moyın astına dastıqsha, valik qoyılardı (15-su'wret).

15-su'wret. Nawqastın' awızın ashıw.

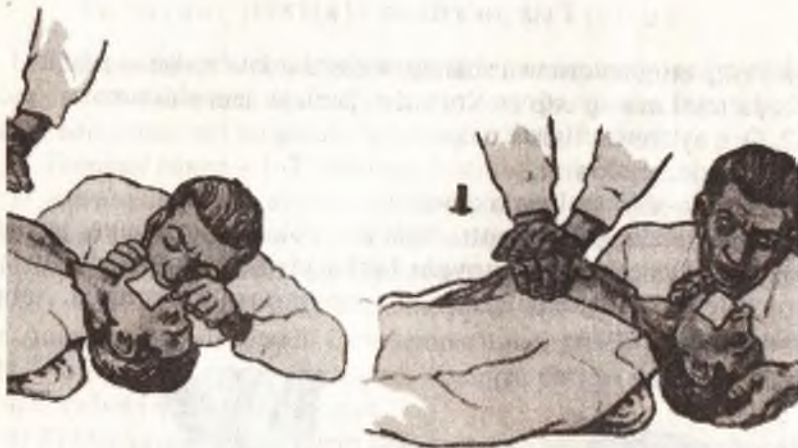
16-su'wret. Ju'rekti sırtqı ta'repten massaj qılıp iske tu'siriw.

1) Ju'rekti tikkeley massaj islep iske tu'siriw.

Nawqastm' bası maksimal ra'wishte arqag'a shalqaytırılardı ja'rdem ko'rsetiwshi nawqastın' shep ta'repine o'tıp, on' qolın nawqastın' ko'kireginin' u'stine kesesine qoyadı. Qol alaqanı to'stin' to'mengi u'shten bir bo'limin iyelewi kerek. Shep qoldı nawqastın' ko'kiregine qarap parallel qoyıp (on' qol u'stinen) bir sekundlıq pariq penen ko'kirekti basa baslaydı. Bunda ja'rdem beriwshi dene awırlıg'ınan paydalanıwı lazıw. Ha'r bir basqanda ko'kirek quwıslıg'ının' ornına keliwin baqlaw kerek (16-, 17-su'wretler).

2) Jasalma dem aldırıw.

Bir waqıttın' o'zinde jasalma dem aldırıw dawam ettiriliwi lazıw. Bunın' ushın awız-murın tazalanıp nawqastın' awız-murnına jabıl'g'an siyle arqalı awız yamasa inurnınan hawa jiberiledi. Awızdan hawa beriwde murın barmaq penen qısılıp, teren' dem alınıp, nawqastın' awzına hawa jiberiledi ha'm tez basın tartadı. Kirgizilgen hawa ko'lemi

17-su'wret. Awız benen awızg'a jasalma dem beriw ha'm ju'rekti sırtqı ta'repinen basıp iske tu'siriw.

800–1000 ml. bolıwı lazım. Murın arqalı jiberilgende awız jabıladı. Awız arqalı hawa beriwde S tu'rindgi hawa tu'tikshesi ju'da' qolay. Ju'rekti sırttan massaj qılıp iske tu'siriw ha'm jasalma dem aldırıw birge alıp barılıwı lazım.

Dem aldırıwdın' 1 (1 minutta 12–14) ma'rtesinde ju'rekti 4 ma'rte basıladı (1 minutta 48–80).

Jasalma dem aldırıw ushm RPA-1, RDA-1 aparatınan paydalanıw mu'mkin.

Ju'rekke qan keliwin jaqsı ta'miyinlew maqsetinde nawqasqa jasalma dem beriw ha'm sırttan basıp ju'rekti iske tu'sirip atırğ'anda a'lbette nawqastın' ayag'ı denesinen joqarığ'a ko'terilgen bolıwı maqsetke muwapıq.

Balalarda: 1 aydan 3 jasqa shekem janlandırıw usılları.

1-usıl: Bala tuwrı, tegis jerge jatqızılıp, kiyimleri sheshiledi. Awız-murın tazalanadı. Moynının' astına ko'pshik qoyıladi. Bası arqag'a iyiltiriledi. Murın yamasa awız arqalı hawa beriledi. Ju'rekti sırttan basıp iske tu'siriw, ja'rdem beriwshi on' qolının' bas, ko'rsetkish, orta barmag'ı menen to'stin' u'stine ortasha ku'sh penen 1 minutta – 60–80 ma'rte basadı. Jasalma dem beriw 1 minutta – 16–22 ma'rte bolıwı lazım.

2-usıl: Balanı tayarlaw 1-usıldag'ıday. Ju'rekti sırtqı ta'repinen basıp iske tu'siriwdi ja'rdem beriwshi balanın' bas ta'repinde turıp orınlaydı. Ja'rdem beriwshi eki qolının' barmaqları menen alaqamn balanın' jelke ku'reklerine shekem ahp baradı. Eki bas barmaqları menen balanın'

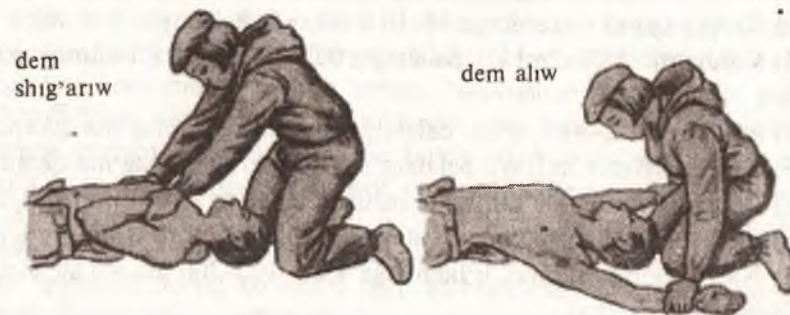
jelkesinen baslap ko'kirek quwıslıg'ın basıp ha'reketke keltiriledi ha'm bir waqıttın' o'zinde awız yamasa murın arqalı dem beriledi.

U'lken jastag'ı nawqaslarda ko'kirek quwıslıg'ının' ko'terilip tu'siwi, yag'niy ekskursiyası 3–4 sm. ge shekem, balalarda 2–2,5 sm shekem jetiwi lazım. Qattı ha'm u'lken ku'sh penen baspaw kerek, kerı jag'dayda qabırğ'alar sınıp ketiwi mu'mkin.

Protsedura durıs alıp barılsa:

- a) Qarashıqlar tarayadı.
- b) Dem alıw aritmikalıq yamasa ritmikalıq jag'dayda erkin tiklenedi.
- v) Puls uyqı arteriyasında aritmikalıq yamasa ritmikalıq halda payda boladı.
- g) Ju'rek tonları payda boladı.
- d) Teri qızg'ısh ren'ge kiredi.
- e) EKG da ha'm monitorda unamlı o'zgerisler boladı.

18-su'wret. Za'ha'rli zatlar isletilmegen ortalıqta

19-suwret. Kallistov usılında jasalma dem beriw. Za'ha'rli zat isletilgen ortalıqta

Ju'rek taj tamirları kesellikleri, asfiktsiya, elektr tokinen jarqatlang'anda ju'rekte fibrillyatsiya baslanıwı mu'mkin. Ju'rektin' qayta jaqsı islewi ushin defibrillyatsiya o'tkiziw za'ru'r. Bunın' ushin defibrillyator apparatı elektrodları natriy xloridinın' 0,9% li eritpesi menen ıg'alanıp, birewi on' omraw astına ekinshisi ju'rek ushı tusına qadap turıladı. Ja'rdemshi kerekli ku'shleniwdi ahp, razryad beriledi. Razryad berilip atırg'an bir payıtta nawqas ha'm krovatqa tiyiwi mu'mkin emes (EKG toktan u'zilgen bolıwı sha'rt). Razryadtan son' EKG jalg'anıp nawqas tekserip ko'riledi. Eger na'tiyje joq bolsa, defibrillyatsiya ta'kirarlanadı. Bunda ku'shleniw asırıladı. Birinshi ma'rte 5000 volt, ekinshisinde 5200 volt, u'shinshisinde 5400 volt h.t.b.

Joqarıdagı protseduralar ha'm sharalar qatarında da'ri-darmaqlar menen infuzion emlew lazım. Ja'rdem beriwshiler eki yamasa u'sh adam bolg'anı maqul.

- 1) Adrenalin u'kenlerge 0,1%-1 ml, j/i, balalarg'a 0,1 ml/jasına.
- 2) Kaltsiy xlorid u'kenlerge 10-10,5 ml, v/i, balalarg'a 2-4 ml.
- 3) Kordiamin 25%-2ml v/i, balalarg'a 0,3-0,4 ml/kg. v/i salmag'ına qarap.
- 4) Atropin 0,1%-1ml, t/ast, balalarg'a 0,1ml/kg salmag'ına qarap.
- 5) Hidrokortizon 3ml, v/i, balalarg'a 5-10 mg/kg salmag'ına qarap.
- 6) Reopoliglyukin 400 ml, v/i tamshılap, balalarg'a 10-15ml/kg v/i. Poliglyukin u'kenlerge 400 ml, v/i tamshılap, balalarg'a 10-15ml/kg v/i.
- 7) Natriy gidrokarbonat, u'kenlerge 4% - 100-200 ml, v/i ag'ızıp, (balalarg'a 2-4 mg/kg).
- 8) Noradrenalin, qan basımı tu'se baslasa 0,2% - 1ml, v/i, balalarg'a 0,1 ml/jasına.
- 9) Glyukoza, 40% - 400ml, v/i tamshılap, balalarg'a 40% - 200ml. +İnsulin 32 TB, balalarg'a 16 TB v/i tamshılap.

Esletpe:

Ju'rekti tikkeley basıw waqtında to'mendegi jag'daylarda ko'kirek quwıslıg'ın qattı basıw qadag'an etiledi.

- 1) Balalarda (ko'kirek quwıslıg'ı qabırg'aları, shemirshikleri jaqsı qatpag'anlıg'ın ushin).
- 2) Kekselerde (qabırg'alar qatıp qalg'anlıg'ı ushin).
- 3) Omırtqa bag'anasi ha'm qabırg'alar sing'anda.

Nawqasta puls, qan basımı, dem alıw tiklense, vrash kelgenshe baqlaw astında bolıwı lazım. Nawqastı keselxanag'a jetkeriwde gu'zetip barıladı.

Esletpe:

Eger biologiyalıq o'lim belgileri payda bolsa, ko'p qabırg'a ha'm omırtqalar sing'an, ju'rek jaraqatlang'an bolsa, ju'rekti sırtqı ta'repinen basıp iske tu'siriw qadag'an etiledi.

O'TKIR JU'REK JETISPEWSHILIGI

1) Shep qarınshanın' o'tkir jetispewshiligi.

2) On' qarınshanın' o'tkir jetispewshiligi.

Sebepleri: miokarditler, ish terletpe, krupoz o'kpe isiniwi, sozılmalı o'kpe isiniwi, miokard infarktı, eksudativ perikardit, stenokardiya, mitral qaqpalar stenozı.

a) Ju'rek muskullarının' sport jarıslarınan ku'shli talıg'ıwı

b) O'kpe emfizeması, o'kpe arteriyasının' tarayıwı

v) Pnevmotoraks

Belgileri:

1) Shep qarınshanın' o'tkir jetispewshiligi eki tu'rde o'tedi.

a) Ju'rek astması tu'ri, bunda ko'binese keshte nawqastın' birden dem alıwı tezlesip, ju'zeki bolıp qaladı. Nawqas jo'teledi. Basında qaqrıqsız, son' silekey qaqrıq penen. Nawqastın' ren'i ag'arıp, pulsı tezlesedi ha'm kishireyedi, tınışsızlanadı, bası aynaladı ha'm qusadı, ju'zinde qorqınısh payda bolıp, ma'jbu'riy jag'dayda otıradı, suwıq ter basadı, ayaq qolı, murın ushı suwıydı, ko'geredi, sidik mug'darı kemeyedi.

b) O'kpe isigi tu'rinde. Bul jag'day ju'rek astmasının' dawamı esaplanıp, ju'da' awır jag'day. Nawqastı ku'shli dem alıw, azaplawshı jo'tel qıynaydı. Jo'tel ko'binese qızıl ko'bikli qaqrıq ajıralıwı menen o'tedi. Teren'-teren' terbetilip dem aladı, terisi aqshıl, awız a'tırıp, murın, qulaq, qol-ayaqları ko'geredi, suwıq ter basadı, puls tez, qısqa, qan basımı tu'se baslaydı.

2) On' qarınshanın' o'tkir jetispewshiliginde.

a) Nawqastın' terisi ag'arıp, son' ko'geredi. Kewli aynıp, qusadı, uyqısı buzılardı, ayaqlarında isik payda boladı, moyım tamirları isip shıg'adı, sidik mug'darı azayadı. Qarın ha'm ko'kirek boshlıg'ın da suw jıynalıwı mu'mkin.

b) Pulsı tez, qısqa, qan basımı tu'sedi, bawırı awıradı, demi qısadı.

Tez ja'rdem ilajları

a) Ju'rek astmasında: *vrash kelgenge shekem.*

1) Qolay jag'day (nawqastın' ayaqları tu'sirilip yarım otırg'an jag'dayda) jaratıp beriliwi lazım.

2) Barlıq tar kiyimler sheshiledi.

- 3) Bo'lmege taza hawa kirgiziledi.
- 4) Kislorod ıg'allap beriledi (30-45 min).
- 5) Qol-ayaqlarına lenta tartıladı (puls saqlang'an bolıwı sha'rt).

Vrash bolmasa

- 1) Eufillin 2,4% - 10 ml v/i (balalarg'a 3-5 ml, yamasa 1ml/jasına qarap). A'stelik penen jiberiledi.
- 2) Laziks 1% - 2-3 ml (balalarg'a 0,5-1ml).
- 3) Promedol 1% - 1ml t/ast (balalarg'a 0,2-0,5ml t/ast)
- 4) Strofantin 0,05% - 1ml + 20 ml 20% glyukoza v/i (balalarg'a 0,05%-0,3 ml + glyukoza 10 ml - 20 %).
- 5) Kokarboksilaza 2-4ml bulshıq et arasına (balalarg'a 2 ml bul.et arasına).
- 6) Rutin 1ml + 5% li askorbin kislotası - 2-4 ml bul.et arasına (balalarg'a 0,5 ml + askorbin kislotası 5% - 2 ml bulshıq et arasına yamasa v/i).
- 7) Dropridol 0,25% - 2-3 ml bulshıq et arasına (balalarg'a 2 ml bul.et.ar., 0,1-0,3 ml/jasına qarap).
- 8) Kaliy xlorid 7,5%, 4% - 2-3 ml + 500 ml - 5% glyukoza v/it 1 saat dawamında (balalarg'a 1,5ml kaliy xlorid + 5% - 200 ml glyukoza menen, qandag'ı glyukoza mug'darına qarap).

b) O'kpe isingende: *vrash kelgenshe*.

- 1) Qolay jag'dayda (bas ta'repi ko'terilgen halda) bolıwı lazım.
- 2) Barlıq tar kiyimler sheshiledi.
- 3) Bo'lmege taza hawa kirgiziledi.
- 4) Joqarı dem alıw jollarındag'ı silekeyli zatlar elektr yamasa mexanik sorg'ish penen sorıp alınadı.
- 5) Kislorodtı u'iken jastag'ılarg'a 50-70% li spirtten o'tkizip, Bobrov apparatında 30-45 minut beriledi, balalarg'a 30% spirtten o'tkizip 10-30 minut beriledi.

Vrash bolmasa

- 1) Strofantin, 0,05% - 1ml + 20 ml - 20% glyukoza menen v/i (balalarg'a 0,05% - 0,2-0,3 ml + 20% glyukoza 5-10ml menen v/i)
- 2) Laziks 1% - 2-3ml bul et.a. (balalarg'a 1% - 1-1,5ml bul.et.ar.).
- 3) U'ikenlerge glyukoza 5% - 20 ml + pentamin 5% - 0,8-1,5 ml v/i awhalina qarap (balalarg'a 5% - 10 ml + pentamin 5% - 0,1-0,3 ml v/i awhalma qarap).
- 4) Eger pentamin bolmasa yamasa qarsılıq bolsa, benzogeksoniy 2,5% - 0,8-1,2 ml + glyukoza 5% - 20 ml v/i a'ste (balalarg'a 2,5% - 0,2-0,8 ml + glyukoza 5% - 10 ml v/it).

- 5) Ayaqlarg'a 15-20 min jgut baylap qoyıladı (balalarg'a 5-10 minut).
- 6) Promedol, omnopon, morfin, 1% - 1 ml bul/et ar. (balalarg'a 0,3-0,8 ml bul/et.ar.).

Esletpe:

- 1) Qan basımı joqarı bolsa, glikozidler qollanılmaydı.
- 2) Qan basımı to'men bolsa, qan alıw, jgut qoyıw qadag'an etiledi. Jgut qoyılğ'anda ayaqlarda puls bolıwı sha'rt.
- 3) Bir jastan kishi balalarg'a narkotikler qollanılmaydı.
- 4) Awır o'kpe isiginde gidrokortizon 3-5 ml bul.et.ar. (balalarg'a 1-2 ml).
- 5) Nawqastı baqlap turıw lazım, qatan' baqlaw astında transportirovka qılıw mu'mkin.

v) On' qarınsha jetispewshiliginde:

Vrash kelgenge shekem

- 1) Qolay jag'day jatarıw lazım.
- 2) Tar kiyimler sheshiledi.
- 3) Bo'lmege taza hawa kirgiziledi.
- 4) Kislorod ıg'allanıp beriledi.
- 5) Ayaqlarg'a lentalar qoyıladı (puls saqlang'an halda).

Vrash bolmasa

- 1) Strofantin 0,05% - 1ml + 40% glyukoza 20 ml v/it yamasa korglyutskon 0,06% - 1 ml (balalarg'a 0,05% - 0,2-0,6 ml + 10 ml 5-10% glyukoza menen v/it, Korglyukon 0,06% - 0,2-0,4 ml).
- 2) Laziks, 1% - 2-4 ml bul et.a. (balalarg'a 1% - 1-2 ml bul.et.ar.).
- 3) Eufillin 2,4% - 10 ml v/i (balalarg'a 2,4% - 0,3-4 ml v/it).
- 4) Kokarboksilaza, 2-4 ml bul.et.ar (balalarg'a 2 ml bul.et.ar.).
- 5) Rutin, 1 ml, askorbin kislotası 5% - 2-4 ml bul.et ar (balalarg'a 3-5 ml/kg, v/i).
- 6) Natriy gidrokarbonat, 4-8% - 100 ml v/it (balalarg'a 3-5 ml/kg, v/i).
- 7) O'tkir ju'rek jetispewshiliginin' 2-tu'rinde de ayaq-qollarg'a ısıtqıshlar, vannalar, gorshishnik qoyıw mu'mkin.
- 8) On' qarınsha jetispewshiliginde qatan' dieta saqlanadı, duzlar sheklenedi.
- 9) On' qarınsha jetispewshiliginde qarın ha'm ko'kirek boshıg'ında suw jiynalsa, punktsiya etip alınadı.
- 10) Ju'rek jetispewshiliginin' sebeplerin saplastırıw lazım, transportirovka qatan' baqlaw astında a'melge asırıladi.

KOMA JAG'DAYLARI

Bul jag'daylar orayliq nerv sisteması is xızmetinin' keskin buzılıwı na'tiyjesinde kelip shıg'adı. Qan aynalıwı, zatlar almasıwı, dem alıw, orayliq nerv sistemasının' isi buzılıp, organizmnin' sırtqı ta'sirlerge juwabı keskin to'menleydi yamasa jog'aladı. Komalardı a'llette qandayda bir kesellik ju'zege keltiredi. Ku'ta' awır jag'daylar ushırasadı. Orayliq nerv sistemasının' zıyanlanıwına qarap orayliq nerv sistemasının' tuwrıdan-tuwrı zıyanlanıwı na'tiyjesinde kelip shıg'atug'ın ha'm ishki kesellikler aqibetinde ju'zege keletug'ın komalar bar.

1-topar: orayliq nerv sistemasının' tuwrıdan-tuwrı zıyanlanıwı na'tiyjesinde kelip shıg'atug'ın komalar.

Sebepleri:

a) meningial komag'a tuberkulez, pnevmokokklar, stafilokokk infektsiyasınan son' rawajlanatug'ın meningitler sebep boladı.

b) Entsefalitik komanın' sebebi su'yir shıbın shag'ıwı, qızamıq, suw sheshek, gerpesten keyin rawajlanatug'ın entsefalitler.

v) Travmatikalıq komag'a urılıwlar sebep boladı.

g) Apopleksik komada orayliq nerv sistemasına qan quyıladı.

d) Termikalıq komanın' sebebi ku'yiw, ıssı urıw.

e) Epileptik koma epilepsiya aqibetinde kelip shıg'adı.

j) Entsefalitik komag'a entsefalit sebep boladı.

2-topar: Ishki kesellikler na'tiyjesinde orayliq nerv sistemasının' zıyanlanıwı menen payda bolatug'ın komalar.

Sebepleri:

a) Gipoglikemiyalıq komada qanttı pa'seytriwshi da'rılık zatlar naduris qollamlıg'anda qanda qant mug'darı keskin kemeyedi.

b) Giperglikemiyalıq komada qanda qant mug'darı keskin asadı.

v) Uremik komada azot mug'darı o'tkir ha'm sozılmalı bu'yrek jetispewshiliginde qanda keskin asadı.

g) Eklampitik koma eklampsiya pristupında orayliq nerv sisteması xızmetinin' buzılıwı ha'm tamirlarının' keskin tarayıwı na'tiyjesi bolıp esaplanadı.

d) Bawır koması o'tkir ha'm sozılmalı bawır jetispewshiligi na'tiyjesinde payda boladı

e) Asqazan astı bezi koması sol bez kesellikleri na'tiyjesinde ju'z beredi.

z) Juqpalı kesellikler koması sonday keselliklerden son' payda boladı.

i) Bu'yrek u'sti bezi koması sol bez kesellikleri aqibetinde kelip shıg'adı.

k) Xlorgidropenik koma ko'p qusıw, suyıqlıq jog'altıw na'tiyjesinde payda boladı.

l) Giperketonemik koma diabet keselligi na'tiyjesinde ju'zege keledi.
m) Alkogol, elektr toki, suwıq urıw, ıssıqlıq komaları da bar.

1-topar komaları

Meningial koma

Sebepleri: meningokokklar, stafilokokklar, pnevmokokklar, tuberkulez infektsiyalarından son' rawajlanatug'ın meningitler.

Belgileri: baslang'ısh belgileri dene temperaturasının' joqarı bolıwı (40–41°), fontanday atlıg'ıp qusıw, ju'da' ku'shli bas awırıwı.

Koma jag'dayı. Brudzenskiy, Kerning belgileri payda boladı, es-aqlı jog'aladı. Barlıq refleksler jog'aladı. Ko'z qaraları o'zgeredi, qıysıqlıq (anizokariya, ptóz) payda boladı. Ayaq ha'm qollar jansızlanadı, tınıshsızlanıw bayqaladı.

Tez ja'rdem sharaları

Vrash kelgenge shekem

1) Antibiotikler. Penitsillin 2 mln TB/kg (balalarg'a 300000 TB/kg sinama menen).

2) Levomitsitin suktsinat 1–2,5 g v/i ha'r 8 saatta, bir ha'pte.

3) Magneziy sulfat 20% – 10 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,2 ml/kg).

4) Glyukoza 5% – 400 ml v/i (balalarg'a 10–16 ml/kg).

5) Laziks 1% – 2ml bulshıq et.ar.(balalarg'a 0,6–1 ml bul.et.ar.)

6) Mannitol 15% – 1kg/3g v/i.

7) Moshevina 30% – 1kg/1g v/i.

8) Tınıshsızlanıw baslansa, tiyisli shara-ilajlar ko'riledi.

9) Bu'yrek u'sti bezi jetispewshiliginde de tiyisli shara-ilajlar a'melge asırıladi.

Tezlik penen gospitalizatsiya: transportirovka gorizontál jag'dayda o'tkiziledi.

Travmatikalıq koma

Tıykarınan orayliq nerv sisteması jaraqatları, urılıwlar sebepli ju'zege keledi. 1–2 minuttan 24 saatqa shekem dawam etedi.

Klinikası: ko'binese orayliq nerv sistemasının' qaysı bo'limi jaraqatlang'anlıg'ına baylamslı.

1) Miydin' awır shayqalıwında. Nawqas 1 minuttan 24 saatqa shekem essiz jatadı. Ko'zden keshirilgende: ju'zi ag'arg'an, la'bleri ko'gergen, refleksleri to'men yamasa joq. Iqtıyarsız sidik keledi, qusadı, ha'reketsiz. sorawlarg'a juwap bermeydi.

2) Miydin' jaraqatlanıwı: joqarıdag'ı belgilerge meningial belgiler qosıladı. Gemiparaplegiya jag'dayı ushırasıwı mu'mkin.

3) Jaraqatlar na'tiyjesinde epidural bo'limge qan quyılǵ'anda: nawqas 1-2 saatta esine keledi, son' ja'ne miy zıyanlanıw belgileri payda boladı (waqtmsha jen'illeniw) nawqasta anizokariya, ku'sheyip atırǵ'an gemiparez payda boladı.

4) Subdural qan quyılıwda waqtınsha jaqsılanıw jaqsı bilinbeydi.

5) Bas shanag'ınan' jabıq jaraqatı tınıshsızlanıw menen o'tedi.

Subaraxinoidal qan quyılıwında meningial belgiler ju'da' anıq boladı. Eger nawqastın' murnı ha'm qulag'ınan likvor suyıqlıǵ'ı, qan kele baslasa, bul qa'wıplı belgi bolıp esaplanadı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqas qa'wipsiz jerge alıp o'tiledi.

2) Shalqasına jatqızılıp, joqarı dem alıw jolları silekeyli zatlardan, qannan tazalanadı.

3) Dem alıw, puls tekserip ko'riledi, eger dem alıw toqtag'an bolsa, jasalma dem aldırıw a'melge asırıladi.

4) Qan ketip atırǵ'an bolsa toqtatıladi.

5) Jaralar baylanadı.

Vrash bolmasa

1) Glyukoza, 10% - 150-300 ml shekem, qan basımın baqlap turg'an jag'dayda v/it (balalarg'a 10 ml/kg, v/i).

2) Poliglyukin, 100-300 ml (balalarg'a 10 ml/kg, v/i).

3) Traxeyag'a intubatsion tu'tikshe ornatıladi.

4) Mannitol, 15% - (0,5-1 g) 200 ml v/i (balalarg'a 50-100 ml). Laziks 1% - 2 ml bul.et.ar. (balalarg'a 0,5-1 ml).

5) Deksametazon, ha'r 4 saatta 4 ml bul.et.ar, prednizalon 3% - 1 ml bul.et.ar. (balalarg'a 0,2-0,6 ml bul.et.ar.) Gidrokortizon 2-3 ml bul.et.ar (balalarg'a 0,5-1,5 ml bul.et.ar).

6) Natriy gidrokarbonat, 4% - 100-300 ml v/it (balalarg'a 2-3 ml/kg s.v/i).

7) Ko'rsetpe boyınsha glikozidler, ATF salınadı.

8) Nawqas meditsina xızmetkeri baqlawı astında keselxanag'a jo'netiledi.

Apopleksikalıq koma

Bul jag'day birden baslanıp, miyge qan quyılıwı menen o'tedi. Nawqas essiz, sorawlarg'a juwap bermeydi, ha'reketsiz. Nawqastın' ju'zi toyg'an qızıl ren'de, dem alıwı qırıldap, bir shekesi jelqom sıyaqlı uship turadı, beti qıysayadı. Qarashıqları jaqtılıqqa taraymaydı, qol-ayaqları ha'reketsiz, ha'lsiz, asılǵ'an, qan quyılǵ'an ta'reptin' qarama-qarsı ta'repinde gemiplegiya (ma'selen, on' ta'repke qan quyılsa, shepte gemiplegiya), sin'ir refleksleri 1-saatta bar, biraq a'ste-aqırın pa'seyedi. Puls ku'shli uradı, 1-2 saattan son' dene temperaturası ko'teriledi, meningial koma belgileri payda boladı. Eger nawqasta ko'z alması su'zile baslasa, qabaqlar tu'sse, dem alıw buzılса, qarashıqlar 2 tu'rli bolıp qalsa, bul ju'da' qa'wıplı jag'day esaplanadı.

Vrash kelgenge shekem

a) Nawqas qa'wipsiz jerge shalqasına jatqızıladi.

b) Joqarı dem alıw jolları tazalanadı.

v) Til tartılıwımn' aldı alınadı.

g) Tar kiyimler sheshiledi.

d) Qan ketip atırǵ'an bolsa, toqtatıladi, baylanadı.

Vrash bolmasa

1) Qan basımı tu'sip kete baslasa, strofantin, 0,05% - 1 ml + glyukoza 20% - 20 ml v/it (balalarg'a 0,1-0,3 ml strofantin + 20% - 10 ml glyukoza v/it).

2) Mannitol, 15% - 200 ml b/it (balalarg'a 50-100 ml v/it).

3) Laziks, 1% - 2 ml bul.et.ar (balalarg'a 0,5-1 ml).

4) Eufillin, 2,4% - 10 ml v/it (balalarg'a 2-5 ml b/it).

5) Kaliy xlorid, 4%, 7,5% - 2-3 ml + glyukoza, 5% - 500 ml v/it (balalarg'a 0,5-1,5 ml kaliy xlorid + glyuyukoza 5% - 200 ml).

6) Eger qan basımı 180/110 mm sin.bag'.nan assa, dibazol 0,5% - 8 ml v/i (balalarg'a 3 ml) yamasa dibazol, 1% - 4 ml v/i (balalarg'a 2 ml klofelin 0,01% - 1 ml v/i).

Esletpe:

7) Eger koma qan basımının' keskin tu'siwi menen o'tse, onday jag'daylarda, v/it 5% glyukoza, poliglyukin, reapoliglyukin, natriy xlorid 0,9% - 200 ml + noradrenalin 1 ml - 0,2% qosıp jiberiledi.

8) Yamasa mezaton 1% - 1 ml + glyukoza 5%, 20%, 40% - 10-20 ml qosıp v/i a'ste.

9) Kordiamin 1-2 ml bul et/ar, v/i, t/ast.

Epileptikalıq koma

Epilepsiyalıq tınıshsızlanıwınan son' baqlanıp, nawqastın' ju'zi ag'aradı, ko'geredi, qarashıqları jaqtılıqqa ku'shsiz tarayadı, ayaq-qollarında parez, mu'yiz perde refleksleri joq. Patologiyalıq belgiler ushırasadı. Tilin tislep aladı, tez ha'm qırıldap Sheyn-Stoks tipinde dein aladı, suwıq ter basadı, awzınan ko'bik shıg'adı, puls aritmik, ku'shsiz, qan basımı to'menlegen, ıqtıyarsız sidik keledi.

Vrash kelgenge shekem

- a) Nawqas qa'wipsiz jerge alıp o'tiledi.
- b) Joqarı dem alıw jolları tazalanadı.
- v) Tar kiyimler sheshiledi.
- g) Jaraqatlar baylanadı
- d) Til artqa ketip qalıwınan' aldı alınadı.

Vrash bolmasa

Piratsetam (nootropil), 20% – 15 ml v/i (balalarg'a 6–10 ml v/i a'ste, 24 saat dawamında bir neshe ma'rte).

- 1) Tserebrolizin, 1–2 ml bul et/ar (balalarg'a 0,5–1 ml bul et/ar).
- 2) Poliglyukin, 400–500 ml v/i (balalarg'a 15 ml/kg, v/i).
- 3) Natriy gidrokarbonat, 4% – 100–300 ml v/i (balalarg'a 50–100 ml v/i tamshıláp).
4. Ko'rsetpe bolg'anda glikozidler, ATF salınadı.

Entsefalitikalıq koma

Sebepleri:

1) Tayga kenesi ha'm su'yir shıbın shag'ıwınan son' payda bolatug'ın entsefalitler.

2) Qızılsha, suw sheshek, gerpestan son' payda bolatug'ın entsefalitler.

Belgileri:

Koma jag'dayı ko'binese kesellixtin' 3–4 ku'ninde rawajlanıwı mu'mkin. Temperatura ko'terilip (40–41°) ku'shli intoksikatsiya boladı, nawqas biyhush bolıp jatadı, sandıraqlaydı, waqtı-waqtı menen klonik ha'm tonik tutqanaqlar ju'z beredi. Awır tu'rlerde gallyutsinatsiyalar gu'zetiliwi mu'mkin. Moyın, jelke ha'm qol muskullerinde paralijler baslanadı, ayırım waqıtları ayaqta spastik paralij ushıraydı. Bas miydin' zıyanlanıwına tiyisli belgiler payda boladı. Ayırım waqıtları nawqastın' bası artqa tartılğ'an, qol-ayag'ı bu'gilgen, shaynaw muskulları tartılıp qalg'an halda boladı. Bunnan tısqari monoparez, gemiparez ha'm paralij gu'zetiliwi mu'mkin. Ayırım nawqaslarda afoniya, dizartriya, disfagiya

belgileri, jumsaq tan'lay, til muskulları paralij payda boladı. Nawqastın' beti qıysayıp qaladı. Ko'binese awır tu'rdegi pnevmoniyalar rawajlanadı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Nawqastı shalqasına jatqarıp ilajı barınsha tezlik penen keselxanag'a jatqarıw kerek.

1) Keselxanag'a jatqarıwdın' waqtınsha ilajı bolmasa, nawqastı bo'lek xanag'a jatqarıp ku'timdi baslaw kerek.

2) İlajı bolsa entsefalitke qarsı emlengen nawqas qaninan tayarlang'an gammaglobulin 3 ku'n dawamında 6–9 ml v/i. Nawqastın' awhalı ju'da' awır bolsa, 6 ml nan 2 mezigil v/i. Eger nawqastı ısıtpa qaytalansa, gammaglobulin jiberiw ta'kirarlanadı.

3) Entsefalitke qarsı immunoglobulin birinshi ku'ni 3 ml 2 ma'rte v/i. Ortasha awırılıqtag'ı tu'rinde 6 ml nan, awır tu'rinde 12 ml nan ha'm 12 saatta v/i. Son'ınan 3 ml nan jiberiledi.

• 4) Ribonukleza +0,9% – 200 ml natriy xlorid 3–4 ku'n 30 ml nan muss.arasına ha'r 4 saatta.

5) Magniy sulfat 25% – 10 ml m/a.

6) Laziks, 1–2 ml yamasa uregit (40–60mg) m/a.

7) Prednizolin 1–2 ml m/a.

8) Tutqanaq baslansa, 2,5% – 1 ml aminazin + 2,5% – 1 ml dimedrol + novokain 2 ml m/a.

9) Dem alıw buzılsa, ko'rsetpe menen lobelin yamasa tsititon m/a.

2-topar komaları

Gipoglikemikalıq koma

Sebepleri: qantlı diabette insulindi ko'p qollanıw, gipotireoz, alkohol menen za'ha'rleniw, asqazan astı bezi o'spesi.

Belgileri: koma jag'dayı birden baslanadı, nawqas ku'shli ash boladı, terleydi, ju'zi ag'aradı, bası awıradı, qaltıraydı, agressiv boladı. Puls tezlesedi, qan basımı 100/60 mm sın.bag'. shekem, dem alıw ju'zeki, tezlesken. Bir na'rse eki bolıp ko'rinedi. Qanda qant mug'darı 2,58 mmol/l shekem yamasa keskin to'menleydi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqastı ilajı barınsha tez jatqızıp, tınıshlandırıw kerek.

2) 1 stakan mazalı shay ha'm nan beriledi.

3) Qant yamasa konfet soriwg'a beriledi.

4) Nawqas jig'ilg'an bolsa jaraqatlar baylanadi.

5) Nawqas esin jog'altqan bolsa, v/i 40 ml – 40% li glyukoza (10 ml/1 minutqa). Balalarg'a 10–20 ml v/i. Eger nawqas o'zine kelmese, yag'niy 40% – 40 ml glyukoza v/i a'ste jiberiledi.

6) Eger bul da ja'rdem bermese bul.et.ar 1mg glyukogen jiberiledi, bunda nawqas ko'binese 5–10 minutta esine keledi.

7) Nawqas o'zine kelgennen keyin jen'il awqat beriledi.

Giperglikemikalik koma

Insulin jetispewshiliginde ketoatsidoz benen o'tetug'in awir tu'ri bolip esaplanadi. Bul jag'dayda qanda keton denesheleri (atseton, atsetonsirke kislotasi, V-oksimoy kislotasi) mug'dari keskin artadi.

a) Eger nawqas jen'il ketoatsidoz da'rejesinde bolsa, tez sharshaw, ha'lsizlik, uyqi basiw, qulaqtin' shin'ldawı, ishteydin' to'menlewi, kewil aynıwı, awız kebiwi, sho'llew, tez-tez siyiwden anz qiladi. Nawqas awzınan atseton iysi kelip turadi.

b) Orta da'rejeli ketoatsidozda (koma aldı jag'dayı) u'zliksiz kewil aynıwı, tez-tez qusıw, ko'riwdin' to'menlewi, awır dem alıw, ku'shli sho'llew, qorshag'an ortalıqqa biyparıqhıq, tez-tez siyiwi bayqaladı. Koma aldı da'wiri 1–2 saattan 2–3 ku'nge shekem dawam etiwı mu'mkin. Nawqastın' esi o'zinde, sorawlarg'a a'ste, keshigip, bir tu'rde, anıq emes, dawıs penen juwap beredi.

v) Awır da'rejedegi ketoatsidoz jag'dayında bolsa teri qurg'aq, suwıq, jarılğ'an. Erni qurg'aq, jarılğ'an. Til toyg'ın qızıl, shetlerinde tis izleri bar. Daq penen qaplang'an. Qurg'aq, ku'lren' qaplama bar. Eger emlenbese, nawqastın' awhalı awırilasadı. Sorawlarg'a juwap bermey qoyadı. Esi jog'aladı. Dem alıwı Kussmaul tipinde, puls qısqı bradikardiya, qan basımı 80/40 mm s.n.bag'.u'st ha'm onnan da to'men, gipotoniya, sidik jog'aladı. Dene temperaturası tu'sedi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Natriy xlorid eritpesi, 36° da ısıtılğ'an halda 0,9% 1–2 saatta 1 l (balalarg'a 20–30 ml/kg) v/i tamshılap jiberiledi. Gipotoniya bolsa, birinshi 40 minutta 0,9% li natriy xlorid eritpesinen 0,5–1 l/ge shekem + insulin 10–20 TB 70 kg.v eritpe 36°C ta ısıtılğ'an halda v/i (balalarg'a awhalına qarap).

2) Kislorod ig'allang'an halda nıqap penen 4–6 l jiberiledi (balalarg'a 1–2 l).

Vrash bolmasa

1) Strofantin, 0,05% – 1 ml + glyukoza 5 – 10%–20 ml v/i.

2) Kordiamin, 1–2 ml bule t/ar (balalarg'a 0,6–1 ml).

3) Gidrokortizon, 3–4 ml bul.et.ar (balalarg'a 1–2 ml).

4) Qant mug'darin anıqlaw ilajı bolsa, ha'r saatta t/a 5–10 TB insulin salmadı.

5) Kaltsiy xlorid, 1 – 2% 100–200 ml v/i (insulin salıng'annan son' 30 minut o'tkizip).

6) Ku'shli qadag'alaw. Nawqastı baqlaw astında keselxanag'a jetkiziw lazıw.

Gipeqlikemikalik-giperosmolyar koma

Ko'binese a'ste sezilmey insulinge baylanisli bolmag'an qantli diabet tu'rinde 40–65 jastag'ı nawqaslarda ushiraydı. Nawqastın' komag'a tu'siwine o'kpenin' isiniwi, ku'yiwi keselliklerinde ha'm de garmonlar, sidik aydawshı da'rilerdi vrash baqlawınan tis qabil etiw sebep boladı.

Belgileri: ku'shli sho'llew, ko'p suw ishiw, ko'p siyiwi, suwsızlanıw ju'da' ku'shli boladı. Ju'da' erte psixonevrologik o'zgerisler bayqaladı (gallyutsinatsiyalar, deliriy, sopor, awır komalar, gemiparez, afaziya, nistagm, gemianopsiya).

Diagnozi anamnez ha'm laboratoriya ko'rsetkishlerine tiykarlanıp qoyladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Natriy xlorid, 0,9 % – 400 ml + 10–12TB insulin v/i (balalarg'a 0,9 % – 10 ml /kg. v + 5–6 TB insulin v/i). 10 saat dawamında 4–6 l.

2) Kaliy xlorid, 4% – 20 mmol/l bir waqıtta.

3) Fosfatlar 3 mmol/l.

Laktatatsidemikalik koma

Sebepleri: bawırda su't kislotasi sintezi pa'seyip, qanda laktatlar ko'beyedi. 7 mol/l ha'm onnan da ko'birek mug'darg'a shekem (normada 0,4–1,4 mol/l). Ju'rek jetispewshiligi, bawır, bu'yrek kesellikleri, miokard infarkti, leykozlarda ushiraydı.

Belgileri: birden baslanıp ha'lsizlik, kewil aynıwı, qusıw, qarın awırıwı, anoreksiya, ju'rek-qan tamirlar jetispewshiligi, ku'shli atsidoz, dem alıw Kussmaul tipinde, esi anıq emes.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Kislorod terapiya 10 l/1 minutta (balalarg'a 2-4 l/1 minuta). Ig'allang'an halda niqap penen beriledi.

Vrash bolmasa

- 2) Natriy xlorid, 0,9% – 400 ml v/it (balalarg'a 10 ml/kg S v/i).
- 3) Natriy gidrokarbonat, 4% – 200-300 ml (balalarg'a 2-3 ml/kg s.v/i pH 7,2 ge kelgenshe).
- 4) Ko'rsetpege muvapiq ju'rek glikozidleri islenedi. Transportirovka qatan' baqlaw astinda alip bariladi.

Uremikalıq (azotemikalıq) koma

Sebepleri: glomerulo- yamasa pielonefrit, ku'yiw, za'ha'rleniw, gipervitaminoz D.

Belgileri: baslang'ish belgileri: uyqu basadı, apatiya, bas awıradı, ha'reketsizlik, ta'sirshen'lik, sho'llew, awız kebiwi, teri qışıwı, kewil, aynıwı, qusıw, ish suwday o'tiwi, tu'nde ko'p mug'darda tınıq sidik ajraladı. Ko'riw to'menleydi, kem qanlıq bayqaladı, dene temperaturası ortasha, bulshıq etler qaltırawı mu'mkin.

Koma jag'dayı. Nawqas ju'da' tınıshsızlanadı, qarashıqlar tarayg'an, teri aq-ku'l ren', sidikte moshevina kristalları bar. Awzında irin'li jaralar, murın ha'm qızıl iyekten qan ketedi. Dem alıw teren', pawza menen, geyde Sheyn-Stoks tipinde, awzınan sidik iysi keledi. Qan basımı 160/120 mm sın.bag'. ha'm onnan da joqarı, ju'rek tonları ku'shsiz, bir ku'nlik sidik mug'darı ortasha 50 ml ha'm onnan da az.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem. Koma baslanıwında

- 1) Beloklar ha'm duz awqatta shegaralanadı.
- 2) Glyukoza, 20% – 100 – 150 ml 2-3 ma'rte v/i (balalarg'a 10-20 ml/kg S v/i).
- 3) Glyukoza, 5% – 300-600 ml + 5% askorbin kislota 2-3 ml v/i.t (balalarg'a 5% glyukoza 150-200 ml + 5% askorbin kislota – 1-2 ml) ku'nine 2-3 ma'rte.
- 4) Ishi o'tse, qussa 5 – 10% glyukoza 200 ml + natriy xlorid 0,9% – 200 ml v/it (balalarg'a 100 ml – 5% glyukoza + natriy xlorid 0,9% – 100 ml).
- 5) Asqazan 3% li soda menen juwiladı.
- 6) Epilepsiyada bul.et.ar fenobarbital, lyuminal, geksenal, droperidol qollaniladı.
- 7) Ko'rsetpe menen glikozidler, kordiamin, kofein beriledi.

Eklampikalıq koma

Sebepleri: ju'kliliktin' keshki awır gestozlarında ushıraydı. Tiyyarınan, awır eklampisiya pristupınan keyin ju'kli hayal koma jag'dayına tu'sedi.

Belgileri: nawqas qozg'alıw yamasa ha'reketsiz jag'dayında, qusıwı mu'mkin, qan basımın' ko'teriliwi 180/140 mm sın. bag'. shekem ha'm onnan da joqarı ko'teriliwi, isiklerdin' ku'sheyiwi baqlanadı.

Esten ketiw, ıqtıyarsız sidik ha'm u'ken da'ret ajralıwı mu'mkin. Puls qattı, dem alıw qırıldap, uzaq tu'rde, dene temperaturası normada.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas qa'wipsiz qaran'g'ı jayg'a jatqızıladı.
- 2) Dem alıw jolları silekeyli zatlardan tazalanadı.
- 3) Tisler arasına shu'berekke oralg'an plastmassa tayaqsha qoyıladı.
- 4) Tar kiyimler sheshiledi.

Vrash bolmasa'

- 1) Magneziy sulfat 25% – 2-10 ml bul.et.ar (ısıtqısh qoyıladı).
- 2) Kaltsiy xlor 10% – 10 ml v/i.
- 3) Droperidol 0,25% – 2-3 ml bulyu.et.ar, relanium 0,5-1 ml.
- 4) Seduksin 2 ml bul.et.ar.
- 5) No-shpa 2% – 2 ml bul.et.ar.
- 6) Kislorod terapiya.

Xlorgidropenikalıq koma

Sebepleri: ha'r tu'rli keselliklerde ko'p qusıw na'tiyjesinde ju'zege keledi.

Belgileri: sharshaw, ha'lsizlik, sho'llew, ishi o'tiwi, sidik kemeyiwi, teri qurg'awı.

Koma jag'dayı: dem alıw ju'zeki, tez. Puls tez, qısqa. Qan basımı 80/40 mm sın. bag'. shekem to'menleydi. Nawqastın' qorshag'an ortahqqa qızıg'ıwı jog'aladı. Tınıshsızlanıw baslanadı. Esten ketedi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Asetsol, Disol, Trisol, v/i tamshılap (balalarg'a 15 ml/kg. s v/i).
- 2) Kordiamin 2 ml (balalarg'a 0,1-0,75 ml) t/a, yamasa 10-20% kofein 2 ml t/a (balalarg'a 0,1 ml – 0,75 ml).

3) Ju'rek glikozidleri, vitaminler, kokarboksilaza, ATF ko'rsetpege muvapiq.

4) Baqlaw.

Bawir komasi

Sebepleri: virusli gepatit, bawir distrofiyasi, tsirroz, za'ha'rleniwler, o't jollari kesellikleri.

Belgileri: bas awiriw, qusiw, ishtey buziliwı, teri sarg'ayiwı ha'm qishiwi, uyqisizliq, azip ketiw, dene temperaturasi orta, puls tezlesedi.

Koma jag'dayi: nawqastin' birden awhali o'zgerip, qusadi, basi awiradi, ishi o'tedi, alaqsiraydi, ko'riw to'menleydi, esten ketedi, dem aliwi shawqimli, teride qizil taspalar tasadi, murin, ishek, sidik jollarinan qan ketiwi mu'mkin. Tutqanaq tutadi. Awzinan bawir iysi kelip turadi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Da'slep: v/i ag'izip, 20% - 150-200 ml glyukoza + 12-14 TB insulin (balalarg'a 50-60 ml glyukoza + 2-6 TB insulin).

2) Askorbin kislota 5% - 6-8 ml + 200 mg kokarboksilaza v/i (balalarg'a 5% - 2-4 ml + 100 mg kokarboksilaza v/i).

3) Toksik gepatitte 5% li glyukoza 500 ml v/i (balalarg'a 100 ml/kg S v/i).

4) Ko'p qussa 10% li natriy xlorid 40 ml v/i (balalarg'a 5-20 ml).

5) Vitamin V₁, V₆, V₁₂, nikotin kislota, vitamin K, lipokain, metionin 2 ese ko'p dozada jiberiledi.

6) Antibiotikler.

7) Awriwdi qaldiriw ha'm tutqanaqtı toqtatıwg'a aminazin 2,5% - 2 ml bul.et.ar (balalarg'a 0,5-1 ml). Natriy oksibutirat 20% - 50 mg/kg s

8) Kampalon ha'm qan plazması quyiladı (200 ml shekem). Balalarg'a 5 ml/kg.s.v/i.

9) Ko'rsetpe menen ju'rek glikozidleri qollaniladı.

Pankreatikalıq koma

Sebebi: O'tkir pankreatitler.

Belgileri: toqtawsız qusiw, asqazan astında shep ha'm on' qabirg'alar astında tartıwshı awırıwlar. Teri ku'lren', bet tırsqan, qusiw ku'sheyedi. Suwsızlanıw ku'sheyedi, ju'rek-qan tamirlar jetispewshiligi ju'zege keledi. Esi anıq emes bolıp qaladı.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Analgin, baralgin, trigan 2-5 ml shekem bul.et.ar (balarag'a 0,2 ml /jasına).

2) Kofein 10% - 2 ml bul.et.ar (balalarg'a 0,1-0,7 ml), kordiamin 2 ml bul.et.ar.

3) Trasilol 100000-150000 TB + 5% li glyukoza 1 l v/i a'ste (balalarg'a 50000 TB).

4) Ku'shli baqlaw a'stında keselxanag'a jiberiledi.

Bu'yrek u'sti bezi komasi

Sebepleri: o'tkir bu'yrek u'sti bezi jetispewshiligi, bezge qan quyılıwı, bettin' isiniwi, gripp, qan tamirlar trombozi, sepsisler.

Belgileri: bas aylanıwı, tez sharshaw, kewil aymw, ishtey jog'alıwı, ish o'tiwi, qarında qattı awırıw.

Koma jag'dayi: a'ste-aqırın baslanadı. Nawqastı suwıq ter basadı, dene temperaturası ortasha, ha'reketsiz, qan basımı 80/40 ml.sın. bag' shekem to'menleydi, esin jog'altqan, dem aliw ju'zeki yamasa ju'da' awırlasadı, tutqanaq tutadı, refleksler jog'alıwı mu'mkin. Nawqasqa tez ja'rdem berilmese 1-2 ku'nde o'liwi mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Hidrokortizon, 5 ml v/i.t (balalarg'a 1-2,5 ml/g'a shekem v/it).

2) Prednizolon, 3% - 2 ml v/i.t (balalarg'a 0,6-1 ml/g'a shekem).

3) Doksa, 0,5-1 ml v/it (balalarg'a 0,2-0,6 ml).

4) Kordiamin, kofein ko'rsetpe menen.

5) Ko'p mug'darda askorbin kislota, suwıq eritpeler jiberiledi.

6) Ku'shli baqlaw alıp barıladı.

QAN TAMIRLARININ' O'TKIR JETISPEWSHILIGI

Kollaps. Qan tamirlarının' o'tkir jetispewshiligi bolıp, bas miyde qan tamirlardı ha'reketlendiriw orayının' zıyanlanıwı aqibetinde kelip shig'adı.

Sebepleri: qan ketiw, bu'yrek u'sti bezi jetispewshiligi, ku'shli awırıw, juqpalı kesellikler, o'tkir ju'rek jetispewshiligi, miy jaraqatları.

Belgileri: nawqastin' birden ren'i o'zgerip, o'zin jaman sezedi, ag'aradı, suwıq ter basadı, terisi mramor ren'inde, erni ko'geredi, ayaq-qolları

suviydi, sidik kemeyedi yamasa jog'aladi. Dene temperaturasi ortasha esi aniq emes yamasa jog'aladi, dem aliw orta, ju'zeki. Puls tezlesken (1 minuta 85-90 ma'rtege shekem), ju'rek tonlari aniq emes, sin'g'irlap, tamirlari ko'rinbeydi. Qan basimi tu'sken sayin, nawqastin' awhali awirlasip baradi.

Biz aniqliq kirgiziw maqsetinde kollaps tu'rlerin ashup beremiz.

a) *Simpatonik kollaps* – qan ju'rek ha'm u'lken qan tamirlarda toplanip qaladi. Bulshiq etler, ishki organlar, terige qan az keledi (qannin' oraylasiw) qan basimi normada.

b) *Paralitik kollaps* – qan arteriyalardan venalarg'a ha'm venulalardan kapillyarlarg'a o'tip qaladi, qan basimi 60/20 mm sin. bag' shekem tu'sedi. Barliq organlarda qan jetispeydi.

v) *Vagatonik kollaps* – adasqan nerv ta'siri ku'sheyip, qan tamirlar ken'eyip ketedi. Maksimal ha'm minimal basim u'lken pariqladi.

O'tkir qan tamir jetispewshiligin o'tkir ju'rek jetispewshiliginen to'mendegi belgiler tiykarinda aniqlaw mu'mkin

Belgilari:	Qan tamirlar jetispewshiligi	Ju'rek jetispewshiligi
Buwin tamirlar isigi	–	+
Buwin tamirlari jiyiriliwi	+	–
Ag'ariw, son' ko'geriw	+	–
Akrotsinoz	–	+
Dem aliw orta, qiyin	–	+
Dem aliw orta ha'm ju'zeki	+	–
Ju'rek shegaralari o'zgeriwi	–	+

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas shalqasına jatqızılıp, jag'ası sheshiledi.
- 2) Joqari dem aliw jollari tazalanadi (protez, silekey, qaqırıq, awqat qaldıqları alıp taslanadi).
- 3) Ayaq-qollarına ısıtqışlar qoyiladi.
- 4) Pu'tkil denesi spirt penen artiladi.
- 5) Qarnı jen'il uwqalanadi.

Vrash bolmasa

- 1) Ha'rekettegi qan mug'darin tiklew ushın poliglyukin, reopoliglyukin 300-400 ml/vit (balalarg'a 5-10 ml/kg s. v/i).
- 2) Jelatinol, plazma 200-300 ml v/it (balalarg'a 5-10 ml/kg s. v/i).

3) Simpotonik kollaps bolsa, aminazin 2,5% – 2 ml v/it ha'm 0,5% novokain – 10 ml (balalarg'a 0,5% – 2-3 ml).

4) Paralitik ha'm vagonotik kollapsta 1% mezoton-1 ml t/a (balalarg'a 0,1 ml/jasina) yamasa 0,1% noradrenalin-1ml t/a (balalarg'a 0,1-0,5 ml).

5) Natriy xlorid 0,9% – 200 ml v/it. Qan basimi 160/120 mm. sin. bag' shekem ko'terilse, noradrenalin kemeytiriledi.

6) Eger ko'rsetpe bolsa, glikozidler, strofantin 0,05% – 1 ml + 40% li glyukoza 20 ml v/it.

7) Kislorod – 30-45 minut beriledi.

g) Nawqas qatan' baqlawda emlenedi.

SHOKLAR

Tu'rleri:

1. Gemorragiyalıq shok.
2. Ku'yiw shoki.
3. Anafilaktikalıq shok.
4. Kardiogen shok.
5. Travmatik shok (jaraqatlanıw).
6. Infeksion-toksik shok.
7. Angidremikalıq shok.

Sebepleri:

1. Gemorragiyalıq shok: ulıwma qan mug'darinın' 1/4 – 1/3 bo'limi jog'atılıwı.
2. Ku'yiw shoki: Teri qatlamının' 5% ten artıq ju'zi ku'yse.
3. Anafilaktikalıq shok: allergenlerdin' allergiyalıq reaksiya qozg'atıwı na'tiyjesinde.
4. Travmatikahq shok: awır jaraqatlanıw sebepli.
5. Kardiogen shok: ju'rek kesellikleri (miokard infarktı). Awırıw shoki: ku'shli awırıwlar)
6. Infeksion-toksik shok: o'tkir juqpalı kesellikler intoksikatsiyalarda.
7. Angidremik shok: qusıw, ish o'tiwi.

Gemorragikalıq shok

Belgilari:

Tinışsızlanıw, nawqas ren'inin' ag'ariwı, puls tezlesken 82-90 ma'rtege shekem qan basımı 80/40 mm sinap bag'anasi ha'm onnanda pa's, oligouriya, anuriya Stupor jag'dayı ju'zege keledi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Qan ketiwin toqtatir (lenta, qisirshi baylam tamirdi qisir, basir, tigiw h t b) (20-, 21-, 22-su'wretler).
- 2) Topari ha'm rezus faktori sa'ykes bolg'an 200 ml qan quyiw v/it balalarg'a 10 ml/ kg s. v/i).
- 3) Reopoliglyukin, poliglyukin 200-300 ml v/i (balalarg'a 5 ml/kg v/i).
- 4) Hidrokortizon 3-5 ml bul.et.ara (balalarg'a 1-2 ml bul.et.ara).
- 5) Askobin kislota 5% - 3-6 ml bul.et.ara (balalarg'a 1-3 ml bul.et.ara).
- 6) Natriy gidrokarbonat 4 % - 100-150 ml v/it (balalarg'a 2-3 ml/kg s.v/i).
- 7) Glyukoza 5% - 300 ml + 12 Tb insulin v/it (balalarg'a 5% -150 ml + 4-6 Tb insulin v/it).
- 8) Kislorod terapiya 15-20 min (balalarg'a 10-15 minut).
- 9) Kaltsiy xlorid 10 % - 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg. s. v/i).
- 10) Vikasol 1% - 2 ml bul.et.ara.
- 11) Rutin tabletkada ishiwge.
- 12) Ku'shli qadag'alaw alip bariladi.

Ku'yiw shoki

Belgileri: Ku'shli ashiwi, torsildaqlar payda boliw, teri qirshilip tu'siwi, awir awhallarda bulshiq etler ku'yiwi. Qatti tinishsizlanir ku'shli awirw, qizarip ketiw.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Awirwsizlandirwshilardan analgin 50% - 2 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,1 ml jasina). Jen'il da'rejede baralgin 3-5 ml (balalarg'a 0,5-2 ml). Awir da'rejede promedol 1% - 1 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,1 ml jasina) 1,5 ml nan ko'p emes.
- 2) Poliglyukin 200-400 ml v/it. Balalarg'a 10-15 ml/kg.s. v/i yamasa natriy xlorid 0,9% - 200-300 ml v/it.
- 3) Hidrokortizon 2-4 ml bul.et.ara (balalarg'a 1-2 ml bul.et.ara).
- 4) Seduksen 2% - 2 ml bul.et.ara (0,3-0,8 ml balalarg'a).
- 5) Ku'ygen jerine aseptik baylam.
- 6) Jaraqatlar, qan ketiwler baylanadi. (1:5000 furatsillin, 3% li vodorod peroksid, kaliy permaganat penen juwiladi). Simtomitsin emulsiyasi qoyiladi.

Anafilaktikalıq shok

Belgileri: Tinishsizlanirw, qisirw, qizarw, torsildaqlar, taspalar, ha'sirew, puls tezlesken (1 minutta 80-90 ma'rtege shekem) ju'rek awirwı, qizw, ju'rek qisirw, hawa jetispewshilik, erin, qabaqlardin' isip ketiwi, tutqanaq, qan basımı 130/90 ml.sin.bag' ha'm onnan da joqari bohwi mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajlari

Organizmge allergen kiriwin toqtatir lazim (antibiotikler, venag'a jiberetug'in, terige su'riletug'in, ishiletug'in da'riler toqtatiladi).

1) Eger za'ha'rli shıbin shirkeyler shaqqan bolsa joqarıraqtan lenta baylanadi. Da'ri jiberilgen, nasekoma shaqqan jerge 0,1% - 0,2-1 ml adrenalin shprints arqalı jiberiledi.

2) Glyukoza 5% yamasa 40% - 300 ml adrenalin 0,1 % - 0,2-1 ml v/i (balalarg'a glyukoza 10 - 20% - 50 ml adrenalin 0,1 % - 0,2-0,5 ml vena ishine) Qan basımı gu'zetip bariladi.

3) Kordiamin 2 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,2-0,8 ml bul.et.ara).

4) Eufillin 2,4% - 10 ml vena ishine a'ste (balalarg'a 2,4% - 2,5 ml).

5) Suprastin 2% - 2 ml bul.et.ara (balalarg'a 2% - 1 ml bul.et.ara). yaki tovegil 2% - 2 ml muskul arasına (balalarg'a 2% - 1 ml bul.et.ara).

6) Hidrokortizon 3-5 ml v/i a'ste (balalarg'a 1-2,5 ml).

7) Ko'mekey isiginde, dem alirw qiyinlasqan waqıtta ko'rsetpe menen inkubotsion tu'tikshe qoyiladi.

8) Ayaq qollarg'a issi vannalar, ısıtqishlar qoyiladi (torsildaqlar joq bolsa).

9) Kislorod terapiya 20 minutqa shekem (balalarg'a 5-10 minut).

Kardiogen shok

Sebepleri: Miokarditler, o'tkir za'ha'rileniwler, tromboemboliyalar, miokard infarktı, shep qarınshanın' ken'eyip ketiwi, ju'rek jaraqatları.

Belgileri: Baslanirw da'wirinde ag'arirw, suwıq ter basirw, tsianoz, venalardin' bosasiwi, esi aniq emes qatıp qalirw. Qan basımı 60/20 mm.sin.bag'. pa'seyedi, puls sanı kemeyedi. Ju'rek tusında qatti awirw bolıp, sidik kemeyedi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Promedol 1% - 1 ml mezaton eki amnopen, morfin (balalarg'a 1% - 0,3-0,5 ml bul.et.ara).

2) Kislorodtı ig'allap 30-45 minut dawamında beriledi.

3) Nitroglitserin v/i 0,0% – 25–200 mkg/minut. Natriy xlorid 0,85%li eritpesi menen tamshilap jiberiledi. Qan basımı 95–100 mm. s.n.bag'. jetse toqtatıladi.

4) Aritmiya bolsa, lidokain 2% – 10ml + natriy xlorid 0,85% – 100 ml v/it.

5) Polyarizatsiyalawshı aralaspı. Glyukoza 5% – 500ml + insulin 10 TB+kaliy xlorid 1g v/i tamızıladi.

6) Eger qan tamirlar ken'eyse, noradrenalin 0,2% – 1 – 2 ml + natriy xlorid, 0,85% – 200 ml v/it.

Travmatikalıq shok

Sebepleri: Jaraqatlar (muskullar, su'yekler, ishki organlar) ziyanlanıwı.

Belgileri: nawqas esin bilse, jaraqat alg'an jerde qattı awırıw sezedi. Tınıshsız, ha'reket shegaralanadı. Nawqas esin bilmese, qarashıqlar tarayıwına qarap, jaraqat barlıg'ına gu'man qılıw mu'mkin. Jaraqat jeri ko'geriwi, qan ag'ıwı, isip shıg'ıwı, su'yek shıg'ıp qalıwı mu'mkin. Nawqastın' awhalı awır, ren'i ag'arg'an bızarg'an, in'ırsıydı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Qan ketiwi toqtatıladi (lenta, tamirdi qısıw, basıw, baylam qoyıw) (20-, 21-, 22-su'wretler).

2) Awırıwsızlandırıwshılar. Jen'il tramalarda baralgin, analgin, trigan, maksigan, 3,5 mg nan bul.et. ara (balalarg'a 1,2 mg bul.et.ara son' isitqish qoyıladi). Awır travmalarda promedol, omnapon, morfin 1% – 1 ml

20-su'wret. Ayaqtın' san bo'limine rezina lenta qoyıw.

21-su'wret. Baltırdın' joqarı bo'liminen qan ketip atırğ'anda lenta qoyıw.

22-su'wret. Qoldın', bilek bo'liminen qan ketip atırğ'anda qısıwshı baylam qoyıw.

bul.et.ara (balalarg'a 1 jastan keyin 0,5–1 ml bul.et.ara jasına ha'm awhahna qarap) yaki balalarda 0,5% – 0,25% novakain menen.

3) Ketken qan ornın toltırıw. Reopoliglyukin yaki poliglyukin, 300–400 ml v/i (balalarg'a 15 ml/kg s.v/i).

4) Gidrokortizon 3–4 ml bul.et.ara (balalarg'a 1,5–2ml bul.et.ara).

5) Sing'an, shıqqan su'yeklerdi, buwınlardı immobilizatsiya qılıw.

6) Ku'shli qadag'alaw astında transportirovka qılıw.

7) Glyukoza 20% – 100 ml + B₆ 1ml + kokarboksilaza, 50–60 mg (balalarg'a glyukoza, 5 ml/kg.s v/i, + B₆ 0,3–0,6 ml + kokarboksilaza 20–30 mg).

8) Kislorod beriw 10–15 minut.

Esletpe:

1) Travmatikalıq shokta maylı emboliyadan abaylı bolıw kerek.

2) Travmatikalıq shokta ishki ag'zalar jaraqatlang'an bolsa, ishki qan ketiwde qan basım 60 mm sinap bag'anasında ha'm onnanda pa's bolsa, awır shoktın' III–IV da'rejelerinde narkotik zatlar salınbaydı.

3) Nawqastı transportirovka qılıwda infuzion terapiya dawam ettirip barıladi.

4) Qan basımı u'zliksiz qadag'alap turıladi.

İnfeksion-toksik shok

Sebepleri: meningit sepsisi, gripp, gepatit B ha'm A ha'm basqa awır juqpalı kesellikler.

Belgileri: dene ıssılıg'ının' ko'teriliwi, ha'lsizlik, ag'arıw, pulstın' 100 ha'm onnan ko'birek bolıwı, qan basım 60/20 mm.s.n.bag'anasına ha'm onnanda pa's dene ıssılıg'ı tu'sken keyinshelik awır jag'dayda dene ıssılıg'ı pa'seygen, qan basımı 60/20 mm. sinap bag'anasınan pa'seygen puls 85–95 ma'rte, tutqanaq, teride gemorragik taspalar payda

boladı, bassa joq bolıp ketedi. Kofe ren'inde qusıw gu'zetiledi, murın sılekey qabatlardan qan ketedi, sidik qan aralas keledi. Barmaq ushları gangrema bolıwı mu'mkin. Meningit bolsa, meningial belgiler gu'zetiledi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Hidrokortizon, 4–7 ml v/i (balalarg'a 1,5–3,5 ml). Eger ta'sir etpese, ha'r 20–30 minutta ta'kiralanadı yaki prednizolon 3% – 1–2 ml bul.et.ara (balalarg'a 3% – 0,4–1,5 ml v/i).

2) Poliglyukin, reopoliglyukin, 300–400 ml v/it (balalarg'a 10–20 ml/kg s v/i) birinshi 30–40 minutta yamasa glyukoza 10 – 20% – 40 yamasa 5% – 300 ml v/i (balalarg'a 5 ml/kg.s.v/i). Qan basımı ha'r 10 minutta baqlap turıladı.

3) Qan basımı 140/100 mm.sın.bag'anasınan ko'terilse, noradrenalin, mezaton, 1ml dan + glyukoza 10% – 200 ml v/it. Aldın 1 minutta 40–60 tamshıdan, qan basımı 140/100 mm. sinap bag'anasınan ko'terilse 10–20 tamshıdan.

4) Antibiotikler 24 saatta 1 mln. nan 1500000 mlnTB g'a shekem bul.et.ara (balalarg'a 200 min'/kg salmag'ına) jiberiledi.

5) Transportirovka qatan' baqlawda o'tkiziledi.

Angidremikalıq shok

Sebepleri: ko'p qusıw, ishek ha'reketsizligi, ish o'tiwi.

Belgileri: suwsızlanıw, tınıshsızlanıw, injıqlıq, ishteydin' jog'alıwı. Nawqas na'ranjan, jansız, biyhal, terisi ag'arg'an, suwıq, qurg'aq, erinleri qurg'aq, jarılg'an, torsıldaqar payda boladı. Tili aq qatlam menen qaplang'an. Qan basımı normada, puls 85–96 g'a shekem, dem alıwı 18–23 ke shekem, teren', shawqımlı. Balalarda u'iken en'bek batıp turadı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Natriy gidrokarbonatı, 4% – 200–300 ml v/ it (balalarg'a 2–3 ml/kg s. v/ i).

2) Reopoliglyukin yaki poliglyukin 300–400 ml v/ i (balalarg'a 15–20 ml/kg s. v/ i). Qan basımı qadag'alap turıladı.

3) Tınıshsızlanıw bolsa seduksen 1ml bul.et.ara (balalarg'a 0,3–1 ml) yaki geksenal.

4) Kislorod terapiya 30 minut, ıg'allap (balalarg'a 10–15 minut).

5) Ko'rsetpe menen kordiamin, kofein 10% – 2 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,1–0,75 ml).

ESTEN TANIW

Tu'rleri:

1) Vazodepressor

2) Ortostatik

3) Korotid sinusi ju'da' ta'sirshen'ligi na'tiyjesindegi esten tamw.

Sebepleri:

1) Vazodepressor esten tanıw sebepleri sharshaw, uyqıg'a toymashlıq, ıssı bo'lmede bolıw, psixogen ta'sir etiw, ku'shli awırıw. Bul jag'day ko'binese 11–16 jasar balalar arasında ushıraydı. Qan basımı 60/20 mm.sın.bag'anasıda, puls tezlesken. 1 minutta 80–96 ma'rtege shekem, qısqa, jip ta'rizli, dem alıw pa'seygen, 1 minuta 7 ma'rte teri ag'arıp ketedi. Refleksler joq yaki a'ste bilinedi.

2) Ortostatikalıq esten tanıw sebepleri, uzaq waqıt jatqannan son' birden turıw, diuretikler, nitratlar, betta blokatorlar ko'p isletiliwi. Belgileri tap vazodepressor esten tanıw sıyaqlı.

3) Korotid sinusi esten tanıwı. Sebebi aritmiya, epilepsiya, o'kpe, ju'rek kesellikleri, qan jog'altıw, gipoglikemiya.

Belgileri: puls a'ste, minutına 50–59 ma'rte, aritmiya, qan basımı 70/30 mm. sinap. bag'anasına ten', dem alıwı tezlesken, bir minutqa 23 ret, ren'i ag'arıp, bası aylanadı, qulaq shın'ıldaydı, ko'z aldı qaran'g'ılasadı. Kewli aynaydı, qarashıqlar tarayadı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqas shalqasına jatqızıladı, jag'alari sheshiledi, taza hawa kiritiledi.

2) Ayag'ı ko'teriledi.

3) Ju'zine suwıq suw sebiledi ha'm a'ste unladı.

4) Nashatir spirti iyiskeletiledi.

5) Eger o'zine kelmese, denesi spirt, araq penen artıladı ha'm ısıtqısh penen orap qoyıladı.

Vrash bolmasa

1) Mezaton 1% – 1 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,1 ml jasına).

2) Kofein 10% – 2 ml yaki kordiamin 2 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,1–0,8 ml teri astına)

3) Gipotoniya, yag'nıy qan basımı 60/20 mm sinap baqanası puls 18–21 ge shekem pa'seygen bolsa atropin 1% – 1ml teri astına.

4) Transportirovka waqtında nawqas ba'rqulla gu'zetiwdе bolıwı sha'rt.

ELEKTR TOKI URIWI

Sebepleri: qa'wipsizlik texnikası qag'ıydalarğa a'mel qilmaslıq, nasaz elektr a'sbaplar, avariylar h. t. b.

Belgileri: tok ku'shine, adam gewdesinen qaysı bag'dar boyınsha o'tiwine, jasına, organizmnin' sol waqtag'ı jag'dayına baylanıslı.

Jen'il da'rejede (tok ku'shleniwi u'lken, tok uzaq waqıt ta'sir etse) qan basımı pa'seyedi, ekstrasistoliya, puls tez yaki a'ste, aritmik jag'dayda, dem alıwı qıyınlasqan, 1 minutta 19–20 ma'rte, ko'z qarashıg'ı ken'eygen teri ag'arıwı, qattı qorqıw, albıraw gu'zetiledi. Jergilikli belgileri tok urg'an jer qızarıwı, ku'yiwi, qabarıwı, qaltırawı mu'mkin.

Awır da'rejede tok tiygen jer menen tok shıg'ıp ketken jer qarayıp ko'mirge uqsap qaladı. Tok oraylıq nerv sistemasi, ju'rek qan tamirlar sistemasi arqalı o'tse, ju'da' qa'wiplı (shok, koma, klinik o'lim jag'dayına alıp keledi). O'limge ko'binese mexanik asfiksiya, shok ju'rek xızmetinin' buzılıwı sebep boladı.

I da'reje: qorqıw, qaltıraw menen.

II da'reje: qan basımının' 80/40 mm. sinap bag'anag'a shekem pa'seyiwi, esten tanıw.

III da'reje: koma, o'tkir dem jetispewshilik, laringospazm, aritmiya.

IV da'reje: klinikalıq o'lim, ju'rek fibrillyatsiyası, qan aylanıwı toqtaydı.

Sırtqı ortalıq temperaturası ha'm basqa faktorlar ta'sirinde klinikalıq o'lim 5–8 minutqa sozılıwı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Tok urıwının' I da'rejesinde:

1) Tok ta'sirinen ajıratıw, qa'wipsiz jerge alıp barıw.

2) Issı shay, valeriana nastoykası 10–20 tamshı ishiwge (balalarg'a jasına 1 tamshıdan).

3) Analgin 0,5–1 tabletka ishiwge (balalarg'a 0,25 g/jasına).

Vrash bolmasa

1) Balalar emlewzanag'a jatqızıladı. U'lkenlerdin' pulsi, dem alıwı, qan basımı 2 saat dawamında qadag'alap turıladı.

Tok urıwının' II da'rejesinde:

Tok ta'sirinen ajıratıw, qa'wipsiz jerge alıp shıg'ıw.

1) Qan basımı 80/40 mm. sinap bag'anasında bolsa, omnopon yaki promedol 1ml. bul.et.ara (balalarg'a 0,1 ml jasına) qan basımı normada bolsa analgin 50% – 2ml bul.et.ara (balalarg'a 0,1ml jasına).

2) Jelatinol, reopoliglyukin, poliglyukin 300 ml vena ishine (balalarg'a 10 ml/kg s).

3) Nashatir spirtin iyiskeletiw.

4) Kofeyn 10d kordiamin 25% – 2 ml teri astına (balalarg'a 0,1–0,7 ml).

5) Gospitalizatsiya islengende pulsi, dem alıwı, qan basımı qadag'alap barılıwı sha'rt.

Tok urıwının' III da'rejesinde:

Vrash kelgenge shekem

1) Ditolin 1% – 2ml vena ishine yaki 0,25% – 20–40 tamshı 1 minut (balalarg'a 0,5–1ml/kg.s.).

2) Koma, o'tkir dem jetispewshilik, laringospazm, aritmiya ilajları (1–2 bapta berilgen).

3) Gospitalizatsiya qılınıp atırg'anda pulsi, dem alıwı, qan basımı qadag'alap barıladı.

Tok urıwının' IV da'rejesinde:

Vrash kelgenge shekem

1) Ju'rekti sırttan basıp iske tu'siriw, jasalma dem beriw (1 bapta berilgen). Da'ri-darmaqlar qollanıw (1 bapta berilgen).

2) Defibrillyatsiya o'tkiziw (1 bapta berilgen).

3) Gospitalizatsiya islenip atırg'anda qan basımı, pulsi, dem alıwı qadag'alap turılıwı lazıw.

Esletpe:

1) Tok urıwının' jen'il, orta da'rejelerinde shok, koma, laringospazm baslanıwına jol qoymashıq lazıw.

2) nawqastı toktan ajıratıwda jeke qa'wipsizlikti ta'miyinlew kerek.

3) Vrash kelgenshe (da'ri-da'rmaqlar tabılmasa) nawqas ızg'ar jerge jatqızılıp prostınya penen oraladı.

Ju'rekti sırtqı ta'repinen basıp iske tu'siriw, alıp barıladı.

SHAQMAQ URIWI

Sebepleri: gu'ldirmama ha'm shaqmaq shaqqan waqıtta ashıq jerde turıw. Shaqmaq urg'anda elektr toki 10 mln volt quwat penen hawanı jarıwshı tolqın ta'sir etedi.

Belgileri:

1) Orayhq nerv sisteması buzılıp, 1–2 minuttan 2–3 ku'nge shekem esten tanıw jag'dayı ju'z beredi, nawqas o'zine kelse, tınıshsızlıq, gallyutsinatsiyalar dezorintatsiya gemi yaki paraparezler, tutqanaqlar payda boladı.

2) Esitiw ha'm ko'riw sistemasında qulaq shın'ıldawı, ko'riw qa'biletinin' buzılıwı gu'zetiledi.

3) Tayanış – ha'reket organlarında jaraqatlar, zıyanlanıw, gema-tomalar, qattı awırıw payda boladı.

4) Teride shaqmaqtn' o'zine ta'n terek ta'rizli belgisi qalg'an bolıp, ku'yiwdin' awır da'rejesi payda boladı.

5) Dem alıw sistemasında o'kpe isigi qan tu'piriw qattı jaraqat sebepli qabırg'alar sınırı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Jasalma dem beriw, pulsti tiklew ilajları.

2) Difibrilyatsiya.

E) Qan ketiwler toqtatıladi, tazalanadi ha'm baylanadi.

4) Qan basımı 60/20 mm. sınap bag'anasmda bolsa, reopoliglyukin yaki poliglyukin 300–400 ml vena ishine (balalarg'a 10–15 ml/kg salmaq).

5) Glyukoza 5% – 500 ml + prednizalon 2–3 ml vena ishine yaki gidrokortizon 5 ml vena ishine tamshilap.

6) Nawqas qattı tınıshsızlansa aminazin 2,5% – 1ml + dimedrol, 1% – 1 ml + promedol, 2% – 1ml bul.et.ara, qan basımı qadag'alap turiladi.

7) Tutqanaq baslansa, ko'riletug'in ilajlar 3 bapta berilgen.

Eslepe:

1) Shaqmaq urıwı belgileri tok urıwdın' 3–4 da'rejesine tuwra keledi

2) Nawqas awhalının' ku'yiw shoki, toqımaların' eziliw sindomı awırlastırılıwı mu'mkin.

3) Dem alıw ha'm pulsqa qan basımın ortasha tutıp turıwg'a u'ken a'hmiyet beriw lazım.

SHO'GIW

Sebepleri: jas balalardın' qarawsız qalıwı, jinayat islep suwg'a atıp jiberiw, ma'slik, avariya (suwg'a tu'sip ketiw) suw tasqınları.

Sho'giw tu'rleri:

1) Birlemshi sho'giw. a) ıg'al, b) qurg'aq.

2) Ekilemshi sho'giw.

3) Dushshi suwda sho'giw.

4) Ten'iz suwında sho'giw.

Belgileri: Suwdın' temperaturası, taza-pataslıg'ı, ag'ıw tezligi, teren'ligi, suwda neshe minut bolıw, sho'kken adamın' jası, organizm jag'dayı (ma'slik, kesellik, jaraqatlar) jıl ma'wsimlerine qarap ha'r qıylı boladı.

Dushshi suwda sho'giw: Suw dem alıw jolları arqalı o'kpenin' barlıq bo'limlerin toltıradi. Alveolalar ishindegi surfanktant juwıladı. Qannan alveolalar ishindegi suwg'a natriy, kaltsiy, xlor, kaliy, beloklar o'tedi. Qanda kislorod keskin pa'seygen, CO₂ ko'terilgen. Nawqas suwdan shıg'arıp aling'annan son', o'kpe isigi rawajlanadı, ko'bik qan ren'inde shıg'adı.

Asfiksik sho'giw (qurg'aq sho'giw): balalar ha'm hayallarda tamaq muskulları tarayıp, suw o'kpege kem tu'sedi, tiykarınan asqazanda toplanadı (patas suwda, xlorlang'an suwda sho'giwde) natriy, kaliy, kaltsiy, xlor ha'm beloklar qannan asqazan ishindegi suwg'a o'tedi. O'kpe isigi rawajlanadı (ko'bik joq).

Ekilemshi sho'giw: Suwıq suw, dem alıw jolları, qulaq perdesine ta'sir etip ju'rek toqtap qalıwına sebep boladı (suwıq suw shoki). Qol-ayaq tamirları birden tarayıp, qan ishki organlarga toplanadı. O'kpe isigi rawajlanıwı bayqalmaydı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

(ilajı bolsa eki adam)

I variant

Birinshi usıl: dem alıw, puls joq bolsa,

a) Nawqas tegis qattı jerge jatqızılıp, awzı, murnı tazalanadı. Ko'kirek bo'liminen kiyimler sheshiledi.

b) Jas balalardı (1,5 jasqa shekem) qutqarıwshı shep qolına balanın' betin to'men qaratıp, basın bas ha'm ko'rsetkish barmaq arasınan o'tkizip, eki qolın qutqarıwshı bileginin' eki ta'repine taslap, ayaqların bilek-jelke buwınının' eki jag'ına taslap qarnı menen jatqızıladi ha'm qutqarıwshı qolın biraz pa'ske tu'sirip balanın' eki jawırını ortasına urıp o'kpedegi suwdı ag'ızıp tu'siredi (awzı murnın tazalap turıw lazım).

Ekinshi usıl: qutqarıwshı balanın' ayaqların shep qolı menen uslap (bas ha'm ortanshı barmaq eki shette, ko'rsetkish barmaq eki ayaqtın' ortasında) balanın' basın to'men qaratıp, balam to'menge, joqang'a silkiydi.

On' qoli menen jawrınının' ortasına uradı (awzı murnın tazalaw lazım).

U'shinshi usıl: (2,5–6,5 jasqa shekem) qutqarıwshı balanı o'zinin' on' sanına betin to'menge qaratıp jatqızadı. Shep qoli menen balanin' man'layınan tutup turadı. On' qoli menen balanin' jawrınının' ortasına urıp suwdı tu'siredi.

To'rtinshi usıl: balanı qutqarıwshının' on' sanına kesesine jatqızıladı, shep qol menen bala basın o'zine qaratıp, on' qol menen eki jawrınının' ortasına urıp suw tu'siriledi.

Besinshi usıl: ulken adamlar tegis jerge betin to'menge qaratıp jatqızıladı. Sho'kken adamnın' basın o'zine qaratıp, qarın tusına dastıq ta'rizli bir na'rse qoyıp ko'kiregi to'menge, qarnı joqarıraq ko'teriledi. Qutqarıwshı nawqastın' shep ta'repinde turıp ko'kirekler arasına urıp suw tu'siriledi.

Qaysı usıldı qollanıwg'a qaramay:

a) Suwdı tu'siriw 15–20 sekundtan aspaslıg'ı lazım.

b) Awız-murının tazalap turıw kerek.

v) Suwdı aqırına shekem tu'siriw sha'rt emes.

Suwdı tu'sirgennen keyin dem ahw ha'm pulsın tiklew lazım. Jasalma dem beriw, ju'rekti sırtqı ta'repten massaj islep tu'siriw kerek. Dem alıw ha'm pulsı tiklense, dene ısıtıladı (spirt penen artıw, ıssı shay ishiriw, ıssı etip oraw). 70% li spirtte ıg'allang'an kislorod 15–30 minut dawamında beriledi.

Vrash bolmasa

1) Hidrokortizon 3–5 ml v/i yaki bul et/a (balalarg'a 1–2 ml bul et/ a) yaki prednizolon 1–2 ml v/i yaki bulshıq et ara. (balalarg'a 0,6–1,2 ml bul.et.a).

2) Albumin 20% – 150–200 ml v/i (balalarg'a 6–8 ml/kg.s. v/i).

3) Natriy oksibutirat 20% – 10 ml v/i (balalarg'a 1 ml jasına v/i).

4) Droperidol 0,25% – 2–3 ml bul et/a (balalarg'a 0,6–1,5 ml bul et/a).

5) Antibiotiklerden sinama menen u'kenlerge penitsillin 24 saatqa 2–4 mln. Balalarg'a 150 min'/kg.s.

6) Jaraqatlar tazalanadı, juwiladı, baylanadı.

II variant. Dem alıw ha'm puls bar, anıq emes, aritmik. Qorqıw, qozg'alıw menen tutqanaq, qusıw, qaltırar, esten tamw bolsa.

Vrash kelgenge shekem

1) Esten tanıw bolsa, dem alıwı aritmik, puls aritmik, awzı-murm tazalanadı, kiyimler sheshiledi. Nashatir spirti isketiledi.

2) Jasalma dem aldırılardı, o'kpe isigi baslang'an bolsa 100% li kislorod spirt penen ıg'allap beriledi.

3) Spirt penen dene artılardı. Issı oraladı.

4) Qozg'alıw bolsa, atropin 0,1% – 1 ml t/a (balalarg'a 0,1 jasına). Listenon 100–150 mg v/i (balalarg'a 40–80 mg v/i, bul et/ar).

5) Hidrokortizon 3–5 ml bul et/a (balalarg'a 1–2 ml bul et/a).

Vrash bolmasa

1) Natriy oksibutrat 20% – 10 ml v/i (balalarg'a 1 ml) jasına qarap v/i.

2) Intubatsiya.

3) Asqazan zondı ja'rdeminde asqazannan suwdı shıg'arıp alıw.

4) Jaraqatlar tazalanadı, juwiladı, baylanadı.

Esletpe:

O'kpe isigi baslanıwdan abaylı bolıw kerek. Dem alıw sisteması isiniwleri baslanıwı mu'mkin.

O'ZIN ASIW

Sebepleri: ruwxıy kesellikler, depressiya jag'dayında, qastan jinayat, ma'slik, narkomaniya, balalarda baxıtsiz ha'diyeler (fartukke asılıp qalıw).

Belgileri: jasına, qansha waqıt asılg'anlıg'ına, qalay asılg'anlıg'ına, ne menen asılg'anlıg'ına, organizmnin' sol waqıttag'ı jag'dayına, jaraqatlar bar-joqlıg'ına qarap ha'r qıylı boladı.

1) Jası – qansha jas bolsa, sonsha tez o'ledi.

2) O'tken waqıt – qısqa bolsa nawqas qorıqqan, qaltırar, ko'gergen, dem alıwı, pulsı aritmik. Uzaq asılıp qalg'an bolsa, esten tanıw, koma, klinikalıq o'lim yaki biologiyalıq o'limnin' anıq belgileri payda boladı.

3) Asılg'an na'rse – qansha jin'ishke, bekkem bolsa, sonsha tez o'lim juz beredi.

4) Asılıw tu'ri. Adamnın' ayaqları jerge tiymese tez o'ledi. Onın' ayaqları jerge biraz tiyse tiri qalıwı mu'mkin.

5) Organizm jag'dayı – ma's, essiz, jaradar adam tez o'ledi.

I variant: Dem alıwı, pulsı bar, aritmik ra'wishte. Moynında asılg'anlıq belgisi bar, ko'gergen, qorıqqan, taladı, ju'zi isedi, ko'zine qan quylıg'an. Venalar isingen, u'ken da'ret ha'm sidik iqtıyarsız boladı. Nawqas o'zine kelgennen son' ne bolg'anın esley almaydı. Eger til astı su'yegi sing'an bolsa, qan tu'piriwi mu'mkin.

II variant: Klinikaliq yaki biologiyaliq o'limnin' aniq belgileri payda boladi (1 bapta berilgen).

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

I variant:

- 1) Tezlik penen nawqas asilg'an na'rseden azat etiledi. Jerge jatqiziladi.
- 2) Joqari dem aliw jollari tazalanadi.
- 3) Bası arqag'a taslanadi, ayaqlari ko'teriledi.
- 4) Jasalma dem aldıriladi.
- 5) Kislorod beriledi.
- 6) Atropin 0,1% – 0,8–1 ml til astına (balalarg'a 0,1 ml/jas).
- 7) Hidrokortizon 3–5 ml bul et.ast yaki 1,2–2 ml prednizolon 3% – 1–2 ml bul et.as (balalarg'a 0,6–1,2 ml).
8. Eger dem aliw keskin buzilmag'an bolsa, nawqas qatti tinishsizlansa, oksibutrat 20 % – 10 ml v.i (balalarg'a 1 ml. jasına qarap) natriy salmadı.

II variant:

Klinikaliq o'limde ko'rsetiletug'in ilajlar 1-bapta berilgen.

Esletpe:

- 1) Puls, dem aliw, qan basımın udayı baqlap turıw lazım.
- 2) Nawqasta psixozlar baslansa, itibarsız qaldırıw mu'mkin emes.
- 3) Balalarda ishki qan ketiw bolıwı mu'mkin (til astı su'yegi, ko'mekey shemirshikleri zıyanlansa).

JOQARIDAN TU'SIP KETIW

Sebepleri: ıqtıyatsızlıq, qa'wipsizlik texnikası qag'ıydaların buzıw, jas balalar (3–12 jas), ma'slik, ruwxıy nawqaslar, depressiya jag'dayı, qastıyanlı jinayat, avariya.

Belgileri: jasına, jig'ılg'an jerine, ba'lentligine, qanday jerge tu'skenligine, organizm jag'dayına, jig'ılg'an jerdin' qattılıg'ına baylanıslı.

1) Jas balalarda su'yek tez sınadı. Biraq jabıq halda qaladı (su'yek perde qalın' bolg'anlıg'ı sebepli).

2) Kekse adamlarda su'yekler tez sınadı. Sınıq ko'binese ashıq halda boladı. Su'yeklerde kaltsiy kemeygen, osteoporoz ju'zege kelgenligi ushın.

3) Ma's adamlarda kemirek ushıraydı.

4) Jig'ılg'an jer qansha ba'lent bolsa, sınıw. jaraqatlar sonsha awır boladı.

5) Jig'ılg'an jer tegis emes bolsa, sınıw ha'm jaraqatlar sonsha awır boladı.

6) Nawqas ayag'ı menen tu'sse, ayaq pa'nje, baltır, san, shanaq, bel su'yekleri sınadı.

7) Nawqas bası menen tu'sse, bas, moyın, omırtqa su'yegi sınadı.

8) Nawqas jambası menen tu'sse, qol, ko'kirek quwıslıg'ı, omırtqa su'yekleri sınadı.

9) Nawqas qaysı ta'repi menen tu'spesin, ishki organlar a'lbette jaraqatlanadı, jarıladı.

Tez ja'rdem ilajlari

Travmatikalıq shokta ko'rsetiletug'in ilajlar. (1-bapta berilgen) Gemorragik shoktag'ı tez ja'rdem ilajlari.

UZAQ BASILIP QALIW

Sebepleri:

1. Jer qıymıldaw, o'rt, atılıwshı zatların' atılıwı aqibetinde imaratlar qulawı.

2. Avtomobil avariya.

3. Qa'wipsizlik texnikası qag'ıydaların buzıw.

Keri jag'daylarda baxıtsız ha'diyseler ha'm urıs da'wirinde ushırasadı.

Belgileri:

Gewdenin' qaysı bo'limi, qansha, ne menen, qanday ku'sh penen basılıp qalıwına, nawqastın' jası, hawa, dene ıssılıg'ı, jıl ma'wsimine qarap ha'r qıylı boladı.

Tu'rleri:

1) Qoldın' basılıp qalıwı.

2) Ayaqtın' basılıp qalıwı.

3) Ko'kirek quwıslıg'ının' basılıp qalıwı.

4) Qarın tusının' basılıp qalıwı.

5) Bastın' basılıp qalıwı.

6) Gewdenin' pu'tkilley basılıp qalıwı.

Basıp qahwshı na'rseler:

1) Metall.

2) Topıraq.

3) Tas.

4) Beton.

5) Ag'ash, rezina, suyuq na'rseler.

Jergilikli belgiler: awırıw, uyısıw, ha'reket shegaralanıwı, isik, buwınlar shıg'ıwı, shemirshekler sozılıwı, su'yekler sınıwı, qıshılalıwı, teri qızarıwı, ag'arıw, qan quyılıw, qan ketiw, qan siyiw, parez, paralishler.

Ulıwma belgiler: puls, qan basımı, dem alıwı o'zgeriwi, iqtıyarsız sidik keliwi, u'iken da'retke shıg'ıwı, ren' ag'arıw, ko'geriw, bas aylanıwı, esitiw buzılıwı, qusıw, asfiksiya, o'tkir dem jetispewshilik, o'tkir bu'yrek jetispewshiligi, koma, kollaps, travmatikalıq ha'm gemorragikalıq shok belgileri bayqaladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Nawqastı shıg'arıp almastan burın ilajı bolsa:

1. Basılıp qalg'an jerdin' joqarısınan lenta tartıladi.
2. Basılıp qalg'an bo'limi bastan aqırına shekem bint penen baylang'annan keyin lenta sheshiledi.
3. Awırıwsızlandırıw ushın analgin, baralgin 3-5 ml bul et/ar.
4. Sınıqlar bolsa, immobilizatsiya (shinalar menen) qılınadı.
5. Jaraqatlar tazalanadı, juwıladı, steril baylam qoyladı.
6. Travmatikalıq ha'm gemorragikalıq shoktag'ı tez ja'rdem ilajları ko'riledi.
7. Koma, kollaps, o'tkir bu'yrek jetispewshiligi, o'tkir dem jetispewshiligi, o'tkir ju'rek jetispewshiligi baslansa, tez ja'rdem beriledi.

Esletpe:

1. Nawqastı shalqasına jatqızıp, meditsina xızmetkerlerinin' qada-g'alawı astında tiyisli emlew ma'kemesine transportta jetkizip gospitalizatsiya qılınadı.

2. Koma, kollaps, o'tkir bu'yrek jetispewshiligi baslanıwına jol qoymaw ilajları ko'riliwi lazım.

KU'YIW

Sebepleri: iqtıyatsızlıq, avariylar, o'rt, jas balalardı itjbarsız qaldırıw, qa'wipsizlik texnikası qag'ıydalarınan' buzılıwı, ma'slik, ruwxıy nawqaslar, depressiya jag'dayları, qastıyanlıqtan bolg'an jinayatlar.

Tu'rleri:

I. Termikahq ku'yiw: a) ot, b) puw, v) quyash, g) qaynag'an suw, d) erigen metall, e) radiatsiya ta'siri.

II. Ximiyalıq ku'yiw: a) kislotalar, b) siltiler, v) u'yde, awıl xojalag'ında islenetug'ın ximiyalıq zatlar.

Ku'yiw da'rejeleri:

1-da'rejede teri qızarg'an, isken. Awıradı, ashıydı.

2-da'rejede qızarıw, ashıw, awırıw, torsıladaqlar (suwı menen) payda boladı.

3-da'rejede exinshi da'reje belgilerine qosımsha ta'rizde torsıladaqlar jarılg'an, teri qırshılıp qalg'an, muskul qabatına o'tken.

4-da'rejede ku'yiw su'yekke shekem barg'an, ko'mirdey qarayıp ketiwi mu'mkin (23-su'wret).

23-su'wret. Ku'yiw da'rejeleri: 1-jen'il. 2-ortasha. 3-awır. 4-ju'da' awır.

Belgileri: nawqas ku'shli awırıw, ashıw sezedi. Puls 82-86 ma'rtege shekem tezlesken, dem alıwı 18-20 ma'rtege shekem, qan basımı 100/120 mm. sin. bag'anasına shekem ko'teriledi. Torsıladaqlar jarılıp, teri qırshıladi, dem alıw sisteması ku'yigende dawıs o'zgeredi, dem alıw buzıladi, jo'tel, buwılıw gu'zetiledi, ko'z ku'yigende ko'riw qa'bileti, qulaq ku'yigende esitiw buzılıwı mu'mkin. As sin'iriw sisteması ku'yise silekey ajıralıwı, qusıwı, awqat o'tpewi, awır qan ketiw h.t.b. ju'z beredi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) «Ku'yiw shoki» shara-ilajları ko'riledi.
- 2) Antibiotikler: penitsillin 2-4 mln 24 saatqa (balalarg'a 1 mln bul et/ar).
- 3) Ximiyalıq zatlar tiygen jer suw menen juwıladi, tazalanadı.
- 4) Dikain 0,5 % ko'zge tamızıladi.
- 5) Ku'yigen jerler sintomitsin emulsiyası menen baylanadı.

Esletpe:

1) Dem alıw sisteması ku'yigende o'tkir dem jetispewshilik, laringospazm baslanıwınan abaylı bolıwı lazım.

2. Ko'z ku'yigende qattı uwqalaw mu'mkin emes.

3. Ku'yigenlerdin' ku'yiw shokına tu'siwinen abaylı bohıw lazım.

JILAN SHAG'IW

Sebepleri: tosattan bolg'an jag'daylar, olarg'a tiyiw, qa'wipli jerde uyqılaw.

Jılan za'ha'rinin' ta'sir toparları:

1) Oraylıq nerv sistemasına ta'sir etiwshi (neyrotoksik). Dem alıw ha'm qan tamirlarin ha'reketlendiriw orayı, kese-sızıqsha muskulları is xızmetin buzıwshı, (ko'za'ynekli jılan, ten'iz jılanları).

2) Qan ha'm qan tamirlarına ta'sir etiwshi (gemovazotoksikalıq). Qan quramın buzıp suyıltıradı (gemoliz), eritedi, uyıtadı. Shaqqan jeri isedi ha'm jarag'a aylanadı (toqıma jılan, qara jılan, qum efası, qalqan tumsıq jılan).

3) Neyrotoksik, gemovazotoksik, isiriwshi, jaralawshı jılanlar (qon'ırawshalı jılan, karilon, tiykarınan, tropik ma'mlektlerde ushırasadı).

Belgileri:

2-topar jılanlar shaqsa: shaqqan jerinde qattı awırıw, uyısıw, paresteziyalar. Bul belgiler tez shaqqan jerlerden joqarig'a tarqala baslaydı. Shaqqan jer qızaradı, qızadı, ken'eyedi, son' shetleri ko'geredi. Nawqastın' awzı qurıydı, bası awıradı, aylanadı, ishki ag'zaları ku'yip janadı, jutıw, so'ylew qa'bileti buzıladı, qaltırıp ısıtpa ko'teriledi, son' suwıq ter basadı, ren'i ko'geredi. Dem alıwı 24–27 ma'rtege shekem puls 92–96 ma'rtebegeshe tezlesken, qan basımı 90–60 mm bag'darda. Siyiw qıyınlasadı kemeyedi, murnı qanaydı, omırtqa bag'anası awıradı. Ayag'ınan basına shekem ko'teriliwshi jansızlanıw ju'z beredi. Keyninen dem alıw muskulları isten shıg'adı. Dem alıwı 7–8 ma'rte, aritmik, puls 55–59 ma'rtegeshe kemeyedi, ekstrasistolik tip. A'ste-aqırın (10–20 minutta) nawqas o'ledi. Eger jılan bir tisi menen shaqqan bolsa, awhal jen'ilirek o'tedi. Balalar, hayallar, ma's adamlarda awhal tez awırlasadı.

2-topar jılanlar shaqsa: Shaqqan jerinde ju'da' anıq eki tis izi boladı, qızaradı, isedi, tez tarqahwshı ko'k noqat sıyaqlı qan quyılıwı baslanadı. Shaqqan jer a'ste-aqırın isip tartıladı. Jiltıraydı. Sol jerde aqshıl-qızg'ısh ren'li torsıqlar payda boladı. Jarag'a aylanadı. Uzaq waqıt qan za'ha'rli suyıqlıq, keyin suw sıyaqlı ha'm aqırı may sıyaqlı suyıqhıq shıg'adı. Jılan shaqqan ta'repte limfa tu'yinleri u'keyedi, tamirları isinedi. Ishki organlar, boslıqlarg'a qan quyıladı murın, as sin'iriw sisteması, sidik bo'lip shıg'arıw sistemasınan qan ketedi, tamirlarda qan uyıp qalıw sindromı gu'zetiledi.

Ulıwma belgileri tınıshsızlanıw, in'ırsıw, esten tanıw, teri ag'arıwı, ha'lsizlik kewil aymw qusıw. Awırıw shogı ha'm qan ketiwden keyingi shok ju'zege keledi. Nawqastın' awhalı 2–3 ku'n ju'da' awır boladı.

3-topar jılanları (tropikalıq ma'mleketlerde ushıraydı). 1–2 topar jılanları shag'ıwındag'ı barlıq belgileri birlikte ko'rinedi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1-topar jılanlar (kobra semeystvosı) *shaqqanda:*

1) Nawqas shalqasına jatqızıladı .

2) Shaqqan jerdin' joqarsınan 30–40 minutqa shekem qısıwshı lenta qoyıladı.

3) Shaqqan jerdi barmaqlar menen qısıp ashıp za'ha'r 10–15 minut dawamında sorıp alınadı ha'm tu'pirip taslanadı (qutqarıwshının' awzı, tilinde jara bolmaslıg'ı kerek).

4) Nawqastın' ju'rısı, shaqqan ta'repın silkiwi, qıymıldawı qadag'an etiledi (immobilizatsiya).

5) Suprastin yaki pipolfen 2 ml bul.et.a (balalarg'a 0,6–1 ml).

6) Gidrokortizon 2–3 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,8–1,5 ml), prednizolon 3% 2–3 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,6–1 ml).

7) Eger bolsa, kobrag'a qarsı sıvorotka (1 bo'lek sıvorotka + 10 bo'lek 0,9% fiziologik spirtke). Bezredko usılında qosıp jiberiledi.

8) Atropin 0,1% – 0,5 ml v/i (balalarg'a 0,1 ml jasına qarap).

9) Prozirin 0,05% – 3–6 ml v/i (balalarg'a 0,1 ml jasına qarap).

10) Eger puls yaki dem alıw toqtasa, jasalma dem beriw yaki ju'rekti jabıq massaj islew lazım.

11) Eger puls 55–59 ma'rte, qan basımı 60/20 mm. sın. bag'. ten' bolsa, 5% – glyukoza 300–400 ml v/i (balalarg'a 10 ml/kg.s), 5% – 10% albumin 150–200 ml v/i (balalarg'a 6–8 ml/kg.s) jiberiledi.

12) Kislorod ig'allap beriledi.

13) Ko'rsetpe bolsa kofein, kordiamin 2 ml bul.et/a, korglyukin, strofantin 0,05% – 1 ml + glyukoza 5% – 20 ml menen v/i.

14) Jara juwıladı, steril baylam qoyıladı.

Gospitalizatsiya. Nawqas shalqasına jatqızıladı. Turaqlı qadag'alaw alıp barıladı.

2-topar jılanlar shaqqanda (qara jılan semeystvosı).

1) Nawqas shalqasına jatqarıladı.

2) Shaqqan qol ha'm ayaq immobilizatsiya qılınadı.

3) Shaqqan jer barmaqlar menen sıg'ıp ashılıp, za'ha'r sorıp taslanadı (birinshi 10–15 min ishinde).

- 4) Pipolfen, suprastin 2 ml bul.et/a (balalarg'a 0,6–1ml).
- 5) Hidrokortizon 2–3ml bul.et/a (balalarg'a 0,6–1,5ml bul.et/a), prednizolon 3% 1–2 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,6–1 ml bul.et.ara).
- 6) Atropin 0,1% 0,8–1 ml teri astına (balalarg'a 0,1 ml jasına qarap).
- 7) Prozerin 0,05% 3–6 ml v/i (balalarg'a 0,1ml jasına qarap).
- 8) Zapasta bolsa polivalentli yoki monovalentli sivorotkalar Bezredko usulında (1:100) v/it, teri astına (anti gyurza, anti efa h.t.b.) jiberiledi.
- 9) Eger puls, dem alıw toqtasa, iske tu'siriw ilajları qollanıladi.
- 10) Jara juwıladi, tazalanadi, steril baylap qoyıladi.
- 11) Albumin 5–10% – 200 ml v/i.t jiberiledi.
- 12) Poli yaki reopoliglyukin + poliglyukin 1 litrge shekem (balalarg'a 15–20 ml/kg s.v/it) jiberiledi.
- 13) Pezus ha'm biologiyalıq sinamadan keyin a'lbette o'z toparınan 200–300 ml v/it qan quyıladi.

Esletpe:

- 1) 2-topar jılanlar shaqsa, lenta qoyıw qadag'an etiledi.
- 2) Sivorotka jiberiwde anafilaktikalıq shok baslanıwınan abaylı bolıw lazıw.

QARA QURT SHAG'IW

Sebepleri: tosattan, qa'wipli jerlerde uyqılaw, dala jumısları, eski imarat ishlerinde olardı uslap alıw, basıp alıw.

Belgileri: Jergilikli belgiler: ko'binese sezilmeydı yaki iyne shansılıg'andag'ı ku'shsiz awırıw, shaqqan jer ag'arıp (1–3 sm) shetleri qizarıp turadı.

Ulwma belgileri: 5–30 minuttan son' muskullarda ju'da' ku'shli awırıw seziledi, uyıladı. Awırıw belge, qaring'a o'tedi. Nawqas tınıshsızlanadı, suwıq ter basadı, o'lim qorqınıshında, ju'zi tartıladi, ko'zinin' ag'ı qızarg'an, azap tartıp atırg'anı bilinip turadı. Ko'zlerinen jas ag'adı a'ste-aqırm ha'lsiz bolıp ju're almay, tura almay qaladı. Qarnı jellesedi, muskulları tırısqan tili qurg'aq, dene ıssılıg'ı 38°C, qol yaki ayaqta «shaqqanlıq izi» boladı. Qol ayaqlar tartılğ'an, bası arqag'a tartılğ'an, qaltıraydı. Qarashıqlar tarayğ'an, sidik ju'rmeydi, shıqpaydı (quwıq tolıp turadı). Qan basımı 150–110 mm. sınaq bag'anasına shekem ko'teriliwi mu'mkin. A'ste-aqırın apatiya, depressiya baslanadı, aqıl-esin jog'altadı. Kollaps rawajlanadı. O'kpede isik, teride taspalar payda boladı.

Tez ja'rdem ilajları

- 1) Kaltsiy xlorid 10% – 10 ml v/i yaki magniy sulfat 25% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml salmag'ına).
- 2) Eger awırıw ku'shli bolsa 1–2 saattan son' inektsiyalar ta'kirarlanadı. Kaltsiy xlorid ha'm magniy sulfat na'wbet penen qollanılıwı mu'mkin.
- 3) Eger bolsa, qaraqurt za'ha'rine qarsı arnawlı sivorotka 10–20 ml 1–2 saatlarda Bezredko usılı boyınsha islenedi.
- 4) Sidik tutılsa, quwıqqa kateter qoyıladi.
- 5) Eger nawqas meditsina ma'kemelerinen ju'da' uzaqta bolsa, shaqqan jer immobilizatsiya qılınıp, awırıwsızlandırılıwı da'riler beriledi, son' shalqasına jatqarıp, jaqın jerdegi meditsina ma'kemesine transportirovka qılınadı.

SHAYAN SHAG'IWI

Sebepleri: tosattan, olarg'a tiyip ketiw, abaysızlıq, qa'wipli jerlerde uyqılaw.

Belgileri: shaqqan jerde ashırıwshı, ku'ydrıwshı, nervler boylap taralıwshı ku'shli awırıw payda boladı. Shaqqan jer qizaradı, isedi, geyde torsildaqlar ko'zge taslanıwı mu'mkin.

Ulwma belgileri: jansızlıq, bas awırıwı, aylanıwı, ju'rek tusında awırıw, ha'lsirew, pulstin' tezlesiwı, uyqı basıwı, gipodinamiya, qaltırav, ku'shli terlew, silekey ajralıwı, ko'zden jas ag'ıw, mioz, murınnan silekey ajrahıwı, tsianoz, bronxospazm, dene ıssılıg'ının' ko'teriliwi bayqaladı.

Tez ja'rdem ilajları

- 1) Shaqqan jerge paxta yaki ayg'abag'ar mayı quyıp baylanadı, ısıtqısh qoyıladi.
- 2) Shaqqan jerdi 0,5 – 2% li novokain menen awırıwsızlandıradı.
- 3) Atrorin 0,1% – 1 ml teri astına (balalarg'a 0,1 ml jasına qarap) yaki fentolamin 0,5% – 1ml bul.et.ara (balalarg'a 0,3–0,8 ml).
- 4) Belloid tabletkasınan 1–2 tab. (balalarg'a 1/2–1 tab) ishiriledi.
- 5) Suprastin, tavegil 1–2 tab (balalarg'a 1/2–1 tab.) ishiriledi.
- 6) Kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 1ml/kg.s).
- 7) Shaqqan qol yaki ayaq ta'repke qaray immobilizatsiya qılınadı.
- 8) Ko'rsetpe bolsa, kordiamin, kofein 2 ml bul.et.ara.
- 9) Eger nawqas meditsinalıq ma'kemelerden uzaqta bolsa (tawda, sho'lda) onı shalqasına jatqızıp immobilizatsiya islew kerek. Tabılsa shesnok ha'm duz ezip baylanadı. Imkanı barınsha jaqın jerdegi emlew xanalarg'a jatqızıw kerek.

KU'N ALIW

Sebepleri:

- 1) Quyashta uzaq waqıt jalan'bas ju'riw.
- 2) Quyashta jalan'ash halda uzaq jatiw.
- 3) Issıda uzaq waqıt miynet etiw.

Belgileri:

1) Teri, beti qızarıwı, dene temperaturası 40–41°, ku'shli terlew, murnınan qan ketiw gu'zetiledi.

2) Oraylıq nerv sistemasındag'ı o'zgerisler: ha'lsizlik, bas awırıwı, bas aynalıwı, qulaq shin'ıldawı, esten tanıw.

3) Ju'rek qan tamirlar sistemasındag'ı o'zgerisler: puls tezlesken, qan basımı ko'teriliwi yamasa pa'seyiwi mu'mkin.

4) Dem alıw sistemasındag'ı o'zgerisler: dem alıw 20 ma'rtege shekem, keyinlew 12 ge shekem kemeyedi. Sheyn-Stoks tipinde. O'kpe isigi rawajlanıwı mu'mkin.

5) Awır jag'daylarda sandıraqlaw, gallyutsinatsiya, tutqanaq, koma jag'dayi bolıwı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas saya jerge alıp o'tiledi.
- 2) Kiyimleri sheshiledi, ig'al suwıq prostinya menen oraladı.
- 3) Basına suwıq kompress qoyladı.
- 4) Suwıq suw, kompot, sherbetli suwlar ishiriledi.
- 5) Vrash bolmasa, natriy xlorid 0.9% – 500 ml t/ast (balalarg'a 15 ml/kg).
- 6) Kollapsta, o'kpe iskende, dem alıw, ju'rek xızmeti toqtag'anda tiyisli temalarda ko'rsetilgen ilajlar a'melge asırıldı.
- 7) Transportirovka qılıw qatan' baqlaw astında ahp barıladı.

ISSI HAWA, TU'TIN HA'M GAZDEN ZA'HA'RLENIW

Sebepleri:

- 1) O'rt ishinde qalıp ketiw; 2) U'y peshlerinin' nasazlıg'ı; 3) Qa'wipsizlik texnikası qa'delerinin' buzılıwı; 4) Ventilyatsiya sistemasının' nasazlıg'ı.

Belgileri:

1) Orayhq nerv sistemasında: jansızhq, bas awırıwı, aynalıwı, qusiw, so'ylewdin' buzılıwı, gallyutsinatsiyalar, sandıraqlaw, tutqanaq tutıw, koma jag'dayına tu'siw. Ku'yiw shoki belgileri ko'zge taslanadı.

2) Dem alıw sistemasında: dem alıw da'slep 20 g'a shekem tezlesedi, son' 10 g'a shekem kemeyedi, entigiw, ko'geriw, jo'teliw, laringospazm, bronxospazm, ko'kirek kletkasının' qısıp awırıwı, dem alıwda ja'rdemshi muskullardın' qatnasıw jag'dayı gu'zetiledi.

4) Ju'rek- qan tamirlar sistemasında: puls tezlesken (96–100 shekem), qan basımı 145/115, keyin 110–60 mm. sin.bag'.na ten' boladı, qol-ayaqları suwıydı, uyısadı, qaltıraydı.

5) Tayanış-ha'reket sistemasında: tentireklew, tırısw, qaltıraw, muskullardın' tartıp qalıwı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Gipoksiya jag'dayın saplastırıw ushın 40–60 % li kislorod 30–40 minut ig'allap beriledi (1–2 saat ta'nepis penen), awır jag'daylarda 100% li kislorod beriledi. Taza hawag'a shıg'arıladı.

2) Loringospazm, bronxospazm ilajları ko'riledi.

3) Ku'yiw shoki bolsa, tiyisli sharalar ko'riledi.

4) Miy iskende tiyisli ilajlar a'melge asırıldı.

5) Metilen koginin' 1–3 % spirtli eritpesi menen jaralar juwıladı.

6) Gazden za'ha'rlengende metilen kogi 1% + 100 ml + glyukoza 25% – 50 ml v/i a'ste (balalarg'a metilen kogi 20–70 ml + 50ml – 25% glyukoza menen v/i) jiberiledi.

7) O'tkir dem jetispewshiliginde tiyisli ilajlar ko'riledi.

8) Dem alıw ha'm puls toqtasa tiyisli sharalar a'melge asırıldı (1-bapqa qaran').

Esletpe: ku'shli baqlaw astında transportirovka qılıw lazıw.

SUWIQ ALIW

Sebepleri: denege yamasa onın' belgili bir bo'legine uzaq waqıt suwıq ta'sir etiwı na'tiyjesinde ju'z beredi. Ma'selen: sıwıqta uyıqlap qalıw, qoldı ashıq tutıw, avariya (dala, tawlı jerlerde ha'm t.b.).

Belgileri: 12–24 saattan son' biline baslaydı.

Anıq belgileri: teri aqshıl ko'gis ren'ge kiredi, suwıq, awır ha'm taktıl seziw belgileri jog'aladı yamasa pa'seyedi. Isqılang'anda, ısıtlıg'anda ku'shli awırıw payda boladı. 12–24 saattan son' suwıq urıw da'rejelerin anıqlaw mu'mkin.

I da'rejede sıwıq urıwdın' birinshi 40–60 minutında teri qızarıp, barmaqlar isedi, ko'geredi, jansızday uyısadı, jıbrılap awıradı.

II da'rejede gemorragik suyıqlıqqa tolı torsiqlar payda boladı.

III da'rejede torsiqlar jarılıp, jaralardıń sheti qarayıp, o'lgan toqımalar asılıp qaladı. Dene temperaturası 34–27° qa shekem to'menleydi, puls 92–96 g'a shekem tezlesedi, qan basımı 140/80 mm. sın. bag. na ten' boladı.

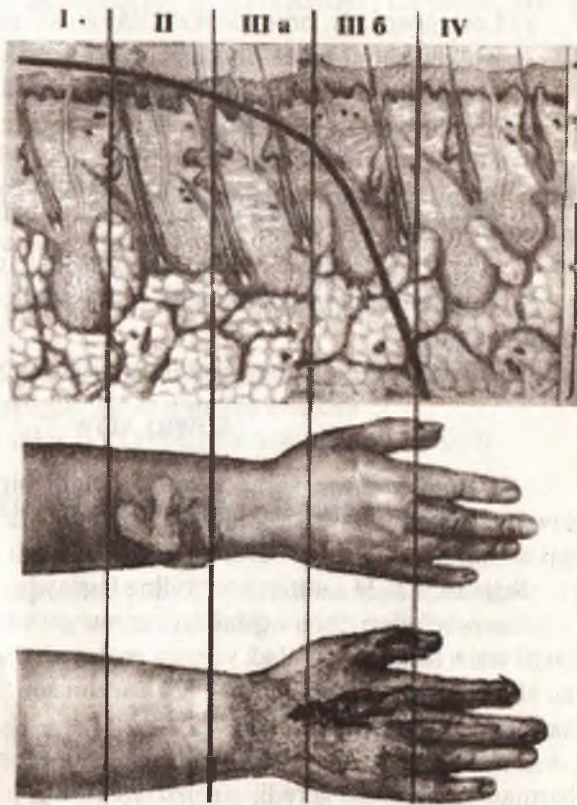
IV da'rejede barmaqlar qarayıp, isip kewe baslaydı. Son' uzılıp tu'sedi. Dene temperaturası 27–23° shekem to'menleydi. Dem alıw 10 g'a shekem kemeyedi, qan basımı 100/50 mm sın. bag. shekem tu'siwi mu'mkin (24–25 su'wretler).

«Ulıwma sıwıq alıw» nawqas ha'lsiz terisi ag'arg'an, sıwıq, puls ju'da' kem uradı, seziw qıyın, qan basımı 100/50 mm sın. bag. dene temperaturası 35–27° shekem tomenleydi. Nawqas qorshag'an ortalıqqa biyparıq, terisi g'azdın' terisindey, ju'zi ag'aradı, ko'geredi, buwınları awırıydı, gastroenterit sindrom menen o'tedi siygende awıradı poliuriya bayqaladı, ko'riw ha'm esitiw to'menleydi, uyqı basadı, gallyutsinatsiya gu'zetiledi.

24-su'wret. Toqımaların' sıwıq urıwında jaraqatlanıw da'rejeleri.

25-su'wret. I-II da'rejeli sıwıq urıwı.

III-IV da'rejeli sıwıq urıwı.

I da'reje teri ustringi qatlamların sıwıq urıwı.

II da'reje teri bazal qabatına shekem sıwıq urıwı.

III da'reje teri ha'm teri astın'g'ı qabatların' sıwıq urıwı.

IV da'reje teri, teri astı ha'm onnan keyingi qatlamlardı sıwıq urıwı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqas ıssı bo'lmege alıp barıp jatqızılardı (qolg'abı, ayaq kiyimi sheshiledi).

2) Sıwıq urgan jeri qurg'aq shu'berek penen artilıp son' 32–34° lı jıllı sıwga salınadı, 10 minut dawamında sıw temperaturası 40–45° qa shekem ko'teriledi. Eger ısıtılıp atır'anda ıssılıq sezilse, barmaqlar a'dettegi halına kelse, seziw tiklense qol ayaqlar qurg'atılıp 33% spirt penen artiladı, qurg'atılardı ha'm ju'n shulıq kiygiziledi.

Eger ısıtılıp atır'anda awırıw ku'sheyshe, barmaqlar sıwıq ha'm aqlıg'ınsha qalsa, nawqas travmatologiya yamasa xirurgiya bo'limine jiberiledi.

4) Ku'shli awırıwlarda pantopon 1% – 1 ml bul et/a yaki promedol 1% – 1 ml bul et/a (balalarg'a 0,5–0,8 ml bule t/a).

5) Ulıwma sıwıq urg'anda: nawqas tolıq oraladı, ısıtqışlar qoyılardı.

6) Sulfokamfokain yaki kofein 1–2 ml bul et/a jiberiledi.

7) Nawqas suw vannasında 40° 30–40 minutqa shekem uslanadı.

Esletpe: balalarda, kekselerde ko'binese awır da'rejeleri ushırasadı, dem alıw, ju'rek urıwı tez buzılardı. Awırıw shokinen abaylı bolıw kerek.

KISLOTALARDAN ZA'HA'RLENIW

Sebepleri:

1) O'z-o'zi yamasa basqa adamlar ta'repinen qastıyanlıq uyımlastırıw.

2) Avariyaalar.

3) Baxıtsiz ha'diyseler (balalar iship qoyıwı).

Belgileri: kislotanın' tu'rine, kontsentratsiyasına, nawqastın' jasına, hawa-rayına, kiyilgen kiyimine, ash-toqlıg'ına qarap ha'r tu'rli boladı.

Ko'binese bor kislotası, sirke kislotası, sulfat kislotası, nitrat kislotası, shavel kislotası, tsianid kislotalarınan za'ha'rleniw ushırasadı.

1) Teride: bet, qol, moyın ayaq pa'njelerinde ko'binese ku'yiw belgilerin ko'remiz, qızarıw, isiw, torsiqlar, jaralar ha'm awırıw payda boladı.

2) As sin'iriw sistemasında: awız boslıg'ı, qızıl on'esh, asqazan silekeyli qabatların' ku'yiwi, silekey bo'liniwi, jutıwdın' qıyınlasıwı, qusıw, qan ketiwi, ku'shli awırıw bayqaladı.

3) Dem alıw sistemasında: dem alıwdın' qıyınlasıwı, tezlesiwı ju'z beredi. Silekey qan ajıraladı, dawısı o'zgeredi, jo'tel payda boladı.

4) Ko'zde: ko'riw qa'bileti pa'seyiwı, qızarıw, isik, ku'shli awırıw, ashiwı, qan talap, ko'z ko'rmey qalıwı mumkin.

5) Oraylıq nerv sistemasında: refleksler buzıladı, qaltıraydı, tırısıw, gallyutsinatsiyalar, qozg'alıw, dem alıw buzılıwı mu'mkin.

6) Ju'rek qan sistemasında: qan basımı ha'm pulstin' ha'r tu'rli da'rejede o'zgeriwı gu'zetiledi.

7) Sidik bo'lip shıg'arıw sistemasında: gematuriya, oligouriya, anuriya, gemolitik, uremik sindrom baqlanıwı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Ja'rdem beriwde kislotanın' qaysı jerge ko'p tu'skenligin, qaysı sistemamn' awır zıyanlanıwı, kislota konsentratsiyasın, nawqastın' jasın, hawa temperaturasın a'lbette esapqa alıw kerek.

1) Teride: jaraqatlang'an jer ag'ın taza suwda jaqsılap jıwıladı, son' ku'yiw ha'm ku'yiw shokindegı sharalar o'tkiziledi (1-bapqa qaran').

2) As sin'iriw sisteması.

a) Awız boslıg'ı ag'ın suwda jaqsılap shayıladı.

b) Asqazan zondlab juwıladı (awır ku'yiwde mu'mkin emes).

v) Ku'yiw shoki ha'm toksikozlardag'ı tez ja'rdem sharaları ko'riledi.

3) Oraylıq nerv sisteması. Tutqanaq baslansa, tiyisli tez ja'rdem ilajları ko'riledi.

4) Dem alıw sisteması. o'tkir dem jetispewshiligi ha'm asfiksitiya, buwmadag'ı tez ja'rdem sharaları ko'riledi.

5) Sidik bo'lip shıg'arıw sisteması. Gemolitik uremiya sindromı ha'm o'tkir bu'yrek jetispewshiligi sindromındag'ı tez ja'rdem sharaları ko'riledi.

6) Ko'zde:

a) Ko'z jıllı sıwda tazalap jıwıladı, steril baylaw qoyıladı.

b) Ko'zdi qattı ısıw qadag'an etiledi.

v) Analgin, baralgin jasına qarap bul et/a eritpeni jiberiledi.

g) Oftalmolog ko'riginen o'tkiziledi.

Esletp: balalarda, kekselerde kislotalar tez sorıladı, awır jaraqatlaydı. Kollaps, awırıw shoki baslanıwı mu'mkin, I ha'pte ishinde qan tamirlarda qanmn' uyısıp qalıw sindromı baslanıwı mu'mkin.

SİLTİLERDEN ZA'HA'RLENİW

Sebepleri. kislotalardag'ı sıyaqlı.

Belgileri. Tiyanınan teri, qol, ayaq, ko'z, as sin'iriw sisteması zıyanlanadı. Kislotalardag'ı sıyaqlı belgiler payda boladı. Uywshı kaliy, ha'kli suw ha'm basqalardan za'ha'rleniw mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Kislotalardan za'ha'rleniwdegi sıyaqlı ja'rdem ko'rsetiledi. As sin'iriw sisteması xızmetin tiklew ushın muz jutıw yamasa su't ishiriw kerek. Qatan' baqlaw astında gospitalizatsiya qılınadı.

NARKOTİK ZATLARDAN ZA'HA'RLENİW

Sebepleri:

a) Narkomaniya.

b) Bilmey iship qoyıw (balalarda).

v) Qastıyanlıq qılıw.

Narkotik zatların' tu'rleri.

a) Jabayı tu'rde o'setug'ınları (ko'knar, nasha).

b) Meditsinada qollanılatug'ın narkotikler (promedol, morfin, omnopon).

v) Sintezlengen narkotikler (geroin, kokain, qara da'ri h.t.b.).

Belgileri:

Nawqastın' jasına, ash-toqlıg'ına, narkotik zattın' mug'darına, konsentratsiyasına, hawanın' temperaturasına qarap ha'r qıylı boladı.

1) Oraylıq nerv sistemasında. Gallyutsinatsiyalar, depressiya yamasa agressiya jag'dayı, tentireklew, bulemiya, ko'p uyqılaw, ha'lsizlik, ko'z qarashıg'ının' tarayıwı, jaqtıhqa to'men juwap beriw, qaltıraw, dene ıssılıg'ının' to'menlewi gu'zetiledi.

2) As sin'iriw sistemasında ish qatadı, ishteyi ashıladı, silekey qabatlari ko'kshil, awzi kebiwi, ko'p suw ishiw.

3) Dem alıw sistemasında. dem alıw ju'zeki, aritmik jag'dayda, tsianoz.

4) Ju'rek qan tamır sistemasında. Puls 60-65 ke shekem, qan basımı 100/50 mm. sn.bag'. shekem ju'rek tonları ha'lsiz. Kollaps baslanıwı mu'mkin.

5) Sidik bo'lip shıg'arıw sistemasında. Oligouriya.

6) Tayanış-ha'reket sistemasında. Muskuller tonusı joqarı, teri qızaradı, tırısadı, titireydi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Asqazan 1:1000 qatnasindagi margantsovka eritpesinde ha'm de 0,2 % li tanin menen taza suw shiqqansha juwıladı.
- 2) Aktivlendirilgen ko'mir 2 tab. (balalarg'a 1 tab.) beriledi.
- 3) Duzlı eritpeler: natriy sulfat, Karlovi-vari duzi, morshin duzi ishiriledi.
- 4) Sirke kislotasinın' ku'shsiz eritpesi menen klizma qılınadı.
- 5) Basına muz qaltasha qoyıladı.
- 6) Eger esinde bolsa ashshı shay yamasa kofe ishiledi.
- 7) Quwig'ı kateterlenedi.
- 8) Eger puls, dem alıw toqtasa, jasalma dem beriw kerek ha'm ju'rekke massaj islenedi.
- 9) 300 ml ge shekem qan quyıladı (balalarg'a mu'mkin emes).
- 10) Kislorod ıg'allanıp beriledi (2-saatqa shekem 30 minuttan ta'nepis penen).
- 11) Dene ısıtıladı.

Vrash bolmasa

- 12) Kofein 10% yamasa kordamin 25% – 2 ml (balalarg'a 0,7 – 1 ml bul et/a jiberiledi.
 - 13) Jag'dayına qarap lobelin 1% – 0,5–1ml t/astına (balalarg'a 0,1 ml/ jasma qarap).
 - 14) Nalorfin (antorfin) 1–2 ml t/as, bul et/a. Ha'r 10–15 min. da yamasa 0,5–3–5 ml v/i (balalarg'a – 0,5–1 ml bul et/a. 1,5 v/i).
 - 15) Atropin 0,5–1 ml t/ost. Ha'r 10–15 min. da (balalarg'a 0,1 ml jasına qarap).
 - 16) B₁ 5% – 3 ml v/i. Balalarg'a 0,3–1,5 ml v/isk. ta'kirarlap.
- Esletpe.*
- 1) Nawqas agressiv jag'dayınan abayh bolıw kerek.
 - 2) Nawqas koma jag'dayına tu'sip qalıwı mu'mkin.
 - 3) Nawqastı tezlik penen emlewıanag'a jatqarıw ha'm ku'shli baqlaw astına alıw kerek.

ALKOGOLDAN ZA'HA'RLENIW

Sebepleri: 1. Alkogolizm. 2. Qastan ko'p ishiw. 3. Qastan za'ha'rli spikeli ishimliklerdi beriw.

Alkogol tu'rleri:

- 1) Etil spirti.
- 2) Metil spirti.

- 3) Sulfitli spirt.
- 4) Texnika spirti.
- 5) Odekolon, losonlar.
- 6) Araq, vino, ha'm t.b.

Belgileri: nawqastın' jasına, ash yamasa toqlıg'ına, qorshag'an ortalıqtın' temperaturasına, ishılgen spirtin' mug'darına qaray ha'r tu'rli boladı.

- 1) Oraylıq nerv sistemasında: tentireklew, so'ylewdin' buzılıwı, gallyutsinatsiya, uyqı basıw, refleksler to'menleydi, depressiya yamasa agressiya, bas awırıwı, jansızlıq, qaltıraydı.
- 2) As sin'iriw sistemasında: qusıw, ko'p silekey ajıralıwı, ish qatıwı, kewli aynıw, sho'llew.
- 3) Dem alıw sistemasında: dem alıwı aritmik, to'menlegen a'ste 5–7 ge shekem kemeyiwı mu'mkin, ag'arıw, murın qızarıwı laringospazm.
- 4) Sidik bo'lip shıg'arıw sistemasında: eriksiz siyiw.
- 5) Ko'riw organları: ko'z aldında qara noqatlar ushiwı, ko'riwdin' pa'seyiwı, qarashıq tarayıwı, nistagm, ko'rmeı qalıwı.
- 6) Ju'rek qarır tamır sistemasında: puls 90–96 g'a shekem, qan basımı aldın ko'teriledi, keyin pa'seyedi, ju'rekte shanshiw, uyiw, aretmiya.
- 7) Teri: qızarg'an, seziw to'menlegen jabısqaq ter basqan, dene ıssılıg'ı to'menlegen, alkohol iyisi kelip turadı.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

Metil spirtinde:

- 1) Asqazan 1:1000 qatnasindagi kaliy permanganat eritpesi yamasa 0,2% li tanin menen murın arqalı zondlap taza suw shiqqansha juwıladı.
- 2) Duzlı eritpeler: natriy sulfat, Karlovi-vari duzi ishiriledi.
- 3) Etil spirti 30% – 100 ml, keyin ha'r 2 saatta 50 ml dan 4–5 ma'rte ishiwge beriledi. Komada v/i 5% -1 ml/kg. s. 1 sutkada 1 ma'rtebe.
- 4) Prednizolon 1 ml v/i.
- 5) Vitamin V₁ 5% – 5 ml + askorbin kislotası 5% – 20 ml v/i.
- 6) Glyukoza 5% – 300 ml + novokain 2% – 30 ml v/i.
- 7) ATF 1% – 2–3 ml bul et/a., ayırım waqıtları qaytalap jiberiw talap qılınadı.
- 8) Laziks 1% – 2 ml bul et/a.
- 9) Natriy gidrokarbonat 4 % – 400 – 500 ml v/i.

Etil spirti ha'm basqa alkohol tu'rlerinde:

- 1) Asqazan juwıladı (metil spirtindegideı).
- 2) Awız boshıg'ı tazalanıp, silekey zatlar tartıp alınadı.

3) Atropin 0,1% – 1 ml t/ast yamasa til astına (balalarg'a 0,1 ml jasına qarap).

4) Kordiamin 25% – 2 ml bul et/a. yamasa v/i (balalarg'a 0,25–1 ml).

5) İntubatsiya qılıw (jutiw refleksi jog'alsa).

6) Glyukoza 40 ml – 40% + insulin 15 TB (balalarg'a 5ml/kg s. v/i).

7) Vitamin V₆ 5% – 2 ml bul et/a. (balalarg'a 0,8–1,5 ml).

8) Natriy gidrokarbonat 4% – 400–500 ml v/i.

9) Nikotin kislota 5% – 1 ml t/as, ayrim waqıtlarda qaytalap jiberiw talap etiledi.

Eslepe: 1) Asperatsiya bolıwınan, koma baslanıwınan, agressiv awhaldan abaylı bolıw kerek.

2) Jas balalarda dem alıw, puls toqtap qalıwı mu'mkin.

DA'Rİ-DA'RMAQLARDAN ZA'HA'RLENİW

Sebepleri:

1) Janına qastıyanlıq qılıw.

2) Baxıtsız waqıya (balalar).

3) U'yrenip qalıw.

Belgileri: qaysı sistemag'a ta'sir etiwine qaray ha'r qıylı boladı, nawqastın' jasına, awqat jegen-jemegenligine, da'ri mug'darı, tez o'tiwi, da'ri ku'shi waqıttın' o'tiwine qaray o'zgeredi.

1) Oraylıq nerv sistemasında: tentireklew, so'ylewdin' buzılıwı, sandıraqlaw, depressiya yamasa agressiya, da'rmansızlıq, refleksler joqarı yamasa to'menleydi, qaltıraydı, gallyutsinatsiya, bas aylanıwı, awırıw, awırlıg'ı, koma, shok.

2) Ju'rek qan tamır sistemasında: puls tezlesken yamasa a'stelesken, qan basımı ko'terilgen yamasa to'menlegen, ju'rek sog'ıwı, ju'rek awırıwı, uyısıwı, aretmiya bradikardiya yamasa taxikardiya, gemoliz, kollaps, ju'rek toqtawı.

3) Dem alıw sistemasında: buwıhw, tsianoz, taxi yamasa bradiapnoe, asfiksiya, o'tkir dem jetispewshiligi, laringospazm jo'tel, dawsı o'zgeredi, joq bolıp ketedi, tu'shkiredi, silekey ajıralıw, ko'kirekte awırıw.

4) As sin'irıw sistemasında: kewli aynıwı, asqazannın' ku'yiwi, qusıw, ish o'tiwi yamasa qatıwı, qarnmda awırıw, qan qusıw, qan aralas u'lken da'ret bolıwı, qarnı jellesedi.

5) Sidik bo'lip shıg'arıw sistemasında: poli-, oligo-, yamasa anuriya, gematuriya, belde awırıw, protenuriya, tsilindruriya, glyukozuriya, gemolitik uremik sindrom, o'tkir bu'yrek jetispewshiligi, bu'yrek u'sti bezi jetispewshiligi sindromı.

6) Teride: qızarıw, qabarıw, torsıldaqlar, taspalar, epidermolizis, Kvenke isigi, urtikariya, terlew, ag'arıw, tsianoz, qışınıw, uyısıw, sezgirliğin' ku'sheyiwi yamasa pa'seyiwi.

7) Tayanish ha'reket sistemasında: buwınlar qızarıwı, isiniwi, reflekslerdin' ku'sheyiwi yamasa to'menlewi, ha'reketleniwidin' buzılıwı, awırıw gemartroz, poliartit, monoartit.

8) Ko'riw organları: qızarıwı, qışıwı, xızmetinin' buzılıwı, to'menlewi, jog'alıwı, nistagm, diplopiya, gallyutsinatsiya.

9) Esitiw organları shın'ıldaw, esitiwdin' ku'sheyiwi yamasa to'menlewi esitiw gollyutinatsiyaları, qulaqtan suw, qan keliwi, pitip qalıwı.

Tez ja'rdem ilajları

1) Sharayatqa, qaysı sistema kesellengenligine qaray puls, dem alıwın baqlag'an halda a'melge asırıladi. Qaysı jag'day baslansa, sog'an tiyisli tez ja'rdem ilajları ko'riledi.

1) Shok, koma, kollapsta tiyisli ja'rdem sharaları ko'riledi, (1-bapqa qaran').

2) O'tkir dem jetispewshiligi, o'tkir bu'yrek jetispewshiligi, o'tkir qan jetispewshiligi, o'tkir ju'rek jetispewshiliginde tiyisli tez ja'rdem sharaları I, II bapta berilgen.

3) Toksikozlar, allergiyahq jag'daylar. Qan tamırlar ishinde qan uyıp qalıw sindromı, talmalar, gipertermik sindromda tiyisli tez ja'rdem sharaları III bapta berilgen.

Eslepe:

1) Jası qansha kishi bolsa, belgileri sonsha ha'r qıylı boladı.

2) Da'ri qansha ko'p, ku'shli, tez sorılıwshı, za'ha'rli bolsa, za'ha'rleniw sonsha ku'shli boladı.

3) Waqıt qansha ko'p o'tse, awhal sonsha awır o'tedi.

4) Nawqas ash bolsa, awhalı awırlasadı.

5) Puls, dem alıw, qan basım qatan' baqlawda bolıwı kerek.

6) Gospitalizatsiya qiling'an nawqas qatan' baqlaw astında bolıwı kerek.

FOSFORORGANİKALIQ ZATLARDAN ZA'HA'RLENİW

Sebepleri:

1) Za'ha'rlegen suwlardı bilmey ishiw.

2) Avariya.

3) Qastıyanlıqtan za'ha'rli zatlar tarqatıw (urıs waqtında adamlardı za'ha'rlew maqsetinde FO zatlar qollanıladı).

Belgileri:

Tiykarınan oraylıq nerv sisteması, dem alıw, ju'rek-qan tamır, sistemaları zıyanlang'anda bul zatlar dem alıw jolları, teri, awqat sin'irıw sisteması arqalı o'tedi.

I da' rejede:

1) Oraylıq nerv sistemasında: psixomotor qozg'alıw, qorqıw, alaqsıraw, gallyutsinatsiya, tutqanaq.

2) Dem alıw sistemasında: dem alıw ortasha, qıyın dem aladı, tsianoz, ig'alı qırıldaw, ku'shli terlew.

3) Ju'rek-qan tamır sistemasında: puls tezlesken, qan basımı 160/100 ge shekem ko'terilgen, ju'rek uwısıwı, awırıw.

4) Awqat sin'irıw sistemasında: awızdan iys keledi, qusıw, qarın awırıwı.

II da' rejede:

1) Ayırıqsha yamasa ulıwma bulshıq et fibrilyatsiyaları, qaltırar, tonik-klonik tınıshsızlanıwlar, xoreya sıyaqlı giperkinezler.

2) Dem alıw sistemasında: bronxlar ko'p suyıqıwq islep shıg'aradı. Dem alıw qırıldap, shawqımlı, aritmik. Koma jag'dayı.

3) Puls tezlesken, qan basımı tu'se baslaydı.

III da' rejede:

1) Oraylıq nerv sistemasında: koma jag'dayı, esi anıq emes.

2) Dem alıw sistemasında: dem alıw muskulları ku'shsizlenip, dem alıw qıyınlasıp baradı ha'm toqtaydı.

3) Qol-ayaq bulshıq etleri jansızlanadı.

4) Puls 50-59 g'a shekem kemeyedi, qan basımı 80/40 mm. sin. bag'. na shekem to'menleydi, aritmiya, fibrilyatsiya.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Qa'wipsiz jerge ahp o'tiw.

2) Terige tu'sken bolsa, 2% li silti yamasa 10-15% li ammiak penen tazalaw, issi suw menen sabınlap juwıw.

3) Ko'zge tu'sken bolsa, 2,5% li soda menen juwıw, jıllı suw menen shayıw (qattı ısıw mu'mkin emes).

4) Awqat sin'irıw sistemasında: asqazandı jıllı suw, 2% li soda, magniy sulfat penen taza suw kelgenshe zondlab juwıw.

5) Waqtı-waqtı sifonli klizma qılıp turıw.

I da' rejede:

1) Atropin 0,1% - 2-3 ml, t/a (balalarg'a 0,1 ml jasına qarap).

2) Aminazin 2,5% - 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,5-0,8 ml).

3) Magniy sulfat 25% - 10 ml bul e t/a (balalarg'a 0,2 ml/kg. s.).

4) Laziks 1% - 2 ml bul e t/a (balalarg'a 0,6-0,8 ml).

II da' rejede:

I da'rejedegi islerden son':

1) Atropin 0,1 % - 3-5 ml t/a (balalarg'a 0,2 ml /jasına).

2) Glyukoza 5% - 40-50 ml v/i ta'kirarlap, awızı kewgenge shekem.

3) Qan basımı ko'terilip ketse, tınıshsızlanıw baslansa, benzogeksoniy 2,5 % - 1 ml t/a (balalarg'a 0,7 ml).

4) Magniy sulfat 25% - 10 ml (balalarg'a 0,2 ml/kg. s).

5) Seduksin 2 ml v/i (balalarg'a 1 ml)

III da' rejede:

I da'rejedegi islerden son':

1) Jasalma dem beriw. Atropin 0,1% - 3-5 ml v/i, bronxoreya toqtat'ansha.

2) Diproksin 1,5% - 1 ml bul et/a (balalarg'a 1,5-0,7 ml) yamasa izonitrozin 40% - 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,8-1,2 ml).

3) Infektsiyalıq-toksik shok, toksikozda tez ja'rdem sharaları ko'rsetiledi.

4) Prednizolon 2 ml bul et/a (balalarg'a 1 ml bul. et/a), gidrokortizon 3-6 ml bul et/a (balalarg'a 2-3 ml bul et/a).

5) Antibiotikler sinama menen bul et/a ko'rsetpe tiykarında.

II, III da' rejede:

O'tkir dem jetispewshiligi, tutqanaq, kollaps baslanıwınan abaylı bolıw za'ru'r.

AZIQ-AWQATTAN ZA'HA'RLENİW

Sebepleri:

1) Uzaq saqlang'an, sıpatı buzıl'g'an azıq-awqat ha'm konserva o'nimlerin (go'sh, su't, kolbasa, baliq, tushenka, soklar h.t.b) qollanıw.

Belgileri:

Nawqastın' jası, immunitet jag'dayı, hawa temperaturası, awqattın' buzılıw da'rejesi, mikrob tu'rine qarap ha'r tu'rli boladı.

1) As sin'irıw sistemasında: ju'rektin' ku'yiwi, qusıw, awız ishi ashshı bolıwı, da'm biliwdin' buzılıwı, ko'p silekey ag'ıw, awız kebiwi, qarın awırıwı, ishek shansshıwı, asqazan, kindik a'tırıpı, bawır astı tutup burap awırıwı, sho'llew. Ish o'tiwi 2-3 ma'rteden 15-20 ma'rtege shekem.

2) Oraylıq nerv sistemasında: bas awırıwı, ha'lsizlik, biyhallıq, bas aynalıwı, ko'z qarawıtıwı, so'ylewdin' buzılıwı, jutiw qıyınlasıwı, meningial belgiler, refleksler pa'seyiwi, dene temperaturası orta, apatiya, awır jag'daylarda alaqsıraw, eksikoz-toksikoz benen. Infektsion-toksik shok, eksikozdin' awır formaları, deliriya, gallyutsinatsiya, diplopiya, anizokoriya, ptoz.

3) Dem alıw sistemasında: dem alıw ju'zeki, tez, awır jag'daylarda aritmik dem alıw, dawıs o'zgeriwi.

4) Ju'rek-qan tamirlar sistemasında: puls 82–90 g'a shekem tezlesedi, qan basımı 160/120 g'a shekem ko'teriledi, son' 100/60 qa shekem pa'seyedi, awır jag'daylarda kollaps.

5) Teri aqshıl, qurg'aq, tırsqan, jarıl'gan, salbırıp qalg'an, awır jag'daylarda taspalar payda boladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Asqazan juwıladı, suw taza bolıp kelgenge shekem. 0,25% li tanin, 1:1000 qatnasındag'ı margantsovka, 2% li soda eritpesi menen (murın arqalı zondlap).

2) Tazalawshı sifonlı klizma islenedi.

3) Natriy sulfat, Karlovi-vari ha'm lirtin duzları ishiwge beriledi.

Vrask bolmasa

4) Neogemodez yamasa gemodez yamasa poligemodez – 500 ml v/i, 60–70 tamshı – 1 minutta. Balalarg'a 10–15 ml/kg. s.

5) Duzlı eritpeler 500 v/i, 30–60 tamshı – 1 minutta (balalarg'a 10 ml kg. s. (Atsesol, Disol, Trisol, Xlosol).

6) Prednizolon, Prednol, 3% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,6 ml–1 minuta). Hidrokortizon 3–5 ml bul et/a (balalarg'a 1,5–2 ml). Doksa 1 ml bul et/a (balalarg'a 0,5–0,8 ml).

7) Kordiamin 25% yamasa kofein 10% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,7–1 ml).

8) «Botulizm» de (ptoz, anizokoriya, so'z buzılıwı, jutıw funktsiyası buzılıwı h.t.b). Botulizmge qarsı sivorotka (A, V, E tu'rleri) qollanıladı.

Sivorotka tu'rleri:

A tu'ri 10–15 mın' birlik.

V tu'ri 5–7,5 mın' birlik

E tu'ri 15 mın' birlik.

Sivorotka 37°-ısıtılıp, 1:100 qatnasında bul et/a sinama islenedi.

9) Glyukoza 5% – 500 ml v/i (balalarg'a 10 ml/kg. s.).

10) Laziks 1% – 2 ml bule t/a (balalarg'a 0,1–1,2 ml).

11) Asfiksiya bolsa, traxeotomiya qılınadı.

Esletpe:

1. Botulizmde ju'rek ha'm dem alıw toqtap qalıwınan abaylaw kerek.

2) Infeksion-toksik shok, eksikozdan abaylı bolıw lazım.

3) Qatan' dieta (qaynatıl'gan gu'rıshı, shay, nabat, kishmish, taqan, kompotlar, regidron, litoral) qılınadı.

NEFT O'NIMLERINEN ZA'HA'RLENIW

Sebepleri:

1) Abaysızlıq (neft o'nimlerin shlanga arqalı sorıp alıwda).

2) Qa'wipsizlik texnikası qa'delerin buzıw na'tiyjesinde.

3) Suitsidal-jınayat maqsette.

4) Balalardı qarawsız qaldırıw, baxıtsiz ha'diyelerde neft o'nimlerine sho'giw.

Belgileri:

Qaysı sistemag'a, qansha waqıt, qansha mug'darda, qaysı zat tu'siwine qarap ha'r tu'rli boladı.

Teri ha'm silekey qabatlarda: ashıw, qızarıw, ku'yiw. Allergiyalıq taspalar, awırıw, silekey bo'liniwi, da'm biliw, iys seziwdin' buzılıwı, jara ha'm taspalardın' tasıwı, ko'z qızarıwı, isiwi, ashıwı, ko'riwdin' to'menlewi, awırıw bohwi.

3) Awqat sin'iriw sistemasında: kewil aynırıw, toqtawsız qusiw, asqazan, bawır tusında ku'shli awırıw, awızdan benzin, kerosin iysi keliwi, ishteyi jog'alıwı, ish o'tiwi qan menen.

4) Oraylıq nerv sistemasında: bas aylanırıw, awırıwı, uyqı buzılıwı, buwın basqa ta'rtıp awırıwı, jansızlıq, tentireklew, ruwxıy qozg'alıw, depressiya yamasa agressiya, tutqanaq, gallyutsinatsiya, esin jog'altıw, dene temperaturası ko'terilgen.

5) Ju'rek qan tamir sistemasında: puls 85–95 ke shekem tezlesedi, qan basım 160–120 g'a shekem ko'teriledi, awırıw, ko'kirek tusında uyısıp, uzaq dawam etiwshi awırıw.

6) Dem alıw sistemasında: jo'tel, entigiw, ko'kirekte awırıw, ashıw menen toksik bronxit, laringit, faringit, o'kpe isiniwi belgileri, tsianoz.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqastı qa'wipsiz jerge, taza hawag'a alıp o'tiledi.

2) As sin'iriw sistemasında: bolsa zond penen aktivlendiriwge ko'mir jiberip, 1:2000 qatnasındag'ı kaliy permanganat eritpesi menen juwıladı, son' 200 ml vazelin mayı jiberiledi.

3) Dem alıw sistemasında: kislorod bolsa, ig'allap 2 saat (30 minut ta'nepis penen) beriledi. Antibiotikler (penitsillin 1 mln) sinama menen ha'r 3–6 saatta bul et arasına.

4) Kordiamin, kofein, kamfora – 2 ml (balalarg'a 0,7–1 ml) t/a.

5) Teride bolsa: jilli suwda juwıladı. Ko'zdi qattı uwqalaw qadag'an etiledi.

6) Glyukoza 40% – 30–50 ml + strofantin 0,05% – 1 ml v/i. Ag'ızıp jiberiledi.

7) Qattı awırıwlarında promedol 1% – 1 ml bul et/a (balalarg'a 0,2–0,6 ml).

8) Atropin 0,1% – 1 ml t/a (balalarg'a 0,1 ml).

Esletpe:

1) Koma baslanıwınan abaylı bolıw lazım.

2) Dem alıw sistemasında: benzinnen za'ha'rleniwden keyin o'kpe isiniwi bolıwı mu'mkin.

3) Ish o'tiwi, qusıw, eksikoz kelip shıg'adı.

4) Jas balalardıń silekey qabatları ku'yiwi, qan ketiwi menen o'tedi.

5) Balalarda miydin' toksik za'ha'rleniwi na'tiyjesinde izbe-iz tutqanaq, talıp qalıw baqlanadı.

6) Balalarda birden reflektor ra'wishte ju'rek ha'm dem alıw toqtap qalıwı mu'mkin.

ZA'HA'RLI O'SIMLIKLERDEN ZA'HA'RLENIW

Sebepleri:

1) Balalardı qarawsız qaldırıw.

2) O'z janına qastıyanlıq qılıw.

3) Abaysızlıq (biydaydag'ı trixodesma, bangidiywana h.t.b).

Tu'rleri: bangidiywana iyt ju'zim, trixodesma, akonit, aq akatsiya, za'ha'rli zamarıqlar, temeki ha'm t.b).

Belgileri: qanday za'ha'rli zat bo'lip shıg'arıwı, qaysı sistema ku'shli za'ha'rleniwi, za'ha'rli zattın' mug'darı, o'tken waqıt, nawqastın' ash yamasa toqlıg'ına qarap tu'rlish boladı.

1) Oraylıq nerv sistemasında: tentireklew, uyqısıraw, uyqılaw, apatiya, tutqanaq, depressiya, agressiya, bas aylanıwı, awırlıg'ı, awırıwı, gallyutsinatsiya, dene temperaturasınin' ko'teriliwi yamasa pa'seyiwi, mioz, anizokoriya, diplopiya, esin jog'altıw, koma aldı jag'dayı.

2) As sin'iriw sistemasında: kewil aynıw, qusıw, qarında awırıw, ish o'tiw yamasa qatıw, qan ketiwi, bawır awırıwı, sho'llew, awız kebiwi, jutıwdın' buzılıwı.

3) Teri silekeyli qabatlarında: ashıw, qıshıw, taspalar tasıwı, urtikarm, Kvinke isigi, qızarıw, ag'arıw, tsianoz bayqaladı.

4) Dem alıw sistemasında: taxi yamasa bradiapnoe, aritmik dem alıw, tsianoz, bronxoreya yamasa qurg'aq jo'tel, allergiyalıq bronxial astma, ko'kirekte qısıwshı awırıw, qan tu'kiriw.

5) Ju'rek-qan tamir sistemasında: kollaps baslanıwı mu'mkin, awırıw, aritmiya, ekstrasistoliya, qan basımı ha'm puls ko'teriliwi yamasa to'menlewi, awır jag'daylarda ju'rek toqtap qalıwı ushıraydı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Asqazandı 1:100 qatnasındag'ı margantsovka, 0,2% li tanin, 2% li soda eritpesi menen zondlap, taza suw kelgenshe juwıw (za'ha'rli zattı anıqlaw).

2) Sindromlarına qarap o'tkir dem jetispewshiligi, o'tkir ju'rek jetispewshiligi, o'tkir bu'yrek jetispewshiligi, o'tkir qan tamirlar jetispewshiligi, koma, kollaps, gipertermik sindrom, esten tanıw, tutqanaq sindromlarında qaysı biri baslansa, tiyisli tez ja'rdem sharaları ko'rsetiledi (I, II, III baplar'ga qaran').

3) Allergiyalıq jag'daylarda ko'rsetiletug'ın tiyisli tez ja'rdem sharaları III bapta berilgen.

Esletpe:

1) Balalardıń oraylıq nerv sisteması, as sin'iriwi, ju'rek-qan tamir, dem alıw sisteması ju'da' ta'sirshen', islew xızmeti tez ha'm awır buzılıwın umıtpashlıq lazım.

2) Ju'kli hayallarda ishtegi bala ta'g'dirin umıtpaw kerek.

3) Koma, kollaps sindromlarının' awırlasıwına jol qoymaw kerek.

4) Barlıq waqıt za'ha'rli zattı amq biliw ha'm qa'siyetleri haqqında tu'sinikke iye bolıw kerek.

MIOKARD INFARKTI

Sebepleri: ateroskleroz, tranboz, emboliya bolıwı, ju'rek taj arteriyalarınin' jarılıwı.

Belgileri: birden ju'rek tusında qattı ku'ydiriwshi awırıw payda boladı. Awırıw shep qolg'a, moyın, jelke, to's astına yamasa qarinnin' joqarg'ı bo'legine jayıladı. Awırıw uzaq dawam etedi (1–3 saattan 1 ku'nge shekem). Awırıw nitroglitserin berilgennen keyin de pa'seymeydi. Nawqastın' ju'zinde o'lim qorqınışı, o'zi qatıp qaladı, ren'i ag'arıp, suwıq ter basadı, ha'lsiz bolıp jig'ıladı. 12–24 saattan son' dene temperaturası orta da'rejede, eritrotsitlerdin' sho'giw tezligi ku'sheygen, neytrofiller mug'darı ko'beygen.

Esletpe:

Astmatik tu'rde – ku'shli entigiw, gastralgiq tu'rinde – asqazan tusında awırıw, EKG da teren' o'zgerisler bayqaladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Shalqasına jatqızıp, qısıwshı kiyimler sheshiledi.
- 2) Joqarı dem alıw jolları tazalanadı.
- 3) Tınısh, qıymıldamastan jatıw kerek.
- 4) Til astına 1–2 tabletka nitroglitserin yamasa validol taslanadı.

Vrash bolmasa

- 1) Morfin gidroxlorid 1% – 1 ml v/i (balalarg'a 1 jasqa shekem qadag'an etiledi).
- 2) Atropin 0,1% – 0,5–0,75 ml teri astına.
- 3) Fentanil 0,005% – 1–1,5 ml v/i.
- 4) Eger payda bermese, kislorod 20% + azot (I)-oksid 80% beriledi. Payda bergennen keyin azot (I)-oksid kemeytiriledi.
- 5) Geparin 10–15 TB v/i.
- 6) Streptokinaza yamasa streptodekaza v/i 30 minut dawamında.
- 7) Lidokain 2% – 5 ml v/i yamasa novokainamid 1 g v/i. qan basımı tekserilip turıladı.
- 8) Ju'rek toqtap qalsa, ju'rekti sırtqı ta'repten massaj, fibrilyatsiya berse, defibrilyatsiya o'tkiziw (1-bapta berilgen).
- 9) O'kpe isigi baslansa, tez ja'rdem sharaları ko'riledi (1-bapta berilgen).
- 10) Eger shok baslansa, «kardiogen shok» tag'ı tez ja'rdem sharaları ko'rsetiledi (1-bapta berilgen).
- 11) Qatan' baqlaw astında transportirovka qılınadı.

O'KPE ARTERIYASI TROMBOEMBOLIYASI

Sebepleri: ju'rek qaqpaqları jetispewshiligi, tromboflebit, flebotrombozlar, ju'reginde operatsiya o'tkizgen nawqaslar.

Belgileri: nawqastın' awhalı birden o'zgerip, tınıshsızlanadı, ag'arıp, son' ko'geredi. Ko'zlerinde o'lim qorqınıshı, moyın tamırları bo'rtıp shıg'adı, ku'shli entigedi, ko'kirek quwıslıg'ında jayılp awırıwshı ku'shli awırıw, jo'tel tutup, qan aralas qaqırıq keledi, puls 78–90 ma'rtege shekem. Qan basımı 100/60 mm. sin. bag'. dem alıw tezlesken, minutına

23 ma'rte, shawqımlı. O'kpede qırıldaw esitiledi, EKG da Gis tutamı blokadası, QIII-ju'da' ha'm anıq, TIII-biykarlawshı. Rentgende diafragma ju'da' ba'lent turadı. O'kpe boshlıg'ında suyıqlıq bar.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas shalqasına (qolay sharayatta) jatqızıladi.
- 2) Joqarı dem alıw jolları tazalanadı.
- 3) Kislorod ıg'allap beriledi.

Vrash bolmasa

- 1) Eufillin 2,4% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,4–5 ml).
- 2) Laziks 1% – 2 ml bulshıq et arasına (balalarg'a 0,3–1 ml).
- 3) Ku'shli awırıwda promedol 1% – 1 ml bul et arasına (balalarg'a 0,3–1 ml).
- 4) Fibrinolizin 80–100000 TB + 300 ml natriy xlorid 0,9% li v/i sek (balalarg'a 30–40 min' TB + 150 ml natriy xlorid 0,9% eritpesi menen).
- 5) Yamasa streptokinaz 1,5–2 mln TB + natriy xlorid 0,9% li – 60 ml v/it.
- 6) Qan basımı ortasha bolsa, strofantin 0,05% – 1 ml + glyukoza 20 ml – 40% v/i sek (balalarg'a 0,3–0,6 ml + 10 ml glyukoza – 20% li).
- 7) Yamasa korglyukon 0,06% – 1 ml + glyukoza 20 ml – 40% li v/i.
- 8) Qatan' baqlaw astında transportirovka qılınadı.

PAROKSİZMAL TAXİKARDİYA

Sebepleri:

I toparg'a: emotsional sharshaw, fizikalıq sharshaw, gewde jag'dayının' keskin o'zgeriwi, tez dem alıw kiredi.

II toparg'a: miokard infarkti, gipertoniya keselligi, miokarditler, tireotoksikoz kiredi.

Belgileri: ren' ag'aradı, erin ko'geredi, tamırlar oynaydı, qan basımı 80/40 mm. sin. bag'. sidik azayadı. Ju'rek tez uradı, ha'lsizlik, ko'kirekte qısıwshı awırıw, puls 130–250 ma'rte. Ju'rek qarınshaları u'sti paroksizmal taxikardiyası.

Diagnoz: tek EKG arqalı. «P» tishhesi QRS qosıl'gan halda.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

Nawqas tinishtirilib, teren' dem alip, ku'sheyiw shini'wi isletiledi, yamasa nawqasti shalqasina jatqizip, on' uyqu arteriyasin basip, uwqalanadi. Ko'z almalarin basiw da jaqsi na'tiyje beriwi mu'mkin.

Vrash bolmasa

- 1) Verapamil (izoptin, fenoptin) v/i sk, 4 ml – 0,25% (balalarg'a 1 – 1,5 ml).
- 2) ATF 1% – 1–2 ml v/i ag'izip (balalarg'a 0,3 – 1 ml).
- 3) Novokainomid v/i ag'izip, 10% – 10 ml + 10 ml 5% li glyukoza menen.
- 4) Eger bular ja'rdem bermese, aymalin, amidoron, propranolol, digoksin beriledi.
- 5) Relanium 0,5% – 2 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,5–1 ml).

EKSTRASISTOLIYA

Sebepleri: ju'rektin' patologiyaliq oraydan beriletug'in impuls sebepli waqtinan aldın qozg'aliwi. Patologiyaliq oray sinus tu'yininde, bo'lme-shelerinde, atrioventikulyar tu'yinde, qarınshalarda bolıwı mu'mkin. O'tkir taj tamirlar jetispewshiligi, miokard infarktında ko'birek ushıraydı.

Belgileri: nawqas ha'r waqıtta ju'regi ha'r tu'rli urıwı, toqtap qalg'anday bolıwınan arız qıladı.

Eger bir normal tsikldan kelse, bigemeniya, ekewinen u'shinshisine kelse, trigemeniya, 3-ten 4-ke kelse, kvadragegeniya delinedi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas jatqızılıp, tmışlantırıladi.
- 2) EKG jalg'anadı, extrasistoliya tipi anıqlanadı.

Vrash bolmasa

- 3) Lidokain 2% li 4–6 ml v/i ag'izip (balalarg'a 1,5–2 ml).
- 4) Eger payda bermese, etmozin 100 mg yamasa etatsizin 50 mg, novokain 10% – 10 ml menen v/i.
- 5) 5% – 200 ml glyukoza + 4% – 2,5 ml kaliy xlorid + 12 TB insulin v/i a'ste.

GIPERTONIYA PRISTUPI

Sebepleri: ruwxıy talıg'ıw, hawa-rayı ta'siri, gipertoniya keselliginde gipotenziv da'rilerdi birden biykar etiw, alkogolizm.

Belgileri: bas awırıwı, jelke tusında temirdey awırılıq seziw, qulaq shın'ıldawı, kewil aynıwı, ko'z aldında juldızshalar ushıwı, qızıw ha'm qaltıraw.

Bas, qol ushlari puls penen qaltıraydı, nawqastın' ju'zi, ko'zleri qızarg'an, tamirlari bo'rtken, oynaydı.

Giperkinetik tu'rinde – bas awırıwı, aynalıwı, qusıw, qızıw, qaltıraw tez ha'wij alıwı mu'mkin. Teri ig'al, ko'kirek artında awırıw ha'm awırılıq. Puls tezlesken 82–95 ke shekem, qan basımı, 180/140–200 mm. sm. bag'. na shekem ko'terilgen.

Giperkenetik tu'rinde – qattı bas awırıwı, kewil aynıwı, qusıw, ha'lsizlik, esitiw ha'm ko'riw jamanlasadı. Puls qattı, u'lken, tez. Diastolik qan basımı 140–160 mm. sin. bag'. na shekem ko'terilgen.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas tezlik penen otırg'ızıladi yamasa yarım jatqan jag'dayg'a keltiriledi.
- 2) Tınış jag'day tuwdırıladi.
- 3) Ayaq ha'm qollarına gorshitsalı vannalar qılınadı.
- 4) 150–100 ml g'a shekem qan alıw mu'mkin.

Vrash bolmasa

- 5) Dibazol 0,5% – 10 ml yamasa 1,0% 5 ml v/i. Laziks 1% – 2 ml bul et arasına.
- 6) Obzidin 5% – 10–15 ml + natriy xlorid 0,9% – 200 v/i tamshılap.
- 7) Droperidol 0,25% – 2 ml bul et arasına, eger payda bermese.
- 8) Pentamin 5% – 2 ml + 0,9% – 100 ml natriy xlorid penen. 15–30 tamshı 1 minutta yamasa klofelin 0,001% – 1 ml bul et arasma.
- 9) Natriy xlorid 25% – 5–10 ml bul et arasına ısıtqısh penen.
- 10) Qatan' baqlaw.

ISHEMİK İNSULT

Sebepleri: gipertoniya keselligi, ateroskleroz, qantlı diabet, artrit, qan kesellikleri.

Belgileri: qay jerde qan aylanıwının' buzılıwına baylanışlı.

a) Shep miydin' shep yarım sharları orta arteriyasında qan aynalıwı buzılsa, on' ta'repte-gemiplegiya, afaziya, gemianestiziya, gemianopsiya.

b) On' miydin' orta arteriyasında qan aynalıwı buzılsa, shep ta'repinde da'l joqarıdag'ı o'zgerisler ju'z beredi.

v) Miy toqımasındag'ı emboliya aqıbetinde insult bolsa, esi jog'aladı

g) Miyge qan quylıwı – gemiplegiya, qusıw, esin jog'altıwı, bas awırıwı, dem alıw 19–24 ma'rtege shekem tezlesken, ba'lent dawıs penen, ju'z ha'm til qıysayıwı ushırasadı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Shalqasına jatqızıp tolıq tınısh sharayat tuwdırıladi.

2) Joqarı dem alıw jolları tazalanadı.

3) Kislorod ıg'allap beriledi.

4) Dem alıw, puls toqtap qalmaw sharaları ko'riledi.

Vrash bolmasa

1) Strofantin 0,05% – 1 ml yamasa korglyukon 0,06% – 1 ml + glyukoza 40% – 20 ml v/i a'ste(qan basımı 160/120 mm. sin. bag'. shekem ha'm onnan joqarı bolsa, bul da'riler berilmeydi).

2) Laziks 1% – 2 ml bul et arasına.

3) Eufillin 2,4% – 10 ml v/i.

4) Kaliy xlorid 4% – 50 ml + 5% – 500 ml glyukoza menen v/i.

5) Qan basımı 160/120 mm. sin. bag'. shekem ha'm joqarı bolsa, klofelin 0,01% – 1 ml bul et/a, dibazol 1% – 2–4 ml bul et/a, v/i.

6) Kollaps baslansa, reopoliglyukin yamasa poliglyukin 300–400 ml v/i a'ste.

7) Kordiamin, kofein 10% – 2 ml bul et/a, t/as.

8) Prednizolon 60 – 120 mg (2 ml – 3%) bul et/a.

9) Deksmetazon (4–12 mg) 1 ml bul et/a.

10) Vikasol 1% – 2 ml bul et/a.

11) Kaltsiy xlorid 10% – 10 ml v/i.

12) Askorbin kislota 5% – 5 ml v/i, bul et/a.

13) Aminokapron kislota 5% – 400 ml, v/i a'ste.

14) Qatan' baqlaw astında tez ja'rdem keselxanasına jatqızıladi. Transportirovka waqtında kislorod berip barıladi.

O'TKIR DEM JETISPEWSHILIGI

Sebepleri:

a) Dem alıw jolları isiniwi (bronxit, laringit, traxeit, faringit, rinit, atelegtaz).

b) Dem alıw jollarına jat deneler, o'speler tig'ılıwı.

v) Dem alıw jollarının' qan, suw, qusıq zatları menen jabılıp qalıwı.

p) Pnevmoniya, plevrit, pnevmotoraks, diafragma kesellikleri.

d) Oraylıq nerv sisteması jaraqatları, kesellikleri.

e) Dem alıw sisteması jaraqatları, kesellikleri.

j) Ju'rek-qan tamır sisteması kesellikleri.

z) Zatlar almasıwının' buzılıwı.

Belgileri:

I da'reje – o'tkir dem jetispewshiligi: erin az g'ana ko'gergen, teri ag'arg'an, tımshsızlamw, dem alıw tezlesken, ju'zeki 25–29 g'a shekem, puls tezlesken 80–91ge shekem, qan basımı 160/120 mm. sin. bag'. shekem ko'terilgen.

II da'reje – o'tkir dem jetispewshiligi: entigiw, ko'geriw anıq, jen'il terlew, tınıshsızlıq, dem alıw tezlesken, ju'zeki 20–23 ma'rtege shekem, puls 84–96 ma'rtege shekem, qan basımı 160/120 mm. sin. bag'. nan joqarı.

III da'reje – o'tkir dem jetispewshiligi: ku'shli entigiw, akrotsinoz, suwıq terlew, qol-ayaqlar suwıq, dem alıwda ja'rdemshi bulshıq etler jedel qatnasadı, tınıshsızlanıw, son' qatıp qalıw. Dem ju'zeki, tezlesken 23–27 ma'rtege shekem, puls 90–100 ma'rtege shekem, qan basımı 160/120 mm. sin. bag'. na shekem.

IV da'reje – o'tkir dem jetispewshiligi: gipoksik koma jag'dayı. Nawqas balıq sıyaqlı hawa jutadı, awızı ashıq qaltırawı mu'mkin, ma'jbu'riy jag'day. Ku'shli akrotsionoz ko'zge taslanadı. Esi anıq emes, dem alıwda ko'kirek quwıslıg'ı ko'terilip tu'sedi, puls 85–95 ke shekem, qan basımı 170/125 mm. sin. bag'. shekem ko'terilgen ilajları.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Dem alıw jolları tezlik penen tazalanadı.

2) Qısıwshı kiyimler sheshiledi.

3) Taza hawa kirgiziledi.

4) Kislorod ıg'allap beriledi 30–45 minut dawamında (balalarg'a 15–20 minut).

5) Ayaqlarg'a ıssı grekalar qoyıladi.

6) Jaraqatlar baylanadı.

Vrash bolmasa

1) Eufillin 2,4% – 10 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,5% – 6 ml).

2) Strofantin 0,05% – 1 ml + 40% – 20 ml glyukoza menen v/i.

3) Kollapsta noradrenalin 0,2%–1 ml + 300 ml – 5% glyukoza v/i.

- 4) Hidrokortizon 3–5 ml bul et/a.
- 5) O'kpe isiginde laziks 1% – 2 ml bul et/a.
- 6) Natriy gidrokarbonat 4% – 200 ml v/i (balalarg'a 2–3 ml/kg.s. v/i).
- 7) Ha'rekettegi qan mug'dari kemeygen bolsa, poliglyukin yamasa reapoliglyukin 300 ml v/i (balalarg'a 10–15 ml/kg. s. v/i).

Esletpe:

- 1) Kislorod beriw: 30–45 minuttan son' 1–2 saat ta'nepis beriledi, 24 saat ishinde 2–3 ma'rte ta'kirarlanadi.
- 2) Qalg'an protseduralar sharayatqa qarap dawam ettiriledi.

BRONXIAL ASTMA

Sebepleri:

- 1) Allergenler; 2) Infektsiyalar; 3) Ruwxiy ta'sir; 4) Gormonal buzilishlar; 5) Ka'sipke baylamslig'i; 6) Ximiyahq zatlar.

Belgileri: aura da'wiri – bas awirwı (qısip), vazomotor rinit, tu'shkiriw, tamaq qishıwı, jo'tel, eshek jem tasıwı, Kvinke isigi, teri qishıwı menen baslanadi.

Ha'wıj alıw da'wiri: nawqas qattı tınıshsızlanadı, dem alıw ju'zeki, tezlesken, 20–23 ma'rtege shekem, puls 78–83 ma'rtege shekem, qan basımı 100/60 mm sin. bag' shekem. Moyın tamirları bo'rtken, ju'zi ko'gis, ma'jbu'riy jag'dayda otiradı. Dem alıwda ja'rdemshi bulshıq etler jedel qatnasadı. Shawqımlı qırıldap, shıyıldap dem aladı, inspiratsiya an'sat bolıp, ekspiratsiya qıyınlasqan, qol-ayaqlar ko'gis, muzday. Ko'kirek kletkası tekserilgende o'kpeler ekuskursiyası shegaralang'an.

O'kpede qurg'aq, shıyıldawshı, shawqımlı qırıldılar esitiledi (ko'birek dem shıg'arg'anda). Ha'wıj alıw da'wiri jabısqaq qaqınq bo'linip tamamlanadi.

Tez ja'rdem ilajları

Orta ha'm jen'il da'rejelerinde

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas tınıshlantırıladi, qolay jag'day beriledi.
- 2) Bo'lmege taza hawa kirgiziledi, sebebin saplastırıw shara-ilajları ko'riledi (eger ma'lim bolsa).
- 3) Ayaq-qollarg'a 37–42°C qa shekem ısıtıl'gan suwdan vannalar (eger gorshitsag'a ta'sirshen'lik joq bolsa, gorshitsa menen) qılınadı.
- 4) Ingalyatorlar (alupent, berotek, salbutamol) menen dem alıw jolları ingalyatsiya qılınadı.
- 5) Issı su't 200 ml + 2% li kaliy yodid ishiriledi (10 ml/kg salmaqqa balalarg'a).

Vrash bolmasa

- 1) İzodrin 2–3 ma'rte 1 tab.dan (balalarg'a 1/4, 1/3 tab), efedrin 0,02–0,025g 3–4 ma'rte ishiriledi.
- 2) Yamasa teofedrin, antastman 1 tabletkadan, 3 ma'rte (balalarg'a 1/4, 1/3 tab).
- 3) Tavegil 1 tabletkadan 2 ma'rte (balalarg'a 1/3, 1/2 tabletkadan)
- 4) Ximopsin, ximotripsin dem ahw jollarına puwlandırıp jiberiledi.

Awır da'rejesinde

Vrash kelgenge shekem

Jen'il da'rejedegi protseduralar orınlanadı.

Vrash bolmasa

- 1) Adrenalin 0,1% – 0,3 ml t/a (balalarg'a 0,1 ml) jiberilip, limon qabıg'ı payda etiledi.
- 2) Eufillin 2,4% – 10 ml (balalarg'a 0,2 ml/kg) v/i a'ste-aqınn jiberiledi.
- 3) Ju'da' awır tu'rında eufillin 2,4% – 15 – 20 ml + natriy xlorid 0,9%-200 ml v/it yamasa 5% li glyukoza menen.
- 4) Laziks 1% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–0,5 ml bul et/a).
- 5) Atropin 0,1% – 0,5 ml bul et/a (balalarg'a 0,1 ml).
- 6) Allergiyahq jag'day menen bolsa, tavegil, suprastin, pipolfen 2,5% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–0,8 ml), gidrokortizon 3 ml bul et/a (balalarg'a 1,5–2 ml).
- 7) Kislorod ıg'allap beriledi.

ASTMATİKALIQ JAG'DAY

Sebepleri:

Tiykarınan bronxial astma.

Belgileri:

- 1) Ku'sheyip baratır'gan buwılıw.
- 2) Azaplawshı qaqırıqsız jo'tel.

I basqışta. Bronxial astma dawamı esaplanıp, da'riler ta'sir etiwı pa'seyedi. O'kpenin' ha'r jerinde qurg'aq qırıldawlar, ekspiratsiya da'wirinde jo'tel payda boladı.

II basqışta. Qırıldawlar, dem alıw shawqımları jog'aladı. Bronxlar jabısqaq, qoyıw suyıqhq penen tolg'an. Tın'lag'anda, ayırım jerlerinde dem alıw esitiledi, ayırım jerlerinde esitilmeydi.

IV basqishta. Nawqastin' esi aniq emes, sorawlarg'a juwap joq, gipoksik koma belgileri, son' dem aliw, puls toqtaydi, o'z waqtında ja'rdem ko'rsetilmese, nawqas o'lip qaliwi mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajlari

I basqishta:

- 1) Eufillin 2,4% – 10–15 ml + natriy xlorid 0,9% – 200 ml v/it.
- 2) Hidrokortizon 3–5 ml v/it (balalarg'a 1,5–2 ml) yamasa prednizolon 3% – 1 ml v/it (balalarg'a 0,3–0,6 ml) yamasa deksametazon 1 ml (balalarg'a 0,1–0,3 ml).
- 3) Kislorod igrallap 30–45 minut 1–2 saat ta'nepis penen beriledi.

II basqishta:

- 1) Eufillin, gormonlar beriw dawam ettiriledi.
- 2) Natriy gidrokarbonat 4% – 200 ml v/i tamshilatip jiberiledi.
- 3) Kislorodterapiya.

III basqishta:

- 1) Laziks 1% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–0,8 ml).
- 2) Gormonlar, eufillin saliw dawam ettiriledi.
- 3) Kislorodterapiya.
- 4) O'tkir dem jetispewshiligi joq etiledi.
- 5) O'kpe jasalma dem aliw apparatına jalg'anadi.
- 6) Qaqırıq eritiwshi fermentler puw halında dem aliw jollarına jiberiledi. Laziks 1% – 2 ml bul et/a.
- 7) Ko'kirek tusi massaj islenedi.
- 8) Strofantin, korglyukon ko'rsetpe boyınsha jiberiledi.
- 9) Ku'shli qadag'alaw. Transportirovka waqtında da kislorod beriw dawam ettiriledi.

BUWMA

Tu'rleri: Difteriya

I. Shin buwma.

II. Jalg'an buwma.

Sebepleri: gripp, qızılsha, skarlatina, paragripp, allergik jag'daylar.

Belgileri:

Tamaqtin' tarayiwına qarap.

I da'rejesi (kompensatsiyalang'an) dawis buwilg'an, dem aliw tegis, tinshsizlang'anda dem aliw ishke tartip dem aladi, ju'zinde jen'il ko'geriw, teri aqshil, puls 80–83 ma'rte, qan basımı normada, dem aliw normada.

II da'rejesi (kem kompensatsiyalang'an). Nawqas tinshsizlanadi, dem aliw shawqimli, qirildap, ja'rdemshi bulshiq etler ja'rdeminde, murin tanawları, ko'kirek asti-u'sti shuqirshalari tu'sip turadi, ha'reketlenedi. Puls 86–98 ma'rtege shekem, qatti, tezlesken, dem aliw ju'zeki, 20–23 ma'rtege shekem, qan basımı 150/110 mm. sin. bag'. shekem ko'teriledi, ma'jbu'riy jag'day, erin ko'gergen. Gipoksiya belgileri aniq bilinedi.

III da'rejesi (kompensatsiya bolmag'an). Bala tinshsizlanadi yamasa qatip qalg'an jag'dayda, dem aliw qirildap, shiryıldap, shawqimli, uzaqtan esitilip turadi. Dem aliwda ja'rdemshi bulshiq etler ju'da' jedel qatnasadi. Dem ahw ju'zeki, 23–27 ma'rtege shekem, puls 94–100 ma'rtege shekem tezlesken, qan basımı 160/120 mm. sin. bag'. shekem ko'terilgen. Pu'tkil denede tsianoz. Qol-ayaqlar muzlag'an, jo'tel qatti dawisli, izbe-iz, uzaq dawam etiwshen', shawqimli, sa'l ku'sheiwshen'. Ko'z qarashlari ken'eygen, terini jabisqaq ter basqan, dem aliw ha'm shig'araw qiyinlasqan.

IV da'rejesi Asfiksiya jag'dayi ju'zege keledi.

Belgileri	Shin buwma (difteriya)	Jalg'an buwma
Dawis	Ku'sheyip baratirg'an buwilg'an dawis ha'm aqiri afoniya	Buwiliw anda-sanda
Jo'tel	Qurg'aq, shawqimli, aniqhig'i jog'alip baradi	Shawqimli, ku'shli dawisli
Buwin limfa tu'yinleri	4–5 2 ta'repte, awiriwli, toqimalar isken	4–5, ku'shli awiriw, isik joq
Buwiliwdin' rawajlamwi	A'ste-aqirin, dem aliw shawqimli, buwiliwg'a o'tedi, o'zi o'tip ketpeydi	Ko'binese keshte baslanadi, dem aliw teren', shawqimli o'zi o'tip ketedi

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

I da'rejede:

- 1) Nawqas tinshlandiriltip, ayaqlari, qollarına jilli vanna qilinadi (5–15 minut 38–39° suw menen yamasa gorshitsa menen), son' oraladi.
- 2) Baltir arqasına gorshishnikler qoyiladi.
- 3) Borjomi mineral suwi su't penen jilli tu'rde ishiriledi.
- 4) Kislorod igrallap 15–25 minut 1–2 saat ta'nepis penen beriledi.
- 5) Dem aliw jolların puwlaw (1 litr suwg'a 2 sh/q shay sodasi) menen ingalyatsiya qilinadi.

Vrash bolmasa

6) Pipolfen 2,5% – 1–2 ml bul et/a (balalarg'a 0,5–1 ml) yamasa suprastin, diprazin sol dozada.

7) Kaltsiy xlorid 10% – 1 as qasıqtan 3 ma'rte.

II da'rejede:

1) I°da'rejedegi protseduralar, son'.

2) v/i kaltsiy xlorid 10% – 10 ml (balalarg'a 0,2 ml/kg.s.).

3) v/i glyukoza 20% – 20 ml.

4) v/i eufillin 2,4% – 10 ml (balalarg'a 0,3–5 ml).

5) Prednizolon 3% – 1 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–0,6 ml) yamasa gidrokortizon 4 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–2,5 ml).

6) Kislorod ig'allap 30–45 minut (balalarg'a 15–20 minut) beriledi.

III da'rejede:

1) I da'rejedegi protseduralar ha'm uzaq waqıt ingalyatsiya qilinadi.

2) II da'rejedegi da'rilerge qosımsha.

3) Natriy oksibutrat 20% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml) kg. s. v/i).

4) Kislorod ig'allap beriledi.

5) Strofantin 0,05% – 1 ml + glyukoza 40% – 20 ml v/i (balalarg'a 0,05% – 0,3–0,6 ml + glyukoza 40% – 10 ml).

IV da'rejede:

1) I–III da'rejedegi protseduralar qilinadi.

2) Ko'rsetpe tiykarında traxeyastomiya islenedi.

Difteriya buwmasında a'lbette Bezredko usılı boyınsha difteriyag'a qarsı sıvorotka jiberiledi.

I da'rejede	15–20 min' AE
II da'rejede	20–30 min' AE
III da'rejede	30–40 min' AE
IV da'rejede	40–50 min' AE

24 saattan son' ko'rsetilgen mug'dar ta'kirarlanadi.

PNEVMOTORAKS

(Spontan pnevmotoraks)

(tosattan payda boladi)

Sebepleri: tuberkulez, rak, bullyoz emfizema, torsildaqlı exinokokk, jaraqatlamw.

I. *Ashıq tu'rinde* plevra boslıg'ı atmosfera hawası menen baylanıs qıladı, jabılıp qalsa, ja'ne keri basım payda boladı.

II. *Jabıq tu'rinde* (tiykarınan jaraqatlar sebep) hawa jarılğ'an o'kpe, bronxlar arqalı plevra boslıg'ına kiredi, biraq shıqpaydı. Ju'rek, aorta, bronxlar, traxeya saw ta'repke jılıyadı.

III. *Qaqpaqlı tu'ri.* Bul qa'wiplı tu'r bohp, hawa dem alg'anda plevra boslıg'ına kiredi, dem shıg'arg'anda shıqpaydı. Sebebi teri jirtıg'ı asılıp qalıp, tesikti jawıp qoyadı, basım asıp, ishki organlar jılıyadı, qısıladı.

Belgileri:

1) Pnevmtoraks jaraqatlar sebepli ju'zege kelgen bolsa, ku'shli awırıw, inspiratsiya, ekspiratsiya qıyınlasadı.

2) Ko'geriw, jo'tel, qusıw, qan ketiw.

3) Kuks organları jılıja, puls, dem alıw, qan basımı o'zgeredi.

4) O'tkir dem jetispewshiligi ju'zege keledi.

5) Shok ju'zege keliwi mu'mkin.

6) Teri astında hawa emfizeması bolıwı mu'mkin.

7) Suwıq ter, qurg'aq jo'tel, ma'jbu'riy jag'day payda boladı.

8) Jaraqatlang'an ta'rep a'ste qıymildaydı (nawqas saw ta'repke iyilgen) qabırğ'alar arası nawqas ta'repte tegis teren'.

9) Tın'lag'anda, dem alıw shawqımı esitilmeydi.

Tez ja'rdem ilajları

Jabıq tu'rinde

Vrash kelgenge shekem

1) Analgin 50% – 2ml bul et arasına yamasa baralgin, maksigan, trigan.

2) Bası, ko'kregi ko'teriledi.

3) Ig'allap kislorod beriledi.

4) Eger hawa jıynalıwı ku'sheyse, punktsiya II–III qabırğ'alar arasında orta ko'kirek sızıg'ı boyınsha tesiledi ha'm iyne sistemag'a jalğ'anadı, suwg'a furatsillin 1:5000 batırıp qoyıladı. İyne shansılıg'an jerge leykoplastir menen biriktiriledi.

Ashıq tu'rinde

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqas ko'terip jatqızıladı.

2) Kislorod beriledi.

3) Orap alıwshı, qaplawshı baylaw qoyıladı (jara a'trofını 5%li yod penen tazalap, tsellofan yamasa salfetka leykoplastir menen jawıp u'stinen bint baylanadı).

Eger hawa jıynalsa, qayta shıg'arıladı. Qan, irin', suyıqlıqlar toplansa, drenaj usılı menen alınadı, tazalanadı.

O'TKIR BU'YREK JETISPEWSHILIGI

Sebepleri:

1-toparg'a barliq shoklar (bu'yrekke baylanish bolmag'an sebepler).

2-toparg'a bu'yrekke baylanish bolg'an sebepler.

3-toparg'a sidik bo'lip shig'ariv sisteması kesellikleri kiredi.

Belgileri:

1) Oligoanuriya – sidiktin' azayiwı, uliwma sidik joq bolıwıda mu'mkin. Uremiya belgileri payda boladı.

2) Poliuriya da'wiri – baslanıwı menen sidiktin' salıstırma awırlıg'ı to'menleydi.

3) Bu'yrektin' jumısı tiklenedi – sidik ko'beyip salıstırma awırlıg'ı normalıladı.

Birinshi da'wirinde shoktin' belgileri ju'da' anıq sidikte belok, eritrotsitler, oligoanuriya payda boladı, oraylıq nerv sistemasında uyqısrıw, qalg'ıp qalıw, da'rmansızlıq, dem ahw, as sin'iriw ha'm ju'rek tamir sistemalarınin' xızmetinde buzılıwlar payda boladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Shoklardın' aldı alınadı (1 bapqa qaran').
- 2) Nawqastı jatqarıp, denesi ısıtıladı.
- 3) Dieta stol №7, 7a.

Vrash bolmasa

1) Dofamin – 0,05% – 200–400 ml + 5% – 300 ml glyukoza v/i. 1 minutta 5–10 tamshı (balalarg'a 1–5 tamshı (100–200 mg) + 5% – 150 ml glyukoza menen).

2) Geparin 5–10 min' birlik v/i, keyin 24 saatta geparin dozasın 40–60 min' birlikke shekem ko'beytiriw mu'mkin. (balalarg'a 1–5 min' v/i).

3) Laziks 1% – 2 ml bul et/a, 24 saat dawamında 2 ma'rtebe (balalarg'a 0,3–1 ml).

4) Natriy gidrokarbonat 5% – 200 ml v/i (balalarg'a 2–3 ml/kg).

5) Kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg).

6) Natriy xlorid 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg).

7) Vitamin V₁ 6% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–0,6 ml). Vitamin V₆ askorbin kislota, kokarboksiloza, nikotin kislota.

8) Antibiotikler (bu'yrekten jen'il shig'atug'ın tu'rleri) sinama menen bul et/a.

Qatan' baqlaw astında emlewzanag'a jatqızıladı.

GEPATORENAL SINDROM

Sebepleri: bawırdın' sozilmalı kesellikleri.

Belgileri: nawqas awhalı ju'da' awır. Bawır jetispewshiligi belgileri (sarg'ayıw, sidiktin' sarg'ayıwı, qızarıwı, u'ken da'ret ag'arıwı, ish o'tiwi, qusıw, kewil aynıwı). Bu'yrek jetispewshiligi belgileri (sidik mug'darı, quramı, tıg'ızlıg'ı o'zgeriwi). Oraylıq nerv sistemasında o'zgerisler, za'ha'rleniw belgileri (bası awıradı, da'rmansızlıq, parqsızlıq, koma jag'dayı). Qan ketiw sindromı menen o'tedi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) To'sek rejimi.
- 2) Dieta (su't-qatıqlı, miywe-palızlı, qayta islengen halında).

Vrash bolmasa

1) Geparin 30–40 mm' birlikte 24 saat dawamında vena ishine tamshılap, yamasa t/a.

2) Albumin 5% – 100–130 ml – 24 saat dawamında v/i. t. (balalarg'a 5–8 ml/kg).

3) Gipotoniya bolsa dofamin 0,05% – 200–400 mg + 5% – 300 ml glyukoza menen v/i 1 minutta 5–10 tamshı (balalarg'a 0,05% – 50–100 mg + 5% – 200 ml glyukoza menen 1–5 tamshı).

4) Geparin (balalarg'a 10–25 min' birlik 1 sutkada v/i. t.).

5) Qatan' ku'tim, dieta.

BU'YREK SHANSHIWI

Sebepleri: sidik jollarının' tarayıp yamasa pitip qalıwı.

1) Bu'yrek ha'm sidik jolı tas keselliklerinde.

2) Tuberkulez, o'speler, isiniwlerde.

3) Jaraqatlar, qan uyısıp toplang'anda.

4) Parazitar keselliklerde.

Belgileri: tosattan bel tusında ku'shli shanshiw, qısıp awırıw payda boladı. Ol jog'alıp ja'ne payda boladı. Nawqas qatı tınıshsızlanadı, in'ırsıyadı, jılaydı. Awırıw belde payda bolıp, ko'binshe qarınının' aldın'g'ı to'mengi ta'repinen jınısı organlarga jılısadı. Kewil aynıw, qusıw, bas aylanıwı.

Puls, dem alıw tezlesedi, qan basımı, geyde dene temperaturası ko'terilgen, sidikte eritrotsitler, leykotsitler payda boladı, tez-tez siygisi keledi, oligouriya, sidik awırıw shig'adı.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqas tinishlandirilip, isitqish gorshishnikler qoyiladi. Issi vanna qilinadi.

2) Avisan 0,5–1 g, tsistenal 10–20 tamshi, papaverin 1 tab, baralgin 1 tabletka.

Vrash bolmasa:

1) Baralgin, trigan, maksigan 3–5 ml bul et/a (balalarg'a 1–2,5 ml).

2) No-shpa 2%–2 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–1,5 ml) yamasa papaverin 2% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 1–1,5 ml).

3) Atropin 0,1% – 1 ml t/a (balalarg'a 0,1 ml jasina qaray).

4) Awiraw ju'da' ku'shli bolsa, promedol 1% – 1 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–0,8 ml) Pantopon 2% – 1 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–0,8 ml 1 jastan kishkenelerge qilinbaydi).

5) Qatan' baqlaw. Dieta.

6) Jaraqatlanirlar, qan ketiwler bolsa, baylanadi, toqtatiladi.

BU'YREK U'STI BEZI JETISPEWSHILIGI

Sebepleri: Meningokokkli sepsis, awir jaraqatlar, uylanirlar, isiniwler, ku'shli qan ketiwi.

Belgileri: I da'wiri: nawqas tinishsiz, terisi ag'arg'an, temperaturasi 39–40°, keyin qarinnin' to'mengi bo'limi, ayaqlari da ha'r qiyli u'kenliktegi juldiz siyaqli qan quyulirlar payda boladi. Ren'i ashıq-qizil (da'slep payda bolg'anda), keyin toq shiye ren'indey. Dıqqat penen qarag'anımızda, «juldizli aspan» g'a uqsaydi. Nawqasta ha'lsizlik, kem ha'reketlilik, da'rmansizliq, qaltiratpa baslaniri mu'mkin.

II da'wiri: aniq kollaps belgileri payda boladi. Puls da'slep tezlesedi, son' kemeyedi, qan basimi 80/40 mm sin. bag'. shekem to'menleydi, dem aliw jen'il da'rejede. Nawqas qan qusa baylaydi, da'retinde qan boladi, dem aliw aritmik, orta da'rejede, sidik azayadi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Hidrokortizon 1,5–2 ml v/i, yamasa 3–4 ml bulyu.et/a. yamasa v/it, prednizolon 3% – 1 ml v/i ag'ızıp ha'm 1 ml v/it (balalarg'a 10–25 mg/kg s.).

2) DOKSA 1 ml (5–18 mg) bul.et/a [balalarg'a 0,3–0,6 ml (5–8 mg)].

3) Geparin 5–10 min' birlikte v/it (balalarg'a 3–5 min' birlikte), fibrinolizin 10–20 min' birlik v/i (balalarg'a 5–10 min' birlikte).

4) Penitsillin 1 ku'nge 3000000 birlikke shekem bul.et/a (balalarg'a 200–250 min'/kg s. sinama menen).

5) 5% – 500 ml glyukoza v/i (balalarg'a 10–15 ml/kg s.).

6) Albumin 200–300 ml v/i (balalarg'a 60–100 ml).

7) Kontrikal 10 mm' TB bul.et/a (balalarg'a 3–5 min' TB).

8) Natriy oksibutrat 20% – 10 ml bul.et/a yamasa v/i (balalarg'a 0,5–1 ml/kg v/i).

9) Kaltsiy xlorid 4% – 200 ml v/it (balalarg'a 30–100 ml).

10) Laziks 1% – 2 ml bulyu.et/a (balalarg'a 0,5–1 ml).

11) Kordiamin 2 ml bul.et/a (balalarg'a 0,5–0,8 ml).

12) Askorbin kislotasi 5% 4–5 ml bul.et/a (balalarg'a 2–3 ml).

13) Bawir ha'm u'ken tamirlar u'stine 30 minut dawamında muz qaltashasi qoyiladi.

Nawqasta puls, qan basimi, dem aliw, sidik bo'lip shig'ariri baqlap bariliri kerek.

GEMOLITIKALIQ UREMİK SINDROM

Ju'da' awir jag'day bolip, gemoliz, ishki organlar trombozi menen o'tedi. Eritrotsitler, trombositler gemolizge ushiraydi. (2 jasqa shekem ko'p ushiraydi).

Sebepleri: allergiyahq reaksiyalar (da'rilerge) dem aliw ha'm as sin'iriri sistemasi infektsiyalari.

Belgileri: gemolitik anemiya, gepotosplenomegaliya, trombositopenik purpura, uremiya, giperbilirubnemiya, eritrotsitler sho'giwi, qusiw, qan aralas ish o'tiwi, sarg'ayiw, qaltiraw, belinde awiraw, qarnında awiraw, sidik azayiri, teride qantalawlar, sidikte beloklar, tsilindrlar, eritrotsitler payda boladi.

Tiykarinan 3 belgi boyinsha diagnoz qoyiladi: uremiya, gemolitik, anemiya, trombositopenik purpura.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Geparin 10–12 min' birlik bul.et/a, v/i (balalarg'a 200–300 TB/kg s.).

2) Hidrokortizon 3–6 ml bul.et/a (balalarg'a 1,5–3 ml), prednizolon 3% – 2 ml bul.et/a. (balalarg'a 0,3–0,9 ml).

3) Laziks 1% – 2–3 ml bul.et/a (balalarg'a 0,6–1,5 ml).

4) Reopoliglyuukin yamasa poliglyukin 300–400 ml v/i (balalarg'a 10–15 ml/kg).

- 5) Trasilol 10–20 mm' birlik (balalarg'a 3–5 min' birlik).
- 6) Nawqas ta'wir bola baslasa, polivinol (salistirma awirlig'ı 80 min') buyiriladi.
- 7) Jeke baqlaw! Vrash qatnasqanda gemodializ.

O'TKIR QARIN SINDROMI

Sebepleri:

- 1) Qarin boslig'ı organlarinin' isiniw kesellikleri.
- 2) Qarin boslig'ı organlarinin' jaraqatlari.
- 3) Bu'yrek, omirtqa bag'anası kesellikleri.
- 4) O'speler, uwlaniwlar, oraylıq nerv sisteması kesellikleri.

Belgileri:

- 1) Kewil aymwı, qusadı, kusıw, ku'shli tınıshsızlanıw, o'lim qa'wipi.
- 2) Tutıp awırıwshı awırıw, Shshetkin belgisi unamli.
- 3) Ish o'tiwi yamasa qatıwı.
- 4) Qan ketiwi.
- 5) Ishteyi to'menleydi, lıqlıq, asqazannın' ku'yiwi qaynawı.
- 6) Qarında jellesiwi ha'm dene temperaturasının' ko'teriliwi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqasta qan ketiw bolsa (asqazan, on eki barmaq, ishek jarası) sol jerge muz qaltasha qoyiladi.
- 2) Qusiwg'a ja'rdem beriw, ish o'tken bolsa ko'p suyuqlıq ishkiziwi, terisin ku'tiw kerek.
- 3) Awırıw qaldırıwshı da'riler, norkotik da'riler, grelka qoyiw qadag'an etiledi.
- 4) Vikasol 1% – 2 ml bul. et/a (qan ketkende) yamasa kaltsiy xlorid 10% – 10 ml vena ishine (balalarg'a 0,2 ml/kg).
- 5) Eger qan basımı 110/60 mm sinap bag'anasında bolsa, dem alıwı jen'il, puls ha'lsiz bolsa kordiamin 2 ml bul. et/a (balalarg'a 0,5–0,8 ml), kofein 10% – 2 ml bul. et/a (balalarg'a 0,5–0,75 ml).
- 6) Eger ko'p qan ketken bolsa, qannın' ornın toltırıwshı zatlar quyiladi.
- 7) Ilaji bolsa eritrotsitlerdin' sho'giw tezligi, leykotsitler ha'm qan gruppası amqlanadi.

Vrash bolmasa

- 8) Nawqas tezlik penen xirurgiya bo'limine jatqariladi yamasa u'yine xirurg vrash shaqirtiladi.

PERITONIT

Sebepleri: ishek tuberkulezi, ishektin' jaraqatlanıwı, ishekтеgi jaralar, isiniw protsessleri. Qan quyılıwlar, ko'kirek ha'm shanaq boslig'ı organları, hayallar jınısıy ag'zalarınm' isiniw kesellikleri.

Belgileri: dene temperaturası ko'teriledi, kewil aymyı, awırıw ju'da ku'shli, qattı tınıshsızlıq, o't, qan, awqat qaldıqları menen qusadı. İntoksikatsiya na'tiyjesinde oraylıq nerv sistemasında patologik o'zgerisler: suwıq ter basadı, bası awıradı, puls 80–91 ma'rtege shekem dem alıw 20–23 ma'rtege shekem tezlesken, ju'zeki, terisi aqshıl, tili aq daqlar menen qaplang'an. Qarında barlıq patologik o'zgerisler ko'binese unamli (Shshetkin-Blyumberg belgisi), tın'lap ko'rgende «qa'bir tınıshhg'ı» simptomı. Eritrotsitlerdin' sho'giw tezligi ha'm leykotsitler mug'darı joqarı. Sidikte proteinuriya leykotsitler, tsilindrlar. Peritonitti keltirip shıg'arıwshı sebeplerdin' belgisi gu'zetiledi (pnevmoniya, endometrit, paranefrit, appenditsit, asqazan, 12 barmaq ishek jarası ha'm tag'ı basqa).

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas to'sek rejiminde jatadı, awqat jew, spirtli ishimlikler ishiw, awırıw qaldırıwshı da'riler, (awırıwsızlandırıwshı) narkotik zatlardan paydalanıw qadag'an etiledi.
- 2) Antibiotikler 2,5–3 mln 1 ku'nge (balalarg'a 250–300 min' kg/s eger diagnoz amq tastıyıqlansa.
- 3) Sulfanilamidler 2,5–3 g ishiwge.
- 4) Qan ketip atırg'an jerge, qısqa waqıtqa muz qaltasha qoyiladi, vikasol 1% – 2ml, kaltsiy xlorid 10% – 10 ml v/i.
- 5) Joqarida o'tkir qarin sindromının' 1, 5, 6, 7-orında ko'rsetilgen ilajlar qıhnadı.
- 6) Nawqas tezlik penen xirurgiya bo'limine jatqariladi yamasa xirurg vrash shaqirtiladi.

O'TKIR ISHEK SHANSHIWI

Sebepleri: oraylıq nerv sisteması ha'm as sin'iriw sisteması kesellikleri.

Belgileri: nawqas qarin tusında a'ste aqırın ku'sheyip baratırg'an pritstuplı awırıwdan arız qiladı. Awırıw qarinnın' qaptal ta'repinen bel bo'limin qorshap aladı. Puls 78–90 g'a shekem, qan basımı 150/110 mm sinap bag'anasına shekem ko'terilgen, dem alıw ju'zeki, 17–19 g'a shekem, terisi aqshıl, tili ıg'alh, qızıl. Qarin tusında ayırım patologik

belgiler unamli. Qarini jellesiwi, ish o'tiwi mu'mkin. Azanda awqatlan-g'annan keyin ish o'tiwi boladi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas tinishtirilib, qarnina issi qoyiladi.
- 2) Issi shay, kofe beriledi.
- 3) No-shpa 1 tab. (eger o'tkir qarın sindromi bolmasa).
- 4) Papaverin 1 tab.

Vrash bolmasa

- 5) No-shpa 2% – 2 ml bul. et/a (balalarg'a 0,4–1,0 ml) papaverin 2% – 2 ml yamasa 0,5–1 ml bul. et/a.
- 6) Atropin 1%–1 ml teri astina (balalarg'a 0,3–0,7 ml).
- 7) Diazepam 1 tab ishiwge.
- 8) Dieta ha'm baqlaw.
- 9) Ku'shli awırıwlarda baralgin 3–4 ml bul. et/a yamasa narkotikler promedol, pantopon 1% – 1 ml bul.et/a (balalarg'a 0,3–0,7 ml).

AS SİN'İRİW SİSTEMASINAN QAN KETİW SİNDROMI

Sebepleri: asqazan ishek eroziyası, qızıl o'n'esh venalarınm' varikoz ken'eyiwi, jaralari, dizenteriya. Qarın tifi. Kron keselligi, parazitar kesellikler, uwlaniwlar, o'speler, tuberkulez, salitsilatlar ha'm gormonları-mn' ta'rtipsiz qollanılıwı ha'm tag'ı basqa. Mekkel divertikuli, grijalar.

Belgileri: kewil aynıwı, qan qusıw, u'lken da'reti qarayıwı, qızırwı, qarnında awırıw, puls 82–95 ke shekem, dem alıw 17–20g'a shekem, qan basımı 80/40 mm sinap bag'anasi yamasa onnanda to'men, ha'lsizlik bas aylanıwı, ha'lsizlik, teri ren'i aqshıl. Qanda gemoglobin mug'darı to'men, eritrotsitler sho'kken, ren' ko'rsetkishleri to'men, temir mug'darı azayg'an, tez sharshaw, kollaps, esin jog'altıw, qattı esnew, awzı kebiwi, sho'llew.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas to'sek rejiminde jatqariladi. Qan ketip atırg'an jerge muz qaltashası qoyiladi yamasa muz bo'lekleri jutqiziladi.

Vrash bolmasa

- 1) Vikasol 1% – 2 ml bul. et/a (balalarg'a 0,7–1,5ml).
- 2) Kaltsiy xlorid 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2ml/kg) kaltsiy glyukonat 10% – 10ml vena ishine (balalarg'a 0,2 ml/kg).
- 3) Gemostatik gubkanı maydalap, 1 as qasıqtan ha'r 2 saatta ishkiziledi.
- 4) Askorbin kislotası 5% – 4–5 ml muskul astina (balalarg'a 1–2 ml).
- 5) Jelatin 10% – 10 ml bul. et/a (balalarg'a 5–10 ml).
- 6) Novokain 0,5% – 100 ml v/i (balalarg'a 2–5 ml/kg. s.).
- 7) Aminokapron kislotası 5% – 100 ml vena ishine tamshilap (balalarg'a 60–70 ml).
- 8) Natriy xlorid 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg salmaq).
- 9) Pipolfen, suprastin 2,5% – 2 ml bul .et/a (balalarg'a 0,5–1ml). ko'p qan jog'altqan bolsa o'z gruppasınday qan quyiladi 200–300 ml v/i (balalarg'a 5–8 ml/kg) yamasa reopoliglyukin, poliglyukin 300–400 ml v/i (balalarg'a 10–15 ml/kg).
- 10) Jag'dayına qaray kofein, kordiamin, glikozidler qılınadı. Ku'shli baqlaw: puls, dem alıw, qan basımı, gemoglobin, eritrotsitler, trombositler. Transportirovka shalqasına jatqızılıp a'melge asıriladi.

O'TKIR BAWIR SHANSHIWI

Sebepleri: tas keselligi, parazitler, spirtli ishimlikler, gepatitler, o't jollari, deskiniziyası, maylı awqatlar, fizikalıq zorıg'ıw, o'speler, anomalıyalar.

Belgileri: ko'binese tu'nde on' qabırg'a astında o'tkir ha'm qattı awırıw payda boladı (ayırım waqıtta awqattan keyin kewil aynıwı menen).

Awırıw on' diafragma astına, on' jelkege, moying'a, ayırım waqıtta kindix a'tirapına tarqaladı. Awırıw tutıp turadı. Ju'da' ku'shli, qayta-qayta qusıw menen dawam etedi. Biraq qusqannan keyin jen'illik sezbeydi.

Awırıw bir eki saattan 2 ku'nge shekem dawam etedi. Nawqas tinishsizlanıp, o'zin qoyarg'a jer taba almaydı, in'irsıydı, ag'aradı, ter basadı, o'zine qolay jag'day izleydi. Qarnı jellesedi, isken. On' qabırg'alar astı basıp ko'rılse, ku'shli awırıw payda boladı.

Tez ja'rdem ilajlari

(Eger diagnoz anıq bolsa)

Vrash kelgenge shekem

- 1) Bawır astına grelka qoyiladi.
- 2) No-shpa 1 tabletka ishkiziledi.

- 3) Baralgin 1 tabletka ishkiziledi.
- 4) Ayag'ina vanna qilinadi.

Vrash bolmasa

- 1) No-shpa 2% – 2 ml bul. et/a (balalarg'a 0,5–1,5 ml) yamasa papaverin 2% – 2 ml yamasa platifillin 2% – 2 ml bul. et/a .
- 2) Baralgin, trigan, maksigan 3–5 ml bul. et/a (grelka qoyiladi).
- 3) Atropin 0,1% – 1 ml teri astina (balalarg'a 0,5–0,6 ml).
- 4) Glyukoza 20% – 20 ml v/i (balalarg'a 10 ml).
- 5) Eger awiraw dawam ete berse, ku'shli bolsa, promedol 1% – 1 ml bul. et/a yamasa omnopon 2% – 1 ml (balalarg'a 0,3–0,7 ml. 1 jastan kishkenelerge qilinbaydi).

O'TKIR BAWIR JETISPEWSHILIGI

Sebepleri: epidemik, toksik, gepatitler, uylanirlar, o'speler, jaraqatlanirw.

Belgileri: ha'lsizlik, tez sharshaw, ishteyi to'menleydi, kewil ayniriw, bası awirawı, uyqısızlıq. Qarın jellesedi, awırıydi, tili isinip u'lkeyedi, nevritler, erninin' shetleri jarıladı, temperatura, sarg'ayırw, qan ketiwi (murin, ishek, sidik ha'm jınısiy ag'zalardan). Teride qanquymalar, azıp ketedi, bu'yrek jetispewshiligi belgileri, eslewi buzıladi, uyqısızlıq, depressiya. Qanda albuminler, fibrinogen, trombotsitler, protrombin, xolesterin azayg'an, su't kislotası, azot ko'beygen, gemoglobin azayadı, eritrotsitlerdin' sho'giw tezligi to'men. Emlenbese, komag'a o'tedi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas to'sek rejimde jatadi. Dieta, miywe-palızlar, su't ha'm su'tli awqatlar. Kompot, soklar.
- 2) Sistemalı tu'rde ish ju'rgizetug'in da'riler ishkiziledi, klizma qilinadi.
- 3) Kislorod ig'allanıp 30 minut beriledi. 1–2 saat dem alıs penen.

Vrash bolmasa

- 1) Glutamin kislotası 1% – 10–20 ml + 5% – 300 ml glyukoza menen yamasa ornitsetel jiberiledi (balalarg'a 1% – 5–10 ml + 5% – 150 ml vena ishine tamshilap).
- 2) Glyukoza 5% – 3 litrge shekem + kokarboksilaza 100–150 mg/sut, V₆ ha'm V₁₂, panangin, lipoev kislotası, essentsiale.

- 3) Prednizolon 3% – 1 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,5–1 ml).

- 4) Bawır koması baslansa, og'an ta'n sharalar o'tkeriledi. (1 bapqa qaran').

APPENDITSIT

Sebepleri: qurt ta'rizli o'simshenin' jat deneler – tas, da'ne, qatti zatlar, parazitler, jaraqatlanıwlar, qan tamır kesellikleri, qarın, may qabatı kesellikleri, isheklerdin' buralıp qalıwı sebepli isiniwi.

Belgileri: ko'binese asqazan tusında jayılp awıratug'in awırıw menen baslanadı. Keyin awırıw on' ta'repke qarının' to'mengi bo'limine o'tedi. Awırıw 1–2 minut 1–2 ku'n bolıwı mu'mkin. Awırıw a'ste aqırın azayadı. Appenditsitte qarın diywalın sıypalap ko'rgende, patologik belgiler payda boladı.

Koxer – Volkovich belgisi: awırıw asqazan tusınan baslanıp, son' on' to'men ta'repke tarqaladı ha'm da'slepki saatlarda ku'sheyedi.

Shshyotkin – Blyumberg belgisi: barmaqlardın' ushı menen qarının' on' qaptalı basılıp, birden tartıp alınsa, ku'shli awırıw boladı.

Rovzing belgisi: joqarig'a ko'teriliwshi juwan ishekti qarın diywalı u'stinen basılса, awırıw payda boladı.

Sitkovskiy belgisi: nawqas shep qaptalına jatsa, shep ta'repte emes, on' ta'repte awırıw payda boladı.

Bortome – Mixelson belgisi: nawqas shep jambasına jatsa, on' ta'repti sıypalap basıp ko'rilse, awıradi.

Bulardan basqa da nawqastın' kewli aymıydi, qusıwı, ishteydin' to'menlewi, dene temperaturası ko'teriliwi, ish qatıwı, ayırım waqıtta tez-tez siyiwi mu'mkin. Qanda eritrotsitlerdin' sho'giw tezligi joqarı, leykotsitler ko'terilgen $8-10 \cdot 10^9/l$.

Ju'kli hayallarda da joqarıdag'ı belgiler boladı. Biraq appenditsit belgileri onsha anıq rawajlanbag'an bolıwı mu'mkin. Olarda appenditsit ko'binese 1–3 ayda boladı. Kekselerde kewil aynırıw, qusıw bolmaydı, dene temperaturası derlik ko'terilmeydi. Awırıw ku'shsiz, anıq emes, patologik belgiler kem rawajlang'an. Balalarda awır o'tedi, tez rawajlanadı. Diagnoz qoyıw qıyın. Patologik belgiler anıq emes. Awırıw ko'binese kindik a'tirapında, kewil aynırıw, qusıw, 6–7 ma'rtebe ishi o'tiwi, puls tezlesedi, temperaturası ko'teriledi. Bala ayaqların qarnına tartıp on' ta'repke jatadı, qanda leykotsitler $12-15 \cdot 10^9/l$ ko'beyedi, eritrotsitlerdin' tezligi ko'teriledi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas to'sek rejiminde jatadi, awqat jewi qadag'an etiledi.
- 2) Qusqanda ja'rdem beriw, ishi o'tkende anus a'tirapmda terini tazalaw.
- 3) Narkotikler, analgetikler qadag'an etiledi.
- 4) Shat tusi, on' qaptali qirladi.

Vrash bolmasa

(Laboratoriyada qan analizi, vrash diagnozi bolsa).

- 1) Premedikatsiya qilinadi, promedol 2% - 1ml + 0,5 ml - 0,1% atrofin bul.et.ara.
- 2) Tezlik penen xirurg vrash shaqirtiladi.

TOKSIKOZLAR

Ko'birek jas balalarda ushiraydi. Tiykariinan kislota-silti balansinin' (OH, PCO₂) suw-duz almasiwı ha'm de energetik balansinin' buzılıwı menen bolıp o'tetug'ın jag'day.

Sebepleri:

O'tkir toksik-septik kesellikler.

Belgileri:

- 1) Oraylıq nerv sistemasında o'zgerisler, xoshjaqpaslıq, tınıshsızlıq, uyqının' buzılıwı, qaltıraydı.
- 2) Ju'rek qan tamirlar sisteması. Qan basımı 100/60 mm smap bag'anasi, puls 76-83 ma'rtebe isikler payda boladı. Ju'rek qan tamirlar sisteması na'tiyjesinde terisi ag'aradı, ko'geriwi mu'mkin.
- 3) Dem alıw sisteması. Dem alıw 20-23 ma'rte, teren', murın tanawları ha'rekette, ja'rdemshi muskullar ja'rdeminde dem ahp turadı.
- 4) As sin'irıw sisteması ishteydin' to'menlewi, kewil aynıwı, qusiw, ish o'tiwi, ish qatıwı, ishek parezi.
- 5) Sidik bo'lip shıg'arıw sisteması. Oligo yamasa poliuriya, proteinuriya, glyukozuriya sidik tıg'ızlıg'ı pa'seygen yamasa ko'terilgen. Gemorragik sindrom, qan talawlar, temperatura ko'teriliwi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Dene temperaturası ko'terilgen bolsa, jen'il kiyindirip spirt penen artiladı, dene temperaturası ju'da' joqarı bolsa bastın' aynalisına, bawır ha'm qan tamirlar u'stine 10-15 minut dawamında muz qaltashası qoyıladi.

- 2) Qusıp atırg'an bolsa aspiratsiyanın' aldın alıw kerek.
- 3) Ishi o'tse regidron, tiyisli antibiotikler ishiriw kerek.
- 4) Ishi qatsa dieta, eritpeler, tazalawshı klizma.
- 5) Kompotlar, soklar.
- 6) Dene temperaturası qaytpasa, paratsetamol 1 tabletka ishıriledi.
- 7) Eger payda bermese bulshıq et arasına analgin 50% - 0,1 ml jasına, dimedrol 1% - 0,3-0,6 ml jiberiledi.

Vrash bolmasa

1. Glyukoza 5% - 100-150 ml + vitamin V₆ 1% - 1ml + askorbin kislota 5% - 1 ml + kokarboksiloza 2 ml vena ishine tamshılup jiberiledi.
 - 2) Glyukoza 5% + 100 ml + kaliy xlorid 4% - 3 ml + insulin 2 TB + vitamin V₅ 1% - 0,3 ml bir flakonda aralastırılıp v/i tamshılup jiberiledi.
 - 3) A'lbette gospitalizatsiya qılıw kerek.
- Esletpe:* Jası 1 ayg'a shekem bolg'an balalar qatan' baqlawg'a alınıwı ha'm mikropediatr yamasa pediatr ma'sla'ha'ti sha'rt.

NEYROTOKSIKOZ

Ko'binese 3 jasqa shekem bolg'an balalarda ushiraydı.

Sebepleri: virushı, virush-bakteriyalı infektsiyalar (gripp, paragripp) ha'm basqalar.

Belgileri: tosattan baslamp tez ha'wij aladı, qusadı, dene temperaturası ko'teriledi, puls 90-95 ma'rtege shekem tezlesedi, qan basımı 140/100 mm. sin. bag'. shekem ko'teriledi, dem alıwı 20-23 ma'rtege shekem tezlesedi, terisi ag'aradı, erni ko'geredi, u'lken en'bek tartılğ'an moyın muskilleri tartılğ'an, ayırım waqıtları Kerning ha'm Brudzinskiy belgileri payda boladı. Eger tez sharalar ko'rilmese qan basımı 80/40 mm. sin. bag'. to'menleydi, puls 60-67 shekem a'stelesedi, dem alıwı 11 shekem kemeyedi, ishekler parezi, oligo yamasa anuriya payda bolıp miy komasına o'tedi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas to'sek rejimde jatadı, og'an tınıshlıq sharayatı bolıwı kerek.
- 2) Bala bası ko'terip jatqarıladi.
- 3) Qusqanda aspiratsiyanın' aldı alınadı.
- 4) Ishi o'tse regidron ishkiziledi.

5) Dene ıssıhg'ı ko'terilgen bolsa jen'il kiyindiriw, spirt penen artıw, muz qaltashısın qoyıw kerek.

Vrash bolmasa

6) Penitsillin 250–300 mln' TB kg.salmaq. bu. et arasına 4 ma'rtebe ha'r 6 saattan, sinama menen qılınadı.

7) Geparin 30–60 mg/kg salm. t/a astına yamasa bul.et arasına jiberiledi.

8) Qaltıratpada magneziy sulfat 25% – 0,2 ml/kg salm. Bul.et.a yamasa droperidol 0,25% – 0,5–1 ml vena ishine, bul.et arasına yamasa relanium 0,3–0,6 ml bul.et arasına.

9) Dene ıssılıg'ı qaytpasa analgin 50% – 0,1 ml jasına + dimedrol 1% – 0,4 ml bul.et arasına.

10) Ju'rek jetispewshiliginde, strofantin 0,05% – 0,1–0,2 ml +glyukoza 10%–6ml vena ishine tamshılap.

11) Dibazol 1% – 0,3–0,5 ml bul.et.ara.

12) Kaltsiy glyukonat 10% – 0,2 ml/kg vena ishine.

13) Koma, shok bolsa albumin, plazma 20 mg/kg salm+glyukoza 20% – 40 ml + asetsol 10 ml vena ishine.

14) Miy isingende mannitol 2,5 mg/kg + glyukoza 5% – 100 ml.

15) Natriy gidrokorbanat 4% – 2–5 ml/kg vena ishine ag'ızıp jiberiledi.

16) Pentamin 1–2 mg/kg.

17) Geparin 100–200 TB/kg.

Esletpe: bala mikropediatr, pediater ko'riginen o'tiwi sha'rt. Vrash kelgenshe shok, koma, miy isiniwi payda bolıwınan' aldın alıw kerek.

Qatan' baqlaw astında gospitalizatsiya qılınadı.

ISHEK TOKSIKOZI HA'M EKSİKOZI

1–6 aylıq balalarda ko'birek ushıraydı.

Sebepleri: Viruslı, mikrob, bakteriyalı, ishek infeksiyaları, na'sil quwalawshı ishek kesellikleri, zat almasıwınan' buzılıwı (qusıw ha'm ish o'tiwi menen payda bolıwshı).

Belgileri: qusıw, ish o'tiwi, keyin suwsızlanıw belgileri, oraylıq nerv sistemasının' za'rerleniwi, terisi qıshıydı, azadı, erni janladı, terisi salırap qaladı, eroziyalar, sho'lleydi, ha'lsizlik, gipodinamiya, bir toshkag'a qarap qalıw (tigilip), qorqıp oyanıw, seskeniw, u'lken en'bek bosap tu'sip turadı. Teri aqshıl, bu'rmeler an'sat payda boladı, an'sat jıyırıladı, keyin a'ste jayılardı, yag'niy turgori pa'seyedi. Ayaq qolları muzday, puls 88–95 ke shekem, dem alıwı teren' 19–20 ma'rtege shekem tezlesken, dene ıssılıg'ı ko'terilgen, oligo yamasa anuriya. Ishekler parezi, ish qatıwı, xoshsızlıq, parqsızlıq, taladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqastı tınısh jerge jatqarıw kerek, to'sek rejiminde.
- 2) Kompot, soklar, regidron, letoral, mazali shay ha'm tag'ı basqa zatlar ishiriw kerek.
- 3) Terisin ku'tiw kerek (dıqqat penen).
- 4) Dene ıssılıg'ı ko'terilgen bolsa, spirt penen artıw, muz qaltashısın qoyıp, xanasına taza hawa kiritiw.
- 5) Qusqanda asperatsiyamn' aldın alıw.
- 6) Jataq jaralardıń aldın alıw kerek.

Vrash bolmasa

- 1) Gulkoza 5% – 10 ml/kg v/i yamasa disol, asetsol 10–15 ml/kg vena ishine tamshılap.
 - 2) Pipolfen, tavegil, suprastin 0,3–0,7 ml b/e/a kaltsiy gulkonat 10% – 0,2 ml/kg vena ishine.
 - 3) Natriy gidrokorbanat 4% – 2–5 ml/kg yena ishine.
 - 4) Gidrokortizon 1,5–2 ml b/e/a. Balalarg'a 5–10 ml/kg. Salmag'ına DOKSA (1–2 ml/kg) 0,1–0,4 ml b/e/a.
 - 5) Ko'rsetpe bolıwına qaray ju'rek glikozidleri qollanıladı.
 - 6) Antibiotiklerden: gentamitsin 1–4 ml kg salm. Kanamitsin 10–20 ml/kg salm. b/e/a, monomitsin 10–15 ml/kg salmag'ına sinama menen qılınadı.
 - 7) Qaring'a ıssı qoyıw massaj qılıw.
 - 8) Kaltsiy xlorid 4% – 1–2 ml + gulyukoza 5% – 100 ml vena ishine tamshılap.
 - 9) Bala ha'm anasına dieta buyırılardı.
- Qatan' baqlaw, mikropediater, pediater ko'riginen o'tiw kerek.
- Esletpe:* nawqas emlewzanag'a jatqarılıwı sha'rt! Balada gipokaliemiya, gipokalitsemiya, qaltıratpa ju'rek jetispewshiligi baslanıwınan abaylı bolıw kerek.

MIY ISINIWI

Sebepleri: gripp, pnevaniya, za'ha'leniwler, bas jaraqatlari, o'speler, parazitlar kesellikler.

Belgileri: 2 tu'ri bar.

1-tu'ri jergilikli:

o'speler, abstesslar, urılıw, miyge qan quyılıwı.

2-tu'ri ulıwma:

miy jaraqatlari, ku'yiwlər, entsefalopatiyalar.

Baslang'ish belgileri: keseldin' kewli buzılardı, ha'lsireydi, da'rman-sızlanadı bası qısıp awırardı, parez ha'm jansızlanıwlar, ko'riw, esitiw,

iyis biliwdin' buzıhwı (ta'sirlerdi seziwi joqarılaydı yamasa to'menleydi) kesel qaltıraydı, uyqısıraydı, tentirekleydi, kewli aynıwı (awqat jew menen baylanışlı bolmag'an) payda boladı.

Awır da'rejesinde: miydin' qısılıp qalıwı yamasa jılıwı. Bunda ko'zdin' qarashıg'ı ken'eygen, dıqqatı bir toshkag'a qaratılğan, muskullar tonusı joqarı, puls 85–91 ma'rtege shekem tezlengen, qan basımı bir tu'sip, bir ko'terilip turadı, dene ıssılıg'ı 39°C g'a shekem ko'teriledi. Eger miydin' sabı qısılıp qalsa, esinen tanıw, midriaz, anizokoriya, qusıw, disfagiya, paraesteziyalar payda bolıp, puls ha'lsiz, ku'shsiz, dem alıwı 6–7 ma'rtebe to'menlewi baqlanadı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas tınısh, qozg'almay jatadı.
- 2) Aspiratsiyanın' aldı alınadı.
- 3) Kislorod ıg'allanıp 30–45 minut beriledi. (1–2 saat ta'nepis penen)
- 4) Terisine ku'tim jasaladı.
- 5) Dene ıssılıg'ı ko'terilgen bolsa, spirt penen artıladı, ju'da' joqarı da'rejede bolsa bastın' aynalasına muz qaltasha qoyıladı.
- 6) Qaltıratpada jaraqatlardıń aldın alıw kerek. O'z waqtında emlenbese, dem alıwı toqtap, nawqas o'lip qalıwı mu'mkin.

Vrash bolmasa

- 1) Laziks 1% – 2 ml b/e/a (balalarg'a 0,3–1 ml b/e/a yamasa 1–3 ml/kg salm) novurit, fonurit 0,1 ml jasına.
- 2) Mannitol 1 g/kg salm v/i (balalarg'a 15% – 200 ml).
- 3) Glitserin 1–2 g/kg balalarg'a.
- 4) Kaltsiy xlorid 10% – 10 ml v/i yamasa kaltsiy glyukanat 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg).
- 5) Magneziy sulfat 25%–10 ml b/e/a (balalarg'a 0,2 ml/kg v/i).
- 6) Glyukoza 10–20% – 20 ml/kg + 100 mg kokarboksiloza v/i/t (balalarg'a glyukoza 10% – 10 ml/kg + 50 mg kokarboksiloza).
- 7) Albumin 20%–150–200 ml v/i (balalarg'a 5–7 ml/kg).
- 8) Droperidol 0,25% – 2–3 ml b/e/a (balalarg'a 0,5–1,5 ml) yamasa seduksen geksinal 2 ml.
- 9) Hidrokortizon 3 ml b/e/a (balalarg'a 0,5–1,5 ml) prednizolon 1 ml b/e/a (balalarg'a 0,3–0,6 ml).
- 10) Ko'rsetpe penen ju'rek glikozidleri, analeptikler qollanıladı. Qatan' baqlaw; balalarg'a pediater ha'm nevropatolog ko'rigi. A'lbette gospitalizatsiya qılınadı.

Esletpe: puls, qan basımı, dem alıwı ha'm refleksleri tekserilip baqlap turıladı.

ALLERGİYALIQ JAG'DAYLAR

KVINKE İSİGİ

Sebepleri: na'sillik tu'rinde C(1) ingibitor komplement quramında jetispeydi.

Belgileri: da'slep qarsıldag'an jo'tel, dawsı buwıladı, dem alıp shıg'arıwı qıyınlasadı, ha'lsizlik payda boladı, kesel tınıshsız, ko'gergen, o'limnen qorqadı, qolay jag'day izleydi. Erni, qabag'ı, ko'zinin' ag'ı qızarıp isip ketedi. O'z waqıtmda ja'rdem ko'rsetilmegende, kesel o'lip qalıwı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqasqa tınısh sharayat jaratılıp, to'sek rejimde jatqarıladı.
- 2) Kislorod ıg'allanıp beriledi (15–35 minut).
- 3) Ayaqlarına ıssı vanna (torsıladaqlar joq bolsa) qılınadı.
- 4) Alupent, salbutamol ingalyatsiyası (2–3 ma'rte).

Vrash bolmasa

- 1) Adrenalin 0,1% – 0,5 ml t/a (balalarg'a 0,1 ml).
- 2) Pipolfen 2,5% – 2 ml b/e/a (balalarg'a 0,5–1 ml), suprastin 2% – 2 ml b/e/a (balalarg'a 0,5–1 ml), dimedrol 5% – 2 ml b.e.a (balalarg'a 0,5–1 ml).
- 3) Hidrokortizon 3–5 ml b.e.a (balalarg'a 0,3–1,5 ml), prednizolon 3% – 1 ml b.e.a (balalarg'a 0,3–0,6 ml).
- 4) Laziks 1%–3 ml b.e.a (balalarg'a 0,3–0,8 ml).
- 5) Aninokapron kislova 20% – 200 ml vena ishine (balalarg'a 50–70 ml).
- 6) Kontrikal 30 min' TB+natriy xlorid 0,9% – 300 ml (balalarg'a 10–15 min' TB + kaliy xlorid 150 ml vena ishine tamshılap).
- 7) Bir gruppadağı qan yamasa plazma 200–300 ml vena ishine (balalarg'a 5–8 ml/kg).
- 8) Kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml v/i (balalarda 5–8 ml/kg).

Qatan' baqlaw. A'lbette gospitalizatsiya etiliwi sha'rt.

Esletpe: balalarda puls, dem alıw, qan basımı o'lishenip baqlanıp turıwı kerek. LOR pediater ko'rigi sha'rt.

URTİKARIYA (ESHEKJEM)

Sebepleri: da'riler, nasekomalar, suwıq, ıssılıq ha'm basqada allergenler, awqatlar, miywe, ovoshlar, gu'ller.

Belgileri: Tinishsizlanadi, terisi qishiydi, qiziwi, qizarwi, terisinde qabariwlar payda bolip, azaplawshi qishiwlar, uyqi buzuliwlar, bası awırıwı, puls, dem alıwı tezlesedi, qaltıraydı, dene ıssılıg'ı ko'teriledi, ayaq buwınları awıradi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas to'sek rejimde jatadı, tinishlıq bolıwı kerek. Dieta (duzlı ashshı awqattag'ı guman qiling'an allergen zatların jew qadag'an etiledi).
- 2) Nawqasqa allergen ta'sirin toqtatıw ilajlari ko'riledi.
- 3) Eger allergen awqattan bolsa, asqazanı juwıladı, klizma qılınadı, eritpeler beriledi.
- 4) Kislorod ıg'allanıw beriledi.

Vrash bolmasa:

- 1) Pipolfen 2,5% – 2 ml b/e/a (balalarg'a 0,5–1 ml) yamasa suprastin 2% – 2 ml.
- 2) Kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg).
- 3) Awır tu'rlerinde gidrokortizon 3 ml b/e/a (balalarg'a 0,2–1,5 ml).
- 4) Kaltsiy xlorid 10% – 100 ml 30 ml dan 3 ma'rtebe ishiledi.
- 5) Eritpeler: natriy sulfat magneziy sulfat ishiwge askorbin kislotası 5% – 2 ml b/e/a yamasa 5 ml v/i.
- 6) İneksiya qılınatug'ın bolsa, da'ri salınatug'ın orınnın' aynalıwı adrenalın 0,1% – 1 ml menen orap qoyıladı. Dieta qatan' baqlaw.

Esletpe: urtikariya Kvinke isigine o'tiw mu'mkin.

SIVOROTKA KESELLİGİ

Sebepleri: Stolbnyakqa qarsı emlew (ot jara) sivorotkalar menen emlew.

Belgileri: ko'binese emlengennen keyin 6–14 ku'nde dene ıssılıg'ı ko'teriledi, limfa bezleri u'lkeyedi, teride ha'r qıyılı torsiqlar, taspalar payda boladı, teri qızaradı, qishiydı. Buwınlar awıradi, ha'reketi sheklengen isingen, qızarg'an, beti isedi, dem alıw jollarında bronxospazm. Puls a'stelesken (60–65 ma'rte), dem alıw 11 ma'rte leykotsitler sanı ko'beygen, eritritsitlerdin' sho'giw tezligi joqarı. Gemolitik anemiya, sidikte albuminuriya.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Pipolfen yamasa suprastin, 2 ml b.e.a (balalarg'a 0,5–1 ml).
- 2) Kaltsiy xlorid yamasa kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,3 ml/kg).

Vrash bolmasa:

3. Prednizolon 1 ml b.e.a (balalarg'a 0,3–0,8 ml), gidrokortizon 3 ml b.e.a (balalarda 0,5–1,5 ml).
 4. Geparin 10–20 min' TB v/i (balalarg'a 3–8 min' TB).
 5. Askorbin kislotası 5% – 3–4 ml b.e.a.
- Qatan' baqlaw. Vrash ko'righi.

LAYELL SİNDROMI

(EPİDERMOLİZİS)

Sebepleri: da'riler ha'm stafilokokk infeksiyası.

Belgileri: dene ıssılıg'ı birden ko'terile baslaydı, bası awıradi, ta'sirshen'ligi joqarı boladı.

I da'wiri. Teri ha'm silekey qabatlarda qızıl ha'm toq qızg'ish ha'r qıyılı daqlar payda boladı. Taspalar ko'binese bet ha'm ayaq qoldın' barmaqlarınan baslanadı, keyin gewdege tarqaladı, ko'z, murın, awız, jınısıy bo'limler silekey qabatlari, sonday-aq as sin'iriw sistemasi ziyanlanadı.

II da'wiri. 1–2 ku'nnen keyin sarı qızg'ish suyuqlıq penen tolg'an torsiqlar payda boladı. Torsiqlar, teri tu'ley baslaydı, u'lken bolimi ashılıp qaladı, dene temperaturası 39–40°C, ha'lsizlik, ju'rek qan tamır xızmeti to'menleydi, nawqas komag'a tu'sedi. Denenin' ashıq bo'limlerinde stafilokokk infeksiyası rawajlanadı.

III da'wiri. Torsiqlar jarıladı keyin jaralar qurg'ap pitedi ha'm shandıq daqlar qaladı. Tırnag'ı ha'm shashlari tu'sedi. Qanda leykotsitler sanı joqarı, eritrotsitlerdin' sho'giw tezligi joqarı.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqasqa da'ri jiberiw toqtatıladı.
- 2) Pipolfen 2% yamasa suprastin 2,5% yamasa dimedrol 1% – 2 ml b.e.a (balalarg'a 0,5–1,2 ml).
- 3) Kaltsiy xlorid yamasa kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml fl – 30–40 ml den 3 ma'rte ishiwge beriledi.

Vrash bolmasa

- 1) Kaltsiy xlorid yamasa kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,3 ml/kg).
- 2) Prednizolon 3% – 1–2 ml b.e.a (balalarg'a 0,7–1,5 ml) yamasa deksametazon 1 ml b.e.a (balalarg'a 0,3–0,6 ml).
- 3) Askorbin kislotasi 5% – 5 ml b.e.a (balalarg'a 1,5–2 ml).
- 4) Strofantin 0,05% – 1 ml + glyukoza 20% – 20 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,3–0,4 ml + glyukoza 20% – 10 ml).
- 5) Laringospizm, bronkospazm baslansa, tiyisli sharalar ko'riledi.
- 6) Albumin 10% – 200 ml v/i ag'izip (balalarg'a 5–6 ml/kg salm) yamasa gemodez, neogemodez 200–300 ml v/i (balalarg'a 10–15 ml/kg vena ishine tamizilip).
- 7) Antibiotikler (sinama menen joqari dozada).
- 8) Terige ku'tim jasaladi (brilliant ko'gi 1% 10 ml, 1% li iod, margantsovka, furatsillin, 3% li vodorod peroksid).
- 9) Qatan' baqlaw (balalardi pediater ko'riginen o'tkeriw). Nawqaslar hospitalizatsiya qiliniwi kerek.

QANNIN' TAMIRLARDI UYIP QALIW SINDROMI YAMASA TROMBOGEMORRAGIKALIQ SINDROM

Sebepleri: shoklardin' barliq tu'ri, irin'li septik jag'daylar, abortlar (ko'binese jasirin). Ju'klilikdin' kesh gestozlari, jaraqatlanıwlar, ku'yip qalıw, infektsiya tu'sken bolsa, septik jag'daylar, qan quyiw, qannan tayarlang'an da'rilik zatlar di quyiw, ha'r qiyli da'ri-da'rmaqlar, ton'iw, sonday-aq uwlaniw (aziq-awqattan, julan, shayan, nasekomalar shaqqanda) za'ha'rleniw.

Belgileri:

Barliq parenximatoz organlarda mikrotsirkulyatsiyanın' buzılıwı sebepli usi organlar funksiyasınin' pa'seyiwi, ha'lsirew, ko'geriw, o'kpege sirıldılar, o'kpe isiniwi payda bolıwı gepatorenal sindrom rawajlanıwı, bawır tusında awırıw, anuriya, azotemiya, sarg'ayıw, miyde, ju'rekte qan aylanıwınin' buzılıwı, as sin'iriw sistemasınan qan ketiw, awırıwlar, metiorizm, qol-ayaq barmaqlardin' ushında nekrozlar, murinnan, jinisıy organlardan qan ketiw, o'kpeden qan ketiwin, ishek parezi, teri astında qan quymalar h.t.b.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Sebeplerin saplastırıwı kerek. Nawqas kesellik sebeplerine qaray emlenedi.

2) Reopoliglyukin poliglyukin 300–500 ml vena ishine (balalarg'a 15 ml/kg vena ishine tamizilip).

3) Albumin 5–10% – 200–400 ml v/i a'ste (balalarg'a 5–10 ml/kg salm), qan basım normag'a kelse tamizip.

4) Eger bular bolmasa 5% glyukoza yamasa 0,9% natriy xlor eritpesi 400–500 ml v/i.

5) Qan gruppasına tuwrı keletug'ın qan sıvorotkası (tazası) 1–1,5 l v/i ag'izip sinama menen (balalarg'a 5–10 ml/kg).

6) Sivoritkadan aldın geparin 5 min' TB (qan ku'shli ketip atırg'an bolmasa) ku'shli qan ketkende 10 min' TB v/ishine (balalarg'a 1–de 1,5–2 min' TB da, 2 de 0,5–1 min' TB da).

7) Eger geparin bolmasa, awır jag'daylarda kontrigal 30–50 min' birlikte 2–3 ma'rtebe (balalarg'a 10–15 min' birlikte).

8) Gormonlar': prednizolon 3% – 2 ml b.e.a (balalarg'a 0,5–1 ml), gidrokortizon 3–5 ml b.e.a (balalarg'a 1,5–2 ml, a'llette geparin menen)

9) Kurentil 250–500 ml 3 ma'rte, trental 100 ml tab. yamasa eritpe halında.

10) Antibiotikler; oksatsillinnin' natriyli duzi 0,5–1 TB 4–5 ma'rte (balalarg'a 1 TB 3 ma'rte). Tezlik penen hospitalizatsiya qılıw kerek.

TUTQANAQ (EPILEPTSIYA) SINDROMI

Sebepleri:

I topar. Bas miy ha'm bas shanag'ınin' organikalıq jaraqatlanıwı.

a) Jaraqatlar.

b) Anomaliyalar.

v) Isiniwler.

g) O'speler.

d) Oraylıq nerv sistemasınin' na'sillik kesellikleri.

II topar. Oraylıq nerv sisteması xızmetinin' buzılıwı.

Zat almasıwınin' buzılıwı (atsetonemiya, gipo-yaki giperglikemiya, digedratatsiya, alkoloz, atsidoz, gipo-yaki giperkalemiya, temperatura, allergiyalıq reaksiyalar, da'riler dozasin asırıp barıw).

Belgileri: ulıwmalasqan tonik qaltıratpalar.

Epileptsiya – nawqası da'slep awra da'wirinde kewil xoshlıg'ı, ko'riw, esitiw, iyis seziw qa'bileti buzıladi, gallyutsinatsiya boladi, son' birden jig'ıhp esten tanadı jig'ılg'anda ha'r tu'rli jaraqatlar aladı (ku'yiw, sinıw, urılıw, qan ketiw). Demalıw toqtap-toqtap, nawqas ag'aradı, son' ko'geredi, qoli iyilgen, tartıl'gan. Bası arqag'a yamasa janbasqa taslang'an, denesi sozil'gan, ayaqları jazıl'gan teren'lesken. Ko'zi qattı ashıq, qarashıq jaqtılıqqa taraymaydı, jag'ı bekkem qısılg'an. Iqtıyarsız

sidik ha'm u'lken da'ret ketip qaladı, nawqas birden bosasıp, son' ja'ne tartıladı. Dem alıw ja'ne o'z qa'ddine tu'sedi, shawqımlı qırıldap, awzınan ko'bik keledi, geyde qan aralas bolıwı mu'mkin. Epileptsiya a'ste-aqırın pa'seyip toqtaydı. Nawqas birtalay waqıt qatıp qalg'an halda boladı, son' uyqılap qaladı. Oyang'annan son' ne bolg'anın esley almaydı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas qa'wipsiz jerge alıp o'tiledi.
- 2) Joqarı dem alıw jolları tazalanadı (jaq arasına tayaqshag'a oralg'an su'lgi yaki siyle tıg'ıladı).
- 3) Tar kiyimler sheshiledi.
- 4) Nawqastın' bası janbasqa tutıp turıladı.
- 5) Ku'ygen, jaralar, qan ketiw bolsa, tiyisli shara-ilajlar ko'riledi.

Vrash bolmasa

- 1) Seduksen 2–4 ml – 0,5%, 40% – 20 ml glyukoza menen (balalarg'a 0,2–2 ml) bul.et.a. 5–10 minut dawamında.
- 2) Natriy oksibutirat 20% – 10 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,2–0,4 ml/kg yaki 0,1 ml/jasına).
- 3) Magneziy sulfat 25% – 10 ml bul.et.a (balalarg'a 0,2 ml/kg.v/i).
- 4) Relanum 2 ml bul et.a (balalarg'a 0,2–0,3 ml).
- 5) Droperedol 0,25% – 2 ml bul.et.a (balalarg'a 0,3–0,9 ml).
- 6) Geksenal yamasa tiopental natriy 1% – 10 ml v/i (balalarg'a 1,5–2,5 ml v/i ag'ızıp).
- 7) Ko'rsetpe menen strofantin 0,05% yaki korglyukon 0,06% – 1 ml + 20% – 20 ml glyukoza menen v/i ag'ızıp.
- 8) Laziks 1% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,5–0,8 ml).

QAQSAL (STOLBNYAK)

Sebepleri: qaqsal qozg'atıwshısı.

Belgileri: 1–2 ha'ptede, ko'binese nawqas jara bolg'an jerde topır, tartıp awırıwshı awırıw sezedi. 1–2 ku'n o'tip, shaynaw bulshıq etleri «trizm» jag'dayına kelip, betinin' mimikalıq muskulleri tartılıp tırsadı, na'tiyjede jaq ıqtıyarsız jabılıp, «ma'jbu'riy ku'iki» belgisi payda boladı, son' tırısw denenin' to'mengi muskullarına o'te baslaydı. Qarın muskulları tartılıp taxtayday qatıp qaladı, nawqastm' jayılwshı muskulleri tartılıp ol basının' jelke tusında, qol tirsekleri, tabanlarına tayanıp, tırısw «opistotonus» halına tu'sedi. Eger qarnı menen jatıp qalsa, bası

arqag'a, ayaqları janbas jag'ına tartıladı. Puls 78–85 ma'rte, qan basımı ko'teriledi, dem alıwı jutıw qıyınlasadı. İshi o'tpeydi, siymeydi, dene temperaturası 38–39°, tırısw jaqtılıq, shawqım, jen'il shayqahwda da payda boladı. Tırısw toqtag'anda muskullar tolıq bosaspaydı. Ha'r bir tırısw ku'shli awırıw menen o'tedi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas pu'tkilley tınısh sharayatta jatqarıladı (shawqım, jaqtılıq, shayqalıwdan saqlanıw).
- 2) Nawqas awzına ag'ash yaki qasıqqa siyle orap tıg'ıladı ha'm awız tazalanadı, til aldına tartıladı.
- 3) Joqarı dem alıw jolları tazalanadı.
- 4) Qaqsalg'a qarsı sıvorotka jiberiledi: 0,1 ml t/ast, qoldın' aldm'g'ı ta'repine (1:100 eritpesinde). 20 minut gu'zetiledi, eger payda bolg'an papula 0,9 sm den u'lken bolmasa, 0,1 ml sıvorotka teri astına jiberiledi. Em mug'darı 100–200 mın' XB, 30–60 minuttan keyin jiberiledi.
- 5) Geksenal 10% – 3–10 ml bul et/a (balalarg'a 0,2 ml/kg.s).
- 6) Natriy oksibutirat 20% – 10 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,2–0,4 ml/kg.v/i).
- 7) Magneziy sulfat 25% – 10 ml bul et/a (balalarg'a 0,2 ml).
- 8) Asfiksiya baslansa, ditilin 2% – 2 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,5–1 ml).
- 9) Ko'rsetpe menen kordiamin, kofein jiberiledi.

Gospitalizatsiya, abaylılıq penen 2,5% – 1 ml aminazin bul et/a, azıqlandıırıwshı zont penen 5% li glyukoza asqazang'a yaki v/i 300 ml (balalarg'a 10 kg.s.). Dene temperaturası joqarı bolsa, analgin 50% – 2 ml + dimedrol 1% – 1 ml bul et/a (balalarg'a analgin 0,1 jasına + dimedrol 0,3–0,5 ml).

Esletpе: puls, qan basımı, dem alıw tekserilip turıladı ha'm jaraqatlardıń aldın alınadı. Balalarg'a qaqsalg'a qarsı sıvorotka dozası 0,1 ml, 30 minuttan keyin 0,2 ml, reaktsiya bolmasa, qalg'an dozası 10–100 mın'g'a shekem (ay ha'm jasına qarap) salınadı.

GIPOKALTSEMIYA

Sebepleri: zat almasıwının' buzılıwı, dene temperaturasının' uzaq waqıt ko'terilip turıwı, qalqan ta'rizli bez aldın'g'ı bezleri ha'm bu'yrek u'sti bezleri jetispewshiligi, waqtınan aldın ajıralıwı, anadag'ı qantlı

diabet, sozilmali bu'yrek jetispewshiligi, pankreatitler, vitamin D jetispewshiligi, fosfatlar ha'm tsitratli qandi ko'p quyiw h.t.b.

Belgileri: nawqas o'zin ha'lsiz sezip, qol ha'm ju'zi titirey baslaydi. Son' denenin' basqa muskullari ku'shli tirsadi. Ko'binese klonik tirsaw boladi. Qolda bu'giliwshi muskullar tirsap, «akusher qoli» jag'dayin payda etedi. Ayaqlar at tuyag'i halin iyeleydi. Ju'zi «trizm sardonik ku'ki» tu'rin alip baliq siyaqli dem aliw bayqaladi. Puls 79–83 ma'rtebege shekem, qan basimi ko'teriledi, dem aliw 17–19 ma'rtege shekem, teri aqshil, esi o'zinde, balalarda laringospazm ha'm bronxospazm menen o'tedi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqasti qa'wipsiz jerge alip o'tiw.
- 2) Jaraqatlar bolsa, tiyisli emlew isleri ornlanadi.
- 3) Aspiratsiyanin' aldi alinadi (dem aliw jollari tazalanadi).

Vrash bolmasa

- 1) Kaltsiy xlorid 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,5 ml/kg) kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml.
- 2) Glyukoza 5% – 300–400 ml v/i a'ste (balalarg'a 30 ml/kg.s.)
- 3) Paratgormon 0,5 ml bul et/a tirsaw toqtag'annan son'.
- 4) Kaltsiy xlorid yaki kaltsiy glyukonat 10% – 200 ml, 50–100 ml 2–3 ma'rte (balalarg'a 10–30 ml 2–3 ma'rte) ishiwge.
- 5) Vitamin D preparatlar, balalarg'a D₂ 1–2 ml 1 ku'nge 40–80 min' 14 ku'n dawamında beriledi.

Gospitalizatsiya qiliw sha'rt.

Esletp: qanda kaltsiy mug'darin aniqlap qadag'alap turiw lazim.

MENİNGOENTSEFAL SİNDROM

(ko'binese 1 aydan – 3 jasqa shekem)

Sebepleri: o'kpe isiniwi, gripp, bronxit, laringit, meningit, entsefalit, sepsis h.t.b.

Belgileri: tiykarg'i kesellik belgileri menen tirsaw belgileri, qol-ayaqlar, dene ku'shli qaltiraydi. Puls, qan basimi, dem aliw o'zgergen, teri aqshil, erin, qulaq, qol-ayaqlardin' ushi tirsagan, ko'gergen. Tirsaw 1 ku'nde 2–3 ma'rte bolip, balani ju'da' ha'lsiz qilip qoyadi. Na'tiyjede dem aliw, puls, qan basimi o'zgeriwi (awqat jewge baylanisli bolmag'an

halda qusiw) gu'zetiledi. Ishtey to'menleydi. Uyqisizliq, ha'reketsizlik, qin'irlig'i ku'sheyyedi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Pu'tkilley tinish sharayati jaratiladi.
- 2) Dene temperaturasi joqari bolsa, spirt penen artiladi, muz qaltalar, 1–2 metr uzaqhqa ventilyator qoyiladi.
- 3) Aspiratsiya ha'm jaraqatlardin' aldi alinadi.

Vrash bolmasa

- 1) Glyukoza 20% – 200–300 ml v/i (balalarg'a 3–5 ml/kg) yaki 30%li duzsiz albumin 150 ml v/i (balarg'a 50–60 ml).
 - 2) Kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10%–10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg).
 - 3) Laziks 1% – 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,3–1,2 ml).
 - 4) Magneziy sulfat 25% – 10 ml bul et/a (balalarg'a 0,2 ml/kg, v/i).
 - 5) Natriy oksibutrat 20% – 10 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,1 ml/jasina qarap).
 - 6) Gidrokortizon 3 ml bul et/a (balalarg'a 0,7–1,5 ml).
 - 7) Kislorod ig'allap 30–45 minut beriledi, (1–2 saat ta'nepis penen, balalarg'a 10–15 minut, 1 saat ta'nepis penen).
- A'l'bette nawqas keselxanag'a jatqiziladi. Puls, dem aliw, qan basimi qatan' baqlanadi.

Esletp: balalarda miy isigi baslanıwdan abayli bolıw lazim.

SPAZMOFILIYA

Ko'binese 4 aydan 1 jasqa shekem bolg'an balalarda ushırasadı.

Sebepleri: kaltsiy ha'm ftor elementleri almasiwinin' buzılıwı. dispepsiya, dene temperaturasiwinin' uzaq waqıt ko'terilip turiwı, sıyrı su'tin ko'p beriwi.

Belgileri: jasırın spazmofiliya. Balada entigiw, murın tanawlarının' ha'reketleniwi dawisli dem shig'arıw, jariqlıq, dawis terbelisinen shorshıw jag'dayları bayqaladı.

Anıq spazmofiliyada — laringospazm jag'dayı payda boladı (1-bapta berilgen «Buwma»g'a qaran').

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Balanın' tili arqag'a ketip qaliwının' aldın alıw lazım. Basın arqag'a taslawda tili shpatel menen basıladı.

2) Joqarı dem alıw jolları silekey, qusıq, ko'bik h.t.b.dan tazalanadı.

3) Kislorod ıg'allap 15–20 minut beriledi.

4) Qol-ayaqlarg'a ısıtqıshlar qoyıladı.

5) Dene temperaturası joqarı bolsa, spirt penen artıladı.

Vrash bolmasa

1) Magneziy sulfat 25% – 0,2 ml/kg v/i. bul.et/a.

2) Magneziy sulfat bolmasa, natriy oksibutrat 20% – 0,1 ml (50–100 kg.s.) jasına yaki relanum 0,3–0,6 ml bul.et/a.

Nawqas a'lbette keselxanag'a jatqızıladı. Qandag'ı kaltsiy, ftor mug'darı anıqlanadı ha'm og'an qarap tiyisli mikroelementler beriledi.

GIPERTEMIKALIQ SINDROM

Sebepleri: o'kpe isiniwi, juqpalı kesellikler (gripp, skarlatina, qızamıq, qızılsha), peritonit, osteomielit, za'ha'rleniwler (azıq-awqat toksikozları).

Belgileri: ha'lsizlik, entigiw, ishtey jog'alıwı, sho'llew, bas awırıwı, uyqılay almaslıq, gallyutsinatsiyalar, tutqanaq, dem alıw ortasha awırılıqta, ju'zeki, pulsi 90–100 ge shekem, qan basımı 80/40 mm. sın. bag'. shekem to'menleydi, qol-ayaqları suyıdı. Kewil aynıwı, qusıw, erin jarılıwı, ushiq tasıwı, dene temperaturası ortasha ko'teriledi, geyde ju'da' joqarı boladı.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqastı jen'il kiyindirip, denesi spirt penen artıp alınadı.

2) Bas a'tirapına, bawır ha'm shat tusına muz qalta qoyıladı.

3) Ventilyator menen samal beriw, 1,5–2 m uzaqlıqta.

4) Temperaturası +4° bolg'an suyıqlıq ishiriledi.

5) Awır jag'daylarda asqazan ha'm tuwrı ishek temperaturası +4° li suw menen juwıladı.

Vrash bolmasa

Dene temperaturasın tu'siriw ushın to'mendegilerden biri qollanıladı.

1) Analgin 50% – 1ml (balalarg'a 0,1 ml. jasına) + dimedrol 1% – 2 ml (balalarg'a 0,3–0,4 ml bul.et/a) yamasa analgin 50% – 1 ml + amidopirin 4% – 2 ml (balalarg'a 0,1 ml/kg.s) bul.et/a. bul da'riler bolmasa.

2) Papaverin 2% – 1 ml (balalarg'a 0,1 ml/jasına)+dibazol 1% – 3 ml (balalarg'a 0,2 ml/jasına) + pipolfen 2,5–1 ml bul.et/a (balalarg'a 0,1 ml/jasına) bir shprintske alınıp jiberiledi.

3) Nawqas balalarg'a droperidol 0,25% – 0,1 ml/kg.s + pentamin 5% – 0,3–0,5 ml + benzogeksoniy 2,5% – 0,3–0,5 ml bul.et/a bir shprintske alınıp jiberiledi.

Talmanın' aldm alıw ushın.

4) Natriy oksibutrat 20% – 10 ml v/i (balalarg'a 1 ml/jasına qarap) Dene temperaturası joqarı bolsa.

5) Glyukoza 10% – 200 ml (balalarg'a 100 ml) + kaliy xlorid 4% – 6 ml (balalarg'a 3 ml) + insulin 4BK (balalarg'a 2 TB)+V₅ – 1% – 1 ml (balalarg'a 0,2 ml) bir flakonda aralastırılıp v/it.

6) Talma baslansa. Tiyisli shara-ilajlar ko'riledi.

7) Ko'rsetpe menen kordiamin. Kofein 2 ml bul.et/a.

8) Antibiotiklerden penitsilin 2–4 mln TB 1 ku'nde bul.et/a (balalarg'a 150 mm' TB/kg s).

Qatan' baqlanadı. Balalardı pediatr ko'riginen o'tkiziledi. İlaji barınsha keselxanag'a jatqızıwg'a ha'reket etiw kerek.

QAN KETIW SINDROMI

Sebepleri:

1-topar: qan kesellikleri: Randyu-Osler. Vellebrand. Shenleyn-Gnox. Verlgof kesellikleri. Leykozlar. Na'restelerdin' gemolitik kesellikleri, gemofiliyalar.

2-topar: jaraqatlar

3-topar: qan tamirlar kesellikleri. Tamirlar isiniwleri, anevrizmler, qan tamirlarının' za'ha'rleniwi.

4-topar: dem alıw sisteması kesellikleri.

5-topar: bawır kesellikleri. Gepatitler, bawır jetispewshiligi, qantlı diabet, bu'yrek kesellikleri, jınıs organları kesellikleri.

6-topar: awqat sin'irıw sisteması kesellikleri: asqazan ha'm ishek jaraları, eroziyalrı, jaraqatları, o'speler, parazitlar kesellikler, anomalıyalar, invaziyalar.

7-topar: oraylıq nerv sisteması kesellikleri, o'speler.

8-topar: parazitlar kesellikleri.

9-topar: za'ha'rleniwler, juqpalı kesellikler.

Ulitma belgileri:

Ku'shsizlik, bas aynalıwı, tez sharshaw, ko'z aldı qaran'g'ılasıwı, birden jig'ılıw, qol-ayaq uyısıwı, esnew, sho'llew, awız kebiwi, ju'rek shansıwı, ha'lsizlik.

Nawqas tekserilgende: terisi aqshıl, siyledey, qol-ayaqları muzday, din'kesiz, da'slep pulsi, dem alıwı tezlesken, qan basımı normada. Son' pulsi, dem alıwı, qan basımı to'menleydi. Ju'rek tonları buwılg'an, ko'zleri ishine tartılg'an, silekey qabatları aqshıl.

Jergilikli belgileri: qan qay jerden ketip atırg'anlıg'ına qarap ha'r tu'rli boladı. Ma'selen: murınnan ku'shli yaki ku'shsiz qan ag'ıwı o'zine ta'n belgilerden esaplanadı. Sırtqa qan aqsa, qan ashıq ren'de, ishkerige qan ketse, til tamırı, tamaqtın' arqa diywalları qızıl-ashıq ren'de boladı. U'iken da'reti qarayadı. Pulsi, qan basımı, dem alıwı o'zgeredi. Qullası qaysı sebep penen, qaysı ag'zadan qan ketiwine qarap ha'r tu'rli klinikalıq ko'rınıs ko'zge taslanadı (26-su'wret).

Parenximatoz organ-
lardan qan ketiwi.

26-su'wret.

Venadan
qan ketiwi.

Kapillyarlardan
qan ketiwi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqastın' murın qanatı basıp turıladı.
- 2) Qan toqtamasa, paxta sharigi 3 % li vodorod peroksidke batırılıp, muring'a tig'ıp tamponlanadı. Vodorod peroksid bolmasa, adrenalin, antipirin buyırıladi.
- 3) Man'layg'a muz, suwıq suw 15-20 minut qoyıladi.
- 4) Vikasol tab.yaki 1 % - 1 ml bul.et/a (balalarg'a 0,3-0,6 ml).
- 5) Kaltsiy xlorid 10 % - 50-60 ml 2 ma'rte ishiwge (balalarg'a 10-30 ml).
- 6) Askorbin kislota tab. 0,5 g 2 ma'rte yaki 5% - 2-10 ml.bul.et/a (27-su'wret).

Vrash bolmasa

- 1) Qan toqtamasa, aminokapron kislota 5% - 100 ml v/i (balalarg'a 0,3-0,8 ml/kg.s.).

O'KPEDEN QAN KETIW

Sebepleri: gripp, tuberkulez, rak, silikoz, bronxoektaz, qan kesellikleri, pnevmoniya, ju'rektin' mitral stenozı, ko'kirek kletkası jaraqatları, o'kpe abstessi, o'kpe ragi, o'kpe infarkti.

Belgileri: nawqas qattı jo'teledi, tınıshsızlanadı, jo'telden son' awız ha'm murınnan tınıq ashıq ren'de ko'bik penen qan keledi. Ko'bikli qan uyımaydı, awqat qaldıqları joq. Qaqırıq, o'kpe bo'leksheleri, parazitler ha'm olardin' shig'ındıları bolıwı mu'mkin. Nawqas ag'aradı, tınıshsızlanadı. Dene temperaturası ko'terilgen, dem alıw 17-19 ma'rtege shekem, puls 80-88 ma'rtege shekem, qan basımı 100/60 mm. sin. bag'. shekem, suwıq ter basadı.

Bul belgiler qan ketiwin keltirip shig'arg'an kesellik belgileri menen birge gu'zetiledi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqastm' arqasına ko'pshik qoyıp, su'yep jatqızıladi.
- 2) Suwıq suw ishiriledi yamasa muz bo'lekleri jutqızıladi.
- 3) Bo'lmege taza hawa kirgiziledi.
- 4) Suw yamasa spirt penen ıg'allap kislorod beriledi.
- 5) Analgin 50% - 2 ml bul.et/a (balalarg'a 0,1 ml/jasına) + pipolfen 2,5% - 2 ml bul.et/a (balalarg'a 0,1 ml/jasına) yaki awır jaraqatlarda, o'kpe isiginde, promedol, pantopon, amnopon, morfin 1ml bul.et/a.
- 6) Vikasol 1% - 3 ml (balalarg'a 1,5 ml) bul.et/a.
- 7) Askorbin kislota 5% - 5 ml v/i.

Vrash bolmasa:

- 1) Kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10% - 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg.s.).

27-su'wret. Qandı toqtatıw maqsetinde arteriyalardı barmaq penen basıw toshkalari.

2) Aminokapron kislota 5% - 100-150 ml v/i (balalarg'a 0,3-0,7 ml/kg.s.).

3) Jaraqatlar tazalanadı ha'm baylanadı.

4) Miokard infarktında 40-50 min' TB fibrinolizin + natriy xlorid 0,9% - 200 - 300 ml v/i, geparin 15-20 min' TB teri astına.

5. Ko'rsetpe menen kordiamin yaki kofein 2 ml bul.et/a (balalarg'a 0,1-0,8 ml).

6) Eger o'tkir shep qarınsha jetispewshiligi bolsa.

7) Jelatin 10% - 20-30 ml t/ast, sang'a.

8) Eger qan toqtamasa, v/i 0(1)-topar qan 100-250 ml jiberiledi.

9) Eger o'kpe infarktinen qan ketiw bolsa:

a) Fibrinolizin 40-50 min' TB + natriy xlorid 0,9% - 300 ml v/i.

b) Geparin 15 min' TB. Antibiotikler.

v) Awırıwsızlandırıwshılar.

10) Glikozidler (strofantin, korglyukon).

11) O'tkir shep qarınsha jetispewshiliginde laziks 1% - 2 ml bul.et/a.

12) Kodein 0,005 g - 0,02 g ku'nine 3 ma'rtege shekem ishiwge.

13) Kaltsiy xlorid 10% - 1 as qasıqtan 3 ma'rte ishiwge.

14) Qtiqs (DVS) baslansa, 1 litr qan sıvorotkası quyıladi.

Geparin 5 min' BK, kontrikal 100 mm' TB v/i. O'kpeni jasalma dem aldırıw.

QAN QUSIW

Sebepleri:

1) Asqazan-ishek jaraları, jaraqatları, za'ha'rleniwler, o'speler, h.t.b.

2) Dem alıw sistemasındag'ı jaraqatlar, kishi qan aynalıw shen'berinde qan uyısıwı, krupozi o'kpe isiniwi, o'kpe parazitleri (exinokokk alveokokk).

Belgileri: eger qan sırtqa birden shıqsa, ashıq qızıl ren'de, qan asqazanda turıp, son' qussa, qaramıl boladı. Qan qusıw ko'bine awqat penen yaki asqazan shiresi menen keledi. U'lken da'ret qaramıl ren'de. Sozılmalı ha'm ko'p qan ketiwde anemiya belgileri payda boladı. Jaralardan qan ketse, awırıw menen o'tedi, qan basımı keskin to'menleydi, puls tezlesedi, qısqa boladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Nawqasqa a'ste-aqırın muz bo'leksheleri, suwıq suw beriledi.

2) Asqazan tusına muz qalta 15-20 minut qoyıladi.

3) Gemostatik bulut maydalap ishiriledi.

Vrash bolmasa

1) Kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10% - 10 ml v/i (balalarg'a 0,3 ml/kg.s.).

2) Aminokapron kislota 5% - 100 ml v/it, (balalarg'a 0,3-0,8 ml/kg.s.).

3) Vikasol 1% - 2 ml bul.et/a (balalarg'a 0,3-0,8 ml).

4) Awır jag'daylarda (gemorragik shok belgileri bolg'anda). 100-150 ml (o'z toparındag'ı) qan quyıladi.

5) Poliglyukin, beloklı preparatlar, glyukoza 5% - 400-500 ml v/i. *Gospitalizatsiya.* Puls, qan basımı baqlap turıladi. Ilaji bolsa, vrash kelgenshe gemoglobin, eritrotsitler, fibrinogenler mug'darı aniqlanadı. *Esletpe:* gemorragik shok baslanıwınan abaylı bolıw kerek.

SIDIK BO'LIP SHIG'ARIW SISTEMASINAN QAN KETIWI

Sebepleri: o'speler, taş kesellikleri, parazitlar kesellikler, bu'yrek anomaliyalari, jaraqatlar.

Belgileri: sidik ren'i o'zgeredi, juwılg'an go'shtin' suwınday qızıl ren'de yamasa pivo ren'inde boladı. Awırıw, ashıw, tez-tez siyiw gu'zetiledi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Sırtqı jaraqatlar tazalanadı, baylanadı.

2) Vikasol 1% - 2 ml bul et/a (balalarg'a 0,3-0,6 ml).

Vrash bolmasa:

3) Kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10% - 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg.s.).

4) 5% - 100 ml aminokapron kislota v/i a'ste (balalarg'a 0,3-0,8 ml/kg.s.).

5) Qattı awırıwlarda baralgin, analgin, maksigan, trigan 2-3 ml bul.et/a (balalarg'a 0,1-1,5ml bul.et/a).

6) Eger bu'yrek shanslıwı bolsa, tiyisli shara-ilajlar ko'riledi (1-bapqa qaran').

7) Eger gemorragik shok bolsa, tiyisli shara-ilajlar ko'riledi (1-bapqa qaran').

Gospitalizatsiya. Puls, qan basımı baqlap turıladi. Urolog ko'rigi lazıw.

SIRTQI QAN KETIW

Sebepleri: tiykarinan jaraqatlar.

Belgileri: jaraqatlardan, qan tamirlardan, toqimalardan qan ag'ıwı, sıızılıp ag'ıp shıg'ıwı, anemiya belgileri, da'slepki dem alıw, puls tezlesedi, qan basımı normada, son' pa'seyedi, puls kemeyedi, ha'lsizlenedi, dem alıw da kemeyedi. Son' gemorragik shok baslanıwı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Jaraqatlar juwıladı, tazalanadı 3% li vodorod peroksid, furatsillin, brilliant ko'gi, 5 yaki 1% li yod penen, tigiledi, baylaw qoyıladı.
- 2) Qan toqtatıwshı, qısıwshı, basıwshı baylawlar, rezina lenta qoyıladı.
- 3) Sınıqlar, u'iken jaraqatlarda awırıwsızlandırıwshı da'rilerden baralgin, analgin 2-3 ml, promedol, omnopon 1ml bul.et/a (balalarg'a 0,7-1,5 ml) jiberiledi.

Vrash bolmasa

- 1) Kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10% - 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg.s).
- 2) Kislorod ıg'allap 15-20 minut beriledi.
- 3) Vikasol 1% - 2 ml bul.et/a yaki, aminokapron kislota 5% - 100 ml v/i a'ste (balalarg'a 0,3-0,7 ml/kg.s).
- 4) Issı, mazalı shay ishiriledi.
- 5) Ko'rsetpe menen kordiamin, kofein 2 ml bul.et/a.
- 6) Ko'p qan jog'atılğ'anda reopoliglyukin yaki poliglyukin 300-400 ml v/i ag'ızıp (balalarg'a 15-20 ml/kg.s.), qan basımı 120/70 mm. sın. bag'. kelse, 5% li glyukoza - 500 ml v/i (balalarg'a 10 ml/kg.s).
- 7) Anuriya bolsa, laziks 1% - 2 ml bul.et/a.
- 8) Ko'p qan jog'altqanda, qan quyıw (o'z toparındag'ı) - 150 ml den v/i a'ste (balalarg'a 5-8 ml/kg salmag'ına).

Rezina jgutlar 25 minutta bir ma'rte sheshilip, 2-3 minuttan son' ja'ne baylanadı.

Gospitalizatsiya. A'lbette pulsi, qan basımı tekserilip turıladı, infuzion terapiya toqtatılmaydı.

Esletpе: awırıw shoki ha'm gemorragik shoktan abaylı bolıw kerek.

III BAP

JARAQATLAR

HAYWANLAR TISLEWI

Tu'rleri: tishqanlar, iyt, qasqır, at, eshek, pıshıq ha'm tag'ı basqa haywanlar tislewi.

Sebepleri:

- 1) Qutırıw.
- 2) Haywanlarga azap beriw.
- 3) Haywanlar hu'jimi.

Belgileri: haywannın' qutırğ'anı 2 saat ishinde yamasa qutırğ'amna qarap.

1) Teride: tislengen jer solqıldap awıradı, ashıydı, tis izleri anıq, qan quylğ'an, shetleri qızarg'an, isken, azmaz qızarg'an (shet toqımalar) qaqsap qan betine shıg'ıp turadı.

2) Oraylıq nerv sistemasında: nawqas tınıshsız, qorıqqan, geypara jag'daylarda esin jog'altqan, qaltıraydı, ha'lsiz, jılaydı, ın'ırsıydı, so'zleri anıq emes, u'zik-u'zik, balalar jılap silesi qatıp qaladı, o'zi bilmegen halda siyıp qoyıwı mu'mkin.

3) Ju'rek qan-tamir sistemasında: puls tezlesken, qan basımı ko'terilgen, shok yamasa esinen tanıw belgileri menen geypara jag'daylarda aritmiya, paroksizmal, taxikardiya gu'zetiledi.

4) Dem alıw sistemasında: dem alıw joqarı tsianoz, geypara jag'dayda aritmik boladı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas ilajı barınsha tınıshlandırıladı.
- 2) Tislengen jer tazalamp 1:5000 qatnasındag'ı furatsillin, 3% vodorod peroksid, jıllı suw, margantsovka, sabın menen juwıladı.
- 3) Qan toqtatıw ushm steril baylam baylanadı.
- 4) Ku'shli awırıwlarda analgin 0,5-1 tab. ishiwge.
- 5) Tislegen iytti yamasa basqa haywandı diagnoz anıqlang'ansha qatan' tu'rde baqlanadı, eger olar o'lse basın kesip alıp vetbak laboratoriyag'a tekseriwge jiberiledi.

6) Haywan (ko'binese iyt) tislegen nawqasqa antirabik vaktisina qilinadi, qatan' baqlawg'a ahnadi.

BAS SU'YEGI JARAQATLARI

Sebepleri: jaraqatlar ha'r qiyli boliwina qaramay, olardi keltirip shig'aratug'in sebepler tiykarinan to'mendegilerden ibarat.

- 1) Avariylar. Baxitsiz ha'diyseler.
- 2) Qa'wipsizlik texnikasi qag'iydalarin buzıw.
- 3) İtibarsızlıq (balalardin' qopal oynlar oynawı)
- 4) Jinayatlı qastıyanshılıq qılıw.
- 5) Alkogolizm aqıbetinde.

Ta'riplemesi:

- 1) Bas su'yegi gu'mbezinin' sınırı.
- 2) Bas su'yegi tiykarının' sınırı.

Tu'rleri:

- a) ashıq ha'm jabıq sınırı.
- b) jarılıw, shala sınırı, maydalanıp sınırı, iyterilip kirip sınırı.

Jergilikli belgileri: jaraqatlang'an jerdin' awırıwı, qanawı, qan quyılıwı, jarılıwı, ashıwı, solqıldaw.

Ulıwma belgileri: esten tanıwı, anıq emesligi, koma, dem alıw buzılıwı, bet nervleri xızmetinin' buzılıwı (shaynaw, jutıw, so'ylew, da'm seziw h.t.b) puls, qan basımı o'zgeriwi, ko'riw, esitiw buzılıwı, qulaq, murın, awızdan qan keliwi mu'mkin. Amneziya, diplopiya, tamir tartıwlar. Belgileri jaraqat bastın' qaysı ta'repinde, qaysı tarawda ekenligine, jaraqattın' teren'ligi, ko'lemi, nawqastın' jag'dayına (ma's, saw) qarap ha'r tu'rli boladı. Ayırım jag'daylarda shok ha'm koma jag'dayına tu'sedi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Qa'wipsiz jerge alıp o'tilgennen son'

1) Jaraqat tazalanadı 1:5000 qatnasındag'ı furatsillin, 3% vodorod peroksid, jilli suw menen juwıladı.

2) Steril baylam qoyıladı.

3) Protezler, ko'za'ynekler sheshiledi.

4) Qan ketip atır'ın bolsa tez ja'rdem ilajları ko'rilip, qan toqtatıladı.

5) Nawqas esin jog'altqan bolsa basın jambasına burıp, moyım jelke bo'limine valik qoyıladı.

6) Nawqas esin jog'alqan bolsa, ko'pshiksiz jatqarıladı.

7) Shok baslansa og'an tiyisli sharalar qollanıladı (1-bapqa qaran').

8) Kislorod ig'allanııp beriledi.

9) Jag'dayına qarap kordiamin, kofein 2ml menen jiberiledi.

10) Dem ahw jollarındag'ı silekey, qandı tazalap turadı.

Vrash bolmasa

1) Glyukoza 40% – 20 ml v/i (balalarg'a 10 ml/kg.s).

2) Laziks 1% – 2 ml bul.et.a (balalarg'a 1 ml) gipertoniyada.

3) Ruwxıy o'zgerislerde suprastin 2% – 1 ml bul.et.ara.

4) Bas bo'limine muz qaltasha qoyıladı.

5) Antibiotikler 1ml bul.et.ara sinama menen.

Qatan' baqlaw astında emlewxaag'a jiberiledi.

Eskertpe:

1) Gemorragik shok baslanıwı mu'mkin.

2) Ma's jag'dayda koma baslanıwın o'tkizip almaw kerek.

3) Biyhushlıqta qan, silekey menen aspiratsiya bolıwdan saqlanıw kerek.

4) Travmatik komada da'riler parenteral jiberiledi.

5) Bir waqıttın' o'zinde bas su'yegi tiykarı ha'm gu'mbezi sınırı itimal.

BET JARAQATLARI

Tu'rleri:

1) ashıq

2) jabıq

Ashıq jaraqatlar: qan quyılıwı, urılıw, su'yekler sınırı, shıg'ıwı, muskullar, nervler, shemirshexkeldin' u'ziliwi, jırtılıwı.

1) Joqarg'ı jaq su'yeklerinin' sınırı.

2) To'mengi jaq su'yeklerinin' sınırı.

3) To'mengi jaqtın' shıg'ıwı.

4) Tisler ha'm tis alveolaların' sınırı.

Jergilikli belgileri: qızarıw, ashıw, solqıldaw, isik, awırıw, qanaw, qan quyılıw, shaynaw, jutıw, da'm biliw, silekey ajirahwı, buzılıwı, awızdı ashıp jabıw qıyınlasıwı, tisler sınırı, shıg'ıp ketiwi, awqat jey almaslıq jag'dayları ju'z beriwi mu'mkin.

Ulıwma belgileri: bas awırıwı, jansızlıq, puls 90–100 ge shekem, qan basımı 150/120, dem alıw tezlesken, shok belgileri.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Nawqas qa'wipsiz jerge alıp o'tiledi.

1) Analgin, baralgin 2–3 ml bul.et.a menen (balalarg'a 1–2ml) qattı awır'anda promedol 1% – 1ml bul.et.ara (balalarg'a 0,5–0,8ml).

28-su'wret. To'mengi jaq sing'anda sapqin ta'rizli (prasha) baylaw qoyiw.

Qatan' baqlaw astında emlewxañag'a jiberiledi.

Eskertiw: Travmatik shoktan abaylı bolıw kerek. Aspiratsiyamn' aldın alıw kerek. Biyhush nawqaslarda qan qızıl o'n'esh arqalı asqazang'a ketiwi mu'mkin.

KO'RİW ORGANLARININ' JARAQATLARI

Sebepleri:

- 1) Avariylar, baxıtsız ha'diyseler (jaralıw, jig'ılıw).
- 2) Jumıs waqtında itibarsızlıq.
- 3) Qa'wipsizlik texnikası qag'ıydaların buzıw (arnawlı ko'z a'ynexler taqpawı).

Belgileri: ko'zdin' qaysı bo'limi qanday, ne na'rse menen jaraqatlanıwına qarap ha'r qıylı boladı.

Jergilikli belgileri: qızarıw, isiw, awırıw, ashıw, ko'riwdin' buzılıwı, jog'alıwı, diplopiya. Qanaw, ko'z suyuqlıg'ının' ag'ıwı, ko'z jasının' ag'ıwı, jaqtılıqtan qorqıw. Ko'z qabıg'ının' tu'siwi, ko'z su'yegi sınıwı.

Ulıwma belgileri: kewil aynıwı, bas awırıwı, awırlıg'ı, puls, dem ahw tezlesedi, qan basımı, dene ıssılıg'ı ko'teriledi.

Tu'rleri:

- 1) Ko'zdin' urılıwı.
- 2) Mu'yiz perde jaraqatları.
- 3) Aldın'g'ı boslıqqa qan quyılıwı.
- 4) Ren'li perde jaraqatları.
- 5) Ko'zdin' ga'wharı jaraqatları.
- 6) Tamırlı perde jaraqatları.
- 7) Torlı perde jaraqatları.

2) Jergilikli awırıwsızlandırıw: 1 yamasa 2% novokain 5-10 ml.

3) Dem alıw jolları qan ha'm silekey zatlardan tazalanadı.

4) Jaraqatlang'an jerge aseptik baylam qoyıladı.

5) İmmobilizatsiya qılınadı (28-su'wret).

6) To'mengi jaq shıqqanda ornına salınadı.

7) Sing'an tıslardı alıp taslap tompon qoyıladı.

8) Murın qanap atırg'an bolsa, tampon qoyıladı.

8) Sklera jaraqatları.

9) Ko'z alması kontuziyası.

10) Qabaqlar jaraqatları.

11) Ko'z jası bezi jaraqatları.

12) Ko'zdi tesip o'tken yamasa tesip o'tpegen jaraqatlar.

13) Ko'z nervinin' jaraqatlanıwı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Jaraqatlar tazalanadı, furatsillin, jıllı suw menen juwıladı, o'lgen toqımalar, o'zge deneler alıp taslanadı, juwıladı.

2) Qattı awırıwlarda analgin yamasa baralgin 2ml promedol 1% - 1 ml bul .et/a.

Dezinfeksiyalawshı tamshılar 30% li natriy sulfatsil yamasa 0.25% li levomitsetin tamızıladı.

3) Qabaqlar, ko'z a'tırıp toqımaları jaraqatları tazalamp, 1% li brilliant ko'gi su'rtiledi.

4) Qan quyıl'g'anda ditsinon 12,5% - 2 ml bul .et/a (balalarg'a 1 ml).

5) Laziks 1 tab (0,04 g) ishiwge (balalarg'a 0,02 g).

6) Glyukoza 40% - 20 ml v/i. (balalarg'a 10 ml kg.s).

7) Kaltsiy xlorid 10% - 10 ml v/i. (balalarg'a 1,2 ml kg.s).

8) Antibiotik mazlar (tetratsiklin, sintomitsin) su'rtiledi.

9) Aseptik baylam qoyıladı.

Esletpe: qatan' baqlaw astında emlewxañag'a alıp barıladı. Jaraqatlan-g'an ko'zdi patas qol menen uwqalawg'a jol qoymaw kerek.

QULAQ, MURIN, TAMAQ, JUTQINSHAQ ORGANLARI JARAQATLARI

Sebepleri:

- 1) Baxıtsız ha'diyseler (o'rt, avariylar, jig'ılıw).
- 2) Jinayiy-sutsidial maqsette jaraqatlaw.

Belgileri: qaysı organ qanday, ne menen qansha jaraqatlanıwına qaray ha'r tu'rli boladı

1) Murın: qan ketiw, murın pitiwi, iyis seziwdin' buzılıwı, dawıs o'zgeriwi, forması o'zgeriwi, awırıw.

2) Jutqınshaq: qan ketiwi, dawıs o'zgeriwi, tamaq ashıwı, jo'tel, qaytarıw, awırıw, dem alıwdın' tezlesiwi.

3) Kegirdek: dawıs o'zgeriwi, dem alıw tezlesiwi, qırıldaw, buwılıw, asfiktsiya, laringospazm, jo'tel, qan tu'kiriw, awırıw, qaytarıw, puls tezlesiwi, dawıstın' jog'alıwı.

4) Qulaq: awırıw, qan ketiwi, qan quyılıwı, esitiw pa'seyiwi, jog'alıwı, qulaq shın'ıldawı, qulaq gu'wildewi, bas awırıwı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Nawqas qa'wipsiz jerge alıp o'tiledi, keyin.

1) Jaraqatlar tazalanadı, 1:5000 qatnasındag'ı furatsillin 3% vodorod peroksid, 1% brilliant ko'gi menen juwıladı, su'riledi.

2) Qan toqtatıladı. (Aseptik baylam, tamponlaw, trundalaw)

3) Silekey qabatlar tazalanadı.

4) Qattı awırıwlarda analgin, baralgin 2 ml bul.et.ara.

5) Qan ketiwde vikasol 1% – 1ml bul.et/a. Glyukoza 40% – 20 ml v/i (balalarg'a 10 ml/kg.s). Askorbin kislota 5% – 2–3 ml menen (balalarg'a 1,5 ml).

Rutin tab. ishiwge.

6) Travmatikalıq shok baslansa, tiyisli tez ja'rdem ilajları ko'riledi (1-bapqa qaran').

Esletpe:

1) Ishki qan ketiw, aspiratsiyanın' aldın alıw.

2) Travmatik shoktın' awırlasıwına jol qoymaw kerek.

MOYIN BO'LİMİ JARAQATLARI

Sebepleri:

1) Baxıtsız ha'diyselerde.

2) Jinayiy maqsette jaraqatlaw.

3) Qa'wipsizlik texnikası qa'delerin buzıw.

4) Balalardm' qopal oynları aqıbetinde.

Jergilikli belgileri: qan ketiwi, qan quyılıwı, awırıw, isiw, jo'tel, buwıwı, ha'lsizleniw, qusıw, qan tu'kiriw, ashıw, sılınıw, ko'geriw, jutıwdın' buzılıwı, so'ylewdin' buzılıwı.

Ulıwma belgileri: qan basımı, puls, dem alıw o'zgeriwi, dawıs o'zgeriwi, tsianoz, bas aylanıwı, moyın ha'reketi shekleniwı, o'tkir dem alıwı, dem jetispewshiligi, o'tkir ju'rek jetispewshiligi, travmatik shok, kollaps belgileri, ishki qan ketiw belgileri.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Jaraqat furatsillin 3% li vodorod peroksid 1% li brilliant ko'gi menen tazalanadı.

2) Qan ketiwi toqtatıladı. (basıwshı, qısıwshı baylam qoyıladı).

3) Glyukoza 40% – 20 ml v/i (balalarg'a 10 ml/kg.s).

4) Vikasol 1% – 1ml bul.et.ara (balalarg'a 0,6–0,8 ml).

5) Askorbin kislota 5% – 3 ml bul.et.ara (balalarg'a 1,2–2 ml).

6) Kaltsiy xlorid 10% – 10 ml v/i (balalarg'a 0,2 ml/kg.s).

7) Aseptik baylam qoyıladı.

8) Kislorod ig'allap 30 minutqa shekem beriledi.

9) Awhalına qarap kardiamin, kofein 2 ml bul.et.ara.

10) Qattı awırıwda analgin 50% – 2 ml bul.et.ara (balalarg'a 0,1ml) yamasa baralgin 3ml bul.et.ara (balalarg'a 1,5–2 ml).

11) Aspiratsiyanın' aldın alıw maqsetinde dem alıw jolları tazalap turıladı.

Esletpe:

1) Nawqas gospitalizatsiya qılınadı ha'm qatan' baqlawg'a alınadı.

2) Qızıl o'n'esh jaraqatlarında ishiwge hesh na'rse berilmeydi.

3) Ishki qan ketiwdin' aldın alıw lazım.

KO'KİREK KLETKASI ORGANLARI JARAQATLARI

Sebepleri:

1) Avariya, baxıtsız ha'diyseler.

2) Bile-tura jinayiy jaraqatlaw.

3) Qa'wipsizlik texnikası qag'ıydaların buzıw.

4) Urıs da'wirinde.

Belgileri: qaysı organ qalay, ne menen, qashan, neshe jerinen jaraqat alg'anlıg'ına qarap ha'r qıylı boladı.

Tu'rleri:

1) Qabırğ'alar (bir yamasa bir neshshe) sınırı.

2) To's su'yegi sınırı.

3) O'kpe jaraqatları.

4) Ju'rek jaraqatları.

5) Ko'kirek ishindegi qan tamirları jaraqatları.

6) Qızıl o'n'esh, traxeya, bronxlar, nervler jaraqatları.

7) Omırtqa bag'anası, arqa miy jaraqatları.

Jergilikli belgileri: awırıw, qan ketiwi, qan quyılıwı, ko'geriw isik silınıw. Qabırğ'a ha'm to's sınıg'ı shıg'ıp tırıwı, jibirlısı, ko'kirek boslıg'ı jaraqatlang'an ta'repinin' ha'reketi shegaralanıwı. O'kpede dem alıs o'zgeriwi, tsianoz, ko'kirek boslıg'ının' forması o'zgeriwi, tesikten hawa kiriwi.

Ulıwma belgileri: dem ahs 20–23 ret, puls 93–98 ret, qan basımı 160/100, baslanıwında asfiktsiya belgileri, shok, kollaps, miyi aylanıwı

mu'mkin. Nawqas qorqqan, alag'ada, biytaxat. Waqit o'tiwi menen (ju'rek jaraqatlarında) puls tezlesedi, qan basımı pa'seyedi, aritmiya, o'kpe, ju'rek jılıwı, pnevmotoraks belgileri, qan tu'piriw, jo'teliw, qan qusıw, ko'kirek boslıg'ının' qısılıwı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Qa'wipsiz jerge alıp o'tilgennen son':

1) Jaraqatlar tazalanadı, 1:5000 qatnasındag'ı furatsillin 3 % vodorod peroksid, 3% brilliant ko'gi, 1%, 5% li yod penen juwıladı.

2) Steril baylam qoyıladı.

3) Awırıwsızlandırıw ushın analgin 50% – 2ml baralgin 3–5 ml, promedol 1% – 1 ml bul.et.ara.

4) Pnevmtoraks bolsa, tiyisli tez ja'rdem ilajları ko'riledi (2-bapqa qaran').

5) Travmatikalıq ha'm gemorragikalıq shokta tiyisli ilajlar ko'riledi (1-bapqa qaran').

6) Kollapstada tez ja'rdem beriledi (1-bapqa qaran').

7) O'tkir dem jetispewshiligi, o'tkir ju'rek jetispewshiliginde tiyisli ja'rdem beriledi (1 ha'm 2 bapqa qaran').

8) Agoniya, klinik o'lim baslang'ında tez ja'rdem ilajları ko'riledi (1-bapqa qaran').

Esletpe: balalarda ko'kirek boslıg'ı iyiliwshen' kekselerde qattı, iyilewshen'ligi kem bolıwın umıtpan'.

QARIN BO'LİMİ JARAQATLARI

Sebepleri:

1) Jinayath qastıyansılıq etiwı.

2) Baxıtsız ha'diyseler.

3) Qa'wipsizlik texnikası qag'ıydaların orınlamaw.

4) Balalardıń qopal oyınları.

Belgileri: qaysı organ qalay, qashan, ne menen qansha jaraqat alg'anhg'ına qarap ha'r qıylı boladı.

Tu'rleri:

1) Urılıw.

2) Jarılıw.

3) Jaralanıw.

4) Parenximatoz organlar jaraqatlari.

5) Quwısh organlar jaraqatlari.

Jergilikli belgileri: awırıw, qan jog'altıw, qan ketiwi, ishki organlar. Shıg'ıp qalıwı, ishek suyıqlıg'ı ag'ıwı, qayt etiw, ish ketiwi, teri silınıwı, jara shetleri tegis emes, qanap turıwı.

Ulıwma belgileri: qan basımı, puls, dem alıwı da'slep tezlesedi, son' kemeyedi. Travmatik ha'm gemorrogik shok belgileri, ishki qan ketiw belgileri, kollaps belgilerin baqlaw mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenshe

Qa'wipsiz jerge alıp o'tilgennen keyin:

1) Gemorragik shok – tiyisli tez ja'rdem ilajları ko'riledi (1-bapqa qaran').

2) Travmatik shok – iyisli tez ja'rdem ilajları ko'riledi (1-bapqa qaran').

3) Kollapstın' aldın alıw ushın tez ja'rdem ilajları ko'riledi (1-bapqa qaran').

4) Jaraqat tazalanadı, juwıladı, steril baylam qoyıladı. 1:5000 qatnasındag'ı furatsillin, 3% vodorod peroksid, 1% li brilliant ko'gi, 1% – 5 % li yod isletiledi.

5) Puls qan basımı, dem alısı baqlap turıladı. Nawqas gospitalizatsiya qılınadı.

Esletpe:

1) Ishki qan ketiwdi o'z waqıtında anıqlaw lazım.

2) Shoklardın' awırlasıwına jol qoymaw lazım.

3) Biyhush nawqaslarda aspiratsiyanm' aldın alıw lazım.

OMIRTQA BAG'ANASI JARAQATLARI

Sebepleri:

1) Avariya, baxıtsız ha'diyseler.

2) Qa'wipsizlik texnikası qag'ıydaların buzıwı.

3) Jinayiy sutsudial maqsette jaraqatlaw.

4) Balalardıń qopal oyınları.

Belgileri: omırtqa bag'anasınıń qaysı bo'limi, qalay, ne menen, qashan jaraqat alg'anlıg'ına qarap ha'r qıylı boladı.

1) Moyındı burıp, bastı qıymıdatıp bolmaydı, sing'an omırqa arqada du'mpeyip turadı, arqa miy qısılıp qalsa, ayaq-qol islemey qalıwı mu'mkin.

2) Ko'kirek boslıg'ı iyilip qaladı, otırıw, qoldı ko'teriw, aylandırıw, dem alıw qıyınlasadı, sing'an omırtqamn' o'tkir ushı du'mpeyip turadı, bassa awıradı, puls, qan basımı, dem alıw o'zgeredi, moyın, bel, (dumg'oz) segizko'z tartıp awıradı.

3) Bel bo'limi – burilw, otirw, turw, ju'riw, tik turw qiyinlasadi. Sing'an omirtqam bassa awiradi, du'mpeyip turadi. Qarin, jambasta tartiwshi awirw boladi.

4) Segiz ko'z bo'limi – otirw, ju'riw, burilw shegaralang'an, awirwli.

5) Arqa miydin' qaysi bo'limi ziyanlansa, sol bo'lim organlarinin' xizmeti buziladi.

6) Qan ketiw, travmatik ha'm gemorragik shok belgileri payda boladi.

7) Jaraqat bolsa, qanaw, awirw, isik, silinw, qan quyilw, ko'geriw gu'zetiledi.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

Qa'wipsiz jerge alip o'tilgennen keyin:

1) Nawqas shalqasina jatqariladi.

2) Travmatikalik shok. Tez ja'rdem ilajlari ko'riledi (1-bapqa qaran').

3) Gemorragikalik shok. Tez ja'rdem ilajlari ko'riledi (1-bapqa qaran').

4) Jaraqatlar tazalanadi, juwiladi, steril baylam qoyiladi.

5) A'llette awirwrsizlandiriladi. Baralgin, trigan 3-5 ml yamasa promedol 1% – 1ml, omnopon 1% – 1 ml bul.et.ara.

Puls, qan basimi, dem ahsin baqlap, nawqasti shalqasina jatqizilg'an halda gospitalizatsiya qilinadi (29-su'wret).

29-su'wret. Omirtqa bag'anasi sing'anda jaraqatlang'an adam gewdesin ja'rdemshi zatlar menen bekkemlep qoyiw.

SIDIK BO'LIP SHIG'ARIW SISTEMASI HA'M JAMBAS JARAQATLARI

Sebepleri:

1) Baxitsiz ha'diyseler, avariylar.

2) Qa'wipsizlik texnikasi qag'iydalarinin' buzilw.

Belgileri: jambas ha'm sidik bo'lip shig'ariw sistemasi qaysi bo'limi, qalay, qashan, qanday jaraqatlar alg'anlig'ina qarap ha'r qiyli boladi. Jinisi, jasi a'hmiyetke iye.

Jergilikli belgileri: siyiwdin' awirwli bolw. Qan keliwi, sidik, tuwri jollari ha'm tuwri ishekte ha'reket sheklengen, ku'shli awirw, qan ketiw, qan quyilw, qizarw, ko'geriw, isik, otira almasliq, dizuriya, gematuriya, anuriya, jambas su'yeklerinin' jiljiwi, bel tusinda awirw.

Ulwma belgileri: qan basimi, puls, dem aliw o'zgeriwi, travmatikalik ha'm gemorragikalik shok belgileri.

Tu'rleri:

1) Jambas su'yeklerinin' jabiq, ashq sinawlari.

2) Bu'yrek, sidik jollari jaraqatlari.

3) Quwiq jaraqatlari.

4) Tuwri ishek jaraqatlari.

5) Er adamlarda prostata bezi, ma'yekler ha'm jinis ag'zasi jaraqatlari.

6) Hayallarda matka, ma'yekler, qin, sirtqi jinis organlar jaraqatlari.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

Qa'wipsiz jerge alip o'tilgennen son':

1) Gemorragikalik shoktag'i tez ja'rdem ilajlari ko'riledi (1-bapqa qaran').

2) Travmatik shoktag'i tez ja'rdem ilajlari ko'riledi (1-bapqa qaran').

3) O'tkir bu'yrek jetispewshiligine, gemolitik, uremik sindrom baslansa tiyisli tez ja'rdem ilajlari ko'riledi.

4) Jaraqatlar tazalanadi, juwiladi, steril baylam qoyiladi.

Esletpe:

1) Qatan' baqlaw astinda gospitalizatsiya qiliw kerek.

2) Ishki qan ketiwdi o'z waqitinda aniqlaw lazim.

3) Shoklardin' awirlasiwina jol qoymaw kerek.

4) Transportirovka nawqasti shalqasina jatqizg'an halda.

5) Ha'mledar hayallarda ha'mile ta'g'dirin itibardan shette qaldirmaw kerek.

QOL JARAQATLARI

Sebepleri:

1) Jig'iliw, avariylar, soqqi jew.

2) Qisip qaliw, basip qaliw.

3) Oq tiyiwi, avtomobil avariylari.

4) Texnika qa'wipsizligi qag'iydalarin buzilw.

Belgileri: qoldin' qaysi bo'limi, qalay, neshe jerinen, ne menen, qashan jaraqatlang'anina qarap ha'r qiyli boladi.

Tu'rleri:

- 1) Omiraw su'yegi jaraqatlari.
- 2) Jelke su'yegi jaraqatlari.
- 3) Bilek su'yegi jaraqatlari.
- 4) Pa'nje jaraqatlari.
- 5) Bir neshshe jerdin' birden jaraqatlamwı.

Jergilikli belgileri: awırıw, qan ketiwi, qan quyılıw, qızarıw, isik, ha'rekettin' shegaralanıwı, parez, paralij, su'yekler shıg'ıp qalıwı, teri siliniwı, ashıwı, uyiwı, tamirlar tartılıwı, qaltıraw, u'zilip tu'siwi, qarayıw, ku'yiwı. Refleksler buzılıwı, buwinlar shıg'ıwı. Buwin sin'irlerinin' sozılıwı.

Uliwma belgileri: puls, qan basımı, dem alıs o'zgeriwi.

Travmatikalıq ha'm gemorragikalıq shok belgileri.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

1) Awırıwsızlandırıw: analgin 50% – 2 ml (balalarg'a 0,1ml) yamasa baralgin, maksigan, trigan 3–5ml (balalarg'a 1–2 ml) yamasa promedol, omnopon 1% – 1ml bul.et.ara.

2) Jaraqatlar tazalanadı, juwıladı, steril baylam qoyıladı (1:5000 qatnastag'ı furatsillin, 3% vodorod peroksid, 1% brilliant ko'gi, 5% yod).

3) Sing'an, shıqqan bo'limler immobilizatsiya qılınadı (oramal, taqtay, torlı sım h.t.b) (30,31-su'wretler).

30-su'wret. Jelke su'yegi sing'anda shina qoyıw.

31-su'wret. Bilek su'yegi sing'anda shina qoyıw.

4) Travmatikalıq ha'm gemorragikalıq shokqa qarsı tez ja'rdem ilajları ko'riledi.

5) Awhalına qarap kordiamin, kofein 2 ml bul.et.ara.

Eskertiw:

- 1) Nawqas otırg'an halda gospitalizatsiya qılınadı.
- 2) Shoktin' awırılıswına jol qoymaw lazım.
- 3) Puls, qan basımı, dem alıs baqlanıwı sha'rt.

AYAQ JARAQATLARI

Sebepleri:

- 1) Baxıtsız ha'diyseler, ta'biyy apatshılıqlar.
 - 2) Qa'wipsizlik texnikası qag'ıydaların buzıw.
 - 3) Balalardin' qopal oynları.
 - 4) Uris da'wirinde.
 - 5) Kesellikler aqibetinde.
- Tu'rleri:*
- 1) San bo'limi jaraqatlari.
 - 2) Baltır bo'limi jaraqatlari.
 - 3) Ayaq pa'njesi jaraqatlari.
 - 4) Buwinlar jaraqatlari.
 - 5) Ayaq bo'limleri bir neshe jerinin' jaraqatlari.

Belgileri: ayaqtın' qaysi bo'limi, qalay, ne menen, qashan, neshe jerinen jaraqatlang'anlıg'ına qarap ha'r qiyli boladi.

Jergilikli belgileri: awırıw, ha'rekettin' shekleniwi, parez, paralijler, qan ketiwi, qan quyılıwı, buwinlar shıg'ıwı, etler sozılıwı, u'ziliwi, su'yekler sıqırlısı, teri siliniwı, qızarıw, uyiwı, tamirlar tartıp qalıwı, qaltıraw, ayaq forması o'zgeriwi, ju're almawı, barmaqlar u'zilip tu'siwi.

32-su'wret. San su'yegi sing'anda ja'rdemshi u'skenelerden shina qoyıw.

Uliwma belgileri: qan basımı, dem alıwı, puls o'zgeriwi. Travmatikalıq ha'm gemorragikalıq shok belgileri, nawqas ren'i ag'arıwı, es-aqlınını' buzılıwı, koma, kollaps baslanıwı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Qa'wipsiz jerge alıp o'tilgennen (3 adam bolıp) keyin:

- 1) Awırıwsızlandırıw: analgin 50% – 2–3 ml (balalarg'a 1–2 ml) yamasa baralgin, trigan, maksigan 3–5 ml bul.et.ara (balalarg'a 1–2 ml) yamasa promedol, omnopon 1% – 1ml bul.et.ara (balalarg'a 0,5–0,8 ml).
- 2) Immobilizatsiya (shinalar, taxtayshalar) (32,33-su'wretler).

33-su'wret. Baltır su'yegi sing'anda ja'rdemshi u'skenelerden shina qoyıw.

3) Gemorragikalıq ha'm travmatikalıq shok – tiyisli tez ja'rdem ilajları ko'riledi.

4) Awhalına qarap kordiamin, kofein 2ml bul.et.ara.

Esletpe:

- 1) Qatan' baqlaw astında gospitalizatsiya qılıw (shalqasma jatqızıp).
- 2) Shoktın' awırlasıwına jol qoymaw kerek.
- 3) Koma, kollaps baslanıwına jol qoymaw kerek.
- 4) Puls, qan basımı, dem alıwı turaqlı baqlaw astında bolıwı kerek.

AVTOMOBİL AVARIYASI JARAQATLARI

Sebepleri:

- 1) Jol qag'ıydasin buzıw.
- 2) Transport nasazlıg'ı.
- 3) Hawa rayının' ta'siri.
- 4) Jinayiy maqsette.

Belgileri: avtomobil tezligi, hawa rayı, nawqastın' jası, avtomobildin' qay jerine unılıwı, ma'sligi, sawlıg'ı, qaysı ta'repi, qaysı organına soqqı tiyiwine qarap ha'r qıylı boladı.

Tu'rleri:

- 1) Avtomobil ishinde almg'an jaraqatlar.
- 2) Avtomobil sirtında aling'an jaraqatlar.
- 3) Qol-ayaq jaraqatları.
- 4) Bas bo'limindegi jaraqatlar.
- 5) Ko'kirek bo'limi jaraqatları.
- 6) Qarın boslıg'ı jaraqatları.
- 7) Bir waqıtta bir neshshe jaraqatlar.

Jaraqatlawshı na'rse: metall, plastmassa, ayna, asfalt, beton, terek.

Jergilikli belgileri: 2 saat ishinde awırıw, qan ketiwi, qan quyılıwı, su'yekler sıqırılısı, buwınlar shıg'ırıwı, etler sozılıwı, u'ziliwı, teri sınırıwı, unılıwı, ashıwı, ha'reket shekleniwi, parez paralipler, dem alıwı buzılıwı, qan tu'piriw, qan qusıw, ishki organlar jarılıwı, bas awırıwı, ko'riw, esitiw, nishannın' buzılıwı, jutiw, so'ylew, shaynaw buzılıwı, diqqatsızlıq.

Uliwma belgileri: puls, qan basımı, dem alıw buzılıwı, koma, kollaps, travmatikalıq, gemorragikalıq shok belgileri, o'tkir, dem alıw jetispewshiligi, o'tkir bu'yrek jetispewshiligi, o'tkir ju'rek jetispewshiligi belgileri bolıwı mu'mkin. Dem alıw, ju'rek toqtawı, biyhushlıq, miy qozg'alıwı, kishkene miyge qan quyılıwı, bas su'yekleri sınıwları gu'zetiliwleri mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Qa'wipsiz jerge alıp o'tilgennen son':

- 1) Awırıwsızlandırıw: baralgin, maksigan 3–5 ml yamasa promedol, omnopon 1% – 1 ml bul.et.ara.
- 2) Immobilizatsiya (shinalar menen sınıqlar bolsa).
- 3) Jaraqatlar tazalanadı, juwıladı, steril baylam qoyıladı.
- 4) Travmatikalıq ha'm gemorragikalıq shokqa qarsı tez ja'rdem ko'riledi.

Esletpe: avtomobil jaraqatları ko'binese bir qansha awırlaw, gemorragikalıq shok penen o'tedi.

IV BAP

AKUSHERLIK ISINDEGI AYRIQSHA JAG'DAYLAR

BALA TU'SIRIW

Tu'rleri:

- a) Tu'rli sebeplerge baylanisli o'z-o'zinen bala tu'siriw.
- b) Jasalma jol menen bala tu'siriw. Meditsinaliq abort.
- v) Jinayi usilda (kriminal) bala tu'siriw.

O'z-o'zinen bolg'an tu'sik.

Sebepleri: ruwxiy yaki fizikalik zorig'iw jaraqatlar, ginekologiyaliq kesellikler avitaminoz, o'mir ushin kerekli ag'za ha'm sistemalar, hayal-qizlar jinis ag'zalarinan qan ketiw.

Bala tu'siriw.

Tu'rleri:

- a) Tu'rli sebeplerge baylanisli o'z-o'zinen bala tu'siriw.
- b) Jasalma jol menen bala tu'siriw (meditsinaliq abort).

O'z-o'zinen bolg'an tu'sinik.

Sebepleri: ruwxiy ha'm fizikalik zorig'iw, jaraqatlar, ginekologiyahq kesellikler, avitaminoz, o'mir ushin kerekli ag'za ha'm sistemalar ekstragenital kesellikleri, za'ha'rlewiwler, shanaq anomaliyalari, tuqim kletkasi ha'm ha'mme kesellikleri, na'sillik kesellikler.

Belgileri:

Bala tu'siriwde tiykarinan bala shala tuwilsa, jatirdan toqtawsiz ku'shli qan ketiw boladi, qan qoyiw bo'lek-bo'lek bolip keledi o'z waqtinda ja'rdem ko'rsetilmese uyimaytug'in qan ketiwi mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

Eger 1-2 da'wir bolsa, ilaji barinsha tez keselxanag'a jatqariladi.

- 1) Tinish sharayat jaratiladi nawqas qatan' to'sek rejimin tutadi.
- 2) Teern' dem aliw buyiriladi
- 3) Bar bolsa kislorod ig'allap 10-15 min beriledi.
- 4) Papaverin 0,02-0,03 g shamshasinda 2-3 ma'rte.
- 5) No-shpa 0,04 1 tabl. 2-3 ma'rte ishiwge beriledi.
- 6) Vitamin «E» 1 shay qasiq 2 ma'rte ishiwge beriledi.

Vrash bolmasa

- 1) Jatirdi qisqartiwshi zatlar: jatr tuwrısına muz qalta qoyiw.
- 2) Mammofizin yaki pituitrin yaki oksitatsin 1 ml t.a.
- 3) Glyukoza 20% - 20 ml + 5% - 5 ml askorbin kislota v.i.
- 4) Poliglyukin 400 ml v/i tamshilap jiberiledi.
- 5) Kerek bolsa, nawqastin' qan gruppasına duris keletug'in qan jan'a tayarlang'an bolsa, v/i tamshilap quyiladi.
- 6) Shalqasına jatqarip tezlik penen ginekologiya bo'limine gospitalizatsiya qilinadi.
- 7) Akusher ginekolog ko'rigi ha'm tiyisli sharalar ko'riledi.

JATIRDAN TISQARI JU'KLILIK

Tu'rleri:

- 1) Jatr naylarindag'i ju'klilik.
- 2) Tuqimliqtag'i ju'klilik.
- 3) Qarin boslig'indag'i ju'klilik.

Sebepleri: tiykarinan jatr naylarindag'i ha'r tu'rli ayaz kesellikleri, anomaliyalar aqibetinde onin' peristaltikasi pa'seyip uriqlang'an tuqim kletkanm' jatr boslig'ma jetip barmastan naylarga, naydan qaytip tu'sip tuqimdanlar yaki qarin boslig'ina jabisadi.

Belgileri: jatr naylari ju'kliliginde tuqim kletkasi ko'shse yaki nay jarilsa, jatr ha'm qin arqali jimsiy jollardan qan keledi. Jatr naylari jarilsa ko'binese qarin boslig'ina qan quyiladi. Qarin to'meninde qanjar urg'anday awiriw boladi, pulsi tezlesip, qan basimi pa'seyedi, ren'i ag'aradi suwiq ter basadi. Ko'p qan ketse nawqas gemorragikalik shok jag'dayina tu'siwi mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajlari

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas tinishlandirip jatqariladi.
- 2) Kordiamin, kofein 10% - 2 ml bul.et.ara. Eger puls 60-70 qan basimi 100/80 mm. sn. bag'. bolsa.
- 3) Ku'shli qan ketiwde vikason 1% - 2 ml bul.et.ara yaki.
- 4) Aminokapron kislota 5% - 100 ml v/i.
- 5) Glyukoza 5% - 200 ml v/i. a'ste yaki 0,9% natriy xlorid.
- 6) Tezlik penen ginekologiya bo'limine gospitalizitsiya qilinadi.

KESELXANADAN SIRT TA TUWIWDIN' O'TIWI

(u'yde, jolda ha'm t.b)

Sebepleri: ayırıqsha jag'daylarda ku'shli ruwxıy, fizikalıq ta'sir aqıbetinde waqtınan aldın tuwıw ko'p tuwg'an hayallarda tuwıwdın' ku'shli tez o'tiwi.

Belgileri: ayırıqsha jag'daylarda tuwıw ko'binese, ku'shli tolg'aq tutıwı menen baslanadı.

Qag'anaq suwı tez ketedi (jatır moynı tolıq ashılǵ'anlıǵ'ı belgisi).

Hayal biyjag'day boladı, in'irsıydı. Qarın to'meninde, bel a'tirapında jınıs ag'zalarına beriletug'ın awırıw tez-tez siyiw. Sonnan keyin ja'ne tolg'aq tuta baslaydı ha'm bala tuwıladı joldas tu'sedi. Ayırım jag'daylarda bala o'zi tuwılıp joldas tu'siwi asqınıwsız o'tiwi mu'mkin. Tuwıwshı hayalg'a tiyisli ja'rdem ko'rsetilmese, ko'birek tuwıw jolları jaraqatlanıwı, na'reste awır asfiksiya menen tuwılıwı joldas ajıralıwı ha'm tu'siwi da'wirinde tu'rli patologikalıq qan ketiwler ushırawı mu'mkin.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

Tuwıw baslang'an waqıtta hayallardı tuwıw u'yine jatqarıw sharaları ko'riledi.

- 1) İlajı barınsha tezirek tazalawshı klizma ha'm quwıq bosatıladı.
- 2) Jıms ag'zaları, anus a'tirapı qaynag'an jilli suw menen juwıladı.
- 3) Waqıt bolsa shat a'tirapı tu'klerden tazalanadı.
- 4) Jataq teri, ko'rpe tısları, kleyonka to'seledi.

I da'wir. Jatır moynının' ashılıw da'wiri puls, qan basımı dem alıwı baqlanadı.

Ha'milenin' ju'rek sog'ıwı esitip ko'riledi (tolg'aq arasında) ha'r 3-5 minutta 40-50 sek dawam etiwshi tolg'aq ku'sheyedi. Jatır moynı 10-12 sm ashılsa, qag'anaq suwı ketedi. Sol waqıtta kindik tutamı ha'mile qolı, ayag'ı ha'm tuwıw jollarınan shıǵıp ketedi.

Qın tekserilgende og'jay ta'rizli tıgıs shanaqtın' kesesine o'lisheminde jaylasqan (shepte yaki on'da kishi en'bek anıqlanadı) ha'm tuwıwdın' ekinshi da'wiri baslanadı.

II da'wir. Tolg'aq baslanıp ku'sheyedi ha'mile tuwıw jollarında jıljıy baslaydı (ha'milenin' ju'rek urıwı baqlanadı). Ananın' ayaqları ornına

qarag'anda kesesine qoyılıp, dumg'aza astına dastıq qoyıladı. Sırtqı jınıs ag'zaları 5% li yod penen tazalanadı. Anus siyle salfetka menen jawıladı. Ja'rdem berip atırǵ'an meditsina xızmetkeri tez qolın tazalap (sabın, yod, spirt penen) bala bası ko'riniwi menen on' ta'repke o'tip, shep qolın qaw a'tirapına qoyıp, on' qolı menen bala basın shıǵ'anıwg'a ja'rdem beredi. Bala bası tolıq shıqqannan son' (eger tolg'aq arasında bas ishke ketpese) onın' jelke su'yegi bel ta'repke burıladı ha'm bala bası a'ste qınnan ko'terilip shıǵıwı shep yaki on' ayaqtın' san ta'repine burıladı. Meditsina xızmetkeri balanın' basın eki qollap tutıp anag'a ku'sheniwdi buyıradı (jelke qaw astında jaylasadı). Son' bala bası azıraq ko'terilip to'mengi jelkesi shıǵıwma ja'rdem beriledi. Sonnan keyin joqarı jelke shıǵarıladı. Balanın' qalg'an bo'limi an'sat tuwıladı. Balanın' awız murnındag'ı silekeyler suwlar sorg'ısh, siyle menen da'rhal tazalanadı. Bala shın'g'ırıp jılag'annan son' dem alıw payda bolsa, kindik o'zeginen 2 sm joqarıdan spirt penen tazalap, 2 sm aralıq penen eki baylam qoyıladı. Arasınan qırqıladı, ornı 5% yod penen tazalanadı, steril baylam qoyıladı.

Balanın' ko'zi tazalanıp, 30% li natriy sulfatsıldan 5-6 tamshı tamızıp (qız balanın' jınıs ag'zalarına da), tazalap, sho'mıldırıp (margantsovka menen) son' jo'rgeklenedi.

III da'wir. «Joldastın' ajıralıw da'wiri 30 minutqa shekem. Bala tuwılǵ'annan 1-2 minuttan son' joldas ajıralıwı ushın tolg'aq baslanadı. Qınnan qan ajıralıp baslawı joldas ajıralıwı kindik joqarısında jatır tu'bi ko'teriliwi menen o'tedi. Joldastın' kindik tutamı a'ste-aqırın sırtqa shıǵ'a baslaydı. Joldas tolıq ajıralısa, ana kindiginın' 4-6 sm tomenine jatır tu'bi jaylasadı. Jatır tıǵ'ız jaylasqan.

Meditsina xızmetkeri tuwıwdı qabıl etkende puls, qan basımı, demalıwdı baqlaydı, ana awhalınan xabardar bolıp turıw kerek. Antiseptika ha'm aseptika qag'ıydaların buzbay, o'zin joytpay hayalda isenim payda etiw jaqsı na'tiyje beredi. Tuwg'an ana ha'm bala o'z aldına bo'lmege jatqarılardı. Bo'lme temperaturası, kislorodqa baylıǵ'ı, ısıtılwı, tazalıǵ'ı baqlanıwı tiyis.

TUQIMLIQ APOPLEKSİYASI

(tuqimliq parenxemasına qan quyılıwı)

Sebepleri:

İsiniwler, qan tamır ken'eyiwi, qan tamırlar diywallarının' jarılıwshan' bolıp qalıwı, skleroz jaraqatlar, awır zat ko'teriw, qopal jınısıy qatnas.

Belgileri: «O'tkir qarın sindromi» belgileri toliq boladı. Gewde temperaturası bir az ko'terilgen pulsi tezlesedi. (83–86 ma'rtebe) qan basımı pa'seyedi, qarın boslıg'ına qan ketiw, belgileri payda boladı, dem ahw 18–20 ma'rtebe tezlesedi, teri ag'arıp, qarında awırıw qan quyılğan jerde ku'shli geyde meteorizm, biyjag'daylıq, kewil ayrıwı, qusıw, anemiya belgileri ko'rinedi.

Tez ja'rdem ilajları

Jatırdan tısqari ju'kliliktegidey. Bunda da nawqastı tezlik penen keselxananın' ginekologiya yaki xirurgiya bo'limine jatqariw kerekligin umitpaw kerek, sebebi bul jag'dayda xirurgiyalıq jol menen emleniwi kerek.

JATIRDAN DİSFUNKTSİONAL QAN KETİWİ

Sebepleri:

Psixo-emotsional faktorlar ta'sirinde, tuqımlıqta garmonlar islep shıg'arıwdın' buzılıwı ayaz kesellikleri.

Belgileri:

Jatırdan ko'p qan ketiwi na'tiyjesinde ha'lsizlik, tez sharshaw uyqı buzılıwı, ishteyi pa'seyiwi tez ashıwshaqlıq. Anemiyanın' barlıq belgileri, jatır tusında awırıw ko'p qan ketiw, etek keliw tsiklinin' buzılıwı.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Ku'shli qan ketkende kaltsiy xlorid, kaltsiy glyukonat 10% – 10 ml v/i.
- 2) Vikasol 1% – 2 ml bul.et.ara.
- 3) Jatır tusında 15–20 min muzqalta qoyıw.

Vrash bolmasa

- 1) Aminokapron kislotası 5% – 100–150 ml v/i (balalarg'a 0,3–0,7 ml/kg).
- 2) Kislorod ıg'allap beriledi 15–20 m.
- 3) Issı mazalı shay beriliwi nawqastm' u'stine ko'rpe jawıladı.
- 4) Glyukoza 5% – 200–300 ml v/i (balalarg'a 10 ml/kg s).
- 5) Qan o'z gruppasındag'ı 150–200 ml v/i (balalarg'a 5–10 ml/kg s).
- 6) Sinestrol 0,1% – 1 ml bul.et.ara 2–3 ma'rtebe yaki etinilestrodiol 0,1 mg ha'r 2–3 saatta.
- 7) Ko'rsetpe menen kordiamin, kofein 2 ml bul.et.ara.

Gospitalizatsiya. Puls, qan basımı gemoglobin qatan' baqlanadı. Ginekolog yaki akusher korigi sha'rt. Balalarda pediater ha'm balalar ginekologı ko'riwi sha'rt.

Esletpe: gemorragik shok baslanıwdın' aldın alıw sha'rt.

HA'MLEDARLIQ EKLAMPSİYASI

Sebepleri:

Bu'yrek toqımasının' ayazı, gipertonik keseller ha'm basqa tu'rli ekstragenital kesellikler aqıbetinde payda bolatug'ın keshki gestozlardın' awır forması.

Belgileri:

Eklampsiya aldı da'wiri. Qattı bas awırıw, ko'riw qa'biliyetinin' buzılıwı asqazan tusında awırıw, sidikte belok ajıralıwı, isik, gipertoniya belgileri, yag'niy eklampsiyadan aldın preklampsiya jag'dayı ju'z beredi.

Eklampsiya da'wiri. tutqanaq tutıwı nawqas esin jog'altıp jig'ıladı (aldın bet muskulları titirey baslaydı, son' qol ha'm jelkege o'tedi, dene muskulları tartıhp tırsadı. Dem almaydı. Ko'z qarashıqları ken'eyedi, keyin dene muskulları qaltırıp tartıla baslaydı ha'm a'ste aqırın qol ha'm ayaqlarg'a o'tedi. Dem alıw payda boladı, awızdan ko'bik keledi. Nawqas koma jag'jayına tu'sedi.

Tez ja'rdem ilajları

Vrash kelgenge shekem

- 1) Nawqas qawıpsız qaran'g'ı jerge jatqarılardı.
- 2) Dem alıw jolları tazalanadı.
- 3) Nawqas tilin tıslep qalmawı ushın awızına tis arasına shu'berekke oralğan sho'p yaki qasıq qoyıp til uslap turılardı.
- Jaraqatlar aldın alınadı. Eger jaraqatlar bolsa tazalanadı baylanadı, yod, brilliant ko'gi, bint qollanılardı.
- 4) Nawqas tınıshlansa, kislorod ıg'allamp beriledi.

Vrash bolmasa

- 1) Roush narkoz beriledi.
- 2) Natriy oksibutirat 20% – 5–8 ml v/i a'ste yaki droperidol 3 ml fetanil 3 ml, seduksin 0,5% – 2 ml bul.et.ara.
- Uyıqlag'an waqıtmda tezlik penen tuwıw u'yine jetkeriw kerek. Pulsi qan basımı, dem alıwı baqlanadı.

ASFİKSİYA

Tu'rleri:

- a) Ha'mile gipoksiyası.
- b) Na'resteler asfiksiyası (aq ha'm ko'k).
- v) Na'restelerdin' ekilemshi asfiksiyası.

Sebepleri: ha'r tu'rli

Ha'mile asfiksiyası.

- a) Jatır-joldas qan almasıwı buzılıwı.
- b) Ju'rek-qan tamır sisteması kesellikleri.
- v) Kindiktın' oralıp qalıwı.
- g) Tuwıwdın' ku'shsiz dawam etiwı.
- d) O'tkir ha'm sozılmaş bolıwı.
- e) Ha'milenin' o'z kesellikleri.

Na'resteler asfiksiyası.

- a) Tuwıwdın' sozılıp ketiwı, ku'shsizligi.
- b) Kindiktın' moying'a oralıp qalıwı.
- v) Suwdın' aldın ketip qalıwı.
- g) Tuwıw jollarında uzaq waqıt turıwı.
- d) Suwdın' dem alıw jollarına kiriwı.

Na'restelerdin' ekilemshi asfiksiyası.

- a) Arqa miy jaraqatları.
- b) Bas su'yeginin' ishki jaraqatı.
- v) O'kpenin' jetispewshiligi.

Belgileri: ha'mile gipoksiyasında:

Ha'milenin' ju'rek urıwı 160–180 ma'rte 1 minutta, keyin 20–100 ma'rte 1 minutta pa's, aritmik. Ha'mile aldın tez tınıshsızlansa, son' ha'reketleri awır bolıp qaladı.

Na'resteler asfiksiyasında:

Ko'k tu'rinde (jen'il, orta awır da'rejesinde) teri ko'geriwi refleksleri ha'lsiz, pulsi 60–67 ma'rte, ju'rek tonları anıq. Dem alıwı ju'zeki, anda sanda.

Aq tu'rinde: dem joq, teri aqshıl silekey qabatları ko'kshıl, pulsi ku'shsiz, ju'rek tonları pa's, refleksler anıq emes, qan basımı 80/40 mm. sın. bag'. shekem tu'sip ketedi.

Tez ja'rdem ilajları

Ha'mile gipoksiyasında

- 1) Ananı tınıshlandırıp, teren' dem alıw ma'sla'ha't beriledi.
- 2) Maska menen kislorod beriledi 15–20 minut.
- 3) Glyukoza 40% – 20–40 ml v/i.
- 4) Kordiamin 1 ml t/ast.
- 5) Komplamin 15% – 2 ml bul.et.ara.
- 6) Natriy gidrokarbonat 5% – 200 ml v/i a'ste.
- 7) Tezlik penen vrash shaqırıw kerek.

NA'RESTELER ASFİKSİYASI

1. Tezlik penen rezina ballon qol yaki elektr sorg'ısh penen joqarı dem alıw jolları tazalanadı.

2. Kislorod beriledi.

3. Kindik arteriyasına kaltsiy xlorid 10% – 3 ml glyukoza 40% – 5–8 ml natriy gidrokarbonat 5% – 6–7 ml.

4. Bir waqıtta jasalma dem beriw ha'm ju'rekti sırttan masaj islew kerek.

5. Etimizol 1,5%–0,3–0,6 ml v/i.

Esletpe: Dem alıw tiklenbese intubatsiya islenip, jasalma dem alıw apparatına qosıw mu'mkin.

1. Vikasol 1% – 0,3–0,5 ml v/i.

2. Qatan' baqlaw alıp barıladı.

PAYDALANILG'AN A'DEBIYATLAR

- Bogomolov V. M. Ishki kesellikler, T, 1985.
 Buyanov V. M. Pervishnaya meditsinskaya pomosh. M. 1974.
 Vorobev A. I. Spravoshnik praktisheskogo vrasha. M. 1992.
 Gagunova E. Ya. Kesellerdi ulwma ku'tiw. T. 1974.
 Galkin V. A. Ishki kesellikler. T, 1989.
 Zalikina L. S. Nawqaslardın' ulwma ku'tiliwi. T., 1982.
 Inomov K. S. Sestrahq isi. T., 1996.
 Muratov S. N. Xirurgiyalıq kesellikler ha'm nawqaslardı ku'tiw. T., 1982.
 Muhiddiniov R. U., Tojibaev N. S, Ayırıqsha jag'daylarda meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw. Namangan, 2002.
 Nikitina Yu. P., Mashtakova B. P. Vse po uxodu za bolnımi v bolnitse i doma. M., 1999.
 Nesterenko Yu. A, Xirurgiyalıq kesellikler. T., 1985.
 Oripov. W. O., Karimov. Sh. I. Ulwma xirurgiya. T., 1994.
 Shazov E. I. Noetlojni sostoyaniya i ekstrennaya meditsinskaya pomosh. M., 1990.
 Shepkin L. P. Anesteziologiya i reanimatsiya. Kiev., 1984.
 Tsibulkina E. I. Peditriyada tez meditsinalıq ja'rdem. T., 1991.

MAZMUNI

So'z basi.....	3
I bap. Tınıshlıq da'wirindegi ayırıqsha jag'daylar haqqında tu'sinik.....	5
O'zbekstan Respublikasında ayırıqsha jag'daylarda tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiwdi sho'lkemlestiriw Apatshılıq jag'daylarda tiykarg'ı zıyan keltiriwshi jaraqatlawshı faktorlar tu'sinigi. Xalıq ortasındag'ı qurbanlar ha'm zıyanlang'anlar ko'lemi.....	13
Ayırıqsha jag'daylar payda bolg'an jerlerde xalıqqa meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw. Feldsher-medsestra brigadalrı, tez meditsinalıq ja'rdem brigadalarının' wazıypaları ha'm olardı sho'lkemlestiriw.....	19
Jaraqatlang'anlarga tez meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw. AJ ju'z bergen ornlarında jaraqatlang'anlardı izlew, tabıw, meditsinalıq ayırım ha'm birlımshı meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw.....	29
Ku'shli ta'sir etiwshi za'ha'rli zatlar, o'rtlerden zıyanlang'anlarga birlımshı meditsinalıq ha'm vrashqa shekem bolg'an ja'rdem ko'rsetiw.....	35
Baxıtsız ha'diyseler ha'm transport avariylarında zıyanlang'anlarga birinshi meditsinalıq ha'm vrashqa shekem bolg'an ja'rdem ko'rsetiw.....	38
Zıyanlang'anlardı evakuatsiya etiwdi sho'lkemlestiriw, evakuatsiya waqtında ha'm onın' basqıshlarında meditsinalıq ja'rdem ko'rsetiw.....	42
Radiatsiyadan zıyanlamw, onın' tu'sinigi, birinshi meditsinalıq ha'm vrashqa shekem bolg'an ja'rdemdi ko'rsetiw.....	46
Epidemiyalıq orayları tu'sinigi. Ta'biyiy apat ha'm baxıtsızlıqlar territoriylarında epidemiyalardı kelip shıg'ıw sharayatlrı. AJ da juqpalı kesellikler oraylarında epidemiyaga qarsı sanitariya-gigienalıq ilajlardı sho'lkemlestiriw.....	51
Xalıqtı qorg'awshı u'skeneler, olarg'a ko'rsetpeler ha'm qollanılıwı. Toliq emes ha'm toliq sanitariyalıq tazalaw haqqında tu'sinik. Degazatsiya, dezaktivatsiya, dezinfektsiya dezınseksiya, deratizatsiya o'tkiziw.....	59

**II bap. Ayrigsha jag'daylarda kelip shug'rwı
mu'mkin bolg'an ekstrimal jag'daylar ha'm
olarda tez ja'rdem ko'rsetiw ilajlari.**

Balalar organizminin' du'zilisi ha'm qa'siyetleri.....	63
Kekseler organizminin' du'zilisi ha'm qa'siyetleri.....	66
Dem aliw ha'm ju'rek xızmetinin' toqtap qalıwı.....	69
O'tkir ju'rek jetispewshiligi.....	75
Koma jag'dayları.....	78
Meningial koma.....	79
Travmatikalıq koma.....	79
Apopleksikalıq koma.....	81
Epileptikalıq koma.....	82
Entsefalitikalıq koma.....	82
Gipoglikemikalıq koma.....	83
Giperglikemikalıq koma.....	84
Giperglikemikalıq-giperosmolyar koma.....	85
Laktatatsidemikalıq koma.....	85
Uremikalıq (azotemikalıq) koma.....	86
Eklamptikalıq koma.....	87
Xlorgidropenikalıq koma.....	87
Bawır koması.....	88
Pankreatikalıq koma.....	88
Bu'yrek u'sti bezi koması.....	89
Qan tamirlarının' o'tkir jetispewshiligi.....	89
Shoklar.....	91
Gemorragikalıq shok.....	91
Ku'yiw shoki.....	92
Anafilaktikalıq shok.....	93
Kardiogen shok.....	93
Travmatikalıq shok.....	94
Infeksion-toksik shok.....	95
Angidremikalıq shok.....	96
Esten tanıw.....	97
Elektr toki unwı.....	98
Shaqmaq unwı.....	99
Sho'giw.....	100
O'zin asıw.....	103
Joqandan tu'sip ketiw.....	104
Uzaq basılıp qalıw.....	105
Ku'yiw.....	106
Jılan shag'rw.....	108
Qara qurt shag'rw.....	110
Shayan shag'rw.....	110

Ku'n alıw.....	112
Issı hawa, tu'tin ha'm gazden za'ha'rleniw.....	112
Suwiq alıw.....	113
Kislotalardan za'ha'rleniw.....	115
Siltlerden za'ha'rleniw.....	117
Narkotik zatlardan za'ha'rleniw.....	117
Alkogoldan za'ha'rleniw.....	118
Da'ri-da'rmaqlardan za'ha'rleniw.....	120
Fosfororganikalıq zatlardan za'ha'rleniw.....	121
Aziq-awqattan za'ha'rleniw.....	123
Neft o'nimlerinden za'ha'rleniw.....	125
Za'ha'rli o'simliklerden za'ha'rleniw.....	126
Miokard infarkti.....	127
O'kpe arteriyası tromboemboliyası.....	128
Paroksizmal taxikardiya.....	129
Ekstrasistoliya.....	130
Gepertoniya pristupi.....	131
İshemik insult.....	132
O'tkir dem jetispewshiligi.....	134
Bronxial astma.....	135
Asmatikalıq jag'day.....	136
Buwma.....	138
Pnevmotoraks.....	140
O'tkir bu'yrek jetispewshiligi.....	141
Gepatorenal sindrom.....	141
Bu'yrek shanshiwı.....	142
Bu'yrek u'sti bezleri jetispewshiligi.....	143
Gemolitikalıq uremikalıq sindrom.....	144
O'tkir qann sindromı.....	145
Peritonit.....	145
O'tkir ishek shanshiwı.....	145
As sin'iriw sistemasınan qan ketiw sindromı.....	146
O'tkir bawır shanshiwı.....	147
O'tkir bawır jetispewshiligi.....	148
Appenditsit.....	149
Toksikozlar.....	150
Neyrotoksikoz.....	151
İshek toksikozi ha'm eksikozi.....	152
Miy isigi.....	153
Allergiyalıq jag'daylar. Kvinke isigi.....	155
Urtikariya (Eshekjem).....	155
Sıvortka keselligi.....	156

Layell sindromi (Epidermolizis).....	157
Qannin' tamirlarda uyyp qaliw sindromi yamasa trombogemorragikalıq sindrom.....	158
Tutqanaq (epileptsiya) sindromi.....	159
Qaqsal (stolbnyak).....	160
Gipokaltsemiya.....	161
Meningoentsefal sindrom.....	162
Spazmofiliya.....	163
Gipertermikalıq sindrom.....	164
Qan ketiw sindromi.....	165
O'kpeden qan ketiw.....	167
Qan qusıw.....	168
Sidik bo'lip shıg'arıw sistemasınan qan ketiw.....	169
Sırtqı qan ketiw.....	170

III Bap. Jaraqatlar

Haywanlar tislewi.....	171
Bas su'yegi jaraqatlan.....	172
Bet jaraqatlan.....	173
Ko'riw organlarınun' jaraqatlan.....	174
Qulaq, munn, tamaq, jutqınshaq organları jaraqatlan.....	175
Moyın bo'limi jaraqatlan.....	176
Ko'kirek kletkası organları jaraqatlan.....	177
Qann bo'limi jaraqatlan.....	178
Omurtqa bag'anasi jaraqatlan.....	179
Sidik bo'lip shıg'arıw sisteması ha'm shanaq jaraqatlan.....	180
Qol jaraqatlan.....	181
Ayaq jaraqatlan.....	183
Avtomobil avariya jaraqatlan.....	184

IV bap. Akusherlik isindegi ayırıqsha jag'daylar

Bala tu'siriw.....	186
Jatırdan tısqan ju'klilik.....	187
Keselxanadan sırtta tuwıwdın o'tiwi.....	188
Tuqım apopleksiyası.....	189
Jatırdan disfunktsional qan ketiw.....	190
Ha'miledarlıq eklampsiyası.....	191
Asfiksiya.....	192
Na'resteler asfiksiyası.....	193

Sha'rtli qisqartıwlar

AJ — ayırıqsha jag'daylar

AJMS— ayırıqsha jag'daylarda ma'mleket sisteması

v/i — vena ishine

v/it — vena ishine tamshilatıp

bul et/a — bulshıq et arasına

t/a — teri astına

t/ar — teri arasına

j/i — ju'rek ishine

TB — ta'sir birligi

ml/kg. s — 1 ml ha'r bir kilogramma salmaqqa

51 Allayorov Ya, Tojibaev Ya.: Ayrıqsha jag'daylarda tez meditsinalıq
A — 51 ja'rdem tiykarları. Meditsina kolledjleri ushın sabaqlıq / O'zR Joqarı
ha'm orta arnawlı bilimlendiriw ministrıligi Orta arnawlı, ka'sip o'ner
bilimlendiriwi orayı.- N.- «Bilim» 2006. -200 b.
BBK 51.1 (5U) 2 rya 722

Yaxshinor Allayorov, Yaxshiboy Tojiboev

**FAVQULODDA VAZİYATLARDA TEZ TIBBIY
YORDAM ASOSLARI**

qaraqalpaq tilinde

«Bilim» baspası
No'kis — 2006- j.

Awdarmashılar *A. Ermekbaeva, P. Arazova*
Redaktor *Z. O'serbaeva*
Ko'rk. redaktor *E. Xojamuratov*
Tex. redaktori *T. Maxsudova*
Operator *G. Serimbetova*

Original-maketten basıwg'a ruxsat etilgen waqtı 05.05.2006-j.
Formatı 60x90^{1/16}. Kegli 12,5. Tayms garniturası. Ofset baspa
usılında basıldı. Ko'lemi 12,5 b.t. 12,9 esap b.t. 1105 nusxada
basıldı. Buyırtpa № 175

«Bilim» baspası. 742000. No'kis qalası, Qaraqalpaqstan ko'shesi, 9.

Tashkent qalası, «NISIM» tipografiyası, Sh. Rashidov ko'shesi, 71^A.